નમો તસ્સ ભગવતો અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ

ખુદ્દકનિકાયે

નેત્તિપ્પકરણપાળિ

૧. સઙ્ગહવારો

યં લોકો પૂજયતે, સલોકપાલો સદા નમસ્સતિ ચ;
તસ્સેત સાસનવરં, વિદૂહિ ઞેય્યં નરવરસ્સ.

દ્વાદસ પદાનિ સુત્તં, તં સબ્બં બ્યઞ્જનઞ્ચ અત્થો ચ;
તં વિઞ્ઞેય્યં ઉભયં, કો અત્થો બ્યઞ્જનં કતમં.

સોળસહારા નેત્તિ [નેત્તી (ક॰)], પઞ્ચનયા સાસનસ્સ પરિયેટ્ઠિ;
અટ્ઠારસમૂલપદા, મહકચ્ચાનેન [મહાકચ્ચાનેન (સી॰)] નિદ્દિટ્ઠા.

હારા બ્યઞ્જનવિચયો, સુત્તસ્સ નયા તયો ચ સુત્તત્થો;
ઉભયં પરિગ્ગહીતં, વુચ્ચતિ સુત્તં યથાસુત્તં.

યા ચેવ દેસના યઞ્ચ, દેસિતં ઉભયમેવ વિઞ્ઞેય્યં;
તત્રાયમાનુપુબ્બી, નવવિધસુત્તન્તપરિયેટ્ઠીતિ.

સઙ્ગહવારો.

૨. ઉદ્દેસવારો

૧. તત્થ કતમે સોળસ હારા? દેસના વિચયો યુત્તિ પદટ્ઠાનો લક્ખણો ચતુબ્યૂહો આવટ્ટો વિભત્તિ પરિવત્તનો વેવચનો પઞ્ઞત્તિ ઓતરણો સોધનો અધિટ્ઠાનો પરિક્ખારો સમારોપનો ઇતિ.

તસ્સાનુગીતિ

દેસના વિચયો યુત્તિ, પદટ્ઠાનો ચ લક્ખણો;
ચતુબ્યૂહો ચ આવટ્ટો, વિભત્તિ પરિવત્તનો.

વેવચનો ચ પઞ્ઞત્તિ, ઓતરણો ચ સોધનો;
અધિટ્ઠાનો પરિક્ખારો, સમારોપનો સોળસો [સોળસ (સી॰)].

એતે સોળસ હારા, પકિત્તિતા અત્થતો અસંકિણ્ણા;
એતેસઞ્ચેવ ભવતિ, વિત્થારતયા નયવિભત્તીતિ.

૨. તત્થ કતમે પઞ્ચ નયા? નન્દિયાવટ્ટો તિપુક્ખલો સીહવિક્કીળિતો દિસાલોચનો અઙ્કુસો ઇતિ.

તસ્સાનુગીતિ

પઠમો નન્દિયાવટ્ટો, દુતિયો ચ તિપુક્ખલો;
સીહવિક્કીળિતો નામ, તતિયો નયલઞ્જકો [નયલઞ્છકો (સી॰)].

દિસાલોચનમાહંસુ , ચતુત્થં નયમુત્તમં;
પઞ્ચમો અઙ્કુસો નામ, સબ્બે પઞ્ચ નયા ગતાતિ.

3. તત્થ કતમાનિ અટ્ઠારસ મૂલપદાનિ? નવ પદાનિ કુસલાનિ નવ પદાનિ અકુસલાનિ. તત્થ કતમાનિ નવ પદાનિ અકુસલાનિ, તણ્હા અવિજ્જા લોભો દોસો મોહો સુભસઞ્ઞા સુખસઞ્ઞા નિચ્ચસઞ્ઞા અત્તસઞ્ઞાતિ, ઇમાનિ નવ પદાનિ અકુસલાનિ, યત્થ સબ્બો અકુસલપક્ખો સઙ્ગહં સમોસરણં ગચ્છતિ.

તત્થ કતમાનિ નવ પદાનિ કુસલાનિ? સમથો વિપસ્સના અલોભો અદોસો અમોહો અસુભસઞ્ઞા દુક્ખસઞ્ઞા અનિચ્ચસઞ્ઞા અનત્તસઞ્ઞાતિ, ઇમાનિ નવ પદાનિ કુસલાનિ, યત્થ સબ્બો કુસલપક્ખો સઙ્ગહં સમોસરણં ગચ્છતિ.

તત્રિદં ઉદ્દાનં

તણ્હા ચ અવિજ્જાપિ ચ, લોભો દોસો તથેવ મોહો ચ;
ચતુરો ચ વિપલ્લાસા, કિલેસભૂમી નવ પદાનિ.

સમથો ચ વિપસ્સના ચ, કુસલાનિ ચ યાનિ તીણિ મૂલાનિ;

ચતુરો સતિપટ્ઠાના, ઇન્દ્રિયભૂમી નવ પદાનિ.

નવહિ ચ પદેહિ કુસલા, નવહિ ચ યુજ્જન્તિ અકુસલપક્ખા;
એતે ખો મૂલપદા, ભવન્તિ અટ્ઠારસ પદાનીતિ.

ઉદ્દેસવારો.

૩. નિદ્દેસવારો

૪. તત્થ સઙ્ખેપતો નેત્તિ કિત્તિતા.

હારસઙ્ખેપો

૧. અસ્સાદાદીનવતા , નિસ્સરણમ્પિ ચ ફલં ઉપાયો ચ;
આણત્તી ચ ભગવતો, યોગીનં **દેસનાહારો**.

૨. યં પુચ્છિતઞ્ચ વિસ્સજ્જિતઞ્ચ, સુત્તસ્સ યા ચ અનુગીતિ;
સુત્તસ્સ યો પવિચયો, હારો **વિચયો**તિ નિદ્દિટ્ઠો.

૩. સબ્બેસં હારાનં, યા ભૂમી યો ચ ગોચરો તેસં;
યુત્તાયુત્તપરિક્ખા, હારો **યુત્તી**તિ નિદ્દિટ્ઠો.

૪. ધમ્મં દેસેતિ જિનો, તસ્સ ચ ધમ્મસ્સ યં પદટ્ઠાનં;
ઇતિ યાવ સબ્બધમ્મા, એસો હારો **પદટ્ઠાનો**.

૫. વુત્તમ્હિ એકધમ્મે, યે ધમ્મા એકલક્ખણા કેચિ;
વુત્તા ભવન્તિ સબ્બે, સો હારો **લક્ખણો** નામ.

૬. નેરુત્તમધિપ્પાયો, બ્યઞ્જનમથ દેસનાનિદાનઞ્ચ;
પુબ્બાપરાનુસન્ધી, એસો હારો **ચતુબ્યૂહો**.

૭. એકમ્હિ પદટ્ઠાને, પરિયેસતિ સેસકં પદટ્ઠાનં;
આવટ્ટતિ પટિપક્ખે, **આવટ્ટો** નામ સો હારો.

૮. ધમ્મઞ્ચ પદટ્ઠાનં, ભૂમિઞ્ચ વિભજ્જતે અયં હારો;
સાધારણે અસાધારણે ચ નેય્યો **વિભત્તી**તિ.

૯. કુસલાકુસલે ધમ્મે, નિદ્દિટ્ઠે ભાવિતે પહીને ચ;
પરિવત્તતિ પટિપક્ખે, હારો **પરિવત્તનો** નામ.

૧૦. વેવચનાનિ બહૂનિ તુ, સુત્તે વુત્તાનિ એકધમ્મસ્સ;
યો જાનાતિ સુત્તવિદૂ, **વેવચનો** નામ સો હારો.

૧૧. એકં ભગવા ધમ્મં, પઞ્ઞત્તીહિ વિવિધાહિ દેસેતિ;
સો આકારો ઞેય્યો, **પઞ્ઞત્તી** નામ હારોતિ.

१२. यो च पटिच्चुप्पादो, इन्द्रियखन्धा च धातु आयतना;
एतेहि ओतरति यो, **ओतरणो** नाम सो हारो.

१३. विस्सज्जितम्हि पञ्हे, गाथायं पुच्छितायमारब्भ;
सुद्धासुद्धपरिक्खा, हारो सो **सोधनो** नाम.

१४. एकत्तताय धम्मा, येपि च वेमत्तताय निद्दिट्ठा;
तेन विकप्पयितब्बा, एसो हारो **अधिट्ठानो**.

१५. ये धम्मा यं धम्मं, जनयन्तिप्पच्चया परम्परतो;
हेतुमवकड्ढयित्वा, एसो हारो **परिक्खारो**.

१६. ये धम्मा यं मूला, ये चेकत्था पकासिता मुनिना;
ते समरोपयितब्बा, एस **समारोपनो** हारो.

नयसङ्खेपो

१७. तण्हञ्च अविज्जम्पि च, समथेन विपस्सना यो नेति;
सच्चेहि योजयित्वा, अयं नयो **नन्दियावट्टो**.

१८. यो अकुसले समूलेहि, नेति कुसले च कुसलमूलेहि;
भूतं तथं अवितथं, **तिपुक्खलं** तं नयं आहु.

१९. यो नेति विपल्लासेहि, किलेसे इन्द्रियेहि सद्धम्मे;
एतं नयं नयविदू, **सीहविक्कीळितं** आहु.

२०. वेय्याकरणेसु हि ये, कुसलाकुसला तहिं तहिं वुत्ता;
मनसा वोलोकयते, तं खु **दिसालोचनं** आहु.

२१. ओलोकेत्वा दिसलोचनेन, उक्खिपिय यं समानेति;
सब्बे कुसलाकुसले, अयं नयो **अङ्कुसो** नाम.

२२. सोळस हारा पठमं, दिसलोचनतो [दिसलोचनेन (क॰)] दिसा विलोकेत्वा;
सङ्खिपिय अङ्कुसेन हि, नयेहि तीहि निद्दिसे सुत्तं.

द्वादसपद

२३. अक्खरं पदं ब्यञ्जनं, निरुत्ति तथेव निद्देसो;
आकारछट्ठवचनं, एत्ताव ब्यञ्जनं सब्बं.

૨૪. સઙ્કાસના પકાસના, વિવરણા વિભજનુત્તાનીકમ્મપઞ્ઞત્તિ;
એતેહિ છહિ પદેહિ, અત્થો કમ્મઞ્ચ નિદ્દિટ્ઠં.

૨૫. તીણિ ચ નયા અનૂના, અત્થસ્સ ચ છપ્પદાનિ ગણિતાનિ;
નવહિ પદેહિ ભગવતો, વચનસ્સત્થો સમાયુત્તો.

૨૬. અત્થસ્સ નવપ્પદાનિ, બ્યઞ્જનપરિયેટ્ઠિયા ચતુબ્બીસ;
ઉભયં સઙ્કલયિત્વા [સઙ્ખેપયતો (ક॰)], તેત્તિંસા એત્તિકા નેત્તીતિ.

નિદ્દેસવારો.

૪. પટિનિદ્દેસવારો

૧. દેસનાહારવિભઙ્ગો

૫. તત્થ કતમો દેસનાહારો? ‘‘અસ્સાદાદીનવતા’’તિ ગાથા અયં દેસનાહારો. કિં દેસયતિ? અસ્સાદં આદીનવં નિસ્સરણં ફલં ઉપાયં આણત્તિં. ધમ્મં વો, ભિક્ખવે, દેસેસ્સામિ આદિકલ્યાણં મજ્ઝેકલ્યાણં પરિયોસાનકલ્યાણં સાત્થં સબ્યઞ્જનં કેવલપરિપુણ્ણં પરિસુદ્ધં બ્રહ્મચરિયં પકાસેસ્સામીતિ.

તત્થ કતમો અસ્સાદો?

‘‘કામં [કામમાદિકા ઇમા છ ગાથા સુ॰ નિ॰ ૭૭૨ પસ્સિતબ્બા] કામયમાનસ્સ, તસ્સ ચેતં સમિજ્ઝતિ;
અદ્ધા પીતિમનો હોતિ, લદ્ધા મચ્ચો યદિચ્છતી’’તિ.

અયં અસ્સાદો.

તત્થ કતમો આદીનવો?

‘‘તસ્સ ચે કામયાનસ્સ, છન્દજાતસ્સ જન્તુનો;
તે કામા પરિહાયન્તિ, સલ્લવિદ્ધોવ રુપ્પતી’’તિ.

અયં આદીનવો.

તત્થ કતમં નિસ્સરણં?

‘‘યો કામે પરિવજ્જેતિ, સપ્પસ્સેવ પદા સિરો;
સોમં વિસત્તિકં લોકે, સતો સમતિવત્તતી’’તિ.

ઇદં નિસ્સરણં.

તત્થ કતમો અસ્સાદો?

‘‘ખેત્તં વત્થું હિરઞ્ઞં વા, ગવાસ્સં દાસપોરિસં;
થિયો બન્ધૂ પુથૂ કામે, યો નરો અનુગિજ્ઝતી’’તિ.

અયં અસ્સાદો.

તત્થ કતમો આદીનવો?

‘‘અબલા નં બલીયન્તિ, મદ્દન્તે નં પરિસ્સયા;
તતો નં દુક્ખમન્વેતિ, નાવં ભિન્નમિવોદક’’ન્તિ.

અયં આદીનવો.

તત્થ કતમં નિસ્સરણં?

“તસ્મા જન્તુ સદા સતો, કામાનિ પરિવજ્જયે;
તે પહાય તરે ઓઘં, નાવં સિત્વાવ પારગૂ”તિ.

ઇદં નિસ્સરણં.

તત્થ કતમં ફલં?

“ધમ્મો હવે રક્ખતિ ધમ્મચારિં, છત્તં મહન્તં યથ વસ્સકાલે;
એસાનિસંસો ધમ્મે સુચિણ્ણે, ન દુગ્ગતિં ગચ્છતિ ધમ્મચારી”તિ.

ઇદં ફલં.

તત્થ કતમો ઉપાયો?

“સબ્બે સઙ્ખારા અનિચ્ચા”તિ…પે॰…
“સબ્બે સઙ્ખારા [પસ્સ ધ॰ પ॰ ૨૭૭] દુક્ખા”તિ…પે॰…
“સબ્બે ધમ્મા અનત્તા”તિ, યદા પઞ્ઞાય પસ્સતિ;
અથ નિબ્બિન્દતિ દુક્ખે, એસ મગ્ગો વિસુદ્ધિયા”તિ.

અયં ઉપાયો.

તત્થ કતમા આણત્તિ?

“ચક્ખુમા [પસ્સ ઉદા॰ ૪૩] વિસમાનીવ, વિજ્જમાને પરક્કમે;
પણ્ડિતો જીવલોકસ્મિં, પાપાનિ પરિવજ્જયે”તિ.

અયં આણત્તિ.

“‘સુઞ્ઞતો લોકં અવેક્ખસ્સુ,
મોઘરાજા’તિ આણત્તિ, ‘સદા સતો’તિ ઉપાયો;
‘અત્તાનુદિટ્ઠિં ઊહચ્ચ [ઉહચ્ચ (ક॰) પસ્સ સુ॰ નિ॰ ૧૧૨૫], એવં મચ્ચુતરો સિયા’”.

ઇદં ફલં.

૬. તત્થ ભગવા ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુસ્સ પુગ્ગલસ્સ નિસ્સરણં દેસયતિ, વિપઞ્ચિતઞ્ઞુસ્સ પુગ્ગલસ્સ આદીનવઞ્ચ નિસ્સરણઞ્ચ દેસયતિ, નેય્યસ્સ પુગ્ગલસ્સ અસ્સાદઞ્ચ આદીનવઞ્ચ નિસ્સરણઞ્ચ દેસયતિ.

તત્થ ચતસ્સો પટિપદા, ચત્તારો પુગ્ગલા. તણ્હાચરિતો મન્દો સતિન્દ્રિયેન દુક્ખાય પટિપદાય દન્ધાભિઞ્ઞાય નિય્યાતિ સતિપટ્ઠાનેહિ નિસ્સયેહિ. તણ્હાચરિતો ઉદત્તો [ઉદત્થો (સી॰) ઉ + આ + દા + ત] સમાધિન્દ્રિયેન દુક્ખાય પટિપદાય ખિપ્પાભિઞ્ઞાય નિય્યાતિ ઝાનેહિ નિસ્સયેહિ. દિટ્ઠિચરિતો મન્દો વીરિયિન્દ્રિયેન સુખાય પટિપદાય દન્ધાભિઞ્ઞાય નિય્યાતિ સમ્મપ્પધાનેહિ નિસ્સયેહિ. દિટ્ઠિચરિતો ઉદત્તો પઞ્ઞિન્દ્રિયેન સુખાય પટિપદાય ખિપ્પાભિઞ્ઞાય નિય્યાતિ સચ્ચેહિ નિસ્સયેહિ.

ઉભો તણ્હાચરિતા સમથપુબ્બઙ્ગમાય વિપસ્સના નિય્યન્તિ રાગવિરાગાય ચેતોવિમુત્તિયા. ઉભો દિટ્ઠિચરિતા વિપસ્સનાપુબ્બઙ્ગમે સમથેન નિય્યન્તિ અવિજ્જાવિરાગાય પઞ્ઞાવિમુત્તિયા.

તત્થ યે સમથપુબ્બઙ્ગમાહિ પટિપદાહિ નિય્યન્તિ, તે નન્દિયાવટ્ટેન નયેન હાતબ્બા, યે વિપસ્સનાપુબ્બઙ્ગમાહિ પટિપદાહિ નિય્યન્તિ, તે સીહવિક્કીળિતેન નયેન હાતબ્બા.

૭. સ્વાયં હારો કત્થ સમ્ભવતિ, યસ્સ સત્થા વા ધમ્મં દેસયતિ અઞ્ઞતરો વા ગરુટ્ઠાનીયો સબ્રહ્મચારી, સો તં ધમ્મં સુત્વા સદ્ધં પટિલભતિ. તત્થ યા વીમંસા ઉસ્સાહના તુલના ઉપપરિક્ખા, અયં સુતમયી પઞ્ઞા. તથા સુતેન નિસ્સયેન યા વીમંસા તુલના ઉપપરિક્ખા મનસાનુપેક્ખણા, અયં ચિન્તામયી પઞ્ઞા. ઇમાહિ દ્વીહિ પઞ્ઞાહિ મનસિકારસમ્પયુત્તસ્સ યં ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ દસ્સનભૂમિયં વા ભાવનાભૂમિયં વા, અયં ભાવનામયી પઞ્ઞા.

૮. પરતોઘોસા સુતમયી પઞ્ઞા. પચ્ચત્તસમુટ્ઠિતા યોનિસો મનસિકારા ચિન્તામયી પઞ્ઞા. યં પરતો ચ ઘોસેન પચ્ચત્તસમુટ્ઠિતેન ચ યોનિસોમનસિકારેન ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ, અયં ભાવનામયી પઞ્ઞા. યસ્સ ઇમા દ્વે પઞ્ઞા અત્થિ સુતમયી ચિન્તામયી ચ, અયં ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ. યસ્સ સુતમયી પઞ્ઞા અત્થિ, ચિન્તામયી નત્થિ, અયં વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ [વિપચ્ચિતઞ્ઞૂ (સી॰)]. યસ્સ નેવ સુતમયી પઞ્ઞા અત્થિ ન ચિન્તામયી, અયં નેય્યો.

૯. સાયં ધમ્મદેસના કિં દેસયતિ? ચત્તારિ સચ્ચાનિ દુક્ખં સમુદયં નિરોધં મગ્ગં. આદીનવો ચ ફલઞ્ચ દુક્ખં, અસ્સાદો સમુદયો, નિસ્સરણં નિરોધો, ઉપાયો આણત્તિ ચ મગ્ગો. ઇમાનિ ચત્તારિ સચ્ચાનિ. ઇદં ધમ્મચક્કં.

યથાહ ભગવા – ‘‘ઇદં દુક્ખ’’ન્તિ મે, ભિક્ખવે, બારાણસિયં ઇસિપતને મિગદાયે અનુત્તરં ધમ્મચક્કં પવત્તિતં અપ્પટિવત્તિયં સમણેન વા બ્રાહ્મણેન વા દેવેન વા મારેન વા બ્રહ્મુના વા કેનચિ વા લોકસ્મિં, સબ્બં ધમ્મચક્કં.

તત્થ અપરિમાણા પદા, અપરિમાણા અક્ખરા, અપરિમાણા બ્યઞ્જના, અપરિમાણા આકારા નેરુત્તા નિદ્દેસા. એતસ્સેવ અત્થસ્સ સઙ્કાસના પકાસના વિવરણા વિભજના ઉત્તાનીકમ્મં [ઉત્તાનિકમ્મં (ક॰)] પઞ્ઞત્તિ, ઇતિપિદં દુક્ખં અરિયસચ્ચં.

‘‘અયં દુક્ખસમુદયો’’તિ મે, ભિક્ખવે, બારાણસિયં ઇસિપતને મિગદાયે અનુત્તરં ધમ્મચક્કં પવત્તિતં…પે॰… ‘‘અયં દુક્ખનિરોધો’’તિ મે, ભિક્ખવે…પે॰… ‘‘અયં દુક્ખનિરોધગામિની પટિપદા’’તિ મે, ભિક્ખવે, બારાણસિયં ઇસિપતને મિગદાયે અનુત્તરં ધમ્મચક્કં પવત્તિતં અપ્પટિવત્તિયં સમણેન વા બ્રાહ્મણેન વા દેવેન વા મારેન વા બ્રહ્મુના વા કેનચિ વા લોકસ્મિં.

તત્થ અપરિમાણા પદા, અપરિમાણા અક્ખરા, અપરિમાણા બ્યઞ્જના, અપરિમાણા આકારા નેરુત્તા નિદ્દેસા. એતસ્સેવ અત્થસ્સ સઙ્કાસના પકાસના વિવરણા વિભજના ઉત્તાનીકમ્મં પઞ્ઞત્તિ ઇતિપિદં દુક્ખનિરોધગામિની પટિપદા અરિયસચ્ચં.

તત્થ ભગવા અક્ખરેહિ સઙ્કાસેતિ, પદેહિ પકાસેતિ, બ્યઞ્જનેહિ વિવરતિ, આકારેહિ વિભજતિ, નિરુત્તીહિ ઉત્તાનીકરોતિ [ઉત્તાનિં કરોતિ (ક॰)], નિદ્દેસેહિ પઞ્ઞપેતિ. તત્થ ભગવા અક્ખરેહિ ચ પદેહિ ચ ઉગ્ઘટેતિ [ઉગ્ઘાટેતિ (સી॰)], બ્યઞ્જનેહિ ચ આકારેહિ ચ વિપઞ્ચયતિ, નિરુત્તીહિ ચ નિદ્દેસેહિ ચ વિત્થારેતિ. તત્થ ઉગ્ઘટના [ઉગ્ઘાટના (સી॰)] આદિ, વિપઞ્ચના મજ્ઝે, વિત્થારણા પરિયોસાનં. સોયં ધમ્મવિનયો ઉગ્ઘટીયન્તો ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂપુગ્ગલં વિનેતિ, તેન નં આહુ ''આદિકલ્યાણો''તિ. વિપઞ્ચીયન્તો વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂપુગ્ગલં વિનેતિ, તેન નં આહુ ''મજ્ઝેકલ્યાણો''તિ. વિત્થારીયન્તો નેય્યં પુગ્ગલં વિનેતિ, તેન નં આહુ ''પરિયોસાનકલ્યાણો''તિ.

૧૦. તત્થ છપ્પદાનિ અત્થો સઙ્કાસના પકાસના વિવરણા વિભજના ઉત્તાનીકમ્મં પઞ્ઞત્તિ, ઇમાનિ છપ્પદાનિ અત્થો. છપ્પદાનિ બ્યઞ્જનં અક્ખરં પદં બ્યઞ્જનં આકારો નિરુત્તિ નિદ્દેસો, ઇમાનિ છપ્પદાનિ બ્યઞ્જનં. તેનાહ ભગવા ''ધમ્મં વો, ભિક્ખવે, દેસેસ્સામિ આદિકલ્યાણં મજ્ઝેકલ્યાણં પરિયોસાનકલ્યાણં સાત્થં સબ્યઞ્જન''ન્તિ.

કેવલન્તિ લોકુત્તરં, ન મિસ્સં લોકિયેહિ ધમ્મેહિ. **પરિપુણ્ણ**ન્તિ પરિપૂરં અનૂનં અનતિરેકં. **પરિસુદ્ધ**ન્તિ નિમ્મલં સબ્બમલાપગતં પરિયોદાતં ઉપટ્ઠિતં સબ્બવિસેસાનં, ઇદં વુચ્ચતિ તથાગતપદંઇતિપિ તથાગતનિસેવિતંઇતિપિ તથાગતારઞ્જિતંઇતિપિ, અતોચેતં બ્રહ્મચરિયં પઞ્ઞાયતિ. તેનાહ ભગવા ''કેવલપરિપુણ્ણં પરિસુદ્ધં બ્રહ્મચરિયં પકાસેસ્સામી''તિ.

કેસં અયં ધમ્મદેસના, યોગીનં. તેનાહ આયસ્મા મહાકચ્ચાયનો –

''અસ્સાદાદીનવતા, નિસ્સરણમ્પિ ચ ફલં ઉપાયો ચ;
આણત્તી ચ ભગવતો, યોગીનં દેસનાહારો''તિ.

નિયુત્તો દેસનાહારો.

૨. વિચયહારવિભઙ્ગો

૧૧. તત્થ કતમો વિચયો હારો? ''યં પુચ્છિતઞ્ચ વિસ્સજ્જિતઞ્ચા''તિ ગાથા, અયં વિચયો હારો.

કિં વિચિનતિ? પદં વિચિનતિ, પઞ્હં વિચિનતિ, વિસજ્જનં [વિસ્સજ્જનં (સી॰ ક॰)] વિચિનતિ, પુબ્બાપરં વિચિનતિ, અસ્સાદં વિચિનતિ, આદીનવં વિચિનતિ, નિસ્સરણં વિચિનતિ, ફલં વિચિનતિ, ઉપાયં વિચિનતિ, આણત્તિં વિચિનતિ, અનુગીતિં વિચિનતિ, સબ્બે નવ સુત્તન્તે વિચિનતિ. યથા કિં ભવે, યથા આયસ્મા અજિતો પારાયને ભગવન્તં પઞ્હં પુચ્છતિ –

''કેનસ્સુ [પસ્સ સુ॰ નિ॰ ૧૦૩૮] નિવુતો લોકો, [ઇચ્ચાયસ્મા અજિતો,]
કેનસ્સુ નપ્પકાસતિ;
કિસ્સાભિલેપનં બ્રૂસિ, કિં સુ તસ્સ મહબ્ભય''ન્તિ.

ઇમાનિ ચત્તારિ પદાનિ પુચ્છિતાનિ, સો એકો પઞ્હો. કસ્મા? એકવત્થુ પરિગ્ગહા, એવઞ્હિ આહ ''કેનસ્સુ નિવુતો લોકો''તિ લોકાધિટ્ઠાનં પુચ્છતિ, ''કેનસ્સુ નપ્પકાસતી''તિ લોકસ્સ અપ્પકાસનં પુચ્છતિ, ''કિસ્સાભિલેપનં બ્રૂસી''તિ લોકસ્સ અભિલેપનં પુચ્છતિ, ''કિંસુ તસ્સ મહબ્ભય''ન્તિ તસ્સેવ લોકસ્સ મહાભયં પુચ્છતિ. લોકો તિવિધો કિલેસલોકો ભવલોકો ઇન્દ્રિયલોકો.

તત્થ વિસજ્જના –

''અવિજ્જાય નિવુતો લોકો, [અજિતાતિ ભગવા,]
વિવિચ્છા [વેવિચ્છા (સુ॰ નિ॰ ૧૦૩૯)] પમાદા નપ્પકાસતિ;
જપ્પાભિલેપનં બ્રૂમિ, દુક્ખમસ્સ મહબ્ભય''ન્તિ.

ઇમાનિ ચત્તારિ પદાનિ ઇમેહિ ચતૂહિ પદેહિ વિસજ્જિતાનિ પઠમં પઠમેન, દુતિયં દુતિયેન, તતિયં તતિયેન, ચતુત્થં ચતુત્થેન.

''કેનસ્સુ નિવુતો લોકો''તિ પઞ્હે ''અવિજ્જાય નિવુતો લોકો''તિ વિસજ્જના. નીવરણેહિ નિવુતો લોકો, અવિજ્જાનીવરણા હિ સબ્બે સત્તા. યથાહ ભગવા ''સબ્બસત્તાનં, ભિક્ખવે, સબ્બપાણાનં સબ્બભૂતાનં પરિયાયતો એકમેવ નીવરણં વદામિ યદિદં અવિજ્જા, અવિજ્જાનીવરણા હિ સબ્બે સત્તા. સબ્બસોવ, ભિક્ખવે, અવિજ્જાય નિરોધા ચાગા પટિનિસ્સગ્ગા નત્થિ સત્તાનં નીવરણન્તિ વદામી''તિ. તેન ચ પઠમસ્સ પદસ્સ વિસજ્જના યુત્તા.

''કેનસ્સુ નપ્પકાસતી''તિ પઞ્હે ''વિવિચ્છા પમાદા નપ્પકાસતી''તિ વિસજ્જના. યો પુગ્ગલો નીવરણેહિ નિવુતો, સો વિવિચ્છતિ. વિવિચ્છા નામ વુચ્ચતિ વિચિકિચ્છા. સો વિચિકિચ્છન્તો નાભિસદ્દહતિ, ન અભિસદ્દહન્તો વીરિયં નારભતિ અકુસલાનં ધમ્માનં પહાનાય કુસલાનં ધમ્માનં સચ્છિકિરિયાય. સો ઇધપ્પમાદમનુયુત્તો વિહરતિ પમત્તો, સુક્કે ધમ્મે ન ઉપ્પાદિયતિ, તસ્સ તે અનુપ્પાદિયમાના નપ્પકાસન્તિ, યથાહ ભગવા –

''દૂરે સન્તો પકાસન્તિ [પકાસેન્તિ ધ॰ પ॰ ૩૦૪], હિમવન્તોવ પબ્બતો;
અસન્તેત્થ ન દિસ્સન્તિ, રત્તિં ખિત્તા [રત્તિ ખિત્તા (સી॰), પસ્સ ધ॰ પ॰ ૩૦૪] યથા સરા;
તે ગુણેહિ પકાસન્તિ, કિત્તિયા ચ યસેન ચા''તિ.

તેન ચ દુતિયસ્સ પદસ્સ વિસજ્જના યુત્તા.

''કિસ્સાભિલેપનં બ્રૂસી''તિ પઞ્હે ''જપ્પાભિલેપનં બ્રૂમી''તિ વિસજ્જના. જપ્પા નામ વુચ્ચતિ તણ્હા. સા કથં અભિલિમ્પતિ? યથાહ ભગવા –

''રત્તો અત્થં ન જાનાતિ, રત્તો ધમ્મં ન પસ્સતિ;
અન્ધન્તમં [અન્ધતમં (ક॰)] તદા હોતિ, યં રાગો સહતે નર''ન્તિ.

સાયં તણ્હા આસત્તિબહુલસ્સ પુગ્ગલસ્સ ''એવં અભિજપ્પા''તિ કરિત્વા તત્થ લોકો અભિલિત્તો નામ ભવતિ, તેન ચ તતિયસ્સ પદસ્સ વિસજ્જના યુત્તા.

“કિં સુ તસ્સ મહબ્ભય”ન્તિ પઞ્હે “દુક્ખમસ્સ મહબ્ભય”ન્તિ વિસજ્જના. દુવિધં દુક્ખં – કાયિકઞ્ચ ચેતસિકઞ્ચ. યં કાયિકં ઇદં દુક્ખં, યં ચેતસિકં ઇદં દોમનસ્સં. સબ્બે સત્તા હિ દુક્ખસ્સ ઉબ્બિજ્જન્તિ, નત્થિ ભયં દુક્ખેન સમસમં, કુતો વા પન તસ્સ ઉત્તરિતરં? તિસ્સો દુક્ખતા – દુક્ખદુક્ખતા સઙ્ખારદુક્ખતા વિપરિણામદુક્ખતા. તત્થ લોકો ઓધસો કદાચિ કરહચિ દુક્ખદુક્ખતાય મુચ્ચતિ. તથા વિપરિણામદુક્ખતાય. તં કિસ્સ હેતુ? હોન્તિ લોકે અપ્પાબાધાપિ દીઘાયુકાપિ. સઙ્ખારદુક્ખતાય પન લોકો અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયા મુચ્ચતિ, તસ્મા સઙ્ખારદુક્ખતા દુક્ખં લોકસ્સાતિ કત્વા દુક્ખમસ્સ મહબ્ભયન્તિ. તેન ચ ચતુત્થસ્સ પદસ્સ વિસજ્જના યુત્તા. તેનાહ ભગવા “અવિજ્જાય નિવુતો લોકો”તિ.

> સવન્તિ સબ્બધિ સોતા, [ઇચ્ચાયસ્મા અજિતો,]
> સોતાનં કિં નિવારણં;
> સોતાનં સંવરં બ્રૂહિ, કેન સોતા પિધીયરે [પિથીયરે (સી॰), પિધિય્યરે (ક॰), પસ્સ સુ॰ નિ॰ ૧૦૪૦].

ઇમાનિ ચત્તારિ પદાનિ પુચ્છિતાનિ. તે દ્વે પઞ્હા. કસ્મા? ઇમેહિ બત્વાધિવચનેન પુચ્છિતા. એવં સમાપન્નસ્સ લોકસ્સ એવં સંકિલિટ્ઠસ્સ કિં લોકસ્સ વોદાનં વુટ્ઠાનમિતિ, એવઞ્હિ આહ.

સવન્તિ સબ્બધિ સોતાતિ. અસમાહિતસ્સ સવન્તિ અભિજ્ઝાબ્યાપાદપ્પમાદબહુલસ્સ. તત્થ યા અભિજ્ઝા અયં લોભો અકુસલમૂલં, યો બ્યાપાદો અયં દોસો અકુસલમૂલં, યો પમાદો અયં મોહો અકુસલમૂલં. તસ્સેવં અસમાહિતસ્સ છસુ આયતનેસુ તણ્હા સવન્તિ રૂપતણ્હા સદ્દતણ્હા ગન્ધતણ્હા રસતણ્હા ફોટ્ઠબ્બતણ્હા ધમ્મતણ્હા, યથાહ ભગવા –

“**સવતી**”તિ ચ ખો, ભિક્ખવે, છન્નેતં અજ્ઝત્તિકાનં આયતનાનં અધિવચનં. ચક્ખુ સવતિ મનાપિકેસુ રૂપેસુ, અમનાપિકેસુ [અમનાપિયેસુ (ક॰)] પટિહઞ્ઞતીતિ. સોતં…પે॰… ઘાનં… જિવ્હા… કાયો… મનો સવતિ મનાપિકેસુ ધમ્મેસુ અમનાપિકેસુ પટિહઞ્ઞતીતિ. ઇતિ સબ્બા ચ સવતિ, સબ્બથા ચ સવતિ. તેનાહ “સવન્તિ સબ્બધિ સોતા”તિ.

“સોતાનં કિં નિવારણ”ન્તિ પરિયુટ્ઠાનવિઘાતં પુચ્છતિ, ઇદં વોદાનં. “સોતાનં સંવરં બ્રૂહિ, કેન સોતા પિધીયરે”તિ અનુસયસમુગ્ઘાતં પુચ્છતિ, ઇદં વુટ્ઠાનં.

તત્થ વિસજ્જના –

> “યાનિ સોતાનિ લોકસ્મિં, [અજિતાતિ ભગવા,]
> સતિ તેસં નિવારણં;
> સોતાનં સંવરં બ્રૂમિ, પઞ્ઞાયેતે પિધીયરે”તિ.

કાયગતાય સતિયા ભાવિતાય બહુલીકતાય ચક્ખુ નાવિઞ્છતિ મનાપિકેસુ રૂપેસુ, અમનાપિકેસુ ન પટિહઞ્ઞતિ, સોતં…પે॰… ઘાનં… જિવ્હા… કાયો… મનો નાવિઞ્છતિ મનાપિકેસુ ધમ્મેસુ, અમનાપિકેસુ ન પટિહઞ્ઞતિ. કેન કારણેન? સંવુતનિવારિતત્તા ઇન્દ્રિયાનં . કેન તે સંવુતનિવારિતા? સતિઆરક્ખેન. તેનાહ ભગવા – “સતિ તેસં નિવારણ”ન્તિ.

પઞ્ઞાય અનુસયા પહીયન્તિ, અનુસયેસુ પહીનેસુ પરિયુટ્ઠાના પહીયન્તિ. કિસ્સ [તસ્સ (સી॰)], અનુસયસ્સ પહીનત્તા? તં યથા ખન્ધવન્તસ્સ રુક્ખસ્સ અનવસેસમૂલુદ્ધરણે કતે પુપ્ફફલપલ્લવઙ્કુરસન્તતિ સમુચ્છિન્ના ભવતિ. એવં અનુસયેસુ પહીનેસુ પરિયુટ્ઠાનસન્તતિ સમુચ્છિન્ના ભવતિ પિદહિતા પટિચ્છન્ના. કેન? પઞ્ઞાય. તેનાહ ભગવા ''પઞ્ઞાયેતે પિધીયરે''તિ.

''પઞ્ઞા ચેવ સતિ ચ, [ઇચ્ચાયસ્મા અજિતો,]
નામરૂપઞ્ચ મારિસ;
એતં મે પુટ્ઠો પબ્રૂહિ, કત્થેતં ઉપરુજ્ઝતી''તિ.

''યમેતં પઞ્હં અપુચ્છિ [મં પુચ્છિ (ક॰), પસ્સ સુ॰ નિ॰ ૧૦૪૩], અજિત તં વદામિ તે;
યત્થ નામઞ્ચ રૂપઞ્ચ, અસેસં ઉપરુજ્ઝતિ;
વિઞ્ઞાણસ્સ નિરોધેન, એત્થેતં ઉપરુજ્ઝતી''તિ.

અયં પઞ્હે [પઞ્હો (સી॰ ક॰) નેત્તિવિભાવની પસ્સિતબ્બા] અનુસન્ધિં પુચ્છતિ. અનુસન્ધિં પુચ્છન્તો કિં પુચ્છતિ? અનુપાદિસેસં નિબ્બાનધાતું. તીણિ ચ સચ્ચાનિ સઙ્ખતાનિ નિરોધધમ્માનિ દુક્ખં સમુદયો મગ્ગો, નિરોધો અસઙ્ખતો. તત્થ સમુદયો દ્વીસુ ભૂમીસુ પહીયતિ દસ્સનભૂમિયા ચ ભાવનાભૂમિયા ચ. દસ્સનેન તીણિ સંયોજનાનિ પહીયન્તિ સક્કાયદિટ્ઠિ વિચિકિચ્છા સીલબ્બતપરામાસો, ભાવનાય સત્ત સંયોજનાનિ પહીયન્તિ કામચ્છન્દો બ્યાપાદો રૂપરાગો અરૂપરાગો માનો ઉદ્ધચ્ચં અવિજ્જાવસેસા [અવિજ્જા ચ નિરવસેસા (સી॰ ક॰)]. તેધાતુકે ઇમાનિ દસ સંયોજનાનિ પઞ્ચોરમ્ભાગિયાનિ પઞ્ચુદ્ધમ્ભાગિયાનિ.

૧૨. તત્થ તીણિ સંયોજનાનિ સક્કાયદિટ્ઠિ વિચિકિચ્છા સીલબ્બતપરામાસો અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયં અધિટ્ઠાય નિરુજ્ઝન્તિ. સત્ત સંયોજનાનિ કામચ્છન્દો બ્યાપાદો રૂપરાગો અરૂપરાગો માનો ઉદ્ધચ્ચં અવિજ્જાવસેસા અઞ્ઞિન્દ્રિયં અધિટ્ઠાય નિરુજ્ઝન્તિ. યં પન એવં જાનાતિ ''ખીણા મે જાતી''તિ, ઇદં ખયે ઞાણં. ''નાપરં ઇત્થત્તાયા''તિ પજાનાતિ, ઇદં અનુપ્પાદે ઞાણં. ઇમાનિ દ્વે ઞાણાનિ અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં. તત્થ યઞ્ચ અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયં યઞ્ચ અઞ્ઞિન્દ્રિયં, ઇમાનિ અગ્ગફલં અરહત્તં પાપુણન્તસ્સ નિરુજ્ઝન્તિ, તત્થ યઞ્ચ ખયે ઞાણં યઞ્ચ અનુપ્પાદે ઞાણં, ઇમાનિ દ્વે ઞાણાનિ એકપઞ્ઞા.

અપિ ચ આરમ્મણસઙ્કેતેન દ્વે નામાનિ લબ્ભન્તિ, ''ખીણા મે જાતી''તિ પજાનન્તસ્સ ખયે ઞાણન્તિ નામં લભતિ, ''નાપરં ઇત્થત્તાયા''તિ પજાનન્તસ્સ અનુપ્પાદે ઞાણન્તિ નામં લભતિ. સા પજાનનટ્ઠેન પઞ્ઞા, યથાદિટ્ઠં અપિલાપનટ્ઠેન સતિ.

૧૩. તત્થ યે પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા, ઇદં નામરૂપં. તત્થ યે ફસ્સપઞ્ચમકા ધમ્મા, ઇદં નામં. યાનિ પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ રૂપાનિ, ઇદં રૂપં. તદુભયં નામરૂપં વિઞ્ઞાણસમ્પયુત્તં તસ્સ નિરોધં ભગવન્તં પુચ્છન્તો આયસ્મા અજિતો પારાયને એવમાહ –

''પઞ્ઞા ચેવ સતિ ચ, નામરૂપઞ્ચ મારિસ;
એતં મે પુટ્ઠો પબ્રૂહિ, કત્થેતં ઉપરુજ્ઝતી''તિ.

તત્થ સતિ ચ પઞ્ઞા ચ ચત્તારિ ઇન્દ્રિયાનિ, સતિ દ્વે ઇન્દ્રિયાનિ સતિન્દ્રિયઞ્ચ સમાધિન્દ્રિયઞ્ચ, પઞ્ઞા દ્વે ઇન્દ્રિયાનિ પઞ્ઞિન્દ્રિયઞ્ચ વીરિયિન્દ્રિયઞ્ચ. યા ઇમેસુ ચતૂસુ ઇન્દ્રિયેસુ સદ્દહના ઓકપ્પના, ઇદં સદ્ધિન્દ્રિયં. તત્થ યા સદ્ધાધિપતેય્યા ચિત્તેકગ્ગતા, અયં છન્દસમાધિ. સમાહિતે ચિત્તે કિલેસાનં વિક્ખમ્ભનતાય પટિસઙ્ખાનબલેન વા ભાવનાબલેન વા, ઇદં પહાનં. તત્થ યે અસ્સાસપસ્સાસા વિતક્કવિચારા સઞ્ઞાવેદયિતા સરસઙ્કપ્પા, ઇમે સઙ્ખારા. ઇતિ પુરિમકો ચ છન્દસમાધિ, કિલેસવિક્ખમ્ભનતાય ચ પહાનં ઇમે ચ સઙ્ખારા, તદુભયં છન્દસમાધિપ્પધાનસઙ્ખારસમન્નાગતં ઇદ્ધિપાદં ભાવેતિ વિવેકનિસ્સિતં વિરાગનિસ્સિતં નિરોધનિસ્સિતં વોસ્સગ્ગપરિણામિં. તત્થ યા વીરિયાધિપતેય્યા ચિત્તેકગ્ગતા, અયં વીરિયસમાધિ...પે॰... તત્થ યા ચિત્તાધિપતેય્યા ચિત્તેકગ્ગતા, અયં ચિત્તસમાધિ...પે॰... તત્થ યા વીમંસાધિપતેય્યા ચિત્તેકગ્ગતા, અયં વીમંસાસમાધિ. સમાહિતે ચિત્તે કિલેસાનં વિક્ખમ્ભનતાય પટિસઙ્ખાનબલેન વા ભાવનાબલેન વા, ઇદં પહાનં. તત્થ યે અસ્સાસપસ્સાસા વિતક્કવિચારા સઞ્ઞાવેદયિતા સરસઙ્કપ્પા, ઇમે સઙ્ખારા. ઇતિ પુરિમકો ચ વીમંસાસમાધિ, કિલેસવિક્ખમ્ભનતાય ચ પહાનં ઇમે ચ સઙ્ખારા, તદુભયં વીમંસાસમાધિપ્પધાનસઙ્ખારસમન્નાગતં ઇદ્ધિપાદં ભાવેતિ વિવેકનિસ્સિતં વિરાગનિસ્સિતં નિરોધનિસ્સિતં વોસ્સગ્ગપરિણામિં.

૧૪. સબ્બો સમાધિ ઞાણમૂલકો ઞાણપુબ્બઙ્ગમો ઞાણાનુપરિવત્તિ.

યથા પુરે તથા પચ્છા, યથા પચ્છા તથા પુરે;
યથા દિવા તથા રત્તિં [રત્તિ (ક॰) અયં ગાથા થેરગા॰ ૩૯૭ દિસ્સતિ], યથા રત્તિં તથા દિવા.

ઇતિ વિવટેન ચેતસા અપરિયોનદ્ધેન સપ્પભાસં ચિત્તં ભાવેતિ. પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ કુસલાનિ ચિત્તસહભૂનિ ચિત્તે ઉપ્પજ્જમાને ઉપ્પજ્જન્તિ, ચિત્તે નિરુજ્ઝમાને નિરુજ્ઝન્તિ. નામરૂપઞ્ચ વિઞ્ઞાણહેતુકં વિઞ્ઞાણપચ્ચયા નિબ્બત્તં, તસ્સ મગ્ગેન હેતુ ઉપચ્છિન્નો, વિઞ્ઞાણં અનાહારં અનભિનન્દિતં અપ્પટિસન્ધિકં તં નિરુજ્ઝતિ. નામરૂપમપિ અહેતુ અપ્પચ્ચયં પુનબ્ભવં ન નિબ્બત્તયતિ [નિબ્બત્તિયતિ (ક॰)]. એવં વિઞ્ઞાણસ્સ નિરોધા પઞ્ઞા ચ સતિ ચ નામરૂપઞ્ચ નિરુજ્ઝતિ. તેનાહ ભગવા –

‘‘યમેતં પઞ્હં અપુચ્છિ, અજિત તં વદામિ તે;
યત્થ નામઞ્ચ રૂપઞ્ચ, અસેસં ઉપરુજ્ઝતિ;
વિઞ્ઞાણસ્સ નિરોધેન, એત્થેતં ઉપરુજ્ઝતી’’તિ.

‘‘યે ચ [અયં ગાથા સુ॰ નિ॰ ૧૦૪૪ અઞ્ઞથા દિસ્સતિ] સઙ્ખાતધમ્માસે, [ઇચ્ચાયસ્મા અજિતો]
યે ચ સેક્ખા પુથૂ ઇધ;
તેસં મે નિપકો ઇરિયં, પુટ્ઠો પબ્રૂહિ મારિસા’’તિ.

૧૫. ઇમાનિ તીણિ પદાનિ પુચ્છિતાનિ, તે તયો પઞ્હા. કિસ્સ? સેખાસેખવિપસ્સનાપુબ્બઙ્ગમપ્પહાનયોગેન, એવઞ્હિ આહ. ‘‘યે ચ સઙ્ખાતધમ્માસે’’તિ અરહત્તં પુચ્છતિ, ‘‘યે ચ સેખા પુથૂ ઇધા’’તિ સેખં પુચ્છતિ, ‘‘તેસં મે નિપકો ઇરિયં, પુટ્ઠો પબ્રૂહિ મારિસા’’તિ વિપસ્સનાપુબ્બઙ્ગમં પહાનં પુચ્છતિ.

તત્થ વિસજ્જના –

“કામેસુ નાભિગિજ્ઝેય્ય, [અજિતાતિ ભગવા]
મનસાનાવિલો સિયા;
કુસલો સબ્બધમ્માનં, સતો ભિક્ખુ પરિબ્બજે”તિ.

ભગવતો સબ્બં કાયકમ્મં ઞાણપુબ્બઙ્ગમં ઞાણાનુપરિવત્તિ, સબ્બં વચીકમ્મં ઞાણપુબ્બઙ્ગમં ઞાણાનુપરિવત્તિ, સબ્બં મનોકમ્મં ઞાણપુબ્બઙ્ગમં ઞાણાનુપરિવત્તિ. અતીતે અંસે અપ્પટિહતઞાણદસ્સનં, અનાગતે અંસે અપ્પટિહતઞાણદસ્સનં, પચ્ચુપ્પન્ને અંસે અપ્પટિહતઞાણદસ્સનં.

કો ચ ઞાણદસ્સનસ્સ પટિઘાતો? યં અનિચ્ચે દુક્ખે અનત્તનિ ચ અઞ્ઞાણં અદસ્સનં, અયં ઞાણદસ્સનસ્સ પટિઘાતો. યથા ઇધ પુરિસો તારકરૂપાનિ પસ્સેય્ય, નો ચ ગણનસઙ્કેતેન જાનેય્ય, અયં ઞાણદસ્સનસ્સ પટિઘાતો.

ભગવતો પન અપ્પટિહતઞાણદસ્સનં, અનાવરણઞાણદસ્સના હિ બુદ્ધા ભગવન્તો. તત્થ સેખેન દ્વીસુ ધમ્મેસુ ચિત્તં રક્ખિતબ્બં ગેધા ચ રજનીયેસુ ધમ્મેસુ, દોસા ચ પરિયુટ્ઠાનીયેસુ. તત્થ યા ઇચ્છા મુચ્છા પત્થના પિયાયના કીળના, તં ભગવા નિવારેન્તો એવમાહ “કામેસુ નાભિગિજ્ઝેય્યા”તિ.

“મનસાનાવિલો સિયા”તિ પરિયુટ્ઠાનવિઘાતં આહ. તથા હિ સેખો અભિગિજ્ઝન્તો અસમુપ્પન્નઞ્ચ કિલેસં ઉપ્પાદેતિ, ઉપ્પન્નઞ્ચ કિલેસં ફાતિં કરોતિ. યો પન અનાવિલસઙ્કપ્પો અનભિગિજ્ઝન્તો વાયમતિ, સો અનુપ્પન્નાનં પાપકાનં અકુસલાનં ધમ્માનં અનુપ્પાદાય છન્દં જનેતિ વાયમતિ વીરિયં આરભતિ ચિત્તં પગ્ગણ્હાતિ પદહતિ. સો ઉપ્પન્નાનં પાપકાનં અકુસલાનં ધમ્માનં પહાનાય છન્દં જનેતિ વાયમતિ વીરિયં આરભતિ ચિત્તં પગ્ગણ્હાતિ પદહતિ. સો અનુપ્પન્નાનં કુસલાનં ધમ્માનં ઉપ્પાદાય છન્દં જનેતિ વાયમતિ વીરિયં આરભતિ ચિત્તં પગ્ગણ્હાતિ પદહતિ. સો ઉપ્પન્નાનં કુસલાનં ધમ્માનં ઠિતિયા અસમ્મોસાય ભિય્યોભાવાય વેપુલ્લાય ભાવનાય પારિપૂરિયા છન્દં જનેતિ વાયમતિ વીરિયં આરભતિ ચિત્તં પગ્ગણ્હાતિ પદહતિ.

૧૬. કતમે [કતમે ચ (અટ્ઠ॰)] અનુપ્પન્ના પાપકા અકુસલા ધમ્મા? કામવિતક્કો બ્યાપાદવિતક્કો વિહિંસાવિતક્કો, ઇમે અનુપ્પન્ના પાપકા અકુસલા ધમ્મા. કતમે ઉપ્પન્ના પાપકા અકુસલા ધમ્મા? અનુસયા અકુસલમૂલાનિ, ઇમે ઉપ્પન્ના પાપકા અકુસલા ધમ્મા. કતમે અનુપ્પન્ના કુસલા ધમ્મા? યાનિ સોતાપન્નસ્સ ઇન્દ્રિયાનિ, ઇમે અનુપ્પન્ના કુસલા ધમ્મા. કતમે ઉપ્પન્ના કુસલા ધમ્મા? યાનિ અટ્ઠમકસ્સ ઇન્દ્રિયાનિ, ઇમે ઉપ્પન્ના કુસલા ધમ્મા.

યેન કામવિતક્કં વારેતિ, ઇદં સતિન્દ્રિયં. યેન બ્યાપાદવિતક્કં વારેતિ, ઇદં સમાધિન્દ્રિયં. યેન વિહિંસાવિતક્કં વારેતિ, ઇદં વીરિયિન્દ્રિયં.

યેન ઉપ્પન્નુપ્પન્ને પાપકે અકુસલે ધમ્મે પજહતિ વિનોદેતિ બ્યન્તીકરોતિ અનભાવં ગમેતિ નાધિવાસેતિ, ઇદં પઞ્ઞિન્દ્રિયં. યા ઇમેસુ ચતૂસુ ઇન્દ્રિયેસુ સદ્દહના ઓકપ્પના, ઇદં સદ્ધિન્દ્રિયં.

તત્થ સદ્ધિન્દ્રિયં કત્થ દટ્ઠબ્બં? ચતૂસુ સોતાપત્તિયઙ્ગેસુ. વીરિયિન્દ્રિયં કત્થ દટ્ઠબ્બં? ચતૂસુ સમ્મપ્પધાનેસુ. સતિન્દ્રિયં કત્થ દટ્ઠબ્બં? ચતૂસુ સતિપટ્ઠાનેસુ. સમાધિન્દ્રિયં કત્થ દટ્ઠબ્બં? ચતૂસુ ઝાનેસુ. પઞ્ઞિન્દ્રિયં કત્થ દટ્ઠબ્બં?

ચતૂસુ અરિયસચ્ચેસુ. એવં સેખો સબ્બેહિ કુસલેહિ ધમ્મેહિ અપ્પમત્તો વુત્તો ભગવતા અનાવિલતાય મનસા. તેનાહ ભગવા ''મનસાનાવિલોસિયા''તિ.

૧૭. ''કુસલો સબ્બધમ્માન''ન્તિ લોકો નામ તિવિધો કિલેસલોકો ભવલોકો ઇન્દ્રિયલોકો. તત્થ કિલેસલોકેન ભવલોકો સમુદાગચ્છતિ, સો ઇન્દ્રિયાનિ નિબ્બત્તેતિ, ઇન્દ્રિયેસુ ભાવિયમાનેસુ નેય્યસ્સ પરિઞ્ઞા ભવતિ. સા દુવિધેન ઉપપરિક્ખિતબ્બા દસ્સનપરિઞ્ઞાય ચ ભાવનાપરિઞ્ઞાય ચ. યદા હિ સેખો ઞેય્યં પરિજાનાતિ, તદા નિબ્બિદાસહગતેહિ સઞ્ઞામનસિકારેહિ નેય્યં પરિઞ્ઞાતં ભવતિ. તસ્સ દ્વે ધમ્મા કોસલ્લં ગચ્છન્તિ – દસ્સનકોસલ્લઞ્ચ ભાવનાકોસલ્લઞ્ચ.

તં ઞાણં પઞ્ચવિધેન વેદિતબ્બંઃ અભિઞ્ઞા પરિઞ્ઞા પહાનં ભાવના સચ્છિકિરિયા. તત્થ કતમા અભિઞ્ઞા? યં ધમ્માનં સલક્ખણે ઞાણં ધમ્મપટિસમ્ભિદા ચ અત્થપટિસમ્ભિદા ચ, અયં અભિઞ્ઞા.

તત્થ કતમા પરિઞ્ઞા? એવં અભિજાનિત્વા યા પરિજાનના ''ઇદં કુસલં, ઇદં અકુસલં, ઇદં સાવજ્જં, ઇદં અનવજ્જં, ઇદં કણ્હં, ઇદં સુક્કં, ઇદં સેવિતબ્બં, ઇદં ન સેવિતબ્બં, ઇમે ધમ્મા એવંગહિતા, ઇદં ફલં નિબ્બત્તેન્તિ [નિબ્બત્તાપેન્તિ (ક॰)], તેસં એવંગહિતાનં અયં અત્થો''તિ, અયં પરિઞ્ઞા.

એવં પરિજાનિત્વા તયો ધમ્મા અવસિટ્ઠા ભવન્તિ પહાતબ્બા ભાવેતબ્બા સચ્છિકાતબ્બા ચ. તત્થ કતમે ધમ્મા પહાતબ્બા? યે અકુસલા. તત્થ કતમે ધમ્મા ભાવેતબ્બા? યે કુસલા. તત્થ કતમે ધમ્મા સચ્છિકાતબ્બા? યં અસઙ્ખતં. યો એવં જાનાતિ અયં વુચ્ચતિ અત્થકુસલો ધમ્મકુસલો કલ્યાણતાકુસલો ફલતાકુસલો, આયકુસલો અપાયકુસલો ઉપાયકુસલો મહતા કોસલ્લેન સમન્નાગતોતિ, તેનાહ ભગવા ''કુસલો સબ્બધમ્માન''ન્તિ.

''સતો ભિક્ખુ પરિબ્બજે''તિ તેન દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારત્થં અભિક્કન્તે પટિક્કન્તે આલોકિતે વિલોકિતે સમિઞ્જિતે [સમ્મિઞ્જિતે (સી॰)] પસારિતે સઙ્ઘાટિપત્તચીવરધારણે અસિતે પીતે ખાયિતે સાયિતે ઉચ્ચારપસ્સાવકમ્મે ગતે ઠિતે નિસિન્ને સુત્તે જાગરિતે ભાસિતે તુણ્હિભાવે સતેન સમ્પજાનેન વિહાતબ્બં. ઇમા દ્વે ચરિયા અનુઞ્ઞાતા ભગવતા એકા વિસુદ્ધાનં, એકા વિસુજ્ઝન્તાનં. કે વિસુદ્ધા? અરહન્તો. કે વિસુજ્ઝન્તા? સેક્ખા. કતકિચ્ચાનિ હિ અરહતો ઇન્દ્રિયાનિ. યં બોજ્ઝં, તં ચતુબ્બિધં દુક્ખસ્સ પરિઞ્ઞાભિસમયેન સમુદયસ્સ પહાનાભિસમયેન મગ્ગસ્સ ભાવનાભિસમયેન નિરોધસ્સ સચ્છિકિરિયાભિસમયેન, ઇદં ચતુબ્બિધં બોજ્ઝં યો એવં જાનાતિ, અયં વુચ્ચતિ સતો અભિક્કમતિ સતો પટિક્કમતિ ખયા રાગસ્સ ખયા દોસસ્સ ખયા મોહસ્સ. તેનાહ ભગવા ''સતો ભિક્ખુ પરિબ્બજે''તિ, તેનાહ –

> ''કામેસુ નાભિગિજ્ઝેય્ય, [અજિતાતિ ભગવા]
> મનસાનાવિલો સિયા;
> કુસલો સબ્બધમ્માનં, સતો ભિક્ખુ પરિબ્બજે''તિ.

એવં પુચ્છિતબ્બં, એવં વિસજ્જિતબ્બં. સુત્તસ્સ ચ અનુગીતિ અત્થતો ચ બ્યઞ્જનતો ચ સમાનેતબ્બા [સમાનયિતબ્બા (સી॰ ક॰)]. અત્થાપગતં હિ બ્યઞ્જનં સમ્ફપ્પલાપં ભવતિ. દુન્નિક્ખિત્તસ્સ પદબ્યઞ્જનસ્સ અત્થોપિ દુન્નયો ભવતિ, તસ્મા અત્થબ્યઞ્જનૂપેતં સઙ્ગાયિતબ્બં. સુત્તઞ્ચ પવિચિનિતબ્બં. કિં ઇદં સુત્તં આહચ્ચ વચનં અનુસન્ધિવચનં નીતત્થં નેય્યત્થં સંકિલેસભાગિયં નિબ્બેધભાગિયં અસેક્ખભાગિયં? કુહિં ઇમસ્સ સુત્તસ્સ સબ્બાનિ

સચ્ચાનિ પસ્સિતબ્બાનિ, આદિમજ્ઝપરિયોસાનેતિ? એવં સુત્તં પવિચેતબ્બં. તેનાહ આયસ્મા મહાકચ્ચાયનો – ‘‘યં પુચ્છિતઞ્ચ વિસ્સજ્જિતઞ્ચ, સુત્તસ્સ યા ચ અનુગીતી’’તિ.

નિયુત્તો વિચયો હારો.

૩. યુત્તિહારવિભઙ્ગો

૧૮. તત્થ કતમો યુત્તિહારો? ‘‘સબ્બેસં હારાન’’ન્તિ, અયં યુત્તિહારો. કિં યોજયતિ [યોજેતિ (સી॰)]? ચત્તારો મહાપદેસા બુદ્ધાપદેસો સઙ્ઘાપદેસો સમ્બહુલત્થેરાપદેસો [સમ્પહુલ... (ક॰)] એકત્થેરાપદેસો. ઇમે ચત્તારો મહાપદેસા, તાનિ પદબ્યઞ્જનાનિ સુત્તે ઓતારયિતબ્બાનિ, વિનયે સન્દસ્સયિતબ્બાનિ, ધમ્મતાયં ઉપનિક્ખિપિતબ્બાનિ.

કતમસ્મિં સુત્તે ઓતારયિતબ્બાનિ? ચતૂસુ અરિયસચ્ચેસુ. કતમસ્મિં વિનયે સન્દસ્સયિતબ્બાનિ? રાગવિનયે દોસવિનયે મોહવિનયે. કતમિસ્સં [કતમિયં (સી॰)] ધમ્મતાયં ઉપનિક્ખિપિતબ્બાનિ? પટિચ્ચસમુપ્પાદે. યદિ ચતૂસુ અરિયસચ્ચેસુ અવતરતિ, કિલેસવિનયે સન્દિસ્સતિ , ધમ્મતઞ્ચ ન વિલોમેતિ, એવં આસવે ન જનેતિ. ચતૂહિ મહાપદેસેહિ યં યં યુજ્જતિ, યેન યેન યુજ્જતિ, યથા યથા યુજ્જતિ, તં તં ગહેતબ્બં.

૧૯. પઞ્હં પુચ્છિતેન કતિ પદાનિ પઞ્હેતિ પદસો પરિયોગાહિતબ્બં વિચેતબ્બં? યદિ સબ્બાનિ પદાનિ એકં અત્થં અભિવદન્તિ, એકો પઞ્હો. અથ ચત્તારિ પદાનિ એકં અત્થં અભિવદન્તિ, એકો પઞ્હો. અથ તીણિ પદાનિ એકં અત્થં અભિવદન્તિ, એકો પઞ્હો. અથ દ્વે પદાનિ એકં અત્થં અભિવદન્તિ, એકો પઞ્હો. અથ એકં પદં એકં અત્થં અભિવદતિ, એકો પઞ્હો. તં ઉપપરિક્ખમાનેન અઞ્ઞાતબ્બં કિં ઇમે ધમ્મા નાનત્થા નાનાબ્યઞ્જના, ઉદાહુ ઇમેસં ધમ્માનં એકો અત્થો બ્યઞ્જનમેવ નાનન્તિ. યથા કિં ભવે? યથા સા દેવતા ભગવન્તં પઞ્હં પુચ્છતિ.

‘‘કેનસ્સુબ્ભાહતો [પસ્સ સ॰ નિ॰ ૧.૬૬] લોકો, કેનસ્સુ પરિવારિતો;
કેન સલ્લેન ઓતિણ્ણો, કિસ્સ ધૂપાયિતો સદા’’તિ.

ઇમાનિ ચત્તારિ પદાનિ પુચ્છિતાનિ. તે તયો પઞ્હા કથં ઞાયતિ? ભગવા હિ દેવતાય વિસજ્જેતિ.

‘‘મચ્ચુનાબ્ભાહતો [મચ્ચુનબ્ભાહતો (ક॰) થેરગા॰ ૪૪૮; સં॰ નિ॰ ૧.૬૬ પસ્સિતબ્બં] લોકો, જરાય પરિવારિતો;
તણ્હાસલ્લેન ઓતિણ્ણો, ઇચ્છાધૂપાયિતો સદા’’તિ.

૨૦. તત્થ જરા ચ મરણઞ્ચ ઇમાનિ દ્વે સઙ્ખતસ્સ સઙ્ખતલક્ખણાનિ. જરાયં ઠિતસ્સ અઞ્ઞથત્તં, મરણં વયો. તત્થ જરાય ચ મરણસ્સ ચ અત્થતો નાનત્તં. કેન કારણેન, ગબ્ભગતાપિ હિ મીયન્તિ, ન ચ તે જિણ્ણા ભવન્તિ. અત્થિ ચ દેવાનં મરણં, ન ચ તેસં સરીરાનિ જીરન્તિ. સક્કતેવ જરાય પટિકમ્મં કાતું, ન પન સક્કતે મરણસ્સ પટિકમ્મં કાતું અઞ્ઞત્રેવ ઇદ્ધિમન્તાનં ઇદ્ધિવિસયા. યં પનાહ તણ્હાસલ્લેન ઓતિણ્ણોતિ દિસ્સન્તિ વીતરાગા જીરન્તાપિ મીયન્તાપિ. યદિ ચ યથા જરામરણં, એવં તણ્હાપિ સિયા. એવં સન્તે સબ્બે યોબ્બનટ્ઠાપિ વિગતતણ્હા સિયું. યથા ચ તણ્હા દુક્ખસ્સ સમુદયો, એવં જરામરણમ્પિ સિયા દુક્ખસ્સ સમુદયો, ન ચ સિયા તણ્હા દુક્ખસ્સ સમુદયો, ન હિ જરામરણં દુક્ખસ્સ સમુદયો, તણ્હા દુક્ખસ્સ સમુદયો. યથા ચ તણ્હા મગ્ગવજ્ઝા, એવં

જરામરણમ્પિ સિયા મગ્ગવજ્ઝં. ઇમાય યુત્તિયા અઞ્ઞમઞ્ઞેહિ કારણેહિ ગવેસિતબ્બં. યદિ ચ સન્દિસ્સતિ યુત્તિસમારૂળ્હં અત્થતો ચ અઞ્ઞત્તં, બ્યઞ્જનતોપિ ગવેસિતબ્બં.

સલ્લોતિ વા ધૂપાયનન્તિ વા ઇમેસં ધમ્માનં અત્થતો એકત્તં. ન હિ યુજ્જતિ ઇચ્છાય ચ તણ્હાય ચ અત્થતો અઞ્ઞત્તં. તણ્હાય અધિપ્પાયે અપરિપૂરમાને નવસુ આઘાતવત્થૂસુ કોધો ચ ઉપનાહો ચ ઉપ્પજ્જતિ. ઇમાય યુત્તિયા જરાય ચ મરણસ્સ ચ તણ્હાય ચ અત્થતો અઞ્ઞત્તં.

યં પનિદં ભગવતા દ્વીહિ નામેહિ અભિલપિતં ઇચ્છાતિપિ તણ્હાતિપિ, ઇદં ભગવતા બાહિરાનં વત્થૂનં આરમ્મણવસેન દ્વીહિ નામેહિ અભિલપિતં ઇચ્છાતિપિ તણ્હાતિપિ, સબ્બા હિ તણ્હા અજ્ઝોસાનલક્ખણેન એકલક્ખણા. યથા સબ્બો અગ્ગિ ઉણ્હત્તલક્ખણેન એકલક્ખણો, અપિ ચ ઉપાદાનવસેન અઞ્ઞમઞ્ઞાનિ નામાનિ લભતિ, કટ્ઠગ્ગીતિપિ તિણગ્ગીતિપિ સકલિકગ્ગીતિપિ ગોમયગ્ગીતિપિ થુસગ્ગીતિપિ સઙ્કારગ્ગીતિપિ, સબ્બો હિ અગ્ગિ ઉણ્હત્તલક્ખણોવ. એવં સબ્બા તણ્હા અજ્ઝોસાનલક્ખણેન એકલક્ખણા , અપિ તુ આરમ્મણઉપાદાનવસેન અઞ્ઞમઞ્ઞેહિ નામેહિ અભિલપિતા ઇચ્છાઇતિપિ તણ્હાઇતિપિ સલ્લોઇતિપિ ધૂપાયનાઇતિપિ સરિતાઇતિપિ વિસત્તિકાઇતિપિ સિનેહોઇતિપિ કિલમથોઇતિપિ લતાઇતિપિ મઞ્ઞનાઇતિપિ બન્ધોઇતિપિ આસાઇતિપિ પિપાસાઇતિપિ અભિનન્દનાઇતિપિ, ઇતિ સબ્બા તણ્હા અજ્ઝોસાનલક્ખણેન એકલક્ખણા. યથા ચ વેવચને વુત્તા.

> ‘‘આસા ચ પિહા અભિનન્દના ચ, અનેકધાતૂસુ સરા પતિટ્ઠિતા;
> અઞ્ઞાણમૂલપ્પભવા પજપ્પિતા, સબ્બા મયા બ્યન્તિકતા સમૂલકા’’તિ [સમૂલિકા (સી॰)].

તણ્હાયેતં વેવચનં. યથાહ ભગવા – રૂપે તિસ્સ અવિગતરાગસ્સ અવિગતચ્છન્દસ્સ અવિગતપેમસ્સ અવિગતપિપાસસ્સ અવિગતપરિળાહસ્સ. એવં વેદનાય સઞ્ઞાય સઙ્ખારેસુ વિઞ્ઞાણે અવિગતરાગસ્સ અવિગતચ્છન્દસ્સ અવિગતપેમસ્સ અવિગતપિપાસસ્સ અવિગતપરિળાહસ્સ સબ્બં સુત્તં વિત્થારેતબ્બં. તણ્હાયેતં વેવચનં. એવં યુજ્જતિ.

૨૧. સબ્બો દુક્ખૂપચારો કામતણ્હાસઙ્ખારમૂલકો, ન પન યુજ્જતિ સબ્બો નિબ્બિદૂપચારો કામતણ્હાપરિક્ખારમૂલકો. ઇમાય યુત્તિયા અઞ્ઞમઞ્ઞેહિ કારણેહિ ગવેસિતબ્બં.

યથા હિ [યથાહ (સી॰)] ભગવા રાગચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ અસુભં દેસયતિ, દોસચરિતસ્સ ભગવા પુગ્ગલસ્સ મેત્તં દેસયતિ. મોહચરિતસ્સ ભગવા પુગ્ગલસ્સ પટિચ્ચસમુપ્પાદં દેસયતિ. યદિ હિ ભગવા રાગચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ મેત્તં ચેતોવિમુત્તિં દેસેય્ય. સુખં વા પટિપદં દન્ધાભિઞ્ઞં સુખં વા પટિપદં ખિપ્પાભિઞ્ઞં વિપસ્સનાપુબ્બઙ્ગમં વા પહાનં દેસેય્ય, ન યુજ્જતિ દેસના. એવં યં કિઞ્ચિ રાગસ્સ અનુલોમપ્પહાનં દોસસ્સ અનુલોમપ્પહાનં મોહસ્સ અનુલોમપ્પહાનં. સબ્બં તં વિચયેન હારેન વિચિનિત્વા યુત્તિહારેન યોજેતબ્બં. યાવતિકા ઞાણસ્સ ભૂમિ.

મેત્તાવિહારિસ્સ સતો બ્યાપાદો ચિત્તં પરિયાદાય ઠસ્સતીતિ ન યુજ્જતિ દેસના, બ્યાપાદો પહાનં અબ્ભત્થં ગચ્છતીતિ યુજ્જતિ દેસના. કરુણાવિહારિસ્સ સતો વિહેસા ચિત્તં પરિયાદાય ઠસ્સતીતિ ન યુજ્જતિ દેસના, વિહેસા પહાનં અબ્ભત્થં ગચ્છતીતિ યુજ્જતિ દેસના. મુદિતા વિહારિસ્સ સતો અરતિ ચિત્તં પરિયાદાય ઠસ્સતીતિ ન યુજ્જતિ દેસના, અરતિ પહાનં અબ્ભત્થં ગચ્છતીતિ યુજ્જતિ દેસના. ઉપેક્ખાવિહારિસ્સ સતો રાગો ચિત્તં

પરિયાદાય ઠસ્સતીતિ ન યુજ્જતિ દેસના, રાગો પહાનં અબ્ભત્થં ગચ્છતીતિ યુજ્જતિ દેસના. અનિમિત્તવિહારિસ્સ સતો નિમિત્તાનુસારી તેન તેનેવ વિઞ્ઞાણં પવત્તતીતિ ન યુજ્જતિ દેસના , નિમિત્તં પહાનં અબ્ભત્થં ગચ્છતીતિ યુજ્જતિ દેસના. અસ્મીતિ વિગતં અયમહમસ્મીતિ ન સમનુપસ્સામિ. અથ ચ પન મે કિસ્મીતિ કથસ્મીતિ વિચિકિચ્છા કથંકથાસલ્લં ચિત્તં પરિયાદાય ઠસ્સતીતિ ન યુજ્જતિ દેસના, વિચિકિચ્છા કથંકથાસલ્લં પહાનં અબ્ભત્થં ગચ્છતીતિ યુજ્જતિ દેસના.

યથા વા પન પઠમં ઝાનં સમાપન્નસ્સ સતો કામરાગબ્યાપાદા વિસેસાય સંવત્તન્તીતિ ન યુજ્જતિ દેસના, હાનાય સંવત્તન્તીતિ યુજ્જતિ દેસના. વિતક્કસહગતા વા સઞ્ઞામનસિકારા હાનાય સંવત્તન્તીતિ ન યુજ્જતિ દેસના, વિસેસાય સંવત્તન્તીતિ યુજ્જતિ દેસના. દુતિયં ઝાનં સમાપન્નસ્સ સતો વિતક્કવિચારસહગતા સઞ્ઞામનસિકારા વિસેસાય સંવત્તન્તીતિ ન યુજ્જતિ દેસના, હાનાય સંવત્તન્તીતિ યુજ્જતિ દેસના. ઉપેક્ખાસુખસહગતા વા સઞ્ઞામનસિકારા હાનાય સંવત્તન્તીતિ ન યુજ્જતિ દેસના, વિસેસાય સંવત્તન્તીતિ યુજ્જતિ દેસના. તતિયં ઝાનં સમાપન્નસ્સ સતો પીતિસુખસહગતા સઞ્ઞામનસિકારા વિસેસાય સંવત્તન્તીતિ ન યુજ્જતિ દેસના, હાનાય સંવત્તન્તીતિ યુજ્જતિ દેસના, ઉપેક્ખાસતિપારિસુદ્ધિસહગતા વા સઞ્ઞામનસિકારા હાનાય સંવત્તન્તીતિ ન યુજ્જતિ દેસના, વિસેસાય સંવત્તન્તીતિ યુજ્જતિ દેસના. ચતુત્થં ઝાનં સમાપન્નસ્સ સતો ઉપેક્ખાસહગતા સઞ્ઞામનસિકારા વિસેસાય સંવત્તન્તીતિ ન યુજ્જતિ દેસના, હાનાય સંવત્તન્તીતિ યુજ્જતિ દેસના . આકાસાનઞ્ચાયતનસહગતા વા સઞ્ઞામનસિકારા હાનાય સંવત્તન્તીતિ ન યુજ્જતિ દેસના, વિસેસાય સંવત્તન્તીતિ યુજ્જતિ દેસના.

આકાસાનઞ્ચાયતનં સમાપન્નસ્સ સતો રૂપસહગતા સઞ્ઞામનસિકારા વિસેસાય સંવત્તન્તીતિ ન યુજ્જતિ દેસના, હાનાય સંવત્તન્તીતિ યુજ્જતિ દેસના. વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનસહગતા વા સઞ્ઞામનસિકારા હાનાય સંવત્તન્તીતિ ન યુજ્જતિ દેસના, વિસેસાય સંવત્તન્તીતિ યુજ્જતિ દેસના. વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં સમાપન્નસ્સ સતો આકાસાનઞ્ચાયતનસહગતા સઞ્ઞામનસિકારા વિસેસાય સંવત્તન્તીતિ ન યુજ્જતિ દેસના, હાનાય સંવત્તન્તીતિ યુજ્જતિ દેસના. આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનસહગતા વા સઞ્ઞામનસિકારા હાનાય સંવત્તન્તીતિ ન યુજ્જતિ દેસના, વિસેસાય સંવત્તન્તીતિ યુજ્જતિ દેસના.

આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં સમાપન્નસ્સ સતો વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનસહગતા સઞ્ઞામનસિકારા વિસેસાય સંવત્તન્તીતિ ન યુજ્જતિ દેસના, હાનાય સંવત્તન્તીતિ યુજ્જતિ દેસના. નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનસહગતા વા સઞ્ઞામનસિકારા હાનાય સંવત્તન્તીતિ ન યુજ્જતિ દેસના, વિસેસાય સંવત્તન્તીતિ યુજ્જતિ દેસના. નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં સમાપન્નસ્સ સતો સઞ્ઞૂપચારા વિસેસાય સંવત્તન્તીતિ ન યુજ્જતિ દેસના, હાનાય સંવત્તન્તીતિ યુજ્જતિ દેસના. સઞ્ઞાવેદયિતનિરોધસહગતા વા સઞ્ઞામનસિકારા હાનાય સંવત્તન્તીતિ ન યુજ્જતિ દેસના, વિસેસાય સંવત્તન્તીતિ યુજ્જતિ દેસના. કલ્લતાપરિચિતં ચિત્તં ન ચ અભિનીહારં ખમતીતિ ન યુજ્જતિ દેસના, કલ્લતાપરિચિતં ચિત્તં અથ ચ અભિનીહારં ખમતીતિ યુજ્જતિ દેસના.

એવં સબ્બે નવસુત્તન્તા યથાધમ્મં યથાવિનયં યથાસત્થુસાસનં સબ્બતો વિચયેન હારેન વિચિનિત્વા યુત્તિહારેન યોજેતબ્બાતિ. તેનાહ આયસ્મા મહાકચ્ચાયનો ''સબ્બેસં હારાનં યા ભૂમિ યો ચ ગોચરો તેસ''ન્તિ.

નિયુત્તો યુત્તિ હારો.

૪. પદટ્ઠાનહારવિભઙ્ગો

૨૨. તત્થ કતમો પદટ્ઠાનો હારો? ‘‘ધમ્મં દેસેતિ જિનો’’તિ, અયં પદટ્ઠાનો હારો. કિં દેસેતિ? સબ્બધમ્મયાથાવઅસમ્પટિવેધલક્ખણા અવિજ્જા, તસ્સા વિપલ્લાસા પદટ્ઠાનં. અજ્ઝોસાનલક્ખણા તણ્હા, તસ્સા પિયરૂપં સાતરૂપં પદટ્ઠાનં. પત્થનલક્ખણો લોભો, તસ્સ અદિન્નાદાનં પદટ્ઠાનં. વણ્ણસણ્ઠાનબ્યઞ્જનગ્ગહણલક્ખણા સુભસઞ્ઞા, તસ્સા ઇન્દ્રિયા સંવરો પદટ્ઠાનં. સાસવફસ્સઉપગમનલક્ખણા સુખસઞ્ઞા, તસ્સા અસ્સાદો પદટ્ઠાનં. સઙ્ખતલક્ખણાનં ધમ્માનં અસમનુપસ્સનલક્ખણા નિચ્ચસઞ્ઞા, તસ્સા વિઞ્ઞાણં પદટ્ઠાનં. અનિચ્ચસઞ્ઞાદુક્ખસઞ્ઞાઅસમનુપસ્સનલક્ખણા અત્તસઞ્ઞા, તસ્સા નામકાયો પદટ્ઠાનં. સબ્બધમ્મસમ્પટિવેધલક્ખણા વિજ્જા, તસ્સા સબ્બં નેય્યં પદટ્ઠાનં. ચિત્તવિક્ખેપપટિસંહરણલક્ખણો સમથો, તસ્સ અસુભા પદટ્ઠાનં. ઇચ્છાવચરપટિસંહરણલક્ખણો અલોભો, તસ્સ અદિન્નાદાના વેરમણી [વેરમણિ (ક॰)] પદટ્ઠાનં. અબ્યાપજ્જલક્ખણો અદોસો, તસ્સ પાણાતિપાતા વેરમણી પદટ્ઠાનં. વત્થુઅવિપ્પટિપત્તિલક્ખણો [વત્થુઅવિપ્પટિપાદાનલક્ખણો (સી॰ ક॰)] અમોહો, તસ્સ સમ્માપટિપત્તિ પદટ્ઠાનં. વિનીલકવિપુબ્બકગહણલક્ખણા અસુભસઞ્ઞા, તસ્સા નિબ્બિદા પદટ્ઠાનં. સાસવફસ્સપરિજાનનલક્ખણા દુક્ખસઞ્ઞા, તસ્સા વેદના પદટ્ઠાનં. સઙ્ખતલક્ખણાનં ધમ્માનં સમનુપસ્સનલક્ખણા અનિચ્ચસઞ્ઞા , તસ્સા ઉપ્પાદવયા પદટ્ઠાનં. સબ્બધમ્મઅભિનિવેસલક્ખણા અનત્તસઞ્ઞા, તસ્સા ધમ્મસઞ્ઞા પદટ્ઠાનં.

પઞ્ચ કામગુણા કામરાગસ્સ પદટ્ઠાનં, પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ રૂપીનિ રૂપરાગસ્સ પદટ્ઠાનં, છળાયતનં ભવરાગસ્સ પદટ્ઠાનં, નિબ્બત્તભવાનુપસ્સિતા પઞ્ચન્નં ઉપાદાનક્ખન્ધાનં પદટ્ઠાનં, પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિઞાણદસ્સનસ્સ પદટ્ઠાનં. ઓકપ્પનલક્ખણા સદ્ધા અધિમુત્તિપચ્ચુપટ્ઠાના ચ, અનાવિલલક્ખણો પસાદો સમ્પસીદનપચ્ચુપટ્ઠાનો ચ. અભિપત્થિયનલક્ખણા સદ્ધા, તસ્સા અવેચ્ચપસાદો પદટ્ઠાનં. અનાવિલલક્ખણો પસાદો, તસ્સ સદ્ધા પદટ્ઠાનં. આરમ્ભલક્ખણં વીરિયં, તસ્સ સમ્મપ્પધાનં પદટ્ઠાનં. અપિલાપનલક્ખણા સતિ, તસ્સા સતિપટ્ઠાનં પદટ્ઠાનં. એકગ્ગલક્ખણો સમાધિ, તસ્સ ઝાનાનિ પદટ્ઠાનં. પજાનનલક્ખણા પઞ્ઞા, તસ્સા સચ્ચાનિ પદટ્ઠાનં.

અપરો નયો, અસ્સાદમનસિકારલક્ખણો અયોનિસોમનસિકારો, તસ્સ અવિજ્જા પદટ્ઠાનં. સચ્ચસમ્મોહનલક્ખણા અવિજ્જા, સા સઙ્ખારાનં પદટ્ઠાનં. પુનબ્ભવવિરોહણલક્ખણા સઙ્ખારા, તે [તં (ક॰)] વિઞ્ઞાણસ્સ પદટ્ઠાનં. ઓપપચ્ચયિકનિબ્બત્તિલક્ખણં વિઞ્ઞાણં, તં નામરૂપસ્સ પદટ્ઠાનં. નામકાયરૂપકાયસઙ્ઘાતલક્ખણં નામરૂપં, તં છળાયતનસ્સ પદટ્ઠાનં. ઇન્દ્રિયવવત્થાનલક્ખણં છળાયતનં, તં ફસ્સસ્સ પદટ્ઠાનં. ચક્ખુરૂપવિઞ્ઞાણસન્નિપાતલક્ખણો ફસ્સો, સો વેદનાય પદટ્ઠાનં. ઇટ્ઠાનિટ્ઠઅનુભવનલક્ખણા વેદના, સા તણ્હાય પદટ્ઠાનં. અજ્ઝોસાનલક્ખણા તણ્હા, સા ઉપાદાનસ્સ પદટ્ઠાનં. ઓપપચ્ચયિકં ઉપાદાનં, તં ભવસ્સ પદટ્ઠાનં. નામકાયરૂપકાયસમ્ભવનલક્ખણો ભવો, સો જાતિયા પદટ્ઠાનં. ખન્ધપાતુભવનલક્ખણા જાતિ, સા જરાય પદટ્ઠાનં. ઉપધિપરિપાકલક્ખણા જરા, સા મરણસ્સ પદટ્ઠાનં. જીવિતિન્દ્રિયુપચ્છેદલક્ખણં મરણં, તં સોકસ્સ પદટ્ઠાનં. ઉસ્સુક્કકારકો સોકો, સો પરિદેવસ્સ પદટ્ઠાનં . લાલપ્પકારકો પરિદેવો, સો દુક્ખસ્સ પદટ્ઠાનં. કાયસંપીળનં દુક્ખં, તં દોમનસ્સસ્સ પદટ્ઠાનં. ચિત્તસંપીળનં દોમનસ્સં, તં ઉપાયાસસ્સ પદટ્ઠાનં. ઓદહનકારકો ઉપાયાસો, સો ભવસ્સ પદટ્ઠાનં. ઇમાનિ ભવઙ્ગાનિ યદા સમગ્ગાનિ નિબ્બત્તાનિ ભવન્તિ સો ભવો, તં સંસારસ્સ પદટ્ઠાનં. નિય્યાનિકલક્ખણો મગ્ગો, સો નિરોધસ્સ પદટ્ઠાનં.

તિત્થઞ્ઞુતા પીતઞ્ઞુતાય પદટ્ઠાનં, પીતઞ્ઞુતા પત્તઞ્ઞુતાય [મત્તઞ્ઞુતાય (સી॰ ક॰)] પદટ્ઠાનં, પત્તઞ્ઞુતા અત્તઞ્ઞુતાય પદટ્ઠાનં, અત્તઞ્ઞુતા પુબ્બેકતપુઞ્ઞતાય પદટ્ઠાનં, પુબ્બેકતપુઞ્ઞતા પતિરૂપદેસવાસસ્સ પદટ્ઠાનં, પતિરૂપદેસવાસો સપ્પુરિસૂપનિસ્સયસ્સ પદટ્ઠાનં, સપ્પુરિસૂપનિસ્સયો અત્તસમ્માપણિધાનસ્સ પદટ્ઠાનં, અત્તસમ્માપણિધાનં સીલાનં પદટ્ઠાનં, સીલાનિ અવિપ્પટિસારસ્સ પદટ્ઠાનં, અવિપ્પટિસારો પામોજ્જસ્સ પદટ્ઠાનં, પામોજ્જં પીતિયા પદટ્ઠાનં, પીતિ પસ્સદ્ધિયા પદટ્ઠાનં, પસ્સદ્ધિ સુખસ્સ પદટ્ઠાનં, સુખં સમાધિસ્સ પદટ્ઠાનં, સમાધિ યથાભૂતઞાણદસ્સનસ્સ પદટ્ઠાનં, યથાભૂતઞાણદસ્સનં નિબ્બિદાય પદટ્ઠાનં, નિબ્બિદા વિરાગસ્સ પદટ્ઠાનં, વિરાગો વિમુત્તિયા પદટ્ઠાનં. વિમુત્તિ વિમુત્તિઞાણદસ્સનસ્સ પદટ્ઠાનં. એવં યો કોચિ ઉપનિસ્સયો યો કોચિ પચ્ચયો, સબ્બો સો પદટ્ઠાનં. તેનાહ આયસ્મા મહાકચ્ચાયનો ''ધમ્મં દેસેતિ જિનો''તિ.

નિયુત્તો પદટ્ઠાનો હારો.

૫. લક્ખણહારવિભઙ્ગો

૨૩. તત્થ કતમો લક્ખણો હારો? ''વુત્તમ્હિ એકધમ્મે''તિ, અયં લક્ખણો હારો. કિં લક્ખયતિ? યે ધમ્મા એકલક્ખણા, તેસં ધમ્માનં એકસ્મિં ધમ્મે વુત્તે અવસિટ્ઠા ધમ્મા વુત્તા ભવન્તિ. યથા કિં ભવે? યથાહ ભગવા –

''ચક્ખું , ભિક્ખવે, અનવટ્ઠિતં ઇત્તરં પરિત્તં પભઙ્ગુ પરતો દુક્ખં બ્યસનં ચલનં [ચલં (સી॰)] કુક્કુળં સઙ્ખારં [સસઙ્ખારં (ક॰)] વધકં અમિત્તમજ્ઝે. ઇમસ્મિં ચક્ખુસ્મિં વુત્તે અવસિટ્ઠાનિ અજ્ઝત્તિકાનિ આયતનાનિ વુત્તાનિ ભવન્તિ. કેન કારણેન? સબ્બાનિ હિ છ અજ્ઝત્તિકાનિ આયતનાનિ વધકટ્ઠેન એકલક્ખણાનિ. યથા ચાહ ભગવા –

''અતીતે , રાધ, રૂપે અનપેક્ખો હોહિ, અનાગતં રૂપં મા અભિનન્દિ [અભિનન્દ (ક॰)], પચ્ચુપ્પન્નસ્સ રૂપસ્સ નિબ્બિદાય વિરાગાય નિરોધાય ચાગાય પટિનિસ્સગ્ગાય પટિપજ્જ. ઇમસ્મિં રૂપક્ખન્ધે વુત્તે અવસિટ્ઠા ખન્ધા વુત્તા ભવન્તિ. કેન કારણેન? સબ્બે હિ પઞ્ચક્ખન્ધા યમકોવાદસુત્તે [પસ્સ સં॰ નિ॰ ૩.૮૪] વધકટ્ઠેન એકલક્ખણા વુત્તા. યથા ચાહ ભગવા –

''યેસઞ્ચ [પસ્સ ધ॰ પ॰ ૨૯૩] સુસમારદ્ધા, નિચ્ચં કાયગતાસતિ;
અકિચ્ચં તે ન સેવન્તિ, કિચ્ચે સાતચ્ચકારિનો''.

ઇતિ કાયગતાય સતિયા વુત્તાય વુત્તા ભવન્તિ વેદનાગતા સતિ ચિત્તગતા ધમ્મગતા ચ. તથા યં કિઞ્ચિ દિટ્ઠં વા સુતં વા મુતં વાતિ વુત્તે વુત્તં ભવતિ વિઞ્ઞાતં. યથા ચાહ ભગવા –

તસ્માતિહ ત્વં ભિક્ખુ કાયે કાયાનુપસ્સી વિહરાહિ આતાપી સમ્પજાનો સતિમા વિનેય્ય લોકે અભિજ્ઝાદોમનસ્સં. ''આતાપી''તિ વીરિયિન્દ્રિયં, ''**સમ્પજાનો**''તિ પઞ્ઞિન્દ્રિયં, ''**સતિમા**''તિ સતિન્દ્રિયં, ''**વિનેય્ય લોકે અભિજ્ઝાદોમનસ્સ**''ન્તિ સમાધિન્દ્રિયં, એવં કાયે કાયાનુપસ્સિનો વિહરતો ચત્તારો સતિપટ્ઠાના ભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છન્તિ. કેન કારણેન, એકલક્ખણત્તા ચતુન્નં ઇન્દ્રિયાનં.

૨૪. ચતૂસુ સતિપટ્ઠાનેસુ ભાવિયમાનેસુ ચત્તારો સમ્મપ્પધાના ભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છન્તિ, ચતૂસુ સમ્મપ્પધાનેસુ ભાવિયમાનેસુ ચત્તારો ઇદ્ધિપાદા ભાવિયમાનેસુ પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ ભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છન્તિ, ચતૂસુ ઇદ્ધિપાદેસુ ભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છન્તિ, પઞ્ચસુ ઇન્દ્રિયેસુ ભાવિયમાનેસુ પઞ્ચ બલાનિ ભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છન્તિ,

પઞ્ચસુ બલેસુ ભાવિયમાનેસુ સત્ત બોજ્ઝઙ્ગા ભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છન્તિ, સત્તસુ બોજ્ઝઙ્ગેસુ ભાવિયમાનેસુ અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો ભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છતિ, સબ્બેવ [સબ્બે ચ (સી॰ ક॰)] બોધઙ્ગમા ધમ્મા બોધિપક્ખિયા ભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છન્તિ . કેન કારણેન, સબ્બે હિ બોધઙ્ગમા બોધિપક્ખિયા નેય્યાનિકલક્ખણેન એકલક્ખણા, તે એકલક્ખણત્તા ભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છન્તિ.

એવં અકુસલાપિ ધમ્મા એકલક્ખણત્તા પહાનં અબ્ભત્થં ગચ્છન્તિ. ચતૂસુ સતિપટ્ઠાનેસુ ભાવિયમાનેસુ વિપલ્લાસા પહીયન્તિ, આહારા ચસ્સ પરિઞ્ઞં ગચ્છન્તિ, ઉપાદાનેહિ અનુપાદાનો ભવતિ, યોગેહિ ચ વિસંયુત્તો ભવતિ, ગન્થેહિ ચ વિપ્પયુત્તો ભવતિ, આસવેહિ ચ અનાસવો ભવતિ, ઓઘેહિ ચ નિત્થિણ્ણો ભવતિ, સલ્લેહિ ચ વિસલ્લો ભવતિ, વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયો ચસ્સ પરિઞ્ઞં ગચ્છન્તિ, અગતિગમનેહિ ન અગતિં ગચ્છતિ, એવં અકુસલાપિ ધમ્મા એકલક્ખણત્તા પહાનં અબ્ભત્થં ગચ્છન્તિ.

યત્થ વા પન રૂપિન્દ્રિયં દેસિતં, દેસિતા તત્થેવ રૂપધાતુ રૂપક્ખન્ધો રૂપઞ્ચાયતનં. યત્થ વા પન સુખા વેદના દેસિતા, દેસિતં તત્થ સુખિન્દ્રિયં સોમનસ્સિન્દ્રિયં દુક્ખસમુદયો ચ અરિયસચ્ચં. યત્થ વા પન દુક્ખા વેદના દેસિતા, દેસિતં તત્થ દુક્ખિન્દ્રિયં દોમનસ્સિન્દ્રિયં દુક્ખઞ્ચ અરિયસચ્ચં. યત્થ વા પન અદુક્ખમસુખા વેદના દેસિતા, દેસિતં તત્થ ઉપેક્ખિન્દ્રિયં સબ્બો ચ પટિચ્ચસમુપ્પાદો. કેન કારણેન, અદુક્ખમસુખાય હિ વેદનાય અવિજ્જા અનુસેતિ. અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારા, સઙ્ખારપચ્ચયા વિઞ્ઞાણં, વિઞ્ઞાણપચ્ચયા નામરૂપં, નામરૂપપચ્ચયા સળાયતનં, સળાયતનપચ્ચયા ફસ્સો, ફસ્સપચ્ચયા વેદના, વેદનાપચ્ચયા તણ્હા, તણ્હાપચ્ચયા ઉપાદાનં, ઉપાદાનપચ્ચયા ભવો, ભવપચ્ચયા જાતિ, જાતિપચ્ચયા જરામરણં સોકપરિદેવદુક્ખદોમનસ્સુપાયાસા સમ્ભવન્તિ, એવમેતસ્સ કેવલસ્સ દુક્ખક્ખન્ધસ્સ સમુદયો હોતિ. સો ચ સરાગસદોસસમોહસંકિલેસપક્ખેન હાતબ્બો, વીતરાગવીતદોસવીતમોહઅરિયધમ્મેહિ હાતબ્બો.

એવં યે ધમ્મા એકલક્ખણા કિચ્ચતો ચ લક્ખણતો ચ સામઞ્ઞતો ચ ચુતૂપપાતતો ચ, તેસં ધમ્માનં એકસ્મિં ધમ્મે વુત્તે અવસિટ્ઠા ધમ્મા વુત્તા ભવન્તિ. તેનાહ આયસ્મા મહાકચ્ચાયનો ''વુત્તમ્હિ એકધમ્મે''તિ.

નિયુત્તો લક્ખણો હારો.

૬. ચતુબ્યૂહહારવિભઙ્ગો

૨૫. તત્થ કતમો ચતુબ્યૂહો હારો? ''નેરુત્તમધિપ્પાયો''તિ અયં. બ્યઞ્જનેન સુત્તસ્સ નેરુત્તઞ્ચ અધિપ્પાયો ચ નિદાનઞ્ચ પુબ્બાપરસન્ધિ ચ ગવેસિતબ્બો . તત્થ કતમં નેરુત્તં, યા નિરુત્તિપદસંહિતા, યં ધમ્માનં નામસો ઞાણં. યદા હિ ભિક્ખુ અત્થસ્સ ચ નામં જાનાતિ, ધમ્મસ્સ ચ નામં જાનાતિ, તથા તથા નં અભિનિરોપેતિ. અયઞ્ચ વુચ્ચતિ અત્થકુસલો ધમ્મકુસલો બ્યઞ્જનકુસલો નિરુત્તિકુસલો પુબ્બાપરકુસલો દેસનાકુસલો અતીતાધિવચનકુસલો અનાગતાધિવચનકુસલો પચ્ચુપ્પન્નાધિવચનકુસલો ઇત્થાધિવચનકુસલો પુરિસાધિવચનકુસલો નપુંસકાધિવચનકુસલો એકાધિવચનકુસલો અનેકાધિવચનકુસલો, એવં સબ્બાનિ કાતબ્બાનિ જનપદનિરુત્તાનિ સબ્બા ચ જનપદનિરુત્તિયો. અયં નિરુત્તિપદસંહિતા.

૨૬. તત્થ કતમો અધિપ્પાયો?

‘‘ધમ્મો હવે રક્ખતિ ધમ્મચારિં, છત્તં મહન્તં યથ વસ્સકાલે [વિય વસ્સકાલે જા॰ ૧.૧૦.૧૦૩];
એસાનિસંસો ધમ્મે સુચિણ્ણે, ન દુગ્ગતિં ગચ્છતિ ધમ્મચારી’’તિ.

ઇધ ભગવતો કો અધિપ્પાયો? યે અપાયેહિ પરિમુચ્ચિતુકામા ભવિસ્સન્તિ, તે ધમ્મચારિનો ભવિસ્સન્તીતિ અયં એત્થ ભગવતો અધિપ્પાયો.

‘‘ચોરો યથા સન્ધિમુખે ગહીતો, સકમ્મુના હઞ્ઞતિ [હઞ્ઞતે (સી॰)] બજ્ઝતે ચ;
એવં અયં પેચ્ચ પજા પરત્થ, સકમ્મુના હઞ્ઞતિ [હઞ્ઞતે (સી॰)] બજ્ઝતે ચા’’તિ.

ઇધ ભગવતો કો અધિપ્પાયો? સઞ્ચેતનિકાનં કતાનં કમ્માનં ઉપચિતાનં દુક્ખવેદનીયાનં અનિટ્ઠં અસાતં વિપાકં પચ્ચનુભવિસ્સતીતિ અયં એત્થ ભગવતો અધિપ્પાયો.

‘‘સુખકામાનિ [પસ્સ ધ॰ પ॰ ૧૩૧-૧૩૨] ભૂતાનિ, યો દણ્ડેન વિહિંસતિ;
અત્તનો સુખમેસાનો, પેચ્ચ સો ન લભતે સુખ’’ન્તિ.

ઇધ ભગવતો કો અધિપ્પાયો? યે સુખેન અત્થિકા ભવિસ્સન્તિ, તે પાપકમ્મં [પાપકં કમ્મં (ક॰)] ન કરિસ્સન્તીતિ અયં એત્થ ભગવતો અધિપ્પાયો.

‘‘મિદ્ધી [પસ્સ ધ॰ પ॰ ૩૨૫] યદા હોતિ મહગ્ઘસો ચ, નિદ્દાયિતા સમ્પરિવત્તસાયી;
મહાવરાહોવ નિવાપપુટ્ઠો, પુનપ્પુનં ગબ્ભમુપેતિ મન્દો’’તિ.

ઇધ ભગવતો કો અધિપ્પાયો? યે જરામરણેન અટ્ટિયિતુકામા ભવિસ્સન્તિ, તે ભવિસ્સન્તિ ભોજને મત્તઞ્ઞુનો ઇન્દ્રિયેસુ ગુત્તદ્વારા પુબ્બરત્તાપરરત્તં જાગરિયાનુયોગમનુયુત્તા વિપસ્સકા કુસલેસુ ધમ્મેસુ સગારવા ચ સબ્રહ્મચારીસુ થેરેસુ નવેસુ મજ્ઝિમેસૂતિ અયં એત્થ ભગવતો અધિપ્પાયો.

‘‘અપ્પમાદો અમતપદં [અમતં પદં (ક॰) પસ્સ ધ॰ પ॰ ૨૧], પમાદો મચ્ચુનો પદં;
અપ્પમત્તા ન મીયન્તિ, યે પમત્તા યથા મતા’’તિ.

ઇધ ભગવતો કો અધિપ્પાયો? યે અમતપરિયેસનં પરિયેસિતુકામા ભવિસ્સન્તિ, તે અપ્પમત્તા વિહરિસ્સન્તીતિ અયં એત્થ ભગવતો અધિપ્પાયો. અયં અધિપ્પાયો.

૨૭. તત્થ કતમં નિદાનં? યથા સો ધનિયો ગોપાલકો ભગવન્તં આહ –

‘‘નન્દતિ પુત્તેહિ પુત્તિમા, ગોમા [ગોમિકો (સી॰), ગોપિકો (ક॰) સુ॰ નિ॰ ૩૩; સં॰ નિ॰ ૧.૧૪૪ પસ્સિતબ્બં] ગોહિ તથેવ નન્દતિ;
ઉપધી હિ નરસ્સ નન્દના, ન હિ સો નન્દતિ યો નિરૂપધી’’તિ.

ભગવા આહ –

‘‘સોચતિ પુત્તેહિ પુત્તિમા, ગોપિકો [ગોમિકો (સી॰)] ગોહિ તથેવ સોચતિ;

ઉપધી હિ નરસ્સ સોચના, ન હિ સો સોચતિ યો નિરૂપધી''તિ.

ઇમિના વત્થુના ઇમિના નિદાનેન એવં ઞાયતિ ''ઇધ ભગવા બાહિરં પરિગ્ગહં ઉપધિ આહા''તિ. યથા ચ મારો પાપિમા ગિજ્ઝકૂટા પબ્બતા પુથુસિલં પાતેસિ, ભગવા આહ –

''સચેપિ કેવલં સબ્બં, ગિજ્ઝકૂટં ચલેસ્સસિ [ચલેય્યાસિ (ક॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૧.૧૪૭];
નેવ સમ્માવિમુત્તાનં, બુદ્ધાનં અત્થિ ઇઞ્જિતં.

નભં ફલેય્યપ્પથવી ચલેય્ય, સબ્બેવ પાણા ઉદ સન્તસેય્યું;
સલ્લમ્પિ ચે ઉરસિ કમ્પયેય્યું [પકમ્પયેય્યું (સી॰), કપ્પયેય્યું (ક॰)], ઉપધીસુ તાણં ન કરોન્તિ બુદ્ધા''તિ.

ઇમિના વત્થુના ઇમિના નિદાનેન એવં ઞાયતિ ''ઇધ ભગવા કાયં ઉપધિં આહા''તિ. યથા ચાહ –

''ન તં દળ્હં બન્ધનમાહુ ધીરા, યદાયસં દારુજપબ્બજઞ્ચ [દારુજં બબ્બજઞ્ચ (સી॰) પસ્સ ધ॰ પ॰ ૩૪૫];
સારત્તરત્તા મણિકુણ્ડલેસુ, પુત્તેસુ દારેસુ ચ યા અપેક્ખા''તિ.

ઇમિના વત્થુના ઇમિના નિદાનેન એવં ઞાયતિ ''ઇધ ભગવા બાહિરેસુ વત્થૂસુ તણ્હં આહા''તિ. યથા ચાહ –

''એતં દળ્હં બન્ધનમાહુ ધીરા, ઓહારિનં સિથિલં દુપ્પમુઞ્ચં;
એતમ્પિ છેત્વાન પરિબ્બજન્તિ, અનપેક્ખિનો કામસુખં પહાયા''તિ.

ઇમિના વત્થુના ઇમિના નિદાનેન એવં ઞાયતિ ''ઇધ ભગવા બાહિરવત્થુકાય તણ્હાય પહાનં આહા''તિ. યથા ચાહ –

''આતુરં અસુચિં પૂતિં, દુગ્ગન્ધં દેહનિસ્સિતં;
પગ્ઘરન્તં દિવા રત્તિં, બાલાનં અભિનન્દિત''ન્તિ.

ઇમિના વત્થુના ઇમિના નિદાનેન એવં ઞાયતિ ''ઇધ ભગવા અજ્ઝત્તિકવત્થુકાય તણ્હાય પહાનં આહા''તિ. યથા ચાહ –

''ઉચ્છિન્દ [પસ્સ ધ॰ પ॰ ૨૮૫] સિનેહમત્તનો, કુમુદં સારદિકંવ પાણિના;
સન્તિમગ્ગમેવ બ્રૂહય, નિબ્બાનં સુગતેન દેસિત''ન્તિ.

ઇમિના વત્થુના ઇમિના નિદાનેન એવં ઞાયતિ ''ઇધ ભગવા અજ્ઝત્તિકવત્થુકાય તણ્હાય પહાનં આહા''તિ. ઇદં નિદાનં.

તત્થ કતમો પુબ્બાપરસન્ધિ. યથાહ –

''કામન્ધા જાલસઞ્છન્ના, તણ્હાછદનછાદિતા;

પમત્તબન્ધના [પમત્તબન્ધુના ઉદા॰ ૬૪] બદ્ધા [બન્ધા (ક॰) પસ્સ ઉદા॰ ૬૪], મચ્છાવ કુમિનામુખે;
જરામરણમન્વેન્તિ, વચ્છો ખીરપકોવ માતર''ન્તિ.

અયં કામતણ્હા વુત્તા. સા કતમેન પુબ્બાપરેન યુજ્જતિ? યથાહ –

''રત્તો અત્થં ન જાનાતિ, રત્તો ધમ્મં ન પસ્સતિ;
અન્ધન્તમં તદા હોતિ, યં રાગો સહતે નર''ન્તિ.

ઇતિ અન્ધતાય ચ સઞ્છન્નતાય ચ સાયેવ તણ્હા અભિલપિતા. યઞ્ચાહ કામન્ધા જાલસઞ્છન્ના, તણ્હાછદનછાદિતાતિ. યઞ્ચાહ રત્તો અત્થં ન જાનાતિ, રત્તો ધમ્મં ન પસ્સતીતિ, ઇમેહિ પદેહિ પરિયુટ્ઠાનેહિ સાયેવ તણ્હા અભિલપિતા. યં અન્ધકારં, અયં દુક્ખસમુદયો, યા ચ તણ્હા પોનોભવિકા, યઞ્ચાહ કામાતિ ઇમે કિલેસકામા. યઞ્ચાહ જાલસઞ્છન્નાતિ તેસં યેવ કામાનં પયોગેન પરિયુટ્ઠાનં દસ્સેતિ, તસ્મા કિલેસવસેન ચ પરિયુટ્ઠાનવસેન ચ તણ્હાબન્ધનં વુત્તં. યે એદિસિકા, તે જરામરણં અન્વેન્તિ, અયં ભગવતા યથાનિક્ખિત્તગાથાબલેન દસ્સિતા જરામરણમન્વેન્તીતિ.

''યસ્સ પપઞ્ચા ઠિતી ચ નત્થિ, સન્દાનં પલિઘઞ્ચ [પળિઘઞ્ચ (સી॰) પસ્સ ઉદા॰ ૬૭] વીતિવત્તો;
તં નિત્તણ્હં મુનિં ચરન્તં, ન વિજાનાતિ સદેવકોપિ લોકો''તિ.

પપઞ્ચા નામ તણ્હાદિટ્ઠિમાના, તદભિસઙ્ખતા ચ સઙ્ખારા. ઠિતિ નામ અનુસયા. સન્દાનં નામ તણ્હાય પરિયુટ્ઠાનં, યાનિ છત્તિંસતણ્હાય જાલિનિયા વિચરિતાનિ. પલિઘો નામ મોહો. યે ચ પપઞ્ચા સઙ્ખારા યા ચ ઠિતિ યં સન્દાનઞ્ચ યં પલિઘઞ્ચ યો એતં સબ્બં સમતિક્કન્તો, અયં વુચ્ચતિ નિત્તણ્હો ઇતિ.

૨૮. તત્થ પરિયુટ્ઠાનસઙ્ખારા દિટ્ઠધમ્મવેદનીયા વા ઉપપજ્જવેદનીયા વા અપરાપરિયવેદનીયા વા, એવં તણ્હા તિવિધં ફલં દેતિ દિટ્ઠે વા ધમ્મે ઉપપજ્જે વા અપરે વા પરિયાયે. એવં ભગવા આહ ''યં લોભપકતં કમ્મં કરોતિ કાયેન વા વાચાય વા મનસા વા, તસ્સ વિપાકં અનુભોતિ દિટ્ઠે વા ધમ્મે ઉપપજ્જે વા અપરે વા પરિયાયે''તિ. ઇદં ભગવતો પુબ્બાપરેન યુજ્જતિ. તત્થ પરિયુટ્ઠાનં દિટ્ઠધમ્મવેદનીયં વા કમ્મં ઉપપજ્જવેદનીયં વા કમ્મં અપરાપરિયાયવેદનીયં [અપરાપરિયવેદનીયં (સી॰)] વા કમ્મં, એવં કમ્મં તિધા વિપચ્ચતિ દિટ્ઠે વા ધમ્મે ઉપપજ્જે વા અપરે વા પરિયાયે. યથાહ –

''યઞ્ચે બાલો ઇધ પાણાતિપાતી હોતિ...પે॰... મિચ્છાદિટ્ઠિ હોતિ, તસ્સ દિટ્ઠે વા ધમ્મે વિપાકં પટિસંવેદેતિ ઉપપજ્જે વા અપરે વા પરિયાયે''તિ. ઇદં ભગવતો પુબ્બાપરેન યુજ્જતિ. તત્થ પરિયુટ્ઠાનં પટિસઙ્ખાનબલેન પહાતબ્બં, સઙ્ખારા દસ્સનબલેન, છત્તિંસ તણ્હાવિચરિતાનિ ભાવનાબલેન પહાતબ્બાનીતિ એવં તણ્હાપિ તિધા પહીયતિ. યા નિત્તણ્હાતા અયં સઉપાદિસેસા નિબ્બાનધાતુ. ભેદા કાયસ્સ અયં અનુપાદિસેસા નિબ્બાનધાતુ.

પપઞ્ચો નામ વુચ્ચતિ અનુબન્ધો. યઞ્ચાહ ભગવા ''પપઞ્ચેતિ અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નં ચક્ખુવિઞ્ઞેય્યં રૂપં આરબ્ભા''તિ. યઞ્ચાહ ભગવા – ''અતીતે, રાધ, રૂપે અનપેક્ખો હોહિ, અનાગતં રૂપં મા અભિનન્દિ, પચ્ચુપ્પન્નસ્સ રૂપસ્સ નિબ્બિદાય વિરાગાય નિરોધાય પટિનિસ્સગ્ગાય પટિપજ્જા''તિ. ઇદં ભગવતો પુબ્બાપરેન યુજ્જતિ. યો ચાપિ પપઞ્ચો યે ચ સઙ્ખારા યા ચ અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નસ્સ અભિનન્દના, ઇદં એકત્થં. અપિ ચ અઞ્ઞમઞ્ઞેહિ

પદેહિ અઞ્ઞમઞ્ઞેહિ અક્ખરેહિ અઞ્ઞમઞ્ઞેહિ બ્યઞ્જનેહિ અપરિમાણા ધમ્મદેસના વુત્તા ભગવતા. એવં સુત્તેન સુત્તં સંસન્દયિત્વા પુબ્બાપરેન સદ્ધિં યોજયિત્વા સુત્તં નિદ્દિટ્ઠં ભવતિ.

સો ચાયં [સ ચાયં (સી॰)] પુબ્બાપરો સન્ધિ ચતુબ્બિધો અત્થસન્ધિ બ્યઞ્જનસન્ધિ દેસનાસન્ધિ નિદ્દેસસન્ધીતિ.

તત્થ અત્થસન્ધિ છપ્પદાનિ સઙ્કાસના પકાસના વિવરણા વિભજના ઉત્તાનીકમ્મતા પઞ્ઞત્તીતિ.

બ્યઞ્જનસન્ધિ છપ્પદાનિ અક્ખરં પદં બ્યઞ્જનં આકારો નિરુત્તિ નિદ્દેસોતિ.

દેસનાસન્ધિ ન ચ પથવિં નિસ્સાય ઝાયતિ ઝાયી ઝાયતિ ચ. ન ચ આપં નિસ્સાય ઝાયતિ ઝાયી ઝાયતિ ચ, ન ચ તેજં નિસ્સાય ઝાયતિ ઝાયી ઝાયતિ ચ, ન ચ વાયું નિસ્સાય ઝાયતિ ઝાયી ઝાયતિ ચ. ન ચ આકાસાનઞ્ચાયતનં નિસ્સાય...પે॰... ન ચ વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં નિસ્સાય...પે॰... ન ચ આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં નિસ્સાય...પે॰... ન ચ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં નિસ્સાય...પે॰... ન ચ ઇમં લોકં નિસ્સાય...પે॰... ન ચ પરલોકં નિસ્સાય ઝાયતિ ઝાયી ઝાયતિ ચ. યમિદં ઉભયમન્તરેન દિટ્ઠં સુતં મુતં વિઞ્ઞાતં પત્તં પરિયેસિતં વિતક્કિતં વિચારિતં મનસાનુચિન્તિતં, તમ્પિ નિસ્સાય ન ઝાયતિ ઝાયી ઝાયતિ ચ. અયં સદેવકે લોકે સમારકે સબ્રહ્મકે સસ્સમણબ્રાહ્મણિયા પજાય સદેવમનુસ્સાય અનિસ્સિતેન ચિત્તેન ન ઞાયતિ ઝાયન્તો.

યથા મારો પાપિમા ગોધિકસ્સ કુલપુત્તસ્સ [પસ્સ સં॰ નિ॰ ૧.૧૫૯] વિઞ્ઞાણં સમન્વેસન્તો ન જાનાતિ ન પસ્સતિ. સો હિ પપઞ્ચાતીતો તણ્હાપહાનેન દિટ્ઠિનિસ્સયોપિસ્સ નત્થિ. યથા ચ ગોધિકસ્સ, એવં વક્કલિસ્સ સદેવકેન લોકેન સમારકેન સબ્રહ્મકેન સસ્સમણબ્રાહ્મણિયા પજાય સદેવમનુસ્સાય અનિસ્સિતચિત્તા ન ઞાયન્તિ ઝાયમાના. અયં દેસનાસન્ધિ.

તત્થ કતમા નિદ્દેસસન્ધિ? નિસ્સિતચિત્તા અકુસલપક્ખેન નિદ્દિસિતબ્બા, અનિસ્સિતચિત્તા કુસલપક્ખેન નિદ્દિસિતબ્બા. નિસ્સિતચિત્તા કિલેસેન નિદ્દિસિતબ્બા, અનિસ્સિતચિત્તા વોદાનેન નિદ્દિસિતબ્બા. નિસ્સિતચિત્તા સંસારપ્પવત્તિયા નિદ્દિસિતબ્બા, અનિસ્સિતચિત્તા સંસારનિવત્તિયા નિદ્દિસિતબ્બા. નિસ્સિતચિત્તા તણ્હાય ચ અવિજ્જાય ચ નિદ્દિસિતબ્બા, અનિસ્સિતચિત્તા સમથેન ચ વિપસ્સનાય ચ નિદ્દિસિતબ્બા. નિસ્સિતચિત્તા અહિરિકેન ચ અનોત્તપ્પેન ચ નિદ્દિસિતબ્બા, અનિસ્સિતચિત્તા હિરિયા ચ ઓત્તપ્પેન ચ નિદ્દિસિતબ્બા. નિસ્સિતચિત્તા અસતિયા ચ અસમ્પજઞ્ઞેન ચ નિદ્દિસિતબ્બા, અનિસ્સિતચિત્તા સતિયા ચ સમ્પજઞ્ઞેન ચ નિદ્દિસિતબ્બા. નિસ્સિતચિત્તા અયોનિયા ચ અયોનિસોમનસિકારેન ચ નિદ્દિસિતબ્બા, અનિસ્સિતચિત્તા યોનિયા ચ યોનિસોમનસિકારેન ચ નિદ્દિસિતબ્બા. નિસ્સિતચિત્તા કોસજ્જેન ચ દોવચસ્સેન ચ નિદ્દિસિતબ્બા, અનિસ્સિતચિત્તા વીરિયારમ્ભેન ચ સોવચસ્સેન ચ નિદ્દિસિતબ્બા. નિસ્સિતચિત્તા અસ્સદ્ધિયેન ચ પમાદેન ચ નિદ્દિસિતબ્બા, અનિસ્સિતચિત્તા સદ્ધાય ચ અપ્પમાદેન ચ નિદ્દિસિતબ્બા. નિસ્સિતચિત્તા અસદ્ધમ્મસ્સવનેન ચ અસંવરણેન ચ નિદ્દિસિતબ્બા, અનિસ્સિતચિત્તા સદ્ધમ્મસ્સવનેન ચ સંવરેન ચ નિદ્દિસિતબ્બા. નિસ્સિતચિત્તા અભિજ્ઝાય ચ બ્યાપાદેન ચ નિદ્દિસિતબ્બા, અનિસ્સિતચિત્તા અનભિજ્ઝાય ચ અબ્યાપાદેન ચ નિદ્દિસિતબ્બા. નિસ્સિતચિત્તા નીવરણેહિ ચ સંયોજનિયેહિ ચ નિદ્દિસિતબ્બા, અનિસ્સિતચિત્તા રાગવિરાગાય ચ ચેતોવિમુત્તિયા અવિજ્જાવિરાગાય ચ પઞ્ઞાવિમુત્તિયા નિદ્દિસિતબ્બા. નિસ્સિતચિત્તા ઉચ્છેદદિટ્ઠિયા ચ સસ્સતદિટ્ઠિયા ચ

નિદ્દિસિતબ્બા, અનિસ્સિતચિત્તા સઉપાદિસેસાય ચ અનુપાદિસેસાય ચ નિબ્બાનધાતુયા નિદ્દિસિતબ્બા. અયં નિદ્દેસસન્ધિ. તેનાહ આયસ્મા મહાકચ્ચાયનો ‘‘નેરુત્તમધિપ્પાયો’’તિ.

નિયુત્તો ચતુબ્યૂહો હારો.

૭. આવટ્ટહારવિભઙ્ગો

૨૯. તત્થ કતમો આવટ્ટો હારો? ‘‘એકમ્હિ પદટ્ઠાને’’તિ અયં.

‘‘આરમ્ભથ [આરબ્ભથ (સી॰) સં॰ નિ॰ ૧.૧૮૫; થેરગા॰ ૨૫૬ પસ્સિતબ્બં] નિક્કમથ, યુઞ્જથ બુદ્ધસાસને;
ધુનાથ મચ્ચુનો સેનં, નળાગારંવ કુઞ્જરો’’તિ.

‘‘આરમ્ભથ નિક્કમથા’’તિ વીરિયસ્સ પદટ્ઠાનં. ‘‘યુઞ્જથ બુદ્ધસાસને’’તિ સમાધિસ્સ પદટ્ઠાનં. ‘‘ધુનાથ મચ્ચુનો સેનં, નળાગારંવ કુઞ્જરો’’તિ પઞ્ઞાય પદટ્ઠાનં. ‘‘આરમ્ભથ નિક્કમથા’’તિ વીરિયિન્દ્રિયસ્સ પદટ્ઠાનં. ‘‘યુઞ્જથ બુદ્ધસાસને’’તિ સમાધિન્દ્રિયસ્સ પદટ્ઠાનં. ‘‘ધુનાથ મચ્ચુનો સેનં, નળાગારંવ કુઞ્જરો’’તિ પઞ્ઞિન્દ્રિયસ્સ પદટ્ઠાનં. ઇમાનિ પદટ્ઠાનાનિ દેસના.

અયુઞ્જન્તાનં વા સત્તાનં યોગે, યુઞ્જન્તાનં વા આરમ્ભો.

તત્થ યે ન યુઞ્જન્તિ, તે પમાદમૂલકા ન યુઞ્જન્તિ. સો પમાદો દુવિધો તણ્હામૂલકો અવિજ્જામૂલકો ચ. તત્થ અવિજ્જામૂલકો યેન અઞ્ઞાણેન નિવુતો ઞેય્યટ્ઠાનં નપ્પજાનાતિ પઞ્ચક્ખન્ધા ઉપ્પાદવયધમ્માતિ, અયં અવિજ્જામૂલકો. યો તણ્હામૂલકો, સો તિવિધો અનુપ્પન્નાનં ભોગાનં ઉપ્પાદાય પરિયેસન્તો પમાદં આપજ્જતિ, ઉપ્પન્નાનં ભોગાનં આરક્ખનિમિત્તં પરિભોગનિમિત્તઞ્ચ પમાદં આપજ્જતિ અયં લોકે ચતુબ્બિધો પમાદો એકવિધો અવિજ્જાય તિવિધો તણ્હાય. તત્થ અવિજ્જાય નામકાયો પદટ્ઠાનં. તણ્હાય રૂપકાયો પદટ્ઠાનં. તં કિસ્સ હેતુ, રૂપીસુ ભવેસુ અજ્ઝોસાનં, અરૂપીસુ સમ્મોહો? તત્થ રૂપકાયો રૂપક્ખન્ધો નામકાયો ચત્તારો અરૂપિનો ખન્ધા. ઇમે પઞ્ચક્ખન્ધા કતમેન ઉપાદાનેન સઉપાદાના, તણ્હાય ચ અવિજ્જાય ચ? તત્થ તણ્હા દ્વે ઉપાદાનાનિ કામુપાદાનઞ્ચ સીલબ્બતુપાદાનઞ્ચ. અવિજ્જા દ્વે ઉપાદાનાનિ દિટ્ઠુપાદાનઞ્ચ અત્તવાદુપાદાનઞ્ચ. ઇમેહિ ચતૂહિ ઉપાદાનેહિ યે સઉપાદાના ખન્ધા, ઇદં દુક્ખં. ચત્તારિ ઉપાદાનાનિ, અયં સમુદયો. પઞ્ચક્ખન્ધા દુક્ખં. તેસં ભગવા પરિઞ્ઞાય પહાનાય ચ ધમ્મં દેસેતિ દુક્ખસ્સ પરિઞ્ઞાય સમુદયસ્સ પહાનાય.

૩૦. તત્થ યો તિવિધો તણ્હામૂલકો પમાદો અનુપ્પન્નાનં ભોગાનં ઉપ્પાદાય પરિયેસતિ, ઉપ્પન્નાનં ભોગાનં આરક્ખણઞ્ચ કરોતિ પરિભોગનિમિત્તઞ્ચ, તસ્સ સમ્પટિવેધેન રક્ખણા પટિસંહરણા, અયં સમથો.

સો કથં ભવતિ? યદા જાનાતિ કામાનં અસ્સાદઞ્ચ અસ્સાદતો આદીનવઞ્ચ આદીનવતો નિસ્સરણઞ્ચ નિસ્સરણતો ઓકારઞ્ચ સંકિલેસઞ્ચ વોદાનઞ્ચ નેક્ખમ્મે ચ આનિસંસં. તત્થ યા વીમંસા ઉપપરિક્ખા અયં વિપસ્સના. ઇમે દ્વે ધમ્મા ભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છન્તિ સમથો ચ વિપસ્સના ચ. ઇમેસુ દ્વીસુ ધમ્મેસુ ભાવિયમાનેસુ દ્વે ધમ્મા પહીયન્તિ તણ્હા ચ અવિજ્જા ચ, ઇમેસુ દ્વીસુ ધમ્મેસુ પહીનેસુ ચત્તારિ ઉપાદાનાનિ નિરુજ્ઝન્તિ. ઉપાદાનનિરોધા ભવનિરોધો, ભવનિરોધા જાતિનિરોધો, જાતિનિરોધા જરામરણં સોકપરિદેવદુક્ખદોમનસ્સુપાયાસા નિરુજ્ઝન્તિ.

એવમેતસ્સ કેવલસ્સ દુક્ખક્ખન્ધસ્સ નિરોધો હોતિ. ઇતિ પુરિમકાનિ ચ દ્વે સચ્ચાનિ દુક્ખં સમુદયો ચ, સમથો ચ વિપસ્સના ચ મગ્ગો. ભવનિરોધો નિબ્બાનં ઇમાનિ ચત્તારિ સચ્ચાનિ. તેનાહ ભગવા ‘‘આરમ્ભથ નિક્કમથા’’તિ.

> યથાપિ મૂલે અનુપદ્દવે દળ્હે, છિન્નોપિ રુક્ખો પુનરેવ [પુનદેવ (ક॰) પસ્સ ધ॰ પ॰ ૩૩૮] રૂહતિ;
> એવમ્પિ તણ્હાનુસયે અનૂહતે, નિબ્બત્તતી દુક્ખમિદં પુનપ્પુનં.

અયં તણ્હાનુસયો. કતમસ્સા તણ્હાય? ભવતણ્હાય. યો એતસ્સ ધમ્મસ્સ પચ્ચયો અયં અવિજ્જા. અવિજ્જાપચ્ચયા હિ ભવતણ્હા. ઇમે દ્વે કિલેસા તણ્હા ચ અવિજ્જા ચ. તાનિ ચત્તારિ ઉપાદાનાનિ તેહિ ચતૂહિ ઉપાદાનેહિ યે સઉપાદાના ખન્ધા, ઇદં દુક્ખં. ચત્તારિ ઉપાદાનાનિ અયં સમુદયો. પઞ્ચક્ખન્ધા દુક્ખં. તેસં ભગવા પરિઞ્ઞાય ચ પહાનાય ચ ધમ્મં દેસેતિ દુક્ખસ્સ પરિઞ્ઞાય સમુદયસ્સ પહાનાય.

યેન તણ્હાનુસયં સમૂહનતિ [સમૂહન્તિ (સી॰)], અયં સમથો. યેન તણ્હાનુસયસ્સ પચ્ચયં અવિજ્જં વારયતિ, અયં વિપસ્સના. ઇમે દ્વે ધમ્મા ભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છન્તિ સમથો ચ વિપસ્સના ચ. તત્થ સમથસ્સ ફલં રાગવિરાગા ચેતોવિમુત્તિ, વિપસ્સનાય ફલં અવિજ્જાવિરાગા પઞ્ઞાવિમુત્તિ. ઇતિ પુરિમકાનિ ચ દ્વે સચ્ચાનિ દુક્ખં સમુદયો ચ, સમથો વિપસ્સના ચ મગ્ગો, દ્વે ચ વિમુત્તિયો નિરોધો. ઇમાનિ ચત્તારિ સચ્ચાનિ. તેનાહ ભગવા ‘‘યથાપિ મૂલે’’તિ.

> ‘‘સબ્બપાપસ્સ અકરણં, કુસલસ્સ ઉપસમ્પદા;
> સચિત્તપરિયોદાપનં [પરિયોદપનં (સી॰) ધ॰ પ॰ ૧૮૩; દી॰ નિ॰ ૨.૯૦ પસ્સિતબ્બં], એતં બુદ્ધાન સાસન’’ન્તિ.

સબ્બપાપં નામ તીણિ દુચ્ચરિતાનિ કાયદુચ્ચરિતં વચીદુચ્ચરિતં મનોદુચ્ચરિતં, તે દસ અકુસલકમ્મપથા પાણાતિપાતો અદિન્નાદાનં કામેસુમિચ્છાચારો મુસાવાદો પિસુણા વાચા ફરુસા વાચા સમ્ફપ્પલાપો અભિજ્ઝા બ્યાપાદો મિચ્છાદિટ્ઠિ, તાનિ દ્વે કમ્માનિ ચેતના ચેતસિકઞ્ચ. તત્થ યો ચ પાણાતિપાતો યા ચ પિસુણા વાચા યા ચ ફરુસા વાચા, ઇદં દોસસમુટ્ઠાનં. યઞ્ચ અદિન્નાદાનં યો ચ કામેસુમિચ્છાચારો યો ચ મુસાવાદો, ઇદં લોભસમુટ્ઠાનં, યો સમ્ફપ્પલાપો, ઇદં મોહસમુટ્ઠાનં. ઇમાનિ સત્ત કારણાનિ ચેતનાકમ્મં. યા અભિજ્ઝા, અયં લોભો અકુસલમૂલં. યો બ્યાપાદો, અયં દોસો અકુસલમૂલં. યા મિચ્છાદિટ્ઠિ, અયં મિચ્છામગ્ગો. ઇમાનિ તીણિ કારણાનિ ચેતસિકકમ્મં. તેનાહ ‘‘ચેતનાકમ્મં ચેતસિકકમ્મ’’ન્તિ.

અકુસલમૂલં પયોગં ગચ્છન્તં ચતુબ્બિધં અગતિં ગચ્છતિ છન્દા દોસા ભયા મોહા. તત્થ યં છન્દા અગતિં ગચ્છતિ, ઇદં લોભસમુટ્ઠાનં. યં દોસા અગતિં ગચ્છતિ, ઇદં દોસસમુટ્ઠાનં. યં ભયા ચ મોહા ચ અગતિં ગચ્છતિ, ઇદં મોહસમુટ્ઠાનં. તત્થ લોભો અસુભાય પહીયતિ. દોસો મેત્તાય. મોહો પઞ્ઞાય. તથા લોભો ઉપેક્ખાય પહીયતિ. દોસો મેત્તાય ચ કરુણાય ચ. મોહો મુદિતાય પહાનં અબ્ભત્થં ગચ્છતિ. તેનાહ ભગવા ‘‘સબ્બપાપસ્સ અકરણ’’ન્તિ.

૩૧. સબ્બપાપં નામ અટ્ઠ મિચ્છત્તાનિ મિચ્છાદિટ્ઠિ મિચ્છાસઙ્કપ્પો મિચ્છાવાચા મિચ્છાકમ્મન્તો મિચ્છાઆજીવો મિચ્છાવાયામો મિચ્છાસતિ મિચ્છાસમાધિ, ઇદં વુચ્ચતિ સબ્બપાપં. ઇમેસં અટ્ઠન્નં મિચ્છત્તાનં યા અકિરિયા અકરણં અનજ્ઝાચારો, ઇદં વુચ્ચતિ સબ્બપાપસ્સ અકરણં.

અટ્ઠસુ મિચ્છત્તેસુ પહીનેસુ અટ્ઠ સમ્મત્તાનિ સમ્પજ્જન્તિ. અટ્ઠન્નં સમ્મત્તાનં યા કિરિયા કરણં સમ્પાદનં, અયં વુચ્ચતિ કુસલસ્સ ઉપસમ્પદા. સચિત્તપરિયોદાપનન્તિ અતીતસ્સ મગ્ગસ્સ ભાવનાકિરિયં દસ્સયતિ, ચિત્તે પરિયોદાપિતે [પરિયોદપિતે (સી॰ ક॰)] પઞ્ચક્ખન્ધા પરિયોદાપિતા ભવન્તિ, એવઞ્હિ ભગવા આહ "ચેતોવિસુદ્ધત્થં, ભિક્ખવે, તથાગતે બ્રહ્મચરિયં વુસ્સતી"તિ. દુવિધા હિ પરિયોદાપના નીવરણપ્પહાનઞ્ચ અનુસયસમુગ્ઘાતો ચ. દ્વે પરિયોદાપનભૂમિયો દસ્સનભૂમિ ચ, ભાવનાભૂમિ ચ, તત્થ યં પટિવેધેન પરિયોદાપેતિ, ઇદં દુક્ખં. યતો પરિયોદાપેતિ, અયં સમુદયો. યેન પરિયોદાપેતિ, અયં મગ્ગો. યં પરિયોદાપિતં, અયં નિરોધો. ઇમાનિ ચત્તારિ સચ્ચાનિ. તેનાહ ભગવા "સબ્બપાપસ્સ અકરણ"ન્તિ.

> "ધમ્મો હવે રક્ખતિ ધમ્મચારિં, છત્તં મહન્તં યથ વસ્સકાલે;
> એસાનિસંસો ધમ્મે સુચિણ્ણે, ન દુગ્ગતિં ગચ્છતિ ધમ્મચારી"તિ.

ધમ્મો નામ દુવિધો ઇન્દ્રિયસંવરો મગ્ગો ચ. દુગ્ગતિ નામ દુવિધા દેવમનુસ્સે વા ઉપનિધાય અપાયા દુગ્ગતિ, નિબ્બાનં વા ઉપનિધાય સબ્બા ઉપપત્તિયો દુગ્ગતિ. તત્થ યા સંવરસીલે અખણ્ડકારિતા, અયં ધમ્મો સુચિણ્ણો અપાયેહિ રક્ખતિ. એવં ભગવા આહ – દ્વેમા, ભિક્ખવે, સીલવતો ગતિયો દેવા ચ મનુસ્સા ચ. એવઞ્ચ નાળન્દાયં નિગમે અસિબન્ધકપુત્તો ગામણિ ભગવન્તં એતદવોચ –

"બ્રાહ્મણા, ભન્તે, પચ્છાભૂમકા કામણ્ડલુકા સેવાલમાલિકા ઉદકોરોહકા અગ્ગિપરિચારકા, તે મતં કાલઙ્કતં ઉય્યાપેન્તિ નામ, સઞ્ઞાપેન્તિ નામ, સગ્ગં નામ ઓક્કામેન્તિ [ઉગ્ગમેન્તિ (સી॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૪.૩૫૮]. ભગવા પન, ભન્તે, અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો પહોતિ તથા કાતું, યથા સબ્બો લોકો કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા સુગતિં સગ્ગં લોકં ઉપપજ્જેય્યા"તિ.

"તેન હિ, ગામણિ, તઞ્ઞેવેત્થ પટિપુચ્છિસ્સામિ, યથા તે ખમેય્ય, તથા નં બ્યાકરેય્યાસીતિ.

"તં કિં મઞ્ઞસિ, ગામણિ, ઇધસ્સ પુરિસો પાણાતિપાતી અદિન્નાદાયી કામેસુમિચ્છાચારી મુસાવાદી પિસુણવાચો ફરુસવાચો સમ્ફપ્પલાપી અભિજ્ઝાલુ બ્યાપન્નચિત્તો મિચ્છાદિટ્ઠિકો, તમેનં મહાજનકાયો સઙ્ગમ્મ સમાગમ્મ આયાચેય્ય થોમેય્ય પઞ્જલિકો અનુપરિસક્કેય્ય 'અયં પુરિસો કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા સુગતિં સગ્ગં લોકં ઉપપજ્જતૂ'તિ. તં કિં મઞ્ઞસિ, ગામણિ, અપિ નુ સો પુરિસો મહતો જનકાયસ્સ આયાચનહેતુ વા થોમનહેતુવા પઞ્જલિકં [પઞ્જલિકા સં॰ નિ॰ ૪.૩૫૮] અનુપરિસક્કનહેતુ વા કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા સુગતિં સગ્ગં લોકં ઉપપજ્જેય્યા"તિ. "નો હેતં, ભન્તે".

"સેય્યથાપિ, ગામણિ, પુરિસો મહતિં પુથુસિલં ગમ્ભીરે ઉદકરહદે [ઉદકદહે (ક॰)] પક્ખિપેય્ય, તમેનં મહાજનકાયો સઙ્ગમ્મ સમાગમ્મ આયાચેય્ય થોમેય્ય પઞ્જલિકો અનુપરિસક્કેય્ય 'ઉમ્મુજ્જ, ભો, પુથુસિલે, ઉપ્લવ ભો પુથુસિલે, થલમુપ્લવ, ભો પુથુસિલે'તિ. તં કિં મઞ્ઞસિ ગામણિ, અપિ નુ સા મહતી પુથુસિલા મહતો જનકાયસ્સ આયાચનહેતુ વા થોમનહેતુ વા પઞ્જલિકં અનુપરિસક્કનહેતુ વા ઉમ્મુજ્જેય્ય વા ઉપ્લવેય્ય વા થલં વા ઉપ્લવેય્યા"તિ. "નો હેતં , ભન્તે". "એવમેવ ખો, ગામણિ, યો સો પુરિસો પાણાતિપાતી…પે॰… મિચ્છાદિટ્ઠિકો, કિઞ્ચાપિ નં મહાજનકાયો સઙ્ગમ્મ સમાગમ્મ આયાચેય્ય થોમેય્ય પઞ્જલિકો અનુપરિસક્કેય્ય 'અયં પુરિસો કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા સુગતિં સગ્ગં લોકં ઉપપજ્જતૂ'તિ. અથ ખો સો પુરિસો કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા અપાયં દુગ્ગતિં વિનિપાતં નિરયં ઉપપજ્જેય્ય.

‘‘તં કિં મઞ્ઞસિ, ગામણિ, ઇધસ્સ પુરિસો પાણાતિપાતા પટિવિરતો અદિન્નાદાના પટિવિરતો કામેસુમિચ્છાચારા પટિવિરતો મુસાવાદા પટિવિરતો પિસુણાય વાચાય પટિવિરતો ફરુસાય વાચાય પટિવિરતો સમ્ફપ્પલાપા પટિવિરતો અનભિજ્ઝાલુ અબ્યાપન્નચિત્તો સમ્માદિટ્ઠિકો, તમેનં મહાજનકાયો સઙ્ગમ્મ સમાગમ્મ આયાચેય્ય થોમેય્ય પઞ્જલિકો અનુપરિસક્કેય્ય ‘અયં પુરિસો કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા અપાયં દુગ્ગતિં વિનિપાતં નિરયં ઉપપજ્જતૂ’તિ. તં કિં મઞ્ઞસિ, ગામણિ, અપિ નુ સો પુરિસો મહતો જનકાયસ્સ આયાચનહેતુ વા થોમનહેતુ વા પઞ્જલિકં અનુપરિસક્કનહેતુ વા કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા અપાયં દુગ્ગતિં વિનિપાતં નિરયં ઉપપજ્જેય્યા’’તિ. ‘‘નો હેતં, ભન્તે’’.

‘‘સેય્યથાપિ, ગામણિ, પુરિસો સપ્પિકુમ્ભં વા તેલકુમ્ભં વા ગમ્ભીરે [ગમ્ભીરં (સી॰ ક॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૪.૩૫૮] ઉદકરહદે ઓગાહેત્વા ભિન્દેય્ય. તત્ર યાસ્સ સક્ખરા વા કઠલા [કથલા (ક॰)], સા અધોગામી અસ્સ. યઞ્ચ ખ્વસ્સ તત્ર સપ્પિ વા તેલં વા, તં ઉદ્ધંગામિ અસ્સ. તમેનં મહાજનકાયો સઙ્ગમ્મ સમાગમ્મ આયાચેય્ય થોમેય્ય પઞ્જલિકો અનુપરિસક્કેય્ય ‘ઓસીદ, ભો સપ્પિતેલ, સંસીદ, ભો સપ્પિતેલ, અધો ગચ્છ [અવંગચ્છ (સી॰ ક॰)]‘ભો સપ્પિતેલા’તિ. તં કિં મઞ્ઞસિ ગામણિ, અપિ નુ તં સપ્પિતેલં મહતો જનકાયસ્સ આયાચનહેતુ વા થોમનહેતુ વા પઞ્જલિકં અનુપરિસક્કનહેતુ વા ‘ઓસીદેય્ય વા સંસીદેય્ય વા અધો વા ગચ્છેય્યા’તિ. ‘‘નો હેતં, ભન્તે’’.

‘‘એવમેવ ખો, ગામણિ, યો સો પુરિસો પાણાતિપાતા પટિવિરતો…પે॰… સમ્માદિટ્ઠિકો, કિઞ્ચાપિ નં મહાજનકાયો સઙ્ગમ્મ સમાગમ્મ આયાચેય્ય થોમેય્ય પઞ્જલિકો અનુપરિસક્કેય્ય ‘અયં પુરિસો કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા અપાયં દુગ્ગતિં વિનિપાતં નિરયં ઉપપજ્જતૂ’’’તિ. અથ ખો સો પુરિસો કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા સુગતિં સગ્ગં લોકં ઉપપજ્જેય્ય. ઇતિ ધમ્મો સુચિણ્ણો અપાયેહિ રક્ખતિ. તત્થ યા મગ્ગસ્સ તિક્ખતા અધિમત્તતા, અયં ધમ્મો સુચિણ્ણો સબ્બાહિ ઉપપત્તીહિ રક્ખતિ. એવં ભગવા આહ –

‘‘તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સ [પસ્સ ઉદા॰ ૩૨], સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો;
સમ્માદિટ્ઠિપુરેક્ખારો, ઞત્વાન ઉદયબ્બયં;
થિનમિદ્ધાભિભૂ ભિક્ખુ, સબ્બા દુગ્ગતિયો જહે’’તિ.

૩૨. તત્થ દુગ્ગતીનં હેતુ તણ્હા ચ અવિજ્જા ચ, તાનિ ચત્તારિ ઉપાદાનાનિ, તેહિ ચતૂહિ ઉપાદાનેહિ યે સઉપાદાના ખન્ધા, ઇદં દુક્ખં. ચત્તારિ ઉપાદાનાનિ, અયં સમુદયો. પઞ્ચક્ખન્ધા દુક્ખં, તેસં ભગવા પરિઞ્ઞાય ચ પહાનાય ચ ધમ્મં દેસેતિ દુક્ખસ્સ પરિઞ્ઞાય સમુદયસ્સ પહાનાય. તત્થ તણ્હાય પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ રૂપીનિ પદટ્ઠાનં. અવિજ્જાય મનિન્દ્રિયં પદટ્ઠાનં. પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ રૂપીનિ રક્ખન્તો સમાધિં ભાવયતિ, તણ્હઞ્ચ નિગ્ગણ્હાતિ. મનિન્દ્રિયં રક્ખન્તો વિપસ્સનં ભાવયતિ, અવિજ્જઞ્ચ નિગ્ગણ્હાતિ. તણ્હાનિગ્ગહેન દ્વે ઉપાદાનાનિ પહીયન્તિ કામુપાદાનઞ્ચ સીલબ્બતુપાદાનઞ્ચ. અવિજ્જાનિગ્ગહેન દ્વે ઉપાદાનાનિ પહીયન્તિ દિટ્ઠુપાદાનઞ્ચ અત્તવાદુપાદાનઞ્ચ. ચતૂસુ ઉપાદાનેસુ પહીનેસુ દ્વે ધમ્મા ભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છન્તિ સમથો ચ વિપસ્સના ચ. ઇદં વુચ્ચતિ બ્રહ્મચરિયન્તિ.

તત્થ બ્રહ્મચરિયસ્સ ફલં ચત્તારિ સામઞ્ઞફલાનિ સોતાપત્તિફલં સકદાગામિફલં અનાગામિફલં અરહત્તં [અરહત્તફલં (ક॰)] અગ્ગફલં. ઇમાનિ ચત્તારિ બ્રહ્મચરિયસ્સ ફલાનિ [બ્રહ્મચરિયફલાનીતિ (સી॰)]. ઇતિ

પુરિમકાનિ ચ દ્વે સચ્ચાનિ દુક્ખં સમુદયો ચ. સમથો ચ વિપસ્સના ચ બ્રહ્મચરિયઞ્ચ મગ્ગો, બ્રહ્મચરિયસ્સ ફલાનિ ચ તદારમ્મણા ચ અસઙ્ખતાધાતુ નિરોધો. ઇમાનિ ચત્તારિ સચ્ચાનિ. તેનાહ ભગવા ''ધમ્મો હવે રક્ખતી''તિ.

તત્થ યં પટિવેધેન રક્ખતિ, ઇદં દુક્ખં. યતો રક્ખતિ, અયં સમુદયો. યેન રક્ખતિ, અયં મગ્ગો. યં રક્ખતિ, અયં નિરોધો. ઇમાનિ ચત્તારિ સચ્ચાનિ. તેનાહ આયસ્મા મહાકચ્ચાયનો ''એકમ્હિ પદટ્ઠાને''તિ.

નિયુત્તો આવટ્ટો હારો.

૮. વિભત્તિહારવિભઙ્ગો

૩૩. તત્થ કતમો વિભત્તિહારો? ''ધમ્મઞ્ચ પદટ્ઠાનં ભૂમિઞ્ચા''તિ.

દ્વે સુત્તાનિ વાસનાભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ. દ્વે પટિપદા પુઞ્ઞભાગિયા ચ ફલભાગિયા ચ. દ્વે સીલાનિ સંવરસીલઞ્ચ પહાનસીલઞ્ચ, તત્થ ભગવા વાસનાભાગિયં સુત્તં પુઞ્ઞભાગિયાય પટિપદાય દેસયતિ, સો સંવરસીલે ઠિતો તેન બ્રહ્મચરિયેન બ્રહ્મચારી ભવતિ, તત્થ ભગવા નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં ફલભાગિયાય પટિપદાય દેસયતિ, સો પહાનસીલે ઠિતો તેન બ્રહ્મચરિયેન બ્રહ્મચારી ભવતિ.

તત્થ કતમં વાસનાભાગિયં સુત્તં? વાસનાભાગિયં નામ સુત્તં દાનકથા સીલકથા સગ્ગકથા કામાનં આદીનવો નેક્ખમ્મે આનિસંસોતિ.

તત્થ કતમં નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં? નિબ્બેધભાગિયં નામ સુત્તં યા ચતુસચ્ચપ્પકાસના, વાસનાભાગિયે સુત્તે નત્થિ પજાનના, નત્થિ મગ્ગો, નત્થિ ફલં. નિબ્બેધભાગિયે સુત્તે અત્થિ પજાનના, અત્થિ મગ્ગો, અત્થિ ફલં. ઇમાનિ ચત્તારિ સુત્તાનિ. ઇમેસં ચતુન્નં સુત્તાનં દેસનાય ફલેન સીલેન બ્રહ્મચરિયેન સબ્બતો વિચયેન હારેન વિચિનિત્વા યુત્તિહારેન યોજયિતબ્બા યાવતિકા ઞાણસ્સ ભૂમિ.

૩૪. તત્થ કતમે ધમ્મા સાધારણા? દ્વે ધમ્મા સાધારણા નામસાધારણા વત્થુસાધારણા ચ. યં વા પન કિઞ્ચિ અઞ્ઞમ્પિ એવં જાતિયં, મિચ્છત્તનિયતાનં સત્તાનં અનિયતાનઞ્ચ સત્તાનં દસ્સનપ્પહાતબ્બા કિલેસા સાધારણા, પુથુજ્જનસ્સ સોતાપન્નસ્સ ચ કામરાગબ્યાપાદા સાધારણા, પુથુજ્જનસ્સ અનાગામિસ્સ ચ ઉદ્ધંભાગિયા સંયોજના સાધારણા, યં કિઞ્ચિ અરિયસાવકો લોકિયં સમાપત્તિં સમાપજ્જતિ, સબ્બા સા અવીતરાગેહિ [અવિગતરાગેહિ (ક॰)] સાધારણા, સાધારણા હિ ધમ્મા એવં અઞ્ઞમઞ્ઞં પરં પરં સકં સકં વિસયં નાતિવત્તન્તિ. યોપિ ઇમેહિ ધમ્મેહિ સમન્નાગતો ન સો તં ધમ્મં ઉપાતિવત્તતિ. ઇમે ધમ્મા સાધારણા.

તત્થ કતમે ધમ્મા અસાધારણા? યાવ દેસનં ઉપાદાય ગવેસિતબ્બા સેક્ખાસેક્ખા ભબ્બાભબ્બાતિ, અટ્ઠમકસ્સ સોતાપન્નસ્સ ચ કામરાગબ્યાપાદા સાધારણા ધમ્મતા અસાધારણા, અટ્ઠમકસ્સ અનાગામિસ્સ ચ ઉદ્ધમ્ભાગિયા સંયોજના સાધારણા ધમ્મતા અસાધારણા. સબ્બેસં સેક્ખાનં નામં સાધારણં ધમ્મતા અસાધારણા. સબ્બેસં પટિપન્નકાનં નામં સાધારણં ધમ્મતા અસાધારણા. સબ્બેસં સેક્ખાનં સેક્ખસીલં સાધારણં ધમ્મતા અસાધારણા. એવં વિસેસાનુપસ્સિના હીનુક્કટ્ઠમજ્ઝિમં ઉપાદાય ગવેસિતબ્બં.

દસ્સનભૂમિ નિયામાવક્કન્તિયા પદટ્ઠાનં, ભાવનાભૂમિ ઉત્તરિકાનં ફલાનં પત્તિયા પદટ્ઠાનં, દુક્ખા પટિપદા દન્ધાભિઞ્ઞા સમથસ્સ પદટ્ઠાનં, સુખા પટિપદા ખિપ્પાભિઞ્ઞા વિપસ્સનાય પદટ્ઠાનં, દાનમયં પુઞ્ઞકિરિયવત્થુ પરતો ઘોસસ્સ સાધારણં પદટ્ઠાનં, સીલમયં પુઞ્ઞકિરિયવત્થુ ચિન્તામયિયા પઞ્ઞાય સાધારણં પદટ્ઠાનં, ભાવનામયં પુઞ્ઞકિરિયવત્થુ ભાવનામયિયા પઞ્ઞાય સાધારણં પદટ્ઠાનં. દાનમયં પુઞ્ઞકિરિયવત્થુ પરતો ચ ઘોસસ્સ સુતમયિયા ચ પઞ્ઞાય સાધારણં પદટ્ઠાનં સીલમયં પુઞ્ઞકિરિયવત્થુ ચિન્તામયિયા ચ પઞ્ઞાય યોનિસો ચ મનસિકારસ્સ સાધારણં પદટ્ઠાનં, ભાવનામયં પુઞ્ઞકિરિયવત્થુ ભાવનામયિયા ચ પઞ્ઞાય સમ્માદિટ્ઠિયા ચ સાધારણં પદટ્ઠાનં. પતિરૂપદેસવાસો વિવેકસ્સ ચ સમાધિસ્સ ચ સાધારણં પદટ્ઠાનં, સપ્પુરિસૂપનિસ્સયો તિણ્ણઞ્ચ અવેચ્ચપ્પસાદાનં સમથસ્સ ચ સાધારણં પદટ્ઠાનં, અત્તસમ્માપણિધાનં હિરિયા ચ વિપસ્સનાય ચ સાધારણં પદટ્ઠાનં, અકુસલપરિચ્ચાગો કુસલવીમંસાય ચ સમાધિન્દ્રિયસ્સ ચ સાધારણં પદટ્ઠાનં, ધમ્મસ્વાક્ખાતતા કુસલમૂલરોપનાય ચ ફલસમાપત્તિયા ચ સાધારણં પદટ્ઠાનં, સઙ્ઘસુપ્પટિપન્નતા સઙ્ઘસુટ્ઠુતાય સાધારણં પદટ્ઠાનં, સત્થુસમ્પદા અપ્પસન્નાનઞ્ચ પસાદાય પસન્નાનઞ્ચ ભિય્યોભાવાય સાધારણં પદટ્ઠાનં, અપ્પટિહતપાતિમોક્ખતા દુમ્મઙ્કૂનઞ્ચ પુગ્ગલાનં નિગ્ગહાય પેસલાનઞ્ચ પુગ્ગલાનં ફાસુવિહારાય સાધારણં પદટ્ઠાનં. તેનાહ આયસ્મા મહાકચ્ચાયનો ''ધમ્મઞ્ચ પદટ્ઠાન''ન્તિ.

નિયુત્તો વિભત્તિ હારો.

૯. પરિવત્તનહારવિભઙ્ગો

૩૫. તત્થ કતમો પરિવત્તનો હારો? ''કુસલાકુસલે ધમ્મે''તિ. સમ્માદિટ્ઠિસ્સ પુરિસપુગ્ગલસ્સ મિચ્છાદિટ્ઠિ નિજ્જિણ્ણા ભવતિ. યે ચસ્સ મિચ્છાદિટ્ઠિપચ્ચયા ઉપ્પજ્જેય્યું અનેકે [અનેકા (ક॰)] પાપકા અકુસલા ધમ્મા, તે ચસ્સ નિજ્જિણ્ણા હોન્તિ. સમ્માદિટ્ઠિપચ્ચયા ચસ્સ અનેકે કુસલા ધમ્મા સમ્ભવન્તિ, તે ચસ્સ ભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છન્તિ. સમ્માસઙ્કપ્પસ્સ પુરિસપુગ્ગલસ્સ મિચ્છાસઙ્કપ્પો નિજ્જિણ્ણો ભવતિ. યે ચસ્સ મિચ્છાસઙ્કપ્પપચ્ચયા ઉપ્પજ્જેય્યું અનેકે પાપકા અકુસલા ધમ્મા, તે ચસ્સ નિજ્જિણ્ણા હોન્તિ. સમ્માસઙ્કપ્પપચ્ચયા ચસ્સ અનેકે કુસલા ધમ્મા સમ્ભવન્તિ. તે ચસ્સ ભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છન્તિ. એવં સમ્માવાચસ્સ સમ્માકમ્મન્તસ્સ સમ્માઆજીવસ્સ સમ્માવાયામસ્સ સમ્માસતિસ્સ સમ્માસમાધિસ્સ સમ્માવિમુત્તસ્સ સમ્માવિમુત્તિઞાણદસ્સનસ્સ પુરિસપુગ્ગલસ્સ મિચ્છાવિમુત્તિઞાણદસ્સનં નિજ્જિણ્ણં ભવતિ. યે ચસ્સ મિચ્છાવિમુત્તિઞાણદસ્સનપચ્ચયા ઉપ્પજ્જેય્યું અનેકે પાપકા અકુસલા ધમ્મા, તે ચસ્સ નિજ્જિણ્ણા હોન્તિ. સમ્માવિમુત્તિઞાણદસ્સનપચ્ચયા ચસ્સ અનેકે કુસલા ધમ્મા સમ્ભવન્તિ, તે ચસ્સ ભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છન્તિ.

૩૬. યસ્સ વા પાણાતિપાતા પટિવિરતસ્સ પાણાતિપાતો પહીનો હોતિ. અદિન્નાદાના પટિવિરતસ્સ અદિન્નાદાનં પહીનં હોતિ. બ્રહ્મચારિસ્સ અબ્રહ્મચરિયં પહીનં હોતિ. સચ્ચવાદિસ્સ મુસાવાદો પહીનો હોતિ. અપિસુણવાચસ્સ પિસુણા વાચા પહીના હોતિ. સણ્હવાચસ્સ ફરુસા વાચા પહીના હોતિ. કાલવાદિસ્સ સમ્ફપ્પલાપો પહીનો હોતિ. અનભિજ્ઝાલુસ્સ [અનભિજ્ઝામનસ્સ (ક॰)] અભિજ્ઝા પહીના હોતિ. અબ્યાપન્નચિત્તસ્સ બ્યાપાદો પહીનો હોતિ. સમ્માદિટ્ઠિસ્સ મિચ્છાદિટ્ઠિ પહીના હોતિ.

યે ચ ખો કેચિ અરિયં અટ્ઠઙ્ગિકં મગ્ગં ગરહન્તિ, નેસં સન્દિટ્ઠિકા સહધમ્મિકા ગારય્હા વાદાનુવાદા આગચ્છન્તિ. સમ્માદિટ્ઠિઞ્ચ તે ભવન્તો ધમ્મં ગરહન્તિ. તેન હિ યે મિચ્છાદિટ્ઠિકા, તેસં ભવન્તાનં પુજ્જા ચ પાસંસા

ચ. એવં સમ્માસઙ્કપ્પં સમ્માવાચં સમ્માકમ્મન્તં સમ્માઆજીવં સમ્માવાયામં સમ્માસતિં સમ્માસમાધિં સમ્માવિમુત્તિં સમ્માવિમુત્તિઞાણદસ્સનઞ્ચ તે ભવન્તો ધમ્મં ગરહન્તિ. તેન હિ યે મિચ્છાવિમુત્તિઞાણદસ્સના, તેસં ભવન્તાનં પુજ્જા ચ પાસંસા ચ.

યે ચ ખો કેચિ એવમાહંસુ ''ભુઞ્જિતબ્બા કામા, પરિભુઞ્જિતબ્બા કામા, આસેવિતબ્બા કામા, નિસેવિતબ્બા કામા, ભાવયિતબ્બા કામા, બહુલીકાતબ્બા કામા''તિ. કામેહિ વેરમણી તેસં અધમ્મો.

યે વા પન કેચિ એવમાહંસુ ''અત્તકિલમથાનુયોગો ધમ્મો''તિ. નિય્યાનિકો તેસં ધમ્મો અધમ્મો. યે ચ ખો કેચિ એવમાહંસુ ''દુક્ખો ધમ્મો''તિ. સુખો તેસં ધમ્મો અધમ્મો. યથા વા પન ભિક્ખુનો સબ્બસઙ્ખારેસુ અસુભાનુપસ્સિનો વિહરતો સુભસઞ્ઞા પહીયન્તિ. દુક્ખાનુપસ્સિનો વિહરતો સુખસઞ્ઞા પહીયન્તિ. અનિચ્ચાનુપસ્સિનો વિહરતો નિચ્ચસઞ્ઞા પહીયન્તિ. અનત્તાનુપસ્સિનો વિહરતો અત્તસઞ્ઞા પહીયન્તિ. યં યં વા પન ધમ્મં રોચયતિ વા ઉપગચ્છતિ વા, તસ્સ તસ્સ ધમ્મસ્સ યો પટિપક્ખો, સ્વસ્સ અનિટ્ઠતો અજ્ઝાપન્નો ભવતિ. તેનાહ આયસ્મા મહાકચ્ચાયનો ''કુસલાકુસલધમ્મે''તિ.

નિયુત્તો પરિવત્તનો હારો.

૧૦. વેવચનહારવિભઙ્ગો

૩૭. તત્થ કતમો વેવચનો હારો? ''વેવચનાનિ બહૂની''તિ. યથા એકં ભગવા ધમ્મં અઞ્ઞમઞ્ઞેહિ વેવચનેહિ નિદ્દિસતિ. યથાહ ભગવા –

''આસા ચ પિહા અભિનન્દના ચ, અનેકધાતૂસુ સરા પતિટ્ઠિતા;
અઞ્ઞાણમૂલપ્પભવા પજપ્પિતા, સબ્બા મયા બ્યન્તિકતા સમૂલિકા''તિ.

આસા નામ વુચ્ચતિ યા ભવિસ્સસ્સ અત્થસ્સ આસીસના [આસિંસના (સી॰)] અવસ્સં આગમિસ્સતીતિ આસાસ્સ ઉપ્પજ્જતિ. પિહા નામ યા વત્તમાનસ્સ [વત્તમાનકસ્સ (સી॰)] અત્થસ્સ પત્થના, સેય્યતરં વા દિસ્વા ''એદિસો ભવેય્ય''ન્તિ પિહાસ્સ ઉપ્પજ્જતિ. અત્થનિપ્ફત્તિપટિપાલના અભિનન્દના નામ, પિયં વા ઞાતિં અભિનન્દતિ, પિયં વા ધમ્મં અભિનન્દતિ, અપ્પટિકૂલતો વા અભિનન્દતિ.

અનેકધાતૂતિ ચક્ખુધાતુ રૂપધાતુ ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુ, સોતધાતુ સદ્દધાતુ સોતવિઞ્ઞાણધાતુ, ઘાનધાતુ ગન્ધધાતુ ઘાનવિઞ્ઞાણધાતુ, જિવ્હાધાતુ રસધાતુ જિવ્હાવિઞ્ઞાણધાતુ , કાયધાતુ ફોટ્ઠબ્બધાતુ કાયવિઞ્ઞાણધાતુ, મનોધાતુ ધમ્મધાતુ મનોવિઞ્ઞાણધાતુ.

સરાતિ કેચિ રૂપાધિમુત્તા કેચિ સદ્દાધિમુત્તા કેચિ ગન્ધાધિમુત્તા કેચિ રસાધિમુત્તા કેચિ ફોટ્ઠબ્બાધિમુત્તા કેચિ ધમ્માધિમુત્તા. તત્થ યાનિ છ ગેહસિતાનિ દોમનસ્સાનિ યાનિ ચ છ ગેહસિતાનિ સોમનસ્સાનિ યાનિ ચ છ નેક્ખમ્મસિતાનિ દોમનસ્સાનિ યાનિ ચ છ નેક્ખમ્મસિતાનિ સોમનસ્સાનિ, ઇમાનિ ચતુવીસપદાનિ તણ્હાપક્ખો, તણ્હાય એતં વેવચનં. યા છ ઉપેક્ખા ગેહસિતા, અયં દિટ્ઠિપક્ખો.

૩૮. સાયેવ પત્થનાકારેન ધમ્મનન્દી ધમ્મપેમં ધમ્મજ્ઝોસાનન્તિ તણ્હાય એતં વેવચનં. ચિત્તં મનો વિઞ્ઞાણન્તિ ચિત્તસ્સ એતં વેવચનં. મનિન્દ્રિયં મનોધાતુ મનાયતનં વિજાનનાતિ મનસ્સેતં વેવચનં. પઞ્ઞિન્દ્રિયં પઞ્ઞાબલં અધિપઞ્ઞા સિક્ખા પઞ્ઞા પઞ્ઞાક્ખન્ધો ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગો ઞાણં સમ્માદિટ્ઠિ તીરણા વિપસ્સના ધમ્મે ઞાણં અત્થે ઞાણં અન્વયે ઞાણં ખયે ઞાણં અનુપ્પાદે ઞાણં અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયં અઞ્ઞિન્દ્રિયં અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં ચક્ખુ વિજ્જા બુદ્ધિ ભૂરિ મેધા આલોકો, યં વા પન યં કિઞ્ચિ અઞ્ઞંપિ એવં જાતિયં, પઞ્ઞાય એતં વેવચનં. પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ લોકુત્તરાનિ, સબ્બા પઞ્ઞા. અપિ ચ આધિપતેય્યટ્ઠેન સદ્ધા, આરમ્ભટ્ઠેન વીરિયં, અપિલાપનટ્ઠેન સતિ, અવિક્ખેપટ્ઠેન સમાધિ, પજાનનટ્ઠેન પઞ્ઞા.

યથા ચ બુદ્ધાનુસ્સતિયં વુત્તં ઇતિપિ સો ભગવા અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો વિજ્જાચરણસમ્પન્નો સુગતો લોકવિદૂ અનુત્તરો પુરિસદમ્મસારથિ સત્થા દેવમનુસ્સાનં બુદ્ધો ભગવા. બલનિપ્ફત્તિગતો વેસારજ્જપ્પત્તો અધિગતપ્પટિસમ્ભિદો ચતુયોગવિપ્પહીનો અગતિગમનવીતિવત્તો ઉદ્ધટસલ્લો નિરૂળ્હવણો મદ્દિતકણ્ડકો નિબ્બાપિતપરિયુટ્ઠાનો [નિબ્બાહિત ... (ક॰)] બન્ધનાતીતો ગન્થવિનિવેઠનો અજ્ઝાસયવીતિવત્તો ભિન્નન્ધકારો ચક્ખુમા લોકધમ્મસમતિક્કન્તો અનુરોધવિરોધવિપ્પયુત્તો ઇટ્ઠાનિટ્ઠેસુ ધમ્મેસુ અસઙ્ખેપગતો બન્ધનાતિવત્તો ઠપિતસઙ્ગામો અભિક્કન્તતરો ઉક્કાધરો આલોકકરો પજ્જોતકરો તમોનુદો રણઞ્જહો અપરિમાણવણ્ણો અપ્પમેય્યવણ્ણો અસઙ્ખેય્યવણ્ણો આભંકરો પભંકરો ધમ્મોભાસપજ્જોતકરોતિ ચ બુદ્ધા ભગવન્તોતિ ચ બુદ્ધાનુસ્સતિયા એતં વેવચનં.

યથા ચ ધમ્માનુસ્સતિયં વુત્તં સ્વાક્ખાતો ભગવતા ધમ્મો સન્દિટ્ઠિકો અકાલિકો એહિપસ્સિકો ઓપનેય્યિકો [ઓપનયિકો (સી॰)] પચ્ચત્તં વેદિતબ્બો વિઞ્ઞૂહિ. યદિદં મદનિમ્મદનો પિપાસવિનયો આલયસમુગ્ઘાટો વટ્ટૂપચ્છેદો સુઞ્ઞતો અતિદુલ્લભો તણ્હક્ખયો વિરાગો નિરોધો નિબ્બાનં.

‘‘અસઙ્ખતં અનતં [અસઙ્ખતં નન્ત ... (સી॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૪.૪૦૯] અનાસવઞ્ચ, સચ્ચઞ્ચ પારં નિપુણં સુદુદ્દસં;
અજજ્જરં ધુવં અપલોકિતં [અપલોકિયં (સી॰ ક॰)], અનિદસ્સનં નિપ્પપઞ્ચ સન્તં.

‘‘અમતં પણીતઞ્ચ સિવઞ્ચ ખેમં, તણ્હાક્ખયો અચ્છરિયઞ્ચ અબ્ભુતં;
અનીતિકં અનીતિકધમ્મં [નીતિકધમ્મમેવ વા (સી॰ ક॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૪.૪૦૯], નિબ્બાનમેતં સુગતેન દેસિતં.

‘‘અજાતં અભૂતં અનુપદ્દવઞ્ચ, અકતં અસોકઞ્ચ અથો વિસોકં;
અનૂપસગ્ગંનુપસગ્ગધમ્મં, નિબ્બાનમેતં સુગતેન દેસિતં.

‘‘ગમ્ભીરઞ્ચેવ દુપ્પસ્સં, ઉત્તરઞ્ચ અનુત્તરં;
અસમં અપ્પટિસમં, જેટ્ઠં સેટ્ઠન્તિ વુચ્ચતિ.

‘‘લેણઞ્ચ તાણં અરણં અનઙ્ગણં, અકાચ મેતં વિમલન્તિ વુચ્ચતિ;
દીપો સુખં અપ્પમાણં પતિટ્ઠા, અકિઞ્ચનં અપ્પપઞ્ચન્તિ વુત્ત’’ન્તિ.

ધમ્માનુસ્સતિયા એતં વેવચનં.

યથા ચ સઙ્ઘાનુસ્સતિયં વુત્તં સુપ્પટિપન્નો ઉજુપ્પટિપન્નો ઞાયપ્પટિપન્નો સામીચિપ્પટિપન્નો યદિદં ચત્તારિ પુરિસયુગાનિ અટ્ઠ પુરિસપુગ્ગલા એસ ભગવતો સાવકસઙ્ઘો આહુનેય્યો પાહુનેય્યો દક્ખિણેય્યો અઞ્જલિકરણીયો અનુત્તરં પુઞ્ઞક્ખેત્તં લોકસ્સ, સીલસમ્પન્નો સમાધિસમ્પન્નો પઞ્ઞાસમ્પન્નો વિમુત્તિસમ્પન્નો વિમુત્તિઞાણદસ્સનસમ્પન્નો સત્તાનં સારો સત્તાનં મણ્ડો સત્તાનં ઉદ્ધારો સત્તાનં એસિકા [એસિકો (ક॰)] સત્તાનં સુરભિપસૂનં પુજ્જો દેવાનઞ્ચ મનુસ્સાનઞ્ચાતિ સઙ્ઘાનુસ્સતિયા એતં વેવચનં.

યથા ચ સીલાનુસ્સતિયં વુત્તં યાનિ તાનિ સીલાનિ અખણ્ડાનિ અચ્છિદ્દાનિ અસબલાનિ અકમ્માસાનિ અરિયાનિ અરિયકન્તાનિ ભુજિસ્સાનિ વિઞ્ઞુપ્પસત્થાનિ અપરામટ્ઠાનિ સમાધિસંવત્તનિકાનિ, અલઙ્કારો ચ સીલં ઉત્તમઙ્ગોપસોભણતાય, નિધાનઞ્ચ સીલં સબ્બદોભગ્ગસમતિક્કમનટ્ઠેન , સિપ્પઞ્ચ સીલં અક્ખણવેધિતાય, વેલા ચ સીલં અનતિક્કમનટ્ઠેન, ધઞ્ઞઞ્ચ સીલં દલિદ્દોપચ્છેદનટ્ઠેન [દળિદ્દો... (સી॰)], આદાસો ચ સીલં ધમ્મવોલોકનતાય, પાસાદો ચ સીલં વોલોકનટ્ઠેન, સબ્બભૂમાનુપરિવત્તિ ચ સીલં અમતપરિયોસાનન્તિ સીલાનુસ્સતિયા એતં વેવચનં.

યથા ચ ચાગાનુસ્સતિયં વુત્તં યસ્મિં સમયે અરિયસાવકો અગારં અજ્ઝાવસતિ મુત્તચાગો પયતપાણિ વોસ્સગ્ગરતો યાચયોગો દાનસંવિભાગરતોતિ ચાગાનુસ્સતિયા એતં વેવચનં. તેનાહ આયસ્મા મહાકચ્ચાયનો ''વેવચનાનિ બહૂની''તિ.

નિયુત્તો વેવચનો હારો.

૧૧. પઞ્ઞત્તિહારવિભઙ્ગો

૩૯. તત્થ કતમો પઞ્ઞત્તિહારો? ''એકં ભગવા ધમ્મં પઞ્ઞત્તીહિ વિવિધાહિ દેસેતી''તિ.

યા પકતિકથાય દેસના. અયં નિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ. કા ચ પકતિકથાય દેસના, ચત્તારિ સચ્ચાનિ. યથા ભગવા આહ ''ઇદં દુક્ખ''ન્તિ અયં પઞ્ઞત્તિ પઞ્ચન્નં ખન્ધાનં છન્નં ધાતૂનં અટ્ઠારસન્નં ધાતૂનં દ્વાદસન્નં આયતનાનં દસન્નં ઇન્દ્રિયાનં નિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ.

કબળીકારે ચે, ભિક્ખવે, આહારે અત્થિ રાગો અત્થિ નન્દી [નન્દિ (સી॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૨.૬૪)] અત્થિ તણ્હા, પતિટ્ઠિતં તત્થ વિઞ્ઞાણં વિરૂળ્હં. યત્થ પતિટ્ઠિતં વિઞ્ઞાણં વિરૂળ્હં, અત્થિ તત્થ નામરૂપસ્સ અવક્કન્તિ. યત્થ અત્થિ નામરૂપસ્સ અવક્કન્તિ, અત્થિ તત્થ સઙ્ખારાનં વુદ્ધિ [બુદ્ધિ (ક॰)]. યત્થ અત્થિ સઙ્ખારાનં વુદ્ધિ, અત્થિ તત્થ આયતિં પુનબ્ભવાભિનિબ્બત્તિ. યત્થ અત્થિ આયતિં પુનબ્ભવાભિનિબ્બત્તિ, અત્થિ તત્થ આયતિં જાતિજરામરણં. યત્થ અત્થિ આયતિં જાતિજરામરણં, સસોકં તં, ભિક્ખવે, સદરં સઉપાયાસન્તિ વદામિ.

ફસ્સે ચે...પે॰... મનોસઞ્ચેતનાય ચે, ભિક્ખવે, આહારે. વિઞ્ઞાણે ચે, ભિક્ખવે, આહારે અત્થિ રાગો અત્થિ નન્દી અત્થિ તણ્હા, પતિટ્ઠિતં તત્થ વિઞ્ઞાણં વિરૂળ્હં. યત્થ પતિટ્ઠિતં વિઞ્ઞાણં વિરૂળ્હં, અત્થિ તત્થ નામરૂપસ્સ અવક્કન્તિ. યત્થ અત્થિ નામરૂપસ્સ અવક્કન્તિ , અત્થિ તત્થ સઙ્ખારાનં વુદ્ધિ. યત્થ અત્થિ સઙ્ખારાનં વુદ્ધિ, અત્થિ તત્થ આયતિં પુનબ્ભવાભિનિબ્બત્તિ. યત્થ અત્થિ આયતિં પુનબ્ભવાભિનિબ્બત્તિ, અત્થિ તત્થ આયતિં

જાતિજરામરણં. યત્થ અત્થિ આયતિં જાતિજરામરણં, સસોકં તં, ભિક્ખવે, સદરં સઉપાયાસન્તિ વદામિ. અયં પભવપઞ્ઞત્તિ દુક્ખસ્સ ચ સમુદયસ્સ ચ.

કબળીકારે ચે, ભિક્ખવે [પસ્સ સં॰ નિ॰ ૨.૬૪], આહારે નત્થિ રાગો નત્થિ નન્દી નત્થિ તણ્હા, અપ્પતિટ્ઠિતં તત્થ વિઞ્ઞાણં અવિરૂળ્હં. યત્થ અપ્પતિટ્ઠિતં વિઞ્ઞાણં અવિરૂળ્હં, નત્થિ તત્થ નામરૂપસ્સ અવક્કન્તિ. યત્થ નત્થિ નામરૂપસ્સ અવક્કન્તિ, નત્થિ તત્થ સઙ્ખારાનં વુદ્ધિ. યત્થ નત્થિ સઙ્ખારાનં વુદ્ધિ, નત્થિ તત્થ આયતિં પુનબ્ભવાભિનિબ્બત્તિ. યત્થ નત્થિ આયતિં પુનબ્ભવાભિનિબ્બત્તિ, નત્થિ તત્થ આયતિં જાતિજરામરણં. યત્થ નત્થિ આયતિં જાતિજરામરણં, અસોકં તં, ભિક્ખવે, અદરં અનુપાયાસન્તિ વદામિ.

ફસ્સે ચે…પે॰… મનોસઞ્ચેતનાય ચે, ભિક્ખવે, આહારે. વિઞ્ઞાણે ચે, ભિક્ખવે, આહારે નત્થિ રાગો નત્થિ નન્દી નત્થિ તણ્હા, અપ્પતિટ્ઠિતં તત્થ વિઞ્ઞાણં અવિરૂળ્હં. યત્થ અપ્પતિટ્ઠિતં વિઞ્ઞાણં અવિરૂળ્હં, નત્થિ તત્થ નામરૂપસ્સ અવક્કન્તિ. યત્થ નત્થિ નામરૂપસ્સ અવક્કન્તિ, નત્થિ તત્થ સઙ્ખારાનં વુદ્ધિ. યત્થ નત્થિ સઙ્ખારાનં વુદ્ધિ, નત્થિ તત્થ આયતિં પુનબ્ભવાભિનિબ્બત્તિ. યત્થ નત્થિ આયતિં પુનબ્ભવાભિનિબ્બત્તિ, નત્થિ તત્થ આયતિં જાતિજરામરણં. યત્થ નત્થિ આયતિં જાતિજરામરણં, અસોકં તં, ભિક્ખવે, અદરં અનુપાયાસન્તિ વદામિ.

અયં પરિઞ્ઞાપઞ્ઞત્તિ દુક્ખસ્સ, પહાનપઞ્ઞત્તિ સમુદયસ્સ, ભાવનાપઞ્ઞત્તિ મગ્ગસ્સ, સચ્છિકિરિયાપઞ્ઞત્તિ નિરોધસ્સ.

૪૦. સમાધિં, ભિક્ખવે, ભાવેથ. અપ્પમત્તો નિપકો સતો, સમાહિતો, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ યથાભૂતં પજાનાતિ. કિઞ્ચ યથાભૂતં પજાનાતિ? ''ચક્ખુ [ચક્ખું (ક॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૪.૯૯] અનિચ્ચ''ન્તિ યથાભૂતં પજાનાતિ. ''રૂપા અનિચ્ચા''તિ યથાભૂતં પજાનાતિ ''ચક્ખુવિઞ્ઞાણં અનિચ્ચ''ન્તિ યથાભૂતં પજાનાતિ. ''ચક્ખુસમ્ફસ્સો અનિચ્ચો''તિ યથાભૂતં પજાનાતિ. યમ્પિદં [યમિદં (સી॰ ક॰)] ચક્ખુસમ્ફસ્સપચ્ચયા ઉપ્પજ્જતિ વેદયિતં સુખં વા દુક્ખં વા અદુક્ખમસુખં વા, તમ્પિ અનિચ્ચન્તિ યથાભૂતં પજાનાતિ.

સોતં …પે॰… ઘાનં…પે॰… જિવ્હા…પે॰… કાયો…પે॰… ''મનો અનિચ્ચો''તિ [અનિચ્ચ''ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૧૦૦)] યથાભૂતં પજાનાતિ. ''ધમ્મા અનિચ્ચા''તિ યથાભૂતં પજાનાતિ. ''મનોવિઞ્ઞાણં અનિચ્ચ''ન્તિ યથાભૂતં પજાનાતિ. ''મનોસમ્ફસ્સો અનિચ્ચો''તિ યથાભૂતં પજાનાતિ. યમ્પિદં મનોસમ્ફસ્સપચ્ચયા ઉપ્પજ્જતિ વેદયિતં સુખં વા દુક્ખં વા અદુક્ખમસુખં વા, તમ્પિ અનિચ્ચન્તિ યથાભૂતં પજાનાતિ.

અયં ભાવનાપઞ્ઞત્તિ મગ્ગસ્સ, પરિઞ્ઞાપઞ્ઞત્તિ દુક્ખસ્સ, પહાનપઞ્ઞત્તિ સમુદયસ્સ, સચ્છિકિરિયાપઞ્ઞત્તિ નિરોધસ્સ.

રૂપં , રાધ, વિકિરથ વિધમથ વિદ્ધંસેથ વિકીળનિયં [વિકીળનિકં (સી॰ ક॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૩.૧૬૯] કરોથ, પઞ્ઞાય તણ્હક્ખયાય પટિપજ્જથ. તણ્હક્ખયા દુક્ખક્ખયો, દુક્ખક્ખયા નિબ્બાનં. વેદનં…પે॰…. સઞ્ઞં…પે॰… સઙ્ખારે વિઞ્ઞાણં વિકિરથ વિધમથ વિદ્ધંસેથ વિકીળનિયં કરોથ, પઞ્ઞાય તણ્હક્ખયાય પટિપજ્જથ. તણ્હક્ખયા દુક્ખક્ખયો, દુક્ખક્ખયા નિબ્બાનં.

અયં નિરોધપઞ્ઞત્તિ નિરોધસ્સ, નિબ્બિદાપઞ્ઞત્તિ અસ્સાદસ્સ, પરિઞ્ઞાપઞ્ઞત્તિ દુક્ખસ્સ, પહાનપઞ્ઞત્તિ સમુદયસ્સ, ભાવનાપઞ્ઞત્તિ મગ્ગસ્સ, સચ્છિકિરિયાપઞ્ઞત્તિ નિરોધસ્સ.

''સો ઇદં દુક્ખ''ન્તિ યથાભૂતં પજાનાતિ, ''અયં દુક્ખસમુદયો''તિ યથાભૂતં પજાનાતિ, ''અયં દુક્ખનિરોધો''તિ યથાભૂતં પજાનાતિ ''અયં દુક્ખનિરોધગામિની પટિપદા''તિ યથાભૂતં પજાનાતિ.

અયં પટિવેધપઞ્ઞત્તિ સચ્ચાનં, નિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ દસ્સનભૂમિયા, ભાવનાપઞ્ઞત્તિ મગ્ગસ્સ, સચ્છિકિરિયાપઞ્ઞત્તિ સોતાપત્તિફલસ્સ. ''સો ઇમે આસવા''તિ યથાભૂતં પજાનાતિ, ''અયં આસવસમુદયો''તિ યથાભૂતં પજાનાતિ, ''અયં આસવનિરોધો''તિ યથાભૂતં પજાનાતિ. ''અયં આસવનિરોધગામિની પટિપદા''તિ યથાભૂતં પજાનાતિ. ''ઇમે આસવા અસેસં નિરુજ્ઝન્તી''તિ યથાભૂતં પજાનાતિ.

અયં ઉપ્પાદપઞ્ઞત્તિ ખયે ઞાણસ્સ, ઓકાસપઞ્ઞત્તિ અનુપ્પાદે ઞાણસ્સ, ભાવનાપઞ્ઞત્તિ મગ્ગસ્સ, પરિઞ્ઞાપઞ્ઞત્તિ દુક્ખસ્સ, પહાનપઞ્ઞત્તિ સમુદયસ્સ, આરમ્ભપઞ્ઞત્તિ વીરિયિન્દ્રિયસ્સ, આસાટનપઞ્ઞત્તિ આસાટિકાનં, નિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ ભાવનાભૂમિયા, અભિનિઘાતપઞ્ઞત્તિ પાપકાનં અકુસલાનં ધમ્માનં.

૪૧. ઇદં ''દુક્ખ''ન્તિ મે, ભિક્ખવે, પુબ્બે અનનુસ્સુતેસુ ધમ્મેસુ ચક્ખું ઉદપાદિ, ઞાણં ઉદપાદિ, પઞ્ઞા ઉદપાદિ, વિજ્જા ઉદપાદિ, આલોકો ઉદપાદિ. અયં ''દુક્ખસમુદયો''તિ મે, ભિક્ખવે...પે॰... અયં ''દુક્ખનિરોધો''તિ મે, ભિક્ખવે...પે॰.... અયં ''દુક્ખનિરોધગામિની પટિપદા''તિ મે, ભિક્ખવે, પુબ્બે અનનુસ્સુતેસુ ધમ્મેસુ ચક્ખું ઉદપાદિ, ઞાણં ઉદપાદિ, પઞ્ઞા ઉદપાદિ, વિજ્જા ઉદપાદિ, આલોકો ઉદપાદિ.

અયં દેસનાપઞ્ઞત્તિ સચ્ચાનં, નિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ સુતમયિયા પઞ્ઞાય સચ્છિકિરિયાપઞ્ઞત્તિ અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયસ્સ, પવત્તનાપઞ્ઞત્તિ ધમ્મચક્કસ્સ.

''તં ખો પનિદં દુક્ખં પરિઞ્ઞેય્ય''ન્તિ મે, ભિક્ખવે, પુબ્બે અનનુસ્સુતેસુ ધમ્મેસુ ચક્ખું ઉદપાદિ, ઞાણં ઉદપાદિ, પઞ્ઞા ઉદપાદિ, વિજ્જા ઉદપાદિ, આલોકો ઉદપાદિ. ''સો ખો પનાયં દુક્ખસમુદયો પહાતબ્બો''તિ મે, ભિક્ખવે...પે॰... ''સો ખો પનાયં દુક્ખનિરોધો સચ્છિકાતબ્બો''તિ મે, ભિક્ખવે...પે॰... ''સા ખો પનાયં દુક્ખનિરોધગામિની પટિપદા ભાવેતબ્બા''તિ મે, ભિક્ખવે પુબ્બે અનનુસ્સુતેસુ ધમ્મેસુ ચક્ખું ઉદપાદિ, ઞાણં ઉદપાદિ, પઞ્ઞા ઉદપાદિ, વિજ્જા ઉદપાદિ, આલોકો ઉદપાદિ.

અયં ભાવનાપઞ્ઞત્તિ મગ્ગસ્સ, નિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ ચિન્તામયિયા પઞ્ઞાય, સચ્છિકિરિયાપઞ્ઞત્તિ અઞ્ઞિન્દ્રિયસ્સ.

''તં ખો પનિદં દુક્ખં પરિઞ્ઞાત''ન્તિ મે, ભિક્ખવે, પુબ્બે અનનુસ્સુતેસુ ધમ્મેસુ ચક્ખું ઉદપાદિ, ઞાણં ઉદપાદિ, પઞ્ઞા ઉદપાદિ, વિજ્જા ઉદપાદિ, આલોકો ઉદપાદિ. ''સો ખો પનાયં દુક્ખસમુદયો પહીનો''તિ મે, ભિક્ખવે...પે॰... ''સો ખો પનાયં દુક્ખનિરોધો સચ્છિકતો''તિ મે, ભિક્ખવે...પે॰... ''સા ખો પનાયં દુક્ખનિરોધગામિની પટિપદા ભાવિતા''તિ મે, ભિક્ખવે પુબ્બે અનનુસ્સુતેસુ ધમ્મેસુ ચક્ખું ઉદપાદિ, ઞાણં ઉદપાદિ, પઞ્ઞા ઉદપાદિ, વિજ્જા ઉદપાદિ, આલોકો ઉદપાદિ. અયં ભાવનાપઞ્ઞત્તિ મગ્ગસ્સ, નિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ ભાવનામયિયા પઞ્ઞાય, સચ્છિકિરિયાપઞ્ઞત્તિ અઞ્ઞાતાવિનો ઇન્દ્રિયસ્સ, પવત્તનાપઞ્ઞત્તિ ધમ્મચક્કસ્સ.

‘‘તુલમતુલઞ્ચ સમ્ભવં, ભવસઙ્ખારમવસ્સજિ મુનિ;
અજ્ઝત્તરતો સમાહિતો, અભિન્દિ [અભિદા (સી॰ ક॰) પસ્સ દી॰ નિ॰ ૨.૧૬૯] કવચમિવત્તસમ્ભવ’’ન્તિ.

‘‘તુલ’’ન્તિ સઙ્ખારધાતુ. ‘‘અતુલ’’ન્તિ નિબ્બાનધાતુ, ‘‘તુલમતુલઞ્ચ સમ્ભવ’’ન્તિ અભિઞ્ઞાપઞ્ઞત્તિ સબ્બધમ્માનં. નિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ ધમ્મપટિસમ્ભિદાય. ‘‘ભવસઙ્ખારમવસ્સજિ મુની’’તિ પરિચ્ચાગપઞ્ઞત્તિ સમુદયસ્સ. પરિઞ્ઞાપઞ્ઞત્તિ દુક્ખસ્સ. ‘‘અજ્ઝત્તરતો સમાહિતો’’તિ ભાવનાપઞ્ઞત્તિ કાયગતાય સતિયા. ઠિતિપઞ્ઞત્તિ ચિત્તેકગ્ગતાય. ‘‘અભિન્દિ કવચમિવત્તસમ્ભવ’’ન્તિ અભિનિબ્બિદાપઞ્ઞત્તિ ચિત્તસ્સ, ઉપાદાનપઞ્ઞત્તિ સબ્બઞ્ઞુતાય, પદાલનાપઞ્ઞત્તિ અવિજ્જણ્ડકોસાનં. તેનાહ ભગવા ‘‘તુલમતુલઞ્ચ સમ્ભવ’’ન્તિ.

યો દુક્ખમદક્ખિ યતોનિદાનં, કામેસુ સો જન્તુ કથં નમેય્ય;
કામા હિ લોકે સઙ્ગોતિ ઞત્વા, તેસં સતીમા વિનયાય સિક્ખેતિ.

‘‘યો દુક્ખ’’ન્તિ વેવચનપઞ્ઞત્તિ ચ દુક્ખસ્સ પરિઞ્ઞાપઞ્ઞત્તિ ચ. ‘‘**યતોનિદાન**’’ન્તિ પભવપઞ્ઞત્તિ ચ સમુદયસ્સ પહાનપઞ્ઞત્તિ ચ. ‘‘**અદક્ખી**’’તિ વેવચનપઞ્ઞત્તિ ચ ઞાણચક્ખુસ્સ પટિવેધપઞ્ઞત્તિ ચ. ‘‘**કામેસુ સો જન્તુકથં નમેય્યા**’’તિ વેવચનપઞ્ઞત્તિ ચ કામતણ્હાય અભિનિવેસપઞ્ઞત્તિ ચ. ‘‘**કામા હિ લોકે સઙ્ગોતિ ઞત્વા**’’તિ પચ્ચત્થિકતો દસ્સનપઞ્ઞત્તિ કામાનં. કામા હિ અઙ્ગારકાસૂપમા મંસપેસૂપમા પાવકકપ્પા પપાતઉરગોપમા ચ. ‘‘**તેસં સતીમા**’’તિ અપચયપઞ્ઞત્તિ પહાનાય, નિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ કાયગતાય સતિયા, ભાવનાપઞ્ઞત્તિ મગ્ગસ્સ. ‘‘**વિનયાય સિક્ખે**’’તિ પટિવેધપઞ્ઞત્તિ રાગવિનયસ્સ દોસવિનયસ્સ મોહવિનયસ્સ. ‘‘**જન્તૂ**’’તિ વેવચનપઞ્ઞત્તિ યોગિસ્સ. યદા હિ યોગી કામા સઙ્ગોતિ પજાનાતિ. સો કામાનં અનુપ્પાદાય કુસલે ધમ્મે ઉપ્પાદયતિ, સો અનુપ્પન્નાનં કુસલાનં ધમ્માનં ઉપ્પાદાય વાયમતિ. અયં વાયામપઞ્ઞત્તિ અપ્પત્તસ્સ પત્તિયા. નિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ ઓરમત્તિકાય અસન્તુટ્ઠિયા. તત્થ સો ઉપ્પન્નાનં કુસલાનં ધમ્માનં ઠિતિયા વાયમતીતિ અયં અપ્પમાદપઞ્ઞત્તિ ભાવનાય, નિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ વીરિયિન્દ્રિયસ્સ, આરક્ખપઞ્ઞત્તિ કુસલાનં ધમ્માનં, ઠિતિપઞ્ઞત્તિ અધિચિત્તસિક્ખાય. તેનાહ ભગવા ‘‘યો દુક્ખમદક્ખિ યતોનિદાન’’ન્તિ.

‘‘મોહસમ્બન્ધનો લોકો, ભબ્બરૂપોવ દિસ્સતિ;
ઉપધિબન્ધનો [ઉપધિસમ્બન્ધનો (સી॰) પસ્સ ઉદા॰ ૭૦] બાલો, તમસા પરિવારિતો;
અસ્સિરી વિય [સસ્સતોરિવ (ઉદા॰ ૭૦)] ખાયતિ, પસ્સતો નત્થિ કિઞ્ચન’’ન્તિ.

‘‘**મોહસમ્બન્ધનો લોકો**’’તિ દેસનાપઞ્ઞત્તિ વિપલ્લાસાનં. ‘‘**ભબ્બરૂપોવ દિસ્સતી**’’તિ વિપરીતપઞ્ઞત્તિ લોકસ્સ. ‘‘ઉપધિબન્ધનો બાલો’’તિ પભવપઞ્ઞત્તિ પાપકાનં ઇચ્છાવચરાનં, કિચ્ચપઞ્ઞત્તિ પરિયુટ્ઠાનાનં. બલવપઞ્ઞત્તિ કિલેસાનં. વિરૂહનાપઞ્ઞત્તિ સઙ્ખારાનં. ‘‘**તમસા પરિવારિતો**’’તિ દેસનાપઞ્ઞત્તિ અવિજ્જન્ધકારસ્સ વેવચનપઞ્ઞત્તિ ચ. ‘‘અસ્સિરી વિય ખાયતી’’તિ દસ્સનપઞ્ઞત્તિ દિબ્બચક્ખુસ્સ, નિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ પઞ્ઞાચક્ખુસ્સ. ‘‘**પસ્સતો નત્થિ કિઞ્ચન**’’ન્તિ પટિવેધપઞ્ઞત્તિ સત્તાનં, રાગો કિઞ્ચનં દોસો કિઞ્ચનં મોહો કિઞ્ચનં. તેનાહ ભગવા ‘‘મોહસમ્બન્ધનો લોકો’’તિ.

‘‘અત્થિ, ભિક્ખવે, અજાતં અભૂતં અકતં અસઙ્ખતં, નો ચેતં, ભિક્ખવે, અભવિસ્સ અજાતં અભૂતં અકતં અસઙ્ખતં. નયિધ [ન ઇધ (સી॰ ક॰) પસ્સ ઉદા॰ ૭૩] જાતસ્સ ભૂતસ્સ કતસ્સ સઙ્ખતસ્સ નિસ્સરણં પઞ્ઞાયેથ.

યસ્મા ચ ખો, ભિક્ખવે, અત્થિ અજાતં અભૂતં અકતં અસઙ્ખતં, તસ્મા જાતસ્સ ભૂતસ્સ કતસ્સ સઙ્ખતસ્સ નિસ્સરણં પઞ્ઞાયતી''તિ.

''નો ચેતં, ભિક્ખવે, અભવિસ્સ અજાતં અભૂતં અકતં અસઙ્ખત''ન્તિ દેસનાપઞ્ઞત્તિ નિબ્બાનસ્સ વેવચનપઞ્ઞત્તિ ચ. ''નયિધ જાતસ્સ ભૂતસ્સ કતસ્સ સઙ્ખતસ્સ નિસ્સરણં પઞ્ઞાયેથા''તિ વેવચનપઞ્ઞત્તિ સઙ્ખતસ્સ ઉપનયનપઞ્ઞત્તિ ચ. ''યસ્મા ચ ખો, ભિક્ખવે, અત્થિ અજાતં અભૂતં અકતં અસઙ્ખત''ન્તિ વેવચનપઞ્ઞત્તિ નિબ્બાનસ્સ જોતનાપઞ્ઞત્તિ ચ. ''તસ્મા જાતસ્સ ભૂતસ્સ કતસ્સ સઙ્ખતસ્સ નિસ્સરણં પઞ્ઞાયતી''તિ અયં વેવચનપઞ્ઞત્તિ નિબ્બાનસ્સ, નિય્યાનિકપઞ્ઞત્તિ મગ્ગસ્સ, નિસ્સરણપઞ્ઞત્તિ સંસારતો. તેનાહ ભગવા ''નો ચેતં, ભિક્ખવે, અભવિસ્સા''તિ. તેનાહ આયસ્મા મહાકચ્ચાયનો ''એકં ભગવા ધમ્મં, પઞ્ઞત્તીહિ વિવિધાહિ દેસેતી''તિ.

નિયુત્તો પઞ્ઞત્તિ હારો.

૧૨. ઓતરણહારવિભઙ્ગો

૪૨. તત્થ કતમો ઓતરણો હારો? ''યો ચ પટિચ્ચુપ્પાદો''તિ.

''ઉદ્ધં અધો સબ્બધિ વિપ્પમુત્તો, અયં અહસ્મીતિ [અયમહમસ્મીતિ (સી॰) પસ્સ ઉદા॰ ૬૧] અનાનુપસ્સી;
એવં વિમુત્તો ઉદતારિ ઓઘં, અતિણ્ણપુબ્બં અપુનબ્ભવાયા''તિ.

''ઉદ્ધ''ન્તિ રૂપધાતુ ચ અરૂપધાતુ ચ. ''અધો''તિ કામધાતુ. ''સબ્બધિ વિપ્પમુત્તો''તિ તેધાતુકે અયં અસેક્ખાવિમુત્તિ. તાનિયેવ અસેક્ખાનિ પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ, અયં ઇન્દ્રિયેહિ ઓતરણા.

તાનિયેવ અસેક્ખાનિ પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ વિજ્જા, વિજ્જુપ્પાદા અવિજ્જાનિરોધો, અવિજ્જાનિરોધા સઙ્ખારનિરોધો, સઙ્ખારનિરોધા વિઞ્ઞાણનિરોધો, વિઞ્ઞાણનિરોધા નામરૂપનિરોધો, નામરૂપનિરોધા સળાયતનનિરોધો, સળાયતનનિરોધા ફસ્સનિરોધો, ફસ્સનિરોધા વેદનાનિરોધો, વેદનાનિરોધા તણ્હાનિરોધો, તણ્હાનિરોધા ઉપાદાનનિરોધો, ઉપાદાનનિરોધા ભવનિરોધો, ભવનિરોધા જાતિનિરોધો, જાતિનિરોધા જરામરણં સોકપરિદેવદુક્ખદોમનસ્સુપાયાસા નિરુજ્ઝન્તિ. એવમેતસ્સ કેવલસ્સ દુક્ખક્ખન્ધસ્સ નિરોધો હોતિ. અયં પટિચ્ચસમુપ્પાદેહિ ઓતરણા.

તાનિયેવ અસેક્ખાનિ પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ તીહિ ખન્ધેહિ સઙ્ગહિતાનિ – સીલક્ખન્ધેન સમાધિક્ખન્ધેન પઞ્ઞાક્ખન્ધેન, અયં ખન્ધેહિ ઓતરણા.

તાનિયેવ અસેક્ખાનિ પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ સઙ્ખારપરિયાપન્નાનિ યે સઙ્ખારા અનાસવા, નો ચ ભવઙ્ગા, તે સઙ્ખારા ધમ્મધાતુસઙ્ગહિતા. અયં ધાતૂહિ ઓતરણા.

સા ધમ્મધાતુ ધમ્માયતનપરિયાપન્ના, યં આયતનં અનાસવં, નો ચ ભવઙ્ગં. અયં આયતનેહિ ઓતરણા.

‘‘અયં અહસ્મીતિ અનાનુપસ્સી’’તિ અયં સક્કાયદિટ્ઠિયા સમુગ્ઘાતો, સા સેક્ખાવિમુત્તિ, તાનિયેવ સેક્ખાનિ પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ. અયં ઇન્દ્રિયેહિ ઓતરણા.

તાનિયેવ સેક્ખાનિ પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ વિજ્જા, વિજ્જુપ્પાદા અવિજ્જાનિરોધો, અવિજ્જાનિરોધા સઙ્ખારનિરોધો, એવં સબ્બો પટિચ્ચસમુપ્પાદો. અયં પટિચ્ચસમુપ્પાદેહિ ઓતરણા.

સાયેવ વિજ્જા પઞ્ઞાક્ખન્ધો. અયં ખન્ધેહિ ઓતરણા.

સાયેવ વિજ્જા સઙ્ખારપરિયાપન્ના, યે સઙ્ખારા અનાસવા, નો ચ ભવઙ્ગા, તે સઙ્ખારા ધમ્મધાતુસઙ્ગહિતા, અયં ધાતૂહિ ઓતરણા.

સા ધમ્મધાતુ ધમ્માયતનપરિયાપન્ના, યં આયતનં અનાસવં, નો ચ ભવઙ્ગં, અયં આયતનેહિ ઓતરણા.

સેક્ખાય ચ વિમુત્તિયા અસેક્ખાય ચ વિમુત્તિયા વિમુત્તો ઉદતારિ ઓઘં અતિણ્ણપુબ્બં અપુનબ્ભવાય. તેનાહ ભગવા ‘‘ઉદ્ધં અધો’’તિ.

૪૩. ‘‘નિસ્સિતસ્સ [પસ્સ ઉદા॰ ૭૪] ચલિતં, અનિસ્સિતસ્સ ચલિતં નત્થિ, ચલિતે અસતિ પસ્સદ્ધિ, પસ્સદ્ધિયા સતિ નતિ ન હોતિ, નતિયા અસતિ આગતિગતિ ન હોતિ, આગતિગતિયા અસતિ ચુતૂપપાતો ન હોતિ, ચુતૂપપાતે અસતિ નેવિધ ન હુરં ન ઉભયમન્તરેન એસેવન્તો દુક્ખસ્સા’’તિ.

‘‘નિસ્સિતસ્સ ચલિત’’ન્તિ નિસ્સયો નામ દુવિધો તણ્હાનિસ્સયો ચ દિટ્ઠિનિસ્સયો ચ. તત્થ યા રત્તસ્સ ચેતના, અયં તણ્હાનિસ્સયો; યા મૂળ્હસ્સ ચેતના, અયં દિટ્ઠિનિસ્સયો. ચેતના પન સઙ્ખારા, સઙ્ખારપચ્ચયા વિઞ્ઞાણં, વિઞ્ઞાણપચ્ચયા નામરૂપં, એવં સબ્બો પટિચ્ચસમુપ્પાદો. અયં પટિચ્ચસમુપ્પાદેહિ ઓતરણા.

તત્થ યા રત્તસ્સ વેદના, અયં સુખા વેદના. યા સમ્મૂળ્હસ્સ વેદના, અયં અદુક્ખમસુખા વેદના, ઇમા દ્વે વેદના વેદનાક્ખન્ધો. અયં ખન્ધેહિ ઓતરણા.

તત્થ સુખા વેદના દ્વે ઇન્દ્રિયાનિ સુખિન્દ્રિયં સોમનસ્સિન્દ્રિયઞ્ચ, અદુક્ખમસુખા વેદના ઉપેક્ખિન્દ્રિયં. અયં ઇન્દ્રિયેહિ ઓતરણા.

તાનિયેવ ઇન્દ્રિયાનિ સઙ્ખારપરિયાપન્નાનિ, યે સઙ્ખારા સાસવા ભવઙ્ગા, તે સઙ્ખારા ધમ્મધાતુસઙ્ગહિતા. અયં ધાતૂહિ ઓતરણા.

સા ધમ્મધાતુ ધમ્માયતનપરિયાપન્ના, યં આયતનં સાસવં ભવઙ્ગં, અયં આયતનેહિ ઓતરણા.

‘‘અનિસ્સિતસ્સ ચલિતં નત્થી’’તિ સમથવસેન વા તણ્હાય અનિસ્સિતો વિપસ્સનાવસે વા દિટ્ઠિયા અનિસ્સિતો. યા વિપસ્સના અયં વિજ્જા, વિજ્જુપ્પાદા અવિજ્જાનિરોધો, અવિજ્જાનિરોધા સઙ્ખારનિરોધો, સઙ્ખારનિરોધા વિઞ્ઞાણનિરોધો, એવં સબ્બો પટિચ્ચસમુપ્પાદો. અયં પટિચ્ચસમુપ્પાદેહિ ઓતરણા.

સાયેવ વિપસ્સના પઞ્ઞાક્ખન્ધો. અયં ખન્ધેહિ ઓતરણા.

સાયેવ વિપસ્સના દ્વે ઇન્દ્રિયાનિ – વીરિયિન્દ્રિયઞ્ચ પઞ્ઞિન્દ્રિયઞ્ચ. અયં ઇન્દ્રિયેહિ ઓતરણા.

સાયેવ વિપસ્સના સઙ્ખારપરિયાપન્ના, યે સઙ્ખારા અનાસવા, નો ચ ભવઙ્ગા, તે સઙ્ખારા ધમ્મધાતુસઙ્ગહિતા. અયં ધાતૂહિ ઓતરણા.

સા ધમ્મધાતુ ધમ્માયતનપરિયાપન્ના, યં આયતનં અનાસવં, નો ચ ભવઙ્ગં. અયં આયતનેહિ ઓતરણા.

‘‘પસ્સદ્ધિયા સતી’’તિ દુવિધા પસ્સદ્ધિ કાયિકા ચ ચેતસિકા ચ. યં કાયિકં સુખં, અયં કાયપસ્સદ્ધિ. યં ચેતસિકં સુખં, અયં ચેતસિકા પસ્સદ્ધિ. પસ્સદ્ધકાયો સુખં વેદિયતિ [વેદયતિ (ક॰)], સુખિનો ચિત્તં સમાધિયતિ, સમાહિતો યથાભૂતં પજાનાતિ, યથાભૂતં પજાનન્તો નિબ્બિન્દતિ, નિબ્બિન્દન્તો વિરજ્જતિ, વિરાગા વિમુચ્ચતિ, વિમુત્તસ્મિં ‘‘વિમુત્ત’’મિતિ [વિમુત્તમ્હીતિ (સી॰ ક॰)] ઞાણં હોતિ, ‘‘ખીણા જાતિ, વુસિતં બ્રહ્મચરિયં, કતં કરણીયં, નાપરં ઇત્થત્તાયા’’તિ પજાનાતિ. સો ન નમતિ રૂપેસુ, ન સદ્દેસુ, ન ગન્ધેસુ, ન રસેસુ, ન ફોટ્ઠબ્બેસુ, ન ધમ્મેસુ ખયા રાગસ્સ ખયા દોસસ્સ ખયા મોહસ્સ યેન રૂપેન તથાગતં તિટ્ઠન્તં ચરન્તં પઞ્ઞાપયમાનો પઞ્ઞાપેય્ય, તસ્સ રૂપસ્સ ખયા વિરાગા નિરોધા ચાગા પટિનિસ્સગ્ગા રૂપસઙ્ખયે વિમુત્તો, તથાગતો અત્થીતિપિ ન ઉપેતિ, નત્થીતિપિ ન ઉપેતિ, અત્થિ નત્થીતિપિ ન ઉપેતિ, નેવત્થિ નો નત્થીતિપિ ન ઉપેતિ. અથ ખો ગમ્ભીરો અપ્પમેય્યો અસઙ્ખેય્યો નિબ્બુતોતિયેવ સઙ્ખં ગચ્છતિ ખયા રાગસ્સ, ખયા દોસસ્સ, ખયા મોહસ્સ.

યાય વેદનાય…પે॰… યાય સઞ્ઞાય. યેહિ સઙ્ખારેહિ. યેન વિઞ્ઞાણેન તથાગતં તિટ્ઠન્તં ચરન્તં પઞ્ઞાપયમાનો પઞ્ઞાપેય્ય, તસ્સ વિઞ્ઞાણસ્સ ખયા વિરાગા નિરોધા ચાગા પટિનિસ્સગ્ગા વિઞ્ઞાણસઙ્ખયે વિમુત્તો, તથાગતો અત્થીતિપિ ન ઉપેતિ, નત્થીતિપિ ન ઉપેતિ, અત્થિ નત્થીતિપિ ન ઉપેતિ, નેવત્થિ નો નત્થીતિપિ ન ઉપેતિ. અથ ખો ગમ્ભીરો અપ્પમેય્યો અસઙ્ખેય્યો નિબ્બુતોતિયેવ સઙ્ખં ગચ્છતિ ખયા રાગસ્સ, ખયા દોસસ્સ, ખયા મોહસ્સ. ‘‘આગતી’’તિ ઇધાગતિ. ‘‘ગતી’’તિ પેચ્ચભવો. આગતિગતીપિ ન ભવન્તિ, ‘‘નેવિધા’’તિ છસુ અજ્ઝત્તિકેસુ આયતનેસુ. ‘‘ન હુર’’ન્તિ છસુ બાહિરેસુ આયતનેસુ. ‘‘ન ઉભયમન્તરેના’’તિ ફસ્સસમુદિતેસુ ધમ્મેસુ અત્તાનં ન પસ્સતિ. ‘‘એસેવન્તો દુક્ખસ્સા’’તિ પટિચ્ચસમુપ્પાદો. સો દુવિધો લોકિયો ચ લોકુત્તરો ચ. તત્થ લોકિયો અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારા, યાવ જરામરણા. લોકુત્તરો સીલવતો અવિપ્પટિસારો જાયતિ, યાવ નાપરં ઇત્થત્તાયાતિ પજાનાતિ. તેનાહ ભગવા ‘‘નિસ્સિતસ્સ ચલિતં અનિસ્સિતસ્સ ચલિતં નત્થિ…પે॰… એસેવન્તો દુક્ખસ્સા’’તિ.

૪૨. કેચિ સોકા પરિદેવિતા વા, દુક્ખા [દુક્ખં (સી॰ ક॰) પસ્સ ઉદા॰ ૭૮] ચ લોકસ્મિમનેકરૂપા.

પિયં પટિચ્ચપ્પભવન્તિ એતે, પિયે અસન્તે ન ભવન્તિ એતે.

તસ્મા હિ તે સુખિનો વીતસોકા, યેસં પિયં નત્થિ કુહિઞ્ચિ લોકે;
તસ્મા અસોકં વિરજં પત્થયાનો, પિયં ન કયિરાથ કુહિઞ્ચિ લોકે’’તિ.

‘‘યે કેચિ સોકા પરિદેવિતા વા, દુક્ખા ચ લોકસ્મિમનેકરૂપા પિયં પટિચ્ચપ્પભવન્તિ એતે’’તિ – અયં દુક્ખા વેદના. ‘‘પિયે અસન્તે ન ભવન્તિ એતે’’તિ – અયં સુખા વેદના. વેદના વેદનાક્ખન્ધો. અયં ખન્ધેહિ ઓતરણા.

વેદનાપચ્ચયા તણ્હા, તણ્હાપચ્ચયા ઉપાદાનં, ઉપાદાનપચ્ચયા ભવો, ભવપચ્ચયા જાતિ, જાતિપચ્ચયા જરામરણં, એવં સબ્બં. અયં પટિચ્ચસમુપ્પાદેહિ ઓતરણા.

તત્થ સુખા વેદના દ્વે ઇન્દ્રિયાનિ – સુખિન્દ્રિયં સોમનસ્સિન્દ્રિયઞ્ચ. દુક્ખા વેદના દ્વે ઇન્દ્રિયાનિ – દુક્ખિન્દ્રિયં દોમનસ્સિન્દ્રિયઞ્ચ. અયં ઇન્દ્રિયેહિ ઓતરણા.

તાનિયેવ ઇન્દ્રિયાનિ સઙ્ખારપરિયાપન્નાનિ, યે સઙ્ખારા સાસવા ભવઙ્ગા, તે સઙ્ખારા ધમ્મધાતુસઙ્ગહિતા. અયં ધાતૂહિ ઓતરણા.

સા ધમ્મધાતુ ધમ્માયતનપરિયાપન્ના, યં આયતનં સાસવં ભવઙ્ગં. અયં આયતનેહિ ઓતરણા.

તસ્મા હિ તે સુખિનો વીતસોકા, યેસં પિયં નત્થિ કુહિઞ્ચિ લોકે;
તસ્મા અસોકં વિરજં પત્થયાનો, પિયં ન કયિરાથ કુહિઞ્ચિ લોકેતિ.

ઇદં તણ્હાપહાનં. તણ્હાનિરોધા ઉપાદાનનિરોધો, ઉપાદાનનિરોધા ભવનિરોધો, એવં સબ્બં. અયં પટિચ્ચસમુપ્પાદેહિ ઓતરણા.

તંયેવ તણ્હાપહાનં સમથો. સો સમથો દ્વે ઇન્દ્રિયાનિ સતિન્દ્રિયં સમાધિન્દ્રિયઞ્ચ. અયં ઇન્દ્રિયેહિ ઓતરણા.

સોયેવ સમથો સમાધિક્ખન્ધો. અયં ખન્ધેહિ ઓતરણા.

સોયેવ સમથો સઙ્ખારપરિયાપન્નો, યે સઙ્ખારા અનાસવા, નો ચ ભવઙ્ગા, તે સઙ્ખારા ધમ્મધાતુસઙ્ગહિતા. અયં ધાતૂહિ ઓતરણા.

સા ધમ્મધાતુ ધમ્માયતનપરિયાપન્ના, યં આયતનં અનાસવં, નો ચ ભવઙ્ગં. અયં આયતનેહિ ઓતરણા. તેનાહ ભગવા ‘‘યે કેચિ સોકા’’તિ.

કામં કામયમાનસ્સ, તસ્સ ચે તં સમિજ્ઝતિ;
અદ્ધા પીતિમનો હોતિ, લદ્ધા મચ્ચો યદિચ્છતિ.

તસ્સ ચે કામયાનસ્સ, છન્દજાતસ્સ જન્તુનો;
તે કામા પરિહાયન્તિ, સલ્લવિદ્ધોવ રુપ્પતિ.

યો કામે પરિવજ્જેતિ, સપ્પસ્સેવ [સબ્બસ્સેવ (ક॰) પસ્સ સુ॰ નિ॰ ૭૭૪] પદા સિરો;
સોમં વિસત્તિકં લોકે, સતો સમતિવત્તતીતિ.

તત્થ યા પીતિમનતા, અયં અનુનયો. યદાહ સલ્લવિદ્ધોવ રુપ્પતીતિ, ઇદં પટિઘં. અનુનયં પટિઘઞ્ચ પન તણ્હાપક્ખો, તણ્હાય ચ પન દસરૂપીનિ આયતનાનિ પદટ્ઠાનં. અયં આયતનેહિ ઓતરણા.

તાનિયેવ દસ રૂપીનિ રૂપકાયો નામસમ્પયુત્તો, તદુભયં નામરૂપં, નામરૂપપચ્ચયા સળાયતનં, સળાયતનપચ્ચયા ફસ્સો, ફસ્સપચ્ચયા વેદના, વેદનાપચ્ચયા તણ્હા, એવં સબ્બં. અયં પટિચ્ચસમુપ્પાદેહિ ઓતરણા.

તદેવ નામરૂપં પઞ્ચક્ખન્ધો; અયં ખન્ધેહિ ઓતરણા;
તદેવ નામરૂપં અટ્ઠારસ ધાતુયો; અયં ધાતૂહિ ઓતરણા;

તત્થ યો રૂપકાયો ઇમાનિ પઞ્ચ રૂપીનિ ઇન્દ્રિયાનિ, યો નામકાયો ઇમાનિ પઞ્ચ અરૂપીનિ ઇન્દ્રિયાનિ, ઇમાનિ દસ ઇન્દ્રિયાનિ. અયં ઇન્દ્રિયેહિ ઓતરણા.

તત્થ યદાહ –

‘‘યો કામે પરિવજ્જેતિ, સપ્પસ્સેવ પદા સિરો;
સોમં વિસત્તિકં લોકે, સતો સમતિવત્તતી’’તિ.

અયં સઉપાદિસેસા નિબ્બાનધાતુ, અયં ધાતૂહિ ઓતરણા.

સાયેવ સઉપાદિસેસા નિબ્બાનધાતુ વિજ્જા, વિજ્જુપ્પાદા અવિજ્જાનિરોધો, અવિજ્જાનિરોધા સઙ્ખારનિરોધો, એવં સબ્બં. અયં પટિચ્ચસમુપ્પાદેહિ ઓતરણા.

સાયેવ વિજ્જા પઞ્ઞાક્ખન્ધો. અયં ખન્ધેહિ ઓતરણા.

સાયેવ વિજ્જા દ્વે ઇન્દ્રિયાનિ – વીરિયિન્દ્રિયં પઞ્ઞિન્દ્રિયઞ્ચ. અયં ઇન્દ્રિયેહિ ઓતરણા.

સાયેવ વિજ્જા સઙ્ખારપરિયાપન્ના, યે સઙ્ખારા અનાસવા, નો ચ ભવઙ્ગા, તે સઙ્ખારા ધમ્મધાતુસઙ્ગહિતા. અયં ધાતૂહિ ઓતરણા.

સા ધમ્મધાતુ ધમ્માયતનપરિયાપન્ના, યં આયતનં અનાસવં, નો ચ ભવઙ્ગં. અયં આયતનેહિ ઓતરણા. તેનાહ ભગવા ‘‘કામં કામયમાનસ્સા’’તિ.

એત્તાવતા પટિચ્ચ ઇન્દ્રિયખન્ધધાતુઆયતનાનિ સમોસરણોતરણાનિ ભવન્તિ. એવં પટિચ્ચ ઇન્દ્રિયખન્ધધાતુઆયતનાનિ ઓતારેતબ્બાનિ. તેનાહ આયસ્મા મહાકચ્ચાયનો ‘‘યો ચ પટિચ્ચુપ્પાદો’’તિ.

નિયુત્તો ઓતરણો હારો.

૧૩. સોધનહારવિભઙ્ગો

૪૫. તત્થ કતમો સોધનો હારો? ‘‘વિસ્સજ્જિતમ્હિ પઞ્હે’’તિગાથા. યથા આયસ્મા અજિતો પારાયને ભગવન્તં પઞ્હં પુચ્છતિ –

‘‘કેનસ્સુ નિવુતો લોકો, કેનસ્સુ નપ્પકાસતિ;

કિસ્સાભિલેપનં બ્રૂસિ, કિંસુ તસ્સ મહબ્ભય''ન્તિ.

''અવિજ્જાય નિવુતો લોકો, [અજિતાતિ ભગવા]
વિવિચ્છા પમાદા નપ્પકાસતિ;
જપ્પાભિલેપનં બ્રૂમિ, દુક્ખમસ્સ મહબ્ભય''ન્તિ.

''કેનસ્સુ નિવુતો લોકો''તિ પઞ્હે ''અવિજ્જાય નિવુતો લોકો''તિ ભગવા પદં સોધેતિ, નો ચ આરમ્ભં. ''કેનસ્સુ નપ્પકાસતી''તિ પઞ્હે ''વિવિચ્છા પમાદા નપ્પકાસતી''તિ ભગવા પદં સોધેતિ, નો ચ આરમ્ભં. ''કિસ્સાભિલેપનં બ્રૂસી''તિ પઞ્હે ''જપ્પાભિલેપનં બ્રૂમી''તિ ભગવા પદં સોધેતિ, નો ચ આરમ્ભં. ''કિંસુ તસ્સ મહબ્ભય''ન્તિ પઞ્હે ''દુક્ખમસ્સ મહબ્ભય''ન્તિ સુદ્ધો આરમ્ભો. તેનાહ ભગવા ''અવિજ્જાય નિવુતો લોકો''તિ.

''સવન્તિ સબ્બધિ સોતા, [ઇચ્ચાયસ્મા અજિતો]
સોતાનં કિં નિવારણં;
સોતાનં સંવરં બ્રૂહિ, કેન સોતા પિધીયરે''તિ.

''યાનિ સોતાનિ લોકસ્મિં, [અજિતાતિ ભગવા]
સતિ તેસં નિવારણં;
સોતાનં સંવરં બ્રૂમિ, પઞ્ઞાયેતે પિધીયરે''તિ.

''સવન્તિ સબ્બધિ સોતા, સોતાનં કિં નિવારણ''ન્તિ પઞ્હે ''યાનિ સોતાનિ લોકસ્મિં, સતિ તેસં નિવારણ''ન્તિ ભગવા પદં સોધેતિ, નો ચ આરમ્ભં. ''સોતાનં સંવરં બ્રૂહિ, કેન સોતા પિધીયરે''તિ પઞ્હે ''સોતાનં સંવરં બ્રૂમિ, પઞ્ઞાયેતે પિધીયરે''તિ સુદ્ધો આરમ્ભો. તેનાહ ભગવા ''યાનિ સોતાનિ લોકસ્મિ''ન્તિ.

''પઞ્ઞા ચેવ સતિ ચ, [ઇચ્ચાયસ્મા અજિતો]
નામરૂપઞ્ચ [નામં રૂપઞ્ચ (ક॰) પસ્સ સુ॰ નિ॰ ૧૦૪૨] મારિસ;
એતં મે પુટ્ઠો પબ્રૂહિ, કત્થેતં ઉપરુજ્ઝતી''તિ.

પઞ્હે –

''યમેતં પઞ્હં અપુચ્છિ, અજિત તં વદામિ તે;
યત્થ નામઞ્ચ રૂપઞ્ચ, અસેસં ઉપરુજ્ઝતિ;
વિઞ્ઞાણસ્સ નિરોધેન, એત્થેતં ઉપરુજ્ઝતી''તિ.

સુદ્ધો આરમ્ભો. તેનાહ ભગવા ''યમેતં પઞ્હં અપુચ્છી''તિ. યત્થ એવં સુદ્ધો આરમ્ભો, સો પઞ્હો વિસજ્જિતો ભવતિ. યત્થ પન આરમ્ભો અસુદ્ધો, ન તાવ સો પઞ્હો વિસજ્જિતો ભવતિ. તેનાહ આયસ્મા મહાકચ્ચાયનો ''વિસ્સજ્જિતમ્હિ પઞ્હે''તિ.

નિયુત્તો સોધનો હારો.

૧૪. અધિટ્ઠાનહારવિભઙ્ગો

૪૬. તત્થ કતમો અધિટ્ઠાનો હારો? ''એકત્તતાય ધમ્મા, યેપિ ચ વેમત્તતાય નિદ્દિટ્ઠા''તિ.

યે તત્થ નિદ્દિટ્ઠા, તથા તે ધારયિતબ્બા.

''દુક્ખ''ન્તિ એકત્તતા. તત્થ કતમં દુક્ખં? જાતિ દુક્ખા, જરા દુક્ખા, બ્યાધિ દુક્ખો, મરણં દુક્ખં, અપ્પિયેહિ સમ્પયોગો દુક્ખો, પિયેહિ વિપ્પયોગો દુક્ખો, યમ્પિચ્છં ન લભતિ તમ્પિ દુક્ખં, સંખિત્તેન પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા દુક્ખા, રૂપા દુક્ખા, વેદના દુક્ખા, સઞ્ઞા દુક્ખા, સઙ્ખારા દુક્ખા, વિઞ્ઞાણં દુક્ખં. અયં વેમત્તતા.

''દુક્ખસમુદયો''તિ એકત્તતા. તત્થ કતમો દુક્ખસમુદયો? યાયં તણ્હા પોનોભવિકા [પોનોબ્ભવિકા (ક॰)] નન્દીરાગસહગતા તત્રતત્રાભિનન્દિની. સેય્યથિદં, કામતણ્હા ભવતણ્હા વિભવતણ્હા. અયં વેમત્તતા.

''દુક્ખનિરોધો''તિ એકત્તતા. તત્થ કતમો દુક્ખનિરોધો? યો તસ્સાયેવ તણ્હાય અસેસવિરાગનિરોધો ચાગો પટિનિસ્સગ્ગો મુત્તિ અનાલયો. અયં વેમત્તતા.

''દુક્ખનિરોધગામિની પટિપદા''તિ એકત્તતા. તત્થ કતમા દુક્ખનિરોધગામિની પટિપદા? અયમેવ અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો. સેય્યથિદં, સમ્માદિટ્ઠિ સમ્માસઙ્કપ્પો સમ્માવાચા સમ્માકમ્મન્તો સમ્માઆજીવો સમ્માવાયામો સમ્માસતિ સમ્માસમાધિ. અયં વેમત્તતા.

''મગ્ગો''તિ એકત્તતા. તત્થ કતમો મગ્ગો? નિરયગામી મગ્ગો તિરચ્છાનયોનિગામી મગ્ગો પેત્તિવિસયગામી મગ્ગો અસુરયોનિયો [અસુરયોનિગામિયો (સી॰), અસુરયોનિગામીનિયો (ક॰)] મગ્ગો સગ્ગગામિયો મગ્ગો મનુસ્સગામી મગ્ગો નિબ્બાનગામી મગ્ગો. અયં વેમત્તતા.

''નિરોધો''તિ એકત્તતા. તત્થ કતમો નિરોધો? પટિસઙ્ખાનિરોધો અપ્પટિસઙ્ખાનિરોધો અનુનયનિરોધો પટિઘનિરોધો માનનિરોધો મક્ખનિરોધો પળાસનિરોધો ઇસ્સાનિરોધો મચ્છરિયનિરોધો સબ્બકિલેસનિરોધો. અયં વેમત્તતા.

''રૂપ''ન્તિ એકત્તતા. તત્થ કતમં રૂપં? ચાતુમહાભૂતિકં [ચાતુમ્મહાભૂતિકં (સી॰)] રૂપં ચતુન્નં મહાભૂતાનં ઉપાદાય રૂપસ્સ પઞ્ઞત્તિ. તત્થ કતમાનિ ચત્તારિ મહાભૂતાનિ? પથવીધાતુ [પઠવીધાતુ (સી॰)] આપોધાતુ તેજોધાતુ વાયોધાતુ.

૪૭. દ્વીહિ આકારેહિ ધાતુયો પરિગ્ગણ્હાતિ સઙ્ખેપેન ચ વિત્થારેન ચ. કથં વિત્થારેન ધાતુયો પરિગ્ગણ્હાતિ? વીસતિયા આકારેહિ પથવીધાતું વિત્થારેન પરિગ્ગણ્હાતિ, દ્વાદસહિ આકારેહિ આપોધાતું વિત્થારેન પરિગ્ગણ્હાતિ, ચતૂહિ આકારેહિ તેજોધાતું વિત્થારેન પરિગ્ગણ્હાતિ, છહિ આકારેહિ વાયોધાતું વિત્થારેન પરિગ્ગણ્હાતિ.

કતમેહિ વીસતિયા આકારેહિ પથવીધાતું વિત્થારેન પરિગ્ગણ્હાતિ? અત્થિ ઇમસ્મિં કાયે કેસા લોમા નખા દન્તા તચો, મંસં ન્હારુ અટ્ઠિ અટ્ઠિમિઞ્જં [અટ્ઠિમિઞ્જા (સી॰)] વક્કં, હદયં યકનં કિલોમકં પિહકં પપ્ફાસં, અન્તં અન્તગુણં ઉદરિયં કરીસં મત્થકે મત્થલુઙ્ગન્તિ ઇમેહિ વીસતિયા આકારેહિ પથવીધાતું વિત્થારેન પરિગ્ગણ્હાતિ.

કતમેહિ દ્વાદસહિ આકારેહિ આપોધાતું વિત્થારેન પરિગ્ગણ્હાતિ? અત્થિ ઇમસ્મિં કાયે પિત્તં સેમ્હં પુબ્બો લોહિતં સેદો મેદો અસ્સુ વસા ખેળો સિઙ્ઘાણિકા લસિકા મુત્તન્તિ ઇમેહિ દ્વાદસહિ આકારેહિ આપોધાતું વિત્થારેન પરિગ્ગણ્હાતિ.

કતમેહિ ચતૂહિ આકારેહિ તેજોધાતું વિત્થારેન પરિગ્ગણ્હાતિ? યેન ચ સન્તપ્પતિ, યેન ચ જીરીયતિ [જીરતિ (સી॰), જીરયતિ (ક॰), પસ્સ મ॰ નિ॰ ૩.૩૫૧], યેન ચ પરિડય્હતિ, યેન ચ અસિતપીતખાયિતસાયિતં સમ્મા પરિણામં ગચ્છતિ, ઇમેહિ ચતૂહિ આકારેહિ તેજોધાતું વિત્થારેન પરિગ્ગણ્હાતિ.

કતમેહિ છહિ આકારેહિ વાયોધાતું વિત્થારેન પરિગ્ગણ્હાતિ? ઉદ્ધઙ્ગમા વાતા, અધોગમા વાતા, કુચ્છિસયા વાતા, કોટ્ઠાસયા [કોટ્ઠસયા (સી॰)] વાતા, અઙ્ગમઙ્ગાનુસારિનો વાતા, અસ્સાસો પસ્સાસો ઇતિ, ઇમેહિ છહિ આકારેહિ વાયોધાતું વિત્થારેન પરિગ્ગણ્હાતિ.

એવં ઇમેહિ દ્વાચત્તાલીસાય આકારેહિ વિત્થારેન ધાતુયો સભાવતો ઉપલક્ખયન્તો તુલયન્તો પરિવીમંસન્તો પરિયોગાહન્તો પચ્ચવેક્ખન્તો ન કિઞ્ચિ ગય્હૂપગં પસ્સતિ કાયં વા કાયપદેસં વા, યથા ચન્દનિકં પવિચિનન્તો ન કિઞ્ચિ ગય્હૂપગં પસ્સેય્ય, યથા સઙ્કારટ્ઠાનં પવિચિનન્તો ન કિઞ્ચિ ગય્હૂપગં પસ્સેય્ય, યથા વચ્ચકુટિં પવિચિનન્તો ન કિઞ્ચિ ગય્હૂપગં પસ્સેય્ય, યથા સિવથિકં [સીવથિકં (સી॰)] પવિચિનન્તો ન કિઞ્ચિ ગય્હૂપગં પસ્સેય્ય. એવમેવ ઇમેહિ દ્વાચત્તાલીસાય આકારેહિ એવં વિત્થારેન ધાતુયો સભાવતો ઉપલક્ખયન્તો તુલયન્તો પરિવીમંસન્તો પરિયોગાહન્તો પચ્ચવેક્ખન્તો ન કિઞ્ચિ ગય્હૂપગં પસ્સતિ કાયં વા કાયપદેસં વા. તેનાહ ભગવા યા ચેવ ખો પન અજ્ઝત્તિકા પથવીધાતુ [નેવેસાહં (સી॰ ક॰) પસ્સ મ॰ નિ॰ ૩.૩૪૯], યા ચ બાહિરા પથવીધાતુ, પથવીધાતુરેવેસા. તં ''નેતં મમ, નેસોહમસ્મિ, ન મેસો અત્તા''તિ એવમેતં યથાભૂતં સમ્મપ્પઞ્ઞાય દટ્ઠબ્બં, એવમેતં યથાભૂતં સમ્મપ્પઞ્ઞાય દિસ્વા પથવીધાતુયા નિબ્બિન્દતિ, પથવીધાતુયા ચિત્તં વિરાજેતિ. યા ચેવ ખો પન અજ્ઝત્તિકા આપોધાતુ, યા ચ બાહિરા આપોધાતુ...પે॰... યા ચેવ ખો પન અજ્ઝત્તિકા તેજોધાતુ, યા ચ બાહિરા તેજોધાતુ...પે॰... યા ચેવ ખો પન અજ્ઝત્તિકા વાયોધાતુ, યા ચ બાહિરા વાયોધાતુ, વાયોધાતુરેવેસા. તં ''નેતં મમ, નેસોહમસ્મિ, ન મેસો અત્તા''તિ એવમેતં યથાભૂતં સમ્મપ્પઞ્ઞાય દટ્ઠબ્બં, એવમેતં યથાભૂતં સમ્મપ્પઞ્ઞાય દિસ્વા વાયોધાતુયા નિબ્બિન્દતિ, વાયોધાતુયા ચિત્તં વિરાજેતિ. અયં વેમત્તતા.

૪૮. ''અવિજ્જા''તિ એકત્તતા. તત્થ કતમા અવિજ્જા? દુક્ખે અઞ્ઞાણં, દુક્ખસમુદયે અઞ્ઞાણં, દુક્ખનિરોધે અઞ્ઞાણં, દુક્ખનિરોધગામિનિયા પટિપદાય અઞ્ઞાણં, પુબ્બન્તે અઞ્ઞાણં, અપરન્તે અઞ્ઞાણં, પુબ્બન્તાપરન્તે અઞ્ઞાણં, ઇદપ્પચ્ચયતાપટિચ્ચસમુપ્પન્નેસુ ધમ્મેસુ અઞ્ઞાણં, યં એવરૂપં અઞ્ઞાણં અદસ્સનં અનભિસમયો અનનુબોધો અસમ્બોધો અપ્પટિવેધો અસલ્લક્ખણા અનુપલક્ખણા અપચ્ચુપલક્ખણા અસમવેક્ખણં [અસમવેક્ખનં (ક॰)] અપચ્ચક્ખકમ્મં દુમ્મેજ્ઝં બાલ્યં અસમ્પજઞ્ઞં મોહો પમોહો સમ્મોહો અવિજ્જા અવિજ્જોઘો અવિજ્જાયોગો અવિજ્જાનુસયો અવિજ્જાપરિયુટ્ઠાનં અવિજ્જાલઙ્ગી મોહો અકુસલમૂલં. અયં વેમત્તતા.

''વિજ્જા''તિ એકત્તતા. તત્થ કતમા વિજ્જા? દુક્ખે ઞાણં, દુક્ખસમુદયે ઞાણં, દુક્ખનિરોધે ઞાણં, દુક્ખનિરોધગામિનિયા પટિપદાય ઞાણં, પુબ્બન્તે ઞાણં, અપરન્તે ઞાણં, પુબ્બન્તાપરન્તે ઞાણં, ઇદપ્પચ્ચયતાપટિચ્ચસમુપ્પન્નેસુ ધમ્મેસુ ઞાણં, યા એવરૂપા પઞ્ઞા પજાનના વિચયો પવિચયો ધમ્મવિચયો સંલક્ખણા ઉપલક્ખણા પચ્ચુપલક્ખણા પણ્ડિચ્ચં કોસલ્લં નેપુઞ્ઞં વેભબ્યા [વેભવ્યા (સી॰)] ચિન્તા ઉપપરિક્ખા

ભૂરી મેધા પરિણાયિકા વિપસ્સના સમ્પજઞ્ઞં પતોદો પઞ્ઞા પઞ્ઞિન્દ્રિયં પઞ્ઞાબલં પઞ્ઞાસત્થં પઞ્ઞાપાસાદો પઞ્ઞાઆલોકો પઞ્ઞાઓભાસો પઞ્ઞાપજ્જોતો પઞ્ઞારતનં અમોહો ધમ્મવિચયો સમ્માદિટ્ઠિ ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગો મગ્ગઙ્ગં મગ્ગપરિયાપન્નં. અયં વેમત્તતા.

''સમાપત્તી''તિ એકત્તતા. તત્થ કતમા સમાપત્તિ? સઞ્ઞાસમાપત્તિ અસઞ્ઞાસમાપત્તિ, નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાસમાપત્તિ. વિભૂતસઞ્ઞાસમાપત્તિ નિરોધસમાપત્તીતિ. અયં વેમત્તતા.

''ઝાયી''તિ એકત્તતા. તત્થ કતમો ઝાયી? અત્થિ સેક્ખો ઝાયી, અત્થિ અસેક્ખો ઝાયી, નેવસેક્ખનાસેક્ખો ઝાયી, આજાનિયો ઝાયી, અસ્સખલુઙ્કો ઝાયી, દિટ્ઠુત્તરો ઝાયી, તણ્હુત્તરો ઝાયી, પઞ્ઞુત્તરો ઝાયી. અયં વેમત્તતા.

''સમાધી''તિ એકત્તતા. તત્થ કતમો સમાધિ? સરણો સમાધિ, અરણો સમાધિ, સવેરો સમાધિ, અવેરો સમાધિ, સબ્યાપજ્જો [સબ્યાપજ્ઝો (સી॰)] સમાધિ, અબ્યાપજ્જો સમાધિ, સપ્પીતિકો સમાધિ, નિપ્પીતિકો સમાધિ, સામિસો સમાધિ, નિરામિસો સમાધિ, સસઙ્ખારો સમાધિ, અસઙ્ખારો સમાધિ, એકંસભાવિતો સમાધિ, ઉભયંસભાવિતો સમાધિ, ઉભયતો ભાવિતભાવનો સમાધિ, સવિતક્કસવિચારો સમાધિ, અવિતક્કવિચારમત્તો સમાધિ, અવિતક્કઅવિચારો સમાધિ, હાનભાગિયો સમાધિ, ઠિતિભાગિયો સમાધિ, વિસેસભાગિયો સમાધિ, નિબ્બેધભાગિયો સમાધિ, લોકિયો સમાધિ, લોકુત્તરો સમાધિ, મિચ્છાસમાધિ, સમ્માસમાધિ. અયં વેમત્તતા.

''પટિપદા''તિ એકત્તતા. તત્થ કતમા પટિપદા? આગાળ્હપટિપદા [આગળ્હા પટિપદા (સી॰) અટ્ઠકથા ઓલોકેતબ્બા], નિજ્ઝામપટિપદા, મજ્ઝિમપટિપદા, અક્ખમા પટિપદા, ખમા પટિપદા, સમા પટિપદા, દમા પટિપદા , દુક્ખા પટિપદા દન્ધાભિઞ્ઞા, દુક્ખા પટિપદા ખિપ્પાભિઞ્ઞા, સુખા પટિપદા દન્ધાભિઞ્ઞા, સુખા પટિપદા ખિપ્પાભિઞ્ઞાતિ. અયં વેમત્તતા.

''કાયો''તિ એકત્તતા. તત્થ કતમો કાયો? નામકાયો રૂપકાયો ચ. તત્થ કતમો રૂપકાયો? કેસા લોમા નખા દન્તા તચો મંસં ન્હારુ [નહારુ (સી॰)] અટ્ઠિ અટ્ઠિમિઞ્જં વક્કં હદયં યકનં કિલોમકં પિહકં પપ્ફાસં અન્તં અન્તગુણં ઉદરિયં કરીસં પિત્તં સેમ્હં પુબ્બો લોહિતં સેદો મેદો અસ્સુ વસા ખેળો સિઙ્ઘાણિકા લસિકા મુત્તં મત્થલુઙ્ગન્તિ – અયં રૂપકાયો. નામકાયો નામ વેદના સઞ્ઞા ચેતના ચિત્તં ફસ્સો મનસિકારોતિ – અયં નામકાયોતિ. અયં વેમત્તતા.

એવં યો ધમ્મો યસ્સ ધમ્મસ્સ સમાનભાવો, સો ધમ્મો તસ્સ ધમ્મસ્સ એકત્તતાય એકી ભવતિ. યેન યેન વા પન વિલક્ખણો, તેન તેન વેમત્તં ગચ્છતિ. એવં સુત્તે વા વેય્યાકરણે વા ગાથાયં વા પુચ્છિતેન વીમંસયિતબ્બં, કિં એકત્તતાય પુચ્છતિ, ઉદાહુ વેમત્તતાયાતિ. યદિ એકત્તતાય પુચ્છિતં, એકત્તતાય વિસજ્જયિતબ્બં. યદિ વેમત્તતાય પુચ્છિતં, વેમત્તતાય વિસજ્જયિતબ્બં. યદિ સત્તાધિટ્ઠાનેન પુચ્છિતં, સત્તાધિટ્ઠાનેન વિસજ્જયિતબ્બં. યદિ ધમ્માધિટ્ઠાનેન પુચ્છિતં, ધમ્માધિટ્ઠાનેન વિસજ્જયિતબ્બં. યથા યથા વા પન પુચ્છિતં, તથા તથા વિસજ્જયિતબ્બં. તેનાહ આયસ્મા મહાકચ્ચાયનો ''એકત્તતાય ધમ્મા''તિ.

નિયુત્તો અધિટ્ઠાનો હારો.

૧૫. પરિક્ખારહારવિભઙ્ગો

૪૯. તત્થ કતમો પરિક્ખારો હારો? ''યે ધમ્મા યં ધમ્મં જનયન્તી''તિ.

યો ધમ્મો યં ધમ્મં જનયતિ, તસ્સ સો પરિક્ખારો. કિંલક્ખણો પરિક્ખારો? જનકલક્ખણો પરિક્ખારો. દ્વે ધમ્મા જનયન્તિ હેતુ ચ પચ્ચયો ચ. તત્થ કિંલક્ખણો હેતુ, કિંલક્ખણો પચ્ચયો? અસાધારણલક્ખણો હેતુ, સાધારણલક્ખણો પચ્ચયો. યથા કિં ભવે? યથા અઙ્કુરસ્સ નિબ્બત્તિયા બીજં અસાધારણં, પથવી આપો ચ સાધારણા. અઙ્કુરસ્સ હિ પથવી આપો ચ પચ્ચયો સભાવો હેતુ. યથા વા પન ઘટે દુદ્ધં પક્ખિત્તં દધિ ભવતિ, ન ચત્થિ એકકાલસમવધાનં દુદ્ધસ્સ ચ દધિસ્સ ચ. એવમેવં નત્થિ એકકાલસમવધાનં હેતુસ્સ ચ પચ્ચયસ્સ ચ.

અયઞ્હિ સંસારો સહેતુ સપ્પચ્ચયો નિબ્બત્તો. વુત્તં હિ અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારા, સઙ્ખારપચ્ચયા વિઞ્ઞાણં, એવં સબ્બો પટિચ્ચસમુપ્પાદો. ઇતિ અવિજ્જા અવિજ્જાય હેતુ અયોનિસો મનસિકારો પચ્ચયો. પુરિમિકા અવિજ્જા પચ્છિમિકાય અવિજ્જાય હેતુ. તત્થ પુરિમિકા અવિજ્જા અવિજ્જાનુસયો પચ્છિમિકા અવિજ્જા અવિજ્જાપરિયુટ્ઠાનં, પુરિમિકો અવિજ્જાનુસયો પચ્છિમિકસ્સ અવિજ્જાપરિયુટ્ઠાનસ્સ હેતુભૂતો પરિબ્રૂહનાય, બીજઙ્કુરો વિય સમનન્તરહેતુતાય. યં પન યત્થ ફલં નિબ્બત્તતિ, ઇદમસ્સ પરમ્પરહેતુતાય હેતુભૂતં. દુવિધો હિ હેતુ સમનન્તરહેતુ પરમ્પરહેતુ ચ, એવં અવિજ્જાયપિ દુવિધો હેતુ સમનન્તરહેતુ પરમ્પરહેતુ ચ.

યથા વા પન થાલકઞ્ચ વટ્ટિ ચ તેલઞ્ચ પદીપસ્સ પચ્ચયભૂતં ન સભાવહેતુ, ન હિ સક્કા થાલકઞ્ચ વટ્ટિઞ્ચ તેલઞ્ચ અનગ્ગિકં દીપેતું પદીપસ્સ પચ્ચયભૂતં. પદીપો વિય સભાવો હેતુ હોતિ. ઇતિ સભાવો હેતુ, પરભાવો પચ્ચયો. અજ્ઝત્તિકો હેતુ, બાહિરો પચ્ચયો. જનકો હેતુ, પરિગ્ગાહકો પચ્ચયો. અસાધારણો હેતુ, સાધારણો પચ્ચયો.

અવુપચ્છેદત્થો સન્તતિ અત્થો, નિબ્બત્તિ અત્થો ફલત્થો, પટિસન્ધિ અત્થો પુનબ્ભવત્થો, પલિબોધત્થો પરિયુટ્ઠાનત્થો, અસમુગ્ઘાતત્થો અનુસયત્થો, અસમ્પટિવેધત્થો અવિજ્જત્થો, અપરિઞ્ઞાતત્થો વિઞ્ઞાણસ્સ બીજત્થો. યત્થ અવુપચ્છેદો તત્થ સન્તતિ, યત્થ સન્તતિ તત્થ નિબ્બત્તિ , યત્થ નિબ્બત્તિ તત્થ ફલં, યત્થ ફલં તત્થ પટિસન્ધિ, યત્થ પટિસન્ધિ તત્થ પુનબ્ભવો, યત્થ પુનબ્ભવો તત્થ પલિબોધો, યત્થ પલિબોધો તત્થ પરિયુટ્ઠાનં, યત્થ પરિયુટ્ઠાનં તત્થ અસમુગ્ઘાતો. યત્થ અસમુગ્ઘાતો તત્થ અનુસયો, યત્થ અનુસયો તત્થ અસમ્પટિવેધો, યત્થ અસમ્પટિવેધો તત્થ અવિજ્જા, યત્થ અવિજ્જા તત્થ સાસવં વિઞ્ઞાણં અપરિઞ્ઞાતં, યત્થ સાસવં વિઞ્ઞાણં અપરિઞ્ઞાતં તત્થ બીજત્થો.

સીલક્ખન્ધો સમાધિક્ખન્ધસ્સ પચ્ચયો, સમાધિક્ખન્ધો પઞ્ઞાક્ખન્ધસ્સ પચ્ચયો, પઞ્ઞાક્ખન્ધો વિમુત્તિક્ખન્ધસ્સ પચ્ચયો, વિમુત્તિક્ખન્ધો વિમુત્તિઞાણદસ્સનક્ખન્ધસ્સ પચ્ચયો. તિત્થઞ્ઞુતા પીતઞ્ઞુતાય પચ્ચયો, પીતઞ્ઞુતા પત્તઞ્ઞુતાય પચ્ચયો, પત્તઞ્ઞુતા અત્તઞ્ઞુતાય પચ્ચયો.

યથા વા પન ચક્ખુઞ્ચ પટિચ્ચ રૂપે ચ ઉપ્પજ્જતિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણં. તત્થ ચક્ખુ આધિપતેય્યપચ્ચયતાય પચ્ચયો, રૂપા આરમ્મણપચ્ચયતાય પચ્ચયો. આલોકો સન્નિસ્સયતાય પચ્ચયો, મનસિકારો સભાવો હેતુ . સઙ્ખારા વિઞ્ઞાણસ્સ પચ્ચયો, સભાવો હેતુ. વિઞ્ઞાણં નામરૂપસ્સ પચ્ચયો, સભાવો હેતુ. નામરૂપં સળાયતનસ્સ પચ્ચયો, સભાવો હેતુ. સળાયતનં ફસ્સસ્સ પચ્ચયો, સભાવો હેતુ. ફસ્સો વેદનાય પચ્ચયો, સભાવો હેતુ. વેદના તણ્હાય પચ્ચયો, સભાવો હેતુ. તણ્હા ઉપાદાનસ્સ પચ્ચયો, સભાવો હેતુ. ઉપાદાનં ભવસ્સ પચ્ચયો, સભાવો હેતુ. ભવો જાતિયા પચ્ચયો, સભાવો હેતુ. જાતિ જરામરણસ્સ પચ્ચયો, સભાવો હેતુ. જરામરણં સોકસ્સ પચ્ચયો, સભાવો હેતુ. સોકો પરિદેવસ્સ પચ્ચયો, સભાવો હેતુ. પરિદેવો દુક્ખસ્સ પચ્ચયો, સભાવો હેતુ. દુક્ખં દોમનસ્સસ્સ

પચ્ચયો, સભાવો હેતુ. દોમનસ્સં ઉપાયાસસ્સ પચ્ચયો, સભાવો હેતુ. એવં યો કોચિ ઉપનિસ્સયો સબ્બો સો પરિક્ખારો. તેનાહ આયસ્મા મહાકચ્ચાયનો ‘‘યે ધમ્મા યં ધમ્મં જનયન્તી’’તિ.

નિયુત્તો પરિક્ખારો હારો.

૧૬. સમારોપનહારવિભઙ્ગો

૫૦. તત્થ કતમો સમારોપનો હારો? ‘‘યે ધમ્મા યંમૂલા, યે ચેકત્થા પકાસિતા મુનિના’’તિ.

એકસ્મિં પદટ્ઠાને યત્તકાનિ પદટ્ઠાનાનિ ઓતરન્તિ, સબ્બાનિ તાનિ સમારોપયિતબ્બાનિ. યથા આવટ્ટે હારે બહુકાનિ પદટ્ઠાનાનિ ઓતરન્તીતિ. તત્થ સમારોપના ચતુબ્બિધા પદટ્ઠાનં, વેવચનં, ભાવના, પહાનમિતિ.

તત્થ કતમા પદટ્ઠાનેન સમારોપના?

‘‘સબ્બપાપસ્સ અકરણં, કુસલસ્સ ઉપસમ્પદા;
સચિત્તપરિયોદપનં, એતં બુદ્ધાન સાસન’’ન્તિ.

તસ્સ કિં પદટ્ઠાનં? તીણિ સુચરિતાનિ – કાયસુચરિતં વચીસુચરિતં મનોસુચરિતં – ઇદં પદટ્ઠાનં; તત્થ યં કાયિકઞ્ચ વાચસિકઞ્ચ સુચરિતં, અયં સીલક્ખન્ધો. મનોસુચરિતે યા અનભિજ્ઝા અબ્યાપાદો ચ, અયં સમાધિક્ખન્ધો. યા સમ્માદિટ્ઠિ, અયં પઞ્ઞાક્ખન્ધો. ઇદં પદટ્ઠાનં, તત્થ સીલક્ખન્ધો ચ સમાધિક્ખન્ધો ચ સમથો, પઞ્ઞાક્ખન્ધો વિપસ્સના. ઇદં પદટ્ઠાનં, તત્થ સમથસ્સ ફલં રાગવિરાગા ચેતોવિમુત્તિ, વિપસ્સના ફલં અવિજ્જાવિરાગા પઞ્ઞાવિમુત્તિ. ઇદં પદટ્ઠાનં.

વનં વનથસ્સ પદટ્ઠાનં. કિઞ્ચ વનં? કો ચ વનથો? વનં નામ પઞ્ચ કામગુણા, તણ્હા વનથો. ઇદં પદટ્ઠાનં. વનં નામ નિમિત્તગ્ગાહો ‘‘ઇત્થી’’તિ વા ‘‘પુરિસો’’તિ વા. વનથો નામ તેસં તેસં અઙ્ગપચ્ચઙ્ગાનં અનુબ્યઞ્જનગ્ગાહો ‘‘અહો ચક્ખુ, અહો સોતં, અહો ઘાનં, અહો જિવ્હા, અહો કાયો, ઇતિ. ઇદં પદટ્ઠાનં. વનં નામ છ અજ્ઝત્તિકબાહિરાનિ આયતનાનિ અપરિઞ્ઞાતાનિ. યં તદુભયં પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જતિ સંયોજનં, અયં વનથો. ઇદં પદટ્ઠાનં. વનં નામ અનુસયો. વનથો નામ પરિયુટ્ઠાનં. ઇદં પદટ્ઠાનં. તેનાહ ભગવા ‘‘છેત્વા વનઞ્ચ વનથઞ્ચા’’તિ. અયં પદટ્ઠાનેન સમારોપના.

૫૧. તત્થ કતમા વેવચનેન સમારોપના? રાગવિરાગા ચેતોવિમુત્તિ સેક્ખફલં; અવિજ્જાવિરાગા પઞ્ઞાવિમુત્તિ અસેક્ખફલં. ઇદં વેવચનં. રાગવિરાગા ચેતોવિમુત્તિ અનાગામિફલં; અવિજ્જાવિરાગા પઞ્ઞાવિમુત્તિ અગ્ગફલં અરહત્તં. ઇદં વેવચનં. રાગવિરાગા ચેતોવિમુત્તિ કામધાતુસમતિક્કમનં; અવિજ્જાવિરાગા પઞ્ઞાવિમુત્તિ તેધાતુસમતિક્કમનં. ઇદં વેવચનં. પઞ્ઞિન્દ્રિયં, પઞ્ઞાબલં, અધિપઞ્ઞાસિક્ખા, પઞ્ઞાક્ખન્ધો, ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગો, ઉપેક્ખાસમ્બોજ્ઝઙ્ગો, ઞાણં, સમ્માદિટ્ઠિ, તીરણા, સન્તીરણા, હિરી, વિપસ્સના, ધમ્મે ઞાણં, સબ્બં, ઇદં વેવચનં. અયં વેવચનેન સમારોપના.

તત્થ કતમા ભાવનાય સમારોપના? યથાહ ભગવા ‘‘તસ્માતિહ ત્વં ભિક્ખુ કાયે કાયાનુપસ્સી વિહરાહિ, આતાપી સમ્પજાનો સતિમા વિનેય્ય લોકે અભિજ્ઝાદોમનસ્સં’’. આતાપીતિ વીરિયિન્દ્રિયં. સમ્પજાનોતિ

પઞ્ઞિન્દ્રિયં. સતિમાતિ સતિન્દ્રિયં. વિનેય્ય લોકે અભિજ્ઝાદોમનસ્સન્તિ સમાધિન્દ્રિયં. એવં કાયે કાયાનુપસ્સિનો વિહરતો ચત્તારો સતિપટ્ઠાના ભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છન્તિ. કેન કારણેન? એકલક્ખણત્તા ચતુન્નં ઇન્દ્રિયાનં. ચતૂસુ સતિપટ્ઠાનેસુ ભાવિયમાનેસુ ચત્તારો સમ્મપ્પધાના ભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છન્તિ. ચતૂસુ સમ્મપ્પધાનેસુ ભાવિયમાનેસુ ચત્તારો ઇદ્ધિપાદા ભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છન્તિ. ચતૂસુ ઇદ્ધિપાદેસુ ભાવિયમાનેસુ પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ ભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છન્તિ. એવં સબ્બે . કેન કારણેન? સબ્બે હિ બોધઙ્ગમા ધમ્મા બોધિપક્ખિયા નિય્યાનિકલક્ખણેન એકલક્ખણા, તે એકલક્ખણત્તા ભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છન્તિ. અયં ભાવનાય સમારોપના.

તત્થ કતમા પહાનેન સમારોપના? કાયે કાયાનુપસ્સી વિહરન્તો ''અસુભે સુભ''ન્તિ વિપલ્લાસં પજહતિ, કબળીકારો ચસ્સ આહારો પરિઞ્ઞં ગચ્છતિ, કામુપાદાનેન ચ અનુપાદાનો ભવતિ, કામયોગેન ચ વિસંયુત્તો ભવતિ, અભિજ્ઝાકાયગન્થેન ચ વિપ્પયુજ્જતિ, કામાસવેન ચ અનાસવો ભવતિ, કામોઘઞ્ચ ઉત્તિણ્ણો ભવતિ, રાગસલ્લેન ચ વિસલ્લો ભવતિ, રૂપૂપિકા [રૂપુપિકા (ક॰) એવમુપરિપિ] ચસ્સ વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ પરિઞ્ઞં ગચ્છતિ, રૂપધાતુયં ચસ્સ રાગો પહીનો ભવતિ, ન ચ છન્દાગતિં ગચ્છતિ.

વેદનાસુ વેદનાનુપસ્સી વિહરન્તો ''દુક્ખે સુખ''ન્તિ વિપલ્લાસં પજહતિ, ફસ્સો ચસ્સ આહારો પરિઞ્ઞં ગચ્છતિ, ભવૂપાદાનેન ચ અનુપાદાનો ભવતિ, ભવયોગેન ચ વિસંયુત્તો ભવતિ, બ્યાપાદકાયગન્થેન ચ વિપ્પયુજ્જતિ, ભવાસવેન ચ અનાસવો ભવતિ, ભવોઘઞ્ચ ઉત્તિણ્ણો ભવતિ, દોસસલ્લેન ચ વિસલ્લો ભવતિ, વેદનૂપિકા ચસ્સ વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ પરિઞ્ઞં ગચ્છતિ, વેદનાધાતુયં ચસ્સ રાગો પહીનો ભવતિ, ન ચ દોસાગતિં ગચ્છતિ.

ચિત્તે ચિત્તાનુપસ્સી વિહરન્તો ''અનિચ્ચે નિચ્ચ''ન્તિ વિપલ્લાસં પજહતિ, વિઞ્ઞાણં ચસ્સ આહારો પરિઞ્ઞં ગચ્છતિ, દિટ્ઠુપાદાનેન ચ અનુપાદાનો ભવતિ, દિટ્ઠિયોગેન ચ વિસંયુત્તો ભવતિ, સીલબ્બતપરામાસકાયગન્થેન ચ વિપ્પયુજ્જતિ, દિટ્ઠાસવેન ચ અનાસવો ભવતિ, દિટ્ઠોઘઞ્ચ ઉત્તિણ્ણો ભવતિ, માનસલ્લેન ચ વિસલ્લો ભવતિ, સઞ્ઞૂપિકા ચસ્સ વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ પરિઞ્ઞં ગચ્છતિ, સઞ્ઞાધાતુયં ચસ્સ રાગો પહીનો ભવતિ, ન ચ ભયાગતિં ગચ્છતિ.

ધમ્મેસુ ધમ્માનુપસ્સી વિહરન્તો ''અનત્તનિ [અનત્તનિયે (સી॰) પસ્સ અ॰ નિ॰ ૪.૪૯] અત્તા''તિ વિપલ્લાસં પજહતિ, મનોસઞ્ચેતના ચસ્સ આહારો પરિઞ્ઞં ગચ્છતિ, અત્તવાદુપાદાનેન ચ અનુપાદાનો ભવતિ, અવિજ્જાયોગેન ચ વિસંયુત્તો ભવતિ, ઇદંસચ્ચાભિનિવેસકાયગન્થેન ચ વિપ્પયુજ્જતિ, અવિજ્જાસવેન ચ અનાસવો ભવતિ, અવિજ્જોઘઞ્ચ ઉત્તિણ્ણો ભવતિ, મોહસલ્લેન ચ વિસલ્લો ભવતિ , સઙ્ખારૂપિકા ચસ્સ વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ પરિઞ્ઞં ગચ્છતિ, સઙ્ખારધાતુયં ચસ્સ રાગો પહીનો ભવતિ, ન ચ મોહાગતિં ગચ્છતિ. અયં પહાનેન સમારોપના.

તેનાહ આયસ્મા મહાકચ્ચાયનો –

''યે ધમ્મા યં મૂલા, યે ચેકત્થા પકાસિતા મુનિના;
તે સમારોપયિતબ્બા, એસ સમારોપનો હારો''તિ.

નિયુત્તો સમારોપનો હારો.

નિટ્ઠિતો ચ હારવિભઙ્ગો.

૧. દેસનાહારસમ્પાતો

૪૨. સોળસ હારા પઠમં, દિસલોચનતો દિસા વિલોકેત્વા.

સઙ્ખિપિય અઙ્કુસેન હિ, નયેહિ તીહિ નિદ્દિસે સુત્ત''ન્તિ.

વુત્તા, તસ્સા નિદ્દેસો કુહિં દટ્ઠબ્બો? હારસમ્પાતે. તત્થ કતમો દેસનાહારસમ્પાતો?

''અરક્ખિતેન ચિત્તેન [કાયેન (ઉદા॰ ૩૨)], મિચ્છાદિટ્ઠિહતેન ચ;
થિનમિદ્ધાભિભૂતેન, વસં મારસ્સ ગચ્છતી''તિ.

અરક્ખિતેન ચિત્તેનાતિ કિં દેસયતિ, પમાદં તં મચ્ચુનો પદં. **મિચ્છાદિટ્ઠિહતેન ચા**તિ મિચ્છાદિટ્ઠિહતં નામ વુચ્ચતિ યદા ''અનિચ્ચે નિચ્ચ''ન્તિ પસ્સતિ, સો વિપલ્લાસો. સો પન વિપલ્લાસો કિંલક્ખણો? વિપરીતગ્ગાહલક્ખણો વિપલ્લાસો. સો કિં વિપલ્લાસયતિ? તયો ધમ્મે સઞ્ઞં ચિત્તં દિટ્ઠિમિતિ. સો કુહિં વિપલ્લાસયતિ? ચતૂસુ અત્તભાવવત્થૂસુ, રૂપં અત્તતો સમનુપસ્સતિ, રૂપવન્તં વા અત્તાનં, અત્તનિ વા રૂપં, રૂપસ્મિં વા અત્તાનં. એવં વેદનં...પે॰... સઞ્ઞં...પે॰... સઙ્ખારે...પે॰... વિઞ્ઞાણં અત્તતો સમનુપસ્સતિ, વિઞ્ઞાણવન્તં વા અત્તાનં, અત્તનિ વા વિઞ્ઞાણં, વિઞ્ઞાણસ્મિં વા અત્તાનં.

તત્થ રૂપં પઠમં વિપલ્લાસવત્થુ ''અસુભે સુભ''ન્તિ. વેદના દુતિયં વિપલ્લાસવત્થુ ''દુક્ખે સુખ''ન્તિ. સઞ્ઞા સઙ્ખારા ચ તતિયં વિપલ્લાસવત્થુ ''અનત્તનિ અત્તા''તિ. વિઞ્ઞાણં ચતુત્થં વિપલ્લાસવત્થુ ''અનિચ્ચે નિચ્ચ''ન્તિ. દ્વે ધમ્મા ચિત્તસ્સ સંકિલેસા – તણ્હા ચ અવિજ્જા ચ. તણ્હાનિવુતં ચિત્તં દ્વીહિ વિપલ્લાસેહિ વિપલ્લાસીયતિ ''અસુભે સુભ''ન્તિ ''દુક્ખે સુખ''ન્તિ. દિટ્ઠિનિવુતં ચિત્તં દ્વીહિ વિપલ્લાસેહિ વિપલ્લાસીયતિ ''અનિચ્ચે નિચ્ચ''ન્તિ ''અનત્તનિ અત્તા''તિ.

તત્થ યો દિટ્ઠિવિપલ્લાસો, સો અતીતં રૂપં અત્તતો સમનુપસ્સતિ, અતીતં વેદનં...પે॰... અતીતં સઞ્ઞં, અતીતે સઙ્ખારે...પે॰... અતીતં વિઞ્ઞાણં અત્તતો સમનુપસ્સતિ. તત્થ યો તણ્હાવિપલ્લાસો, સો અનાગતં રૂપં અભિનન્દતિ, અનાગતં વેદનં...પે॰... અનાગતં સઞ્ઞં, અનાગતે સઙ્ખારે, અનાગતં વિઞ્ઞાણં અભિનન્દતિ. દ્વે ધમ્મા ચિત્તસ્સ ઉપક્કિલેસા – તણ્હા ચ અવિજ્જા ચ. તાહિ વિસુજ્ઝન્તં ચિત્તં વિસુજ્ઝતિ. તેસં અવિજ્જાનીવરણાનં તણ્હાસંયોજનાનં પુબ્બા કોટિ ન પઞ્ઞાયતિ સન્ધાવન્તાનં સંસરન્તાનં સકિં નિરયં સકિં તિરચ્છાનયોનિં સકિં પેત્તિવિસયં સકિં અસુરકાયં સકિં દેવે સકિં મનુસ્સે.

થિનમિદ્ધાભિભૂતેનાતિ. થિનં [થીનં (સી॰)] નામ યા ચિત્તસ્સ અકલ્લતા અકમ્મનિયતા; મિદ્ધં નામ યં કાયસ્સ લીનત્તં. **વસં મારસ્સ ગચ્છતી**તિ કિલેસમારસ્સ ચ સત્તમારસ્સ ચ વસં ગચ્છતિ, સો હિ નિવુતો સંસારાભિમુખો હોતિ. ઇમાનિ ભગવતા દ્વે સચ્ચાનિ દેસિતાનિ દુક્ખં સમુદયો ચ. તેસં ભગવા પરિઞ્ઞાય ચ પહાનાય ચ ધમ્મં દેસેતિ દુક્ખસ્સ પરિઞ્ઞાય સમુદયસ્સ પહાનાય. યેન ચ પરિજાનાતિ યેન ચ પજહતિ, અયં મગ્ગો. યં તણ્હાય અવિજ્જાય ચ પહાનં, અયં નિરોધો. ઇમાનિ ચત્તારિ સચ્ચાનિ. તેનાહ ભગવા ''અરક્ખિતેન ચિત્તેના''તિ. તેનાહાયસ્મા મહાકચ્ચાયનો ''અસ્સાદાદીનવતા''તિ.

નિયુત્તો દેસના હારસમ્પાતો.

૨. વિચયહારસમ્પાતો

૫૩. તત્થ કતમો વિચયો હારસમ્પાતો? તત્થ તણ્હા દુવિધા કુસલાપિ અકુસલાપિ. અકુસલા સંસારગામિની, કુસલા અપચયગામિની પહાનતણ્હા. માનોપિ દુવિધો કુસલોપિ અકુસલોપિ. યં માનં નિસ્સાય માનં પજહતિ, અયં માનો કુસલો. યો પન માનો દુક્ખં નિબ્બત્તયતિ, અયં માનો અકુસલો. તત્થ યં નેક્ખમ્મસિતં દોમનસ્સં કુદાસ્સુનામાહં તં આયતનં સચ્છિકત્વા ઉપસમ્પજ્જ વિહરિસ્સં યં અરિયા સન્તં આયતનં સચ્છિકત્વા ઉપસમ્પજ્જ વિહરન્તીતિ તસ્સ ઉપ્પજ્જતિ પિહા, પિહાપચ્ચયા દોમનસ્સં, અયં તણ્હા કુસલા રાગવિરાગા ચેતોવિમુત્તિ, તદારમ્મણા કુસલા અવિજ્જાવિરાગા પઞ્ઞાવિમુત્તિ.

તસ્સા કો પવિચયો? અટ્ઠ મગ્ગઙ્ગાનિ સમ્માદિટ્ઠિ સમ્માસઙ્કપ્પો સમ્માવાચા સમ્માકમ્મન્તો સમ્માઆજીવો સમ્માવાયામો સમ્માસતિ સમ્માસમાધિ. સો કત્થ દટ્ઠબ્બો? ચતુત્થે ઝાને પારમિતાય. ચતુત્થે હિ ઝાને અટ્ઠઙ્ગસમન્નાગતં ચિત્તં ભાવયતિ પરિસુદ્ધં પરિયોદાતં અનઙ્ગણં વિગતૂપક્કિલેસં મુદુ કમ્મનિયં ઠિતં આનેઞ્જપ્પત્તં. સો તત્થ અટ્ઠવિધં અધિગચ્છતિ છ અભિઞ્ઞા દ્વે ચ વિસેસે, તં ચિત્તં યતો પરિસુદ્ધં, તતો પરિયોદાતં, યતો પરિયોદાતં , તતો અનઙ્ગણં, યતો અનઙ્ગણં, તતો વિગતૂપક્કિલેસં, યતો વિગતૂપક્કિલેસં, તતો મુદુ, યતો મુદુ, તતો કમ્મનિયં, યતો કમ્મનિયં, તતો ઠિતં, યતો ઠિતં, તતો આનેઞ્જપ્પત્તં. તત્થ અઙ્ગણા ચ ઉપક્કિલેસા ચ તદુભયં તણ્હાપક્ખો. યા ચ ઇઞ્જના યા ચ ચિત્તસ્સ અટ્ઠિતિ, અયં દિટ્ઠિપક્ખો.

ચત્તારિ ઇન્દ્રિયાનિ દુક્ખિન્દ્રિયં દોમનસ્સિન્દ્રિયં સુખિન્દ્રિયં સોમનસ્સિન્દ્રિયઞ્ચ ચતુત્થજ્ઝાને નિરુજ્ઝન્તિ, તસ્સ ઉપેક્ખિન્દ્રિયં અવસિટ્ઠં ભવતિ. સો ઉપરિમં સમાપત્તિં સન્તતો મનસિકરોતિ, તસ્સ ઉપરિમં સમાપત્તિં સન્તતો મનસિકરોતો ચતુત્થજ્ઝાને ઓળારિકા સઞ્ઞા સણ્ઠહતિ ઉક્કણ્ઠા ચ પટિઘસઞ્ઞા, સો સબ્બસો રૂપસઞ્ઞાનં સમતિક્કમા પટિઘસઞ્ઞાનં અત્થઙ્ગમા નાનત્તસઞ્ઞાનં અમનસિકારા ''અનન્તં આકાસ''ન્તિ આકાસાનઞ્ચાયતનસમાપત્તિં સચ્છિકત્વા ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ. અભિઞ્ઞાભિનીહારો રૂપસઞ્ઞા વોકારો નાનત્તસઞ્ઞા સમતિક્કમતિ પટિઘસઞ્ઞા ચસ્સ અબ્ભત્થં ગચ્છતિ, એવં સમાધિ તસ્સ સમાહિતસ્સ ઓભાસો અન્તરધાયતિ દસ્સનઞ્ચ રૂપાનં, સો સમાધિ છળઙ્ગસમન્નાગતો પચ્ચવેક્ખિતબ્બો . અનભિજ્ઝાસહગતં મે માનસં સબ્બલોકે, અબ્યાપન્નં મે ચિત્તં સબ્બસત્તેસુ, આરદ્ધં મે વીરિયં પગ્ગહિતં, પસ્સદ્ધો મે કાયો અસારદ્ધો, સમાહિતં મે ચિત્તં અવિક્ખિત્તં, ઉપટ્ઠિતા મે સતિ અસમ્મુટ્ઠા [અપ્પમ્મુટ્ઠા (સી॰)], તત્થ યઞ્ચ અનભિજ્ઝાસહગતં માનસં સબ્બલોકે યઞ્ચ અબ્યાપન્નં ચિત્તં સબ્બસત્તેસુ યઞ્ચ આરદ્ધં વીરિયં પગ્ગહિતં યઞ્ચ સમાહિતં ચિત્તં અવિક્ખિત્તં, અયં સમથો. યો પસ્સદ્ધો કાયો અસારદ્ધો, અયં સમાધિપરિક્ખારો. યા ઉપટ્ઠિતા સતિ અસમ્મુટ્ઠા અયં વિપસ્સના.

૫૪. સો સમાધિ પઞ્ચવિધેન વેદિતબ્બો. અયં સમાધિ ''પચ્ચુપ્પન્નસુખો''તિ ઇતિસ્સ પચ્ચત્તમેવ ઞાણદસ્સનં પચ્ચુપટ્ઠિતં ભવતિ, અયં સમાધિ ''આયતિં સુખવિપાકો''તિ ઇતિસ્સ પચ્ચત્તમેવ ઞાણદસ્સનં પચ્ચુપટ્ઠિતં ભવતિ, અયં સમાધિ ''અરિયો નિરામિસો''તિ ઇતિસ્સ પચ્ચત્તમેવ ઞાણદસ્સનં પચ્ચુપટ્ઠિતં ભવતિ, અયં સમાધિ ''અકાપુરિસસેવિતો''તિ ઇતિસ્સ પચ્ચત્તમેવ ઞાણદસ્સનં પચ્ચુપટ્ઠિતં ભવતિ, અયં સમાધિ ''સન્તો ચેવ પણીતો ચ પટિપ્પસ્સદ્ધિલદ્ધો ચ એકોદિભાવાધિગતો ચ ન સસઙ્ખારનિગ્ગય્હવારિતગતો [સસઙ્ખારનિગ્ગય્હવારિતવતો (સી॰), સસઙ્ખારનિગ્ગય્હવારિવાવટો (ક॰)] ચા''તિ ઇતિસ્સ પચ્ચત્તમેવ ઞાણદસ્સનં પચ્ચુપટ્ઠિતં ભવતિ. તં ખો

પનિમં સમાધિં ''સતો સમાપજ્જામિ સતો વુટ્ઠહામી''તિ ઇતિસ્સ પચ્ચત્તમેવ ઞાણદસ્સનં પચ્ચુપટ્ઠિતં ભવતિ. તત્થ યો ચ સમાધિ પચ્ચુપ્પન્નસુખો યો ચ સમાધિ આયતિં સુખવિપાકો અયં સમથો. યો ચ સમાધિ અરિયો નિરામિસો, યો ચ સમાધિ અકાપુરિસસેવિતો, યો ચ સમાધિ સન્તો ચેવ પણીતો પટિપ્પસ્સદ્ધિલદ્ધો ચ એકોદિભાવાધિગતો ચ ન સસઙ્ખારનિગ્ગય્હવારિતગતો ચ યઞ્ચાહં તં ખો પનિમં સમાધિં સતો સમાપજ્જામિ સતો વુટ્ઠહામીતિ, અયં વિપસ્સના.

સો સમાધિ પઞ્ચવિધેન વેદિતબ્બો પીતિફરણતા સુખફરણતા ચેતોફરણતા આલોકફરણતા પચ્ચવેક્ખણાનિમિત્તં. તત્થ યો ચ પીતિફરણો યો ચ સુખફરણો યો ચ ચેતોફરણો, અયં સમથો. યો ચ આલોકફરણો યઞ્ચ પચ્ચવેક્ખણાનિમિત્તં. અયં વિપસ્સના.

૫૫. દસ કસિણાયતનાનિ પથવીકસિણં આપોકસિણં તેજોકસિણં વાયોકસિણં નીલકસિણં પીતકસિણં લોહિતકસિણં ઓદાતકસિણં આકાસકસિણં વિઞ્ઞાણકસિણં. તત્થ યઞ્ચ પથવીકસિણં યઞ્ચ આપોકસિણં એવં સબ્બં, યઞ્ચ ઓદાતકસિણં. ઇમાનિ અટ્ઠ કસિણાનિ સમથો. યઞ્ચ આકાસકસિણં યઞ્ચ વિઞ્ઞાણકસિણં, અયં વિપસ્સના. એવં સબ્બો અરિયો મગ્ગો યેન યેન આકારેન વુત્તો, તેન તેન સમથવિપસ્સનેન યોજયિતબ્બો. તે તીહિ ધમ્મેહિ સઙ્ગહિતા અનિચ્ચતાય દુક્ખતાય અનત્તતાય. સો સમથવિપસ્સનં ભાવયમાનો તીણિ વિમોક્ખમુખાનિ ભાવયતિ. તીણિ વિમોક્ખમુખાનિ ભાવયન્તો તયો ખન્ધે ભાવયતિ. તયો ખન્ધે ભાવયન્તો અરિયં અટ્ઠઙ્ગિકં મગ્ગં ભાવયતિ.

રાગચરિતો પુગ્ગલો અનિમિત્તેન વિમોક્ખમુખેન નિય્યાતિ [નીયાતિ (સી॰)] અધિચિત્તસિક્ખાય સિક્ખન્તો લોભં અકુસલમૂલં પજહન્તો સુખવેદનીયં ફસ્સં અનુપગચ્છન્તો સુખં વેદનં પરિજાનન્તો રાગમલં પવાહેન્તો રાગરજં નિદ્ધુનન્તો રાગવિસં વમેન્તો રાગગ્ગિં નિબ્બાપેન્તો રાગસલ્લં ઉપ્પાટેન્તો રાગજટં વિજટેન્તો. દોસચરિતો પુગ્ગલો અપ્પણિહિતેન વિમોક્ખમુખેન નિય્યાતિ અધિસીલસિક્ખાય સિક્ખન્તો દોસં અકુસલમૂલં પજહન્તો દુક્ખવેદનીયં ફસ્સં અનુપગચ્છન્તો દુક્ખવેદનં પરિજાનન્તો દોસમલં પવાહેન્તો દોસરજં નિદ્ધુનન્તો દોસવિસં વમેન્તો દોસગ્ગિં નિબ્બાપેન્તો દોસસલ્લં ઉપ્પાટેન્તો દોસજટં વિજટેન્તો. મોહચરિતો પુગ્ગલો સુઞ્ઞતવિમોક્ખમુખેન નિય્યાતિ અધિપઞ્ઞાસિક્ખાય સિક્ખન્તો મોહં અકુસલમૂલં પજહન્તો અદુક્ખમસુખવેદનીયં ફસ્સં અનુપગચ્છન્તો અદુક્ખમસુખં વેદનં પરિજાનન્તો મોહમલં પવાહેન્તો મોહરજં નિદ્ધુનન્તો મોહવિસં વમેન્તો મોહગ્ગિં નિબ્બાપેન્તો મોહસલ્લં ઉપ્પાટેન્તો મોહજટં વિજટેન્તો.

તત્થ સુઞ્ઞતવિમોક્ખમુખં પઞ્ઞાક્ખન્ધો, અનિમિત્તવિમોક્ખમુખં સમાધિક્ખન્ધો, અપ્પણિહિતવિમોક્ખમુખં સીલક્ખન્ધો. સો તીણિ વિમોક્ખમુખાનિ ભાવયન્તો તયો ખન્ધે ભાવયતિ, તયો ખન્ધે ભાવયન્તો અરિયં અટ્ઠઙ્ગિકં મગ્ગં ભાવયતિ. તત્થ યા ચ સમ્માવાચા યો ચ સમ્માકમ્મન્તો યો ચ સમ્માઆજીવો, અયં સીલક્ખન્ધો, યો ચ સમ્માવાયામો યા ચ સમ્માસતિ યો ચ સમ્માસમાધિ, અયં સમાધિક્ખન્ધો, યા ચ સમ્માદિટ્ઠિ યો ચ સમ્માસઙ્કપ્પો, અયં પઞ્ઞાક્ખન્ધો.

તત્થ સીલક્ખન્ધો ચ સમાધિક્ખન્ધો ચ સમથો, પઞ્ઞાક્ખન્ધો વિપસ્સના. યો સમથવિપસ્સનં ભાવેતિ, તસ્સ દ્વે ભવઙ્ગાનિ ભાવનં ગચ્છન્તિ કાયો ચિત્તઞ્ચ, ભવનિરોધગામિની પટિપદા દ્વે પદાનિ સીલં સમાધિ ચ. સો હોતિ ભિક્ખુ ભાવિતકાયો ભાવિતસીલો ભાવિતચિત્તો ભાવિતપઞ્ઞો. કાયે ભાવિયમાને દ્વે ધમ્મા ભાવનં ગચ્છન્તિ સમ્માકમ્મન્તો સમ્માવાયામો ચ, સીલે ભાવિયમાને દ્વે ધમ્મા ભાવનં ગચ્છન્તિ સમ્માવાચા સમ્માઆજીવો ચ,

ચિત્તે ભાવિયમાને દ્વે ધમ્મા ભાવનં ગચ્છન્તિ સમ્માસતિ સમ્માસમાધિ ચ, પઞ્ઞાય ભાવિયમાનાય દ્વે ધમ્મા ભાવનં ગચ્છન્તિ સમ્માદિટ્ઠિ સમ્માસઙ્કપ્પો ચ.

તત્થ યો ચ સમ્માકમ્મન્તો યો ચ સમ્માવાયામો સિયા કાયિકો સિયા ચેતસિકો, તત્થ યો કાયસઙ્ગહો, સો કાયે ભાવિતે ભાવનં ગચ્છતિ, યો ચિત્તસઙ્ગહો, સો ચિત્તે ભાવિતે ભાવનં ગચ્છતિ. સો સમથવિપસ્સનં ભાવયન્તો પઞ્ચવિધં અધિગમં ગચ્છતિ [અધિગચ્છતિ (સી॰)] ખિપ્પાધિગમો ચ હોતિ, વિમુત્તાધિગમો ચ હોતિ, મહાધિગમો ચ હોતિ, વિપુલાધિગમો ચ હોતિ, અનવસેસાધિગમો ચ હોતિ. તત્થ સમથેન ખિપ્પાધિગમો ચ મહાધિગમો ચ વિપુલાધિગમો ચ હોતિ, વિપસ્સનાય વિમુત્તાધિગમો ચ અનવસેસાધિગમો ચ હોતિ.

૫૬. તત્થ યો દેસયતિ, સો દસબલસમન્નાગતો સત્થા ઓવાદેન સાવકે ન વિસંવાદયતિ. સો તિવિધં ઇદં કરોથ ઇમિના ઉપાયેન કરોથ ઇદં વો કુરુમાનાનં હિતાય સુખાય ભવિસ્સતિ, સો તથા ઓવદિતો તથાનુસિટ્ઠો તથાકરોન્તો તથાપટિપજ્જન્તો તં ભૂમિં ન પાપુણિસ્સતીતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ. સો તથા ઓવદિતો તથાનુસિટ્ઠો સીલક્ખન્ધં અપરિપૂરયન્તો તં ભૂમિં અનુપાપુણિસ્સતીતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ. સો તથા ઓવદિતો તથાનુસિટ્ઠો સીલક્ખન્ધં પરિપૂરયન્તો તં ભૂમિં અનુપાપુણિસ્સતીતિ ઠાનમેતં વિજ્જતિ.

સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ તે સતો ઇમે ધમ્મા અનભિસમ્બુદ્ધાતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ. સબ્બાસવપરિક્ખીણસ્સ તે સતો ઇમે આસવા અપરિક્ખીણાતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ. યસ્સ તે અત્થાય ધમ્મો દેસિતો, સો ન નિય્યાતિ તક્કરસ્સ સમ્મા દુક્ખક્ખયાયાતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ. સાવકો ખો પન તે ધમ્માનુધમ્મપ્પટિપન્નો સામીચિપ્પટિપન્નો અનુધમ્મચારી સો પુબ્બેન અપરં ઉળારં વિસેસાધિગમં ન સચ્છિકરિસ્સતીતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ.

યે ખો પન ધમ્મા અન્તરાયિકા, તે પટિસેવતો નાલં અન્તરાયાયાતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ. યે ખો પન ધમ્મા અનિય્યાનિકા, તે નિય્યન્તિ તક્કરસ્સ સમ્મા દુક્ખક્ખયાયાતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ. યે ખો પન ધમ્મા નિય્યાનિકા, તે નિય્યન્તિ તક્કરસ્સ સમ્મા દુક્ખક્ખયાયાતિ ઠાનમેતં વિજ્જતિ. સાવકો ખો પન તે સઉપાદિસેસો અનુપાદિસેસં નિબ્બાનધાતું અનુપાપુણિસ્સતીતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ.

દિટ્ઠિસમ્પન્નો માતરં જીવિતા વોરોપેય્ય હત્થેહિ વા પાદેહિ વા સુહતં કરેય્યાતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ, પુથુજ્જનો માતરં જીવિતા વોરોપેય્ય હત્થેહિ વા પાદેહિ વા સુહતં કરેય્યાતિ ઠાનમેતં વિજ્જતિ. એવં પિતરં, અરહન્તં, ભિક્ખું. દિટ્ઠિસમ્પન્નો પુગ્ગલો સઙ્ઘં ભિન્દેય્ય સઙ્ઘે વા સઙ્ઘરાજિં જનેય્યાતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ, પુથુજ્જનો સઙ્ઘં ભિન્દેય્ય સઙ્ઘે વા સઙ્ઘરાજિં જનેય્યાતિ ઠાનમેતં વિજ્જતિ, દિટ્ઠિસમ્પન્નો તથાગતસ્સ દુટ્ઠચિત્તો લોહિતં ઉપ્પાદેય્ય, પરિનિબ્બુતસ્સ વા તથાગતસ્સ દુટ્ઠચિત્તો થૂપં ભિન્દેય્યાતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ. પુથુજ્જનો તથાગતસ્સ દુટ્ઠચિત્તો લોહિતં ઉપ્પાદેય્ય, પરિનિબ્બુતસ્સ વા તથાગતસ્સ દુટ્ઠચિત્તો થૂપં ભિન્દેય્યાતિ ઠાનમેતં વિજ્જતિ. દિટ્ઠિસમ્પન્નો અઞ્ઞં સત્થારં અપદિસેય્ય અપિ જીવિતહેતૂતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ, પુથુજ્જનો અઞ્ઞં સત્થારં અપદિસેય્યાતિ ઠાનમેતં વિજ્જતિ. દિટ્ઠિસમ્પન્નો ઇતો બહિદ્ધા અઞ્ઞં દક્ખિણેય્યં પરિયેસેય્યાતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ, પુથુજ્જનો ઇતો બહિદ્ધા અઞ્ઞં દક્ખિણેય્યં પરિયેસેય્યાતિ ઠાનમેતં વિજ્જતિ, દિટ્ઠિસમ્પન્નો કુતૂહલમઙ્ગલેન સુદ્ધિં પચ્ચેય્યાતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ. પુથુજ્જનો કુતૂહલમઙ્ગલેન સુદ્ધિં પચ્ચેય્યાતિ ઠાનમેતં વિજ્જતિ.

૫૭. ઇત્થી રાજા ચક્કવત્તી સિયાતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ, પુરિસો રાજા ચક્કવત્તી સિયાતિ ઠાનમેતં વિજ્જતિ; ઇત્થી સક્કો દેવાનમિન્દો સિયાતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ, પુરિસો સક્કો દેવાનમિન્દો સિયાતિ ઠાનમેતં વિજ્જતિ;

ઇત્થી મારો પાપિમા સિયાતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ, પુરિસો મારો પાપિમા સિયાતિ ઠાનમેતં વિજ્જતિ; ઇત્થી મહાબ્રહ્મા સિયાતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ, પુરિસો મહાબ્રહ્મા સિયાતિ ઠાનમેતં વિજ્જતિ; ઇત્થી તથાગતો અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો સિયાતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ, પુરિસો તથાગતો અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો સિયાતિ ઠાનમેતં વિજ્જતિ.

દ્વે તથાગતા અરહન્તો સમ્માસમ્બુદ્ધા અપુબ્બં અચરિમં એકિસ્સા લોકધાતુયા ઉપ્પજ્જેય્યું વા ધમ્મં વા દેસેય્યુન્તિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ, એકોવ તથાગતો અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો એકિસ્સા લોકધાતુયા ઉપ્પજ્જિસ્સતિ વા ધમ્મં વા દેસેસ્સતીતિ ઠાનમેતં વિજ્જતિ.

તિણ્ણં દુચ્ચરિતાનં ઇટ્ઠો કન્તો પિયો મનાપો વિપાકો ભવિસ્સતીતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ, તિણ્ણં દુચ્ચરિતાનં અનિટ્ઠો અકન્તો અપ્પિયો અમનાપો વિપાકો ભવિસ્સતીતિ ઠાનમેતં વિજ્જતિ . તિણ્ણં સુચરિતાનં અનિટ્ઠો અકન્તો અપ્પિયો અમનાપો વિપાકો ભવિસ્સતીતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ, તિણ્ણં સુચરિતાનં ઇટ્ઠો કન્તો પિયો મનાપો વિપાકો ભવિસ્સતીતિ ઠાનમેતં વિજ્જતિ.

અઞ્ઞતરો સમણો વા બ્રાહ્મણો વા કુહકો લપકો નેમિત્તકો કુહનલપનનેમિત્તકત્તં પુબ્બઙ્ગમં કત્વા પઞ્ચ નીવરણે અપ્પહાય ચેતસો ઉપક્કિલેસે પઞ્ઞાય દુબ્બલીકરણે ચતૂસુ સતિપટ્ઠાનેસુ અનુપટ્ઠિતસ્સતિ [અનુપટ્ઠિતસતિ (સી॰)] વિહરન્તો સત્ત બોજ્ઝઙ્ગે અભાવયિત્વા અનુત્તરં સમ્માસમ્બોધિં અભિસમ્બુજ્ઝિસ્સતીતિ નેતં ઠાનં વિજ્જતિ, અઞ્ઞતરો સમણો વા બ્રાહ્મણો વા સબ્બદોસાપગતો પઞ્ચ નીવરણે પહાય ચેતસો ઉપક્કિલેસે પઞ્ઞાય દુબ્બલીકરણે ચતૂસુ સતિપટ્ઠાનેસુ ઉપટ્ઠિતસ્સતિ વિહરન્તો સત્ત બોજ્ઝઙ્ગે ભાવયિત્વા અનુત્તરં સમ્માસમ્બોધિં અભિસમ્બુજ્ઝિસ્સતીતિ ઠાનમેતં વિજ્જતિ. યં એત્થ ઞાણં હેતુસો ઠાનસો અનોધિસો ઇદં વુચ્ચતિ ઠાનાટ્ઠાનઞાણં પઠમં તથાગતબલં.

ઇતિ ઠાનાટ્ઠાનગતા સબ્બે ખયધમ્મા વયધમ્મા વિરાગધમ્મા નિરોધધમ્મા કેચિ સગ્ગૂપગા કેચિ અપાયૂપગા કેચિ નિબ્બાનૂપગા, એવં ભગવા આહ –

સબ્બે સત્તા [પસ્સ સં॰ નિ॰ ૧.૧૩૩] મરિસ્સન્તિ, મરણન્તં હિ જીવિતં.

યથાકમ્મં ગમિસ્સન્તિ, પુઞ્ઞપાપફલૂપગા;
નિરયં પાપકમ્મન્તા, પુઞ્ઞકમ્મા ચ સુગ્ગતિં;
અપરે ચ મગ્ગં ભાવેત્વા, પરિનિબ્બન્તિનાસવાતિ [પરિનિબ્બન્તિ અનાસવાતિ (સી॰ ક॰)].

સબ્બે સત્તાતિ અરિયા ચ અનરિયા ચ સક્કાયપરિયાપન્ના ચ સક્કાયવીતિવત્તા ચ. **મરિસ્સન્તી**તિ દ્વીહિ મરણેહિ દન્ધમરણેન ચ અદન્ધમરણેન ચ, સક્કાયપરિયાપન્નાનં અદન્ધમરણં સક્કાયવીતિવત્તાનં દન્ધમરણં. **મરણન્તં હિ જીવિત**ન્તિ ખયા આયુસ્સ ઇન્દ્રિયાનં ઉપરોધા જીવિતપરિયન્તો મરણપરિયન્તો. **યથાકમ્મં ગમિસ્સન્તી**તિ કમ્મસ્સકતા. **પુઞ્ઞપાપફલૂપગા**તિ કમ્માનં ફલદસ્સાવિતા ચ અવિપ્પવાસો ચ.

નિરયં પાપકમ્મન્તાતિ અપુઞ્ઞસઙ્ખારા. **પુઞ્ઞકમ્મા ચ સુગ્ગતિ**ન્તિ પુઞ્ઞસઙ્ખારા સુગતિં ગમિસ્સન્તિ. **અપરે ચ મગ્ગં ભાવેત્વા, પરિનિબ્બન્તિનાસવા**તિ સબ્બસઙ્ખારાનં સમતિક્કમનં. તેનાહ ભગવા – ''સબ્બે...પે॰... નાસવા''તિ.

‘‘સબ્બે સત્તા મરિસ્સન્તિ, મરણન્તં હિ જીવિતં. યથાકમ્મં ગમિસ્સન્તિ, પુઞ્ઞપાપફલૂપગા. નિરયં પાપકમ્મન્તા’’તિ આગાળ્હા ચ નિજ્ઝામા ચ પટિપદા. ‘‘અપરે ચ મગ્ગં ભાવેત્વા, પરિનિબ્બન્તિનાસવા’’તિ મજ્ઝિમા પટિપદા. ‘‘સબ્બે સત્તા મરિસ્સન્તિ, મરણન્તં હિ જીવિતં, યથાકમ્મં ગમિસ્સન્તિ, પુઞ્ઞપાપફલૂપગા, નિરયં પાપકમ્મન્તા’’તિ અયં સંકિલેસો. એવં સંસારં નિબ્બત્તયતિ. ‘‘સબ્બે સત્તા મરિસ્સન્તિ…પે॰… નિરયં પાપકમ્મન્તા’’તિ ઇમે તયો વટ્ટા દુક્ખવટ્ટો કમ્મવટ્ટો કિલેસવટ્ટો. ‘‘અપરે ચ મગ્ગં ભાવેત્વા, પરિનિબ્બન્તિનાસવા’’તિ તિણ્ણં વટ્ટાનં વિવટ્ટના. ‘‘સબ્બે સત્તા મરિસ્સન્તિ…પે॰… નિરયં પાપકમ્મન્તા’’તિ આદીનવો, ‘‘પુઞ્ઞકમ્મા ચ સુગ્ગતિ’’ન્તિ અસ્સાદો, ‘‘અપરે ચ મગ્ગં ભાવેત્વા, પરિનિબ્બન્તિનાસવા’’તિ નિસ્સરણં. ‘‘સબ્બે સત્તા મરિસ્સન્તિ…પે॰… નિરયં પાપકમ્મન્તા’’તિ હેતુ ચ ફલઞ્ચ, પઞ્ચક્ખન્ધા ફલં, તણ્હા હેતુ, ‘‘અપરે ચ મગ્ગં ભાવેત્વા, પરિનિબ્બન્તિનાસવા’’તિ મગ્ગો ચ ફલઞ્ચ. ‘‘સબ્બે સત્તા મરિસ્સન્તિ, મરણન્તં હિ જીવિતં. યથાકમ્મં ગમિસ્સન્તિ, પુઞ્ઞપાપફલૂપગા, નિરયં પાપકમ્મન્તા’’તિ અયં સંકિલેસો, સો સંકિલેસો તિવિધો તણ્હાસંકિલેસો દિટ્ઠિસંકિલેસો દુચ્ચરિતસંકિલેસોતિ.

૫૯. તત્થ તણ્હાસંકિલેસો તીહિ તણ્હાહિ નિદ્દિસિતબ્બો – કામતણ્હાય ભવતણ્હાય વિભવતણ્હાય. યેન યેન વા પન વત્થુના અજ્ઝોસિતો, તેન તેનેવ નિદ્દિસિતબ્બો, તસ્સા વિત્થારો છત્તિંસાય તણ્હાય જાલિનિયા વિચરિતાનિ. તત્થ દિટ્ઠિસંકિલેસો ઉચ્છેદસસ્સતેન નિદ્દિસિતબ્બો, યેન યેન વા પન વત્થુના દિટ્ઠિવસેન અભિનિવિસતિ, ‘‘ઇદમેવ સચ્ચં મોઘમઞ્ઞ’’ન્તિ તેન તેનેવ નિદ્દિસિતબ્બો, તસ્સા વિત્થારો દ્વાસટ્ઠિ દિટ્ઠિગતાનિ. તત્થ દુચ્ચરિતસંકિલેસો ચેતના ચેતસિકકમ્મેન નિદ્દિસિતબ્બો, તીહિ દુચ્ચરિતેહિ કાયદુચ્ચરિતેન વચીદુચ્ચરિતેન મનોદુચ્ચરિતેન, તસ્સા વિત્થારો દસ અકુસલકમ્મપથા. અપરે ચ મગ્ગં ભાવેત્વા, પરિનિબ્બન્તિનાસવાતિ ઇદં વોદાનં.

તયિદં વોદાનં તિવિધં; તણ્હાસંકિલેસો સમથેન વિસુજ્ઝતિ, સો સમથો સમાધિક્ખન્ધો, દિટ્ઠિસંકિલેસો વિપસ્સનાય વિસુજ્ઝતિ, સા વિપસ્સના પઞ્ઞાક્ખન્ધો, દુચ્ચરિતસંકિલેસો સુચરિતેન વિસુજ્ઝતિ, તં સુચરિતં સીલક્ખન્ધો.

‘‘સબ્બે સત્તા મરિસ્સન્તિ, મરણન્તં હિ જીવિતં, યથાકમ્મં ગમિસ્સન્તિ, પુઞ્ઞપાપફલૂપગા, નિરયં પાપકમ્મન્તા’’તિ અપુઞ્ઞપ્પટિપદા, ‘‘પુઞ્ઞકમ્મા ચ સુગ્ગતિ’’ન્તિ પુઞ્ઞપ્પટિપદા, ‘‘અપરે ચ મગ્ગં ભાવેત્વા, પરિનિબ્બન્તિનાસવા’’તિ પુઞ્ઞપાપસમતિક્કમપ્પટિપદા, તત્થ યા ચ પુઞ્ઞપ્પટિપદા યા ચ અપુઞ્ઞપ્પટિપદા, અયં એકા પટિપદા સબ્બત્થગામિની એકા અપાયેસુ, એકા દેવેસુ, યા ચ પુઞ્ઞપાપસમતિક્કમા પટિપદા અયં તત્થ તત્થ ગામિની પટિપદા.

તયો રાસી – મિચ્છત્તનિયતો રાસિ, સમ્મત્તનિયતો રાસિ, અનિયતો રાસિ, તત્થ યો ચ મિચ્છત્તનિયતો રાસિ યો ચ સમ્મત્તનિયતો રાસિ એકા પટિપદા તત્થ તત્થ ગામિની, તત્થ યો અનિયતો રાસિ, અયં સબ્બત્થગામિની પટિપદા. કેન કારણેન? પચ્ચયં લભન્તો નિરયે ઉપપજ્જેય્ય, પચ્ચયં લભન્તો તિરચ્છાનયોનીસુ ઉપપજ્જેય્ય, પચ્ચયં લભન્તો પેત્તિવિસયેસુ ઉપપજ્જેય્ય, પચ્ચયં લભન્તો અસુરેસુ ઉપપજ્જેય્ય, પચ્ચયં લભન્તો દેવેસુ ઉપપજ્જેય્ય, પચ્ચયં લભન્તો મનુસ્સેસુ ઉપપજ્જેય્ય, પચ્ચયં લભન્તો પરિનિબ્બાયેય્ય, તસ્માયં સબ્બત્થગામિની પટિપદા, યં એત્થ ઞાણં હેતુસો ઠાનસો અનોધિસો, ઇદં વુચ્ચતિ સબ્બત્થગામિની પટિપદા ઞાણં દુતિયં તથાગતબલં.

ઇતિ સબ્બત્થગામિની પટિપદા અનેકધાતુલોકો, તત્થ તત્થ ગામિની પટિપદા નાનાધાતુલોકો. તત્થ કતમો અનેકધાતુલોકો? ચક્ખુધાતુ રૂપધાતુ ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુ, સોતધાતુ સદ્દધાતુ સોતવિઞ્ઞાણધાતુ, ઘાનધાતુ ગન્ધધાતુ ઘાનવિઞ્ઞાણધાતુ, જિવ્હાધાતુ રસધાતુ જિવ્હાવિઞ્ઞાણધાતુ, કાયધાતુ ફોટ્ઠબ્બધાતુ કાયવિઞ્ઞાણધાતુ, મનોધાતુ ધમ્મધાતુ મનોવિઞ્ઞાણધાતુ, પથવીધાતુ, આપોધાતુ, તેજોધાતુ, વાયોધાતુ, આકાસધાતુ, વિઞ્ઞાણધાતુ, કામધાતુ, બ્યાપાદધાતુ, વિહિંસાધાતુ, નેક્ખમ્મધાતુ, અબ્યાપાદધાતુ, અવિહિંસાધાતુ, દુક્ખધાતુ, દોમનસ્સધાતુ , અવિજ્જાધાતુ, સુખધાતુ, સોમનસ્સધાતુ, ઉપેક્ખાધાતુ, રૂપધાતુ, અરૂપધાતુ, નિરોધધાતુ, સઙ્ખારધાતુ, નિબ્બાનધાતુ, અયં અનેકધાતુલોકો.

તત્થ કતમો નાનાધાતુલોકો? અઞ્ઞા ચક્ખુધાતુ, અઞ્ઞા રૂપધાતુ, અઞ્ઞા ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુ. એવં સબ્બા. અઞ્ઞા નિબ્બાનધાતુ. યં એત્થ ઞાણં હેતુસો ઠાનસો અનોધિસો, ઇદં વુચ્ચતિ અનેકધાતુ નાનાધાતુ ઞાણં તતિયં તથાગતબલં.

૬૦. ઇતિ અનેકધાતુ નાનાધાતુકસ્સ લોકસ્સ યં યદેવ ધાતું સત્તા અધિમુચ્ચન્તિ, તં તદેવ અધિટ્ઠહન્તિ અભિનિવિસન્તિ, કેચિ રૂપાધિમુત્તા, કેચિ સદ્દાધિમુત્તા, કેચિ ગન્ધાધિમુત્તા, કેચિ રસાધિમુત્તા, કેચિ ફોટ્ઠબ્બાધિમુત્તા, કેચિ ધમ્માધિમુત્તા, કેચિ ઇત્થાધિમુત્તા, કેચિ પુરિસાધિમુત્તા, કેચિ ચાગાધિમુત્તા, કેચિ હીનાધિમુત્તા , કેચિ પણીતાધિમુત્તા, કેચિ દેવાધિમુત્તા, કેચિ મનુસ્સાધિમુત્તા, કેચિ નિબ્બાનાધિમુત્તા. યં એત્થ ઞાણં હેતુસો ઠાનસો અનોધિસો, અયં વેનેય્યો, અયં ન વેનેય્યો, અયં સગ્ગગામી, અયં દુગ્ગતિગામીતિ, ઇદં વુચ્ચતિ સત્તાનં નાનાધિમુત્તિકતા ઞાણં ચતુત્થં તથાગતબલં.

ઇતિ તે યથાધિમુત્તા ચ ભવન્તિ, તં તં કમ્મસમાદાનં સમાદિયન્તિ. તે છબ્બિધં કમ્મં સમાદિયન્તિ – કેચિ લોભવસેન, કેચિ દોસવસેન, કેચિ મોહવસેન, કેચિ સદ્ધાવસેન, કેચિ વીરિયવસેન, કેચિ પઞ્ઞાવસેન. તં વિભજ્જમાનં દુવિધં – સંસારગામિ ચ નિબ્બાનગામિ ચ.

તત્થ યં લોભવસેન દોસવસેન મોહવસેન ચ કમ્મં કરોતિ, ઇદં કમ્મં કણ્હં કણ્હવિપાકં. તત્થ યં સદ્ધાવસેન કમ્મં કરોતિ, ઇદં કમ્મં સુક્કં સુક્કવિપાકં. તત્થ યં લોભવસેન દોસવસેન મોહવસેન સદ્ધાવસેન ચ કમ્મં કરોતિ, ઇદં કમ્મં કણ્હસુક્કં કણ્હસુક્કવિપાકં. તત્થ યં વીરિયવસેન પઞ્ઞાવસેન ચ કમ્મં કરોતિ, ઇદં કમ્મં અકણ્હં અસુક્કં અકણ્હઅસુક્કવિપાકં કમ્મુત્તમં કમ્મસેટ્ઠં કમ્મક્ખયાય સંવત્તતિ.

ચત્તારિ કમ્મસમાદાનાનિ. અત્થિ કમ્મસમાદાનં પચ્ચુપ્પન્નસુખં આયતિં દુક્ખવિપાકં, અત્થિ કમ્મસમાદાનં પચ્ચુપ્પન્નદુક્ખં આયતિં સુખવિપાકં, અત્થિ કમ્મસમાદાનં પચ્ચુપ્પન્નદુક્ખઞ્ચેવ આયતિં ચ દુક્ખવિપાકં, અત્થિ કમ્મસમાદાનં પચ્ચુપ્પન્નસુખઞ્ચેવ આયતિં ચ સુખવિપાકં. યં એવં જાતિયં કમ્મસમાદાનં, ઇમિના પુગ્ગલેન અકુસલકમ્મસમાદાનં ઉપચિતં અવિપક્કં વિપાકાય પચ્ચુપટ્ઠિતં ન ચ ભબ્બો અભિનિબ્બિધા ગન્તુન્તિ તં ભગવા ન ઓવદતિ. યથા દેવદત્તં કોકાલિકં સુનક્ખત્તં લિચ્છવિપુત્તં, યે વા પનઞ્ઞેપિ સત્તા મિચ્છત્તનિયતા ઇમેસઞ્ચ પુગ્ગલાનં ઉપચિતં અકુસલં ન ચ તાવ પારિપૂરિં ગતં, પુરા પારિપૂરિં ગચ્છતિ. પુરા ફલં નિબ્બત્તયતિ, પુરા મગ્ગમાવારયતિ, પુરા વેનેય્યત્તં સમતિક્કમતીતિ તે ભગવા અસમત્તે ઓવદતિ. યથા પુણ્ણઞ્ચ ગોવતિકં અચેલઞ્ચ કુક્કુરવતિકં.

૬૧. ઇમસ્સ ચ પુગ્ગલસ્સ અકુસલકમ્મસમાદાનં પરિપૂરમાનં મગ્ગં આવારયિસ્સતિ પુરા પારિપૂરિં ગચ્છતિ, પુરા ફલં નિબ્બત્તયતિ, પુરા મગ્ગમાવારયતિ, પુરા વેનેય્યત્તં સમતિક્કમતીતિ તં ભગવા અસમત્તં ઓવદતિ. યથા આયસ્મન્તં અઙ્ગુલિમાલં.

સબ્બેસં મુદુમજ્ઝાધિમત્તતા. તત્થ મુદુ આનેઞ્જાભિસઙ્ખારા મજ્ઝં અવસેસકુસલસઙ્ખારા, અધિમત્તં અકુસલસઙ્ખારા, યં એત્થ ઞાણં હેતુસો ઠાનસો અનોધિસો, ઇદં દિટ્ઠધમ્મવેદનીયં, ઇદં ઉપપજ્જવેદનીયં, ઇદં અપરાપરિયવેદનીયં, ઇદં નિરયવેદનીયં, ઇદં તિરચ્છાનવેદનીયં, ઇદં પેત્તિવિસયવેદનીયં, ઇદં અસુરવેદનીયં, ઇદં દેવવેદનીયં, ઇદં મનુસ્સવેદનીયન્તિ, ઇદં વુચ્ચતિ અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નાનં કમ્મસમાદાનાનં હેતુસો ઠાનસો અનોધિસો વિપાકવેમત્તતા ઞાણં પઞ્ચમં તથાગતબલં.

૬૨. ઇતિ તથા સમાદિન્નાનં કમ્માનં સમાદિન્નાનં ઝાનાનં વિમોક્ખાનં સમાધીનં સમાપત્તીનં અયં સંકિલેસો, ઇદં વોદાનં, ઇદં વુટ્ઠાનં, એવં સંકિલિસ્સતિ, એવં વોદાયતિ, એવં વુટ્ઠહતીતિ ઞાણં અનાવરણં.

તત્થ કતિ ઝાનાનિ? ચત્તારિ ઝાનાનિ. કતિ વિમોક્ખા? એકાદસ ચ અટ્ઠ ચ સત્ત ચ તયો ચ દ્વે ચ. કતિ સમાધી? તયો સમાધી – સવિતક્કો સવિચારો સમાધિ, અવિતક્કો વિચારમત્તો સમાધિ, અવિતક્કો અવિચારો સમાધિ. કતિ સમાપત્તિયો? પઞ્ચ સમાપત્તિયો – સઞ્ઞાસમાપત્તિ અસઞ્ઞાસમાપત્તિ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાસમાપત્તિ વિભૂતસઞ્ઞાસમાપત્તિ [વિભૂતસમાપત્તિ (સી॰ ક॰)] નિરોધસમાપત્તિ.

તત્થ કતમો સંકિલેસો? પઠમજ્ઝાનસ્સ કામરાગબ્યાપાદા સંકિલેસો. યે ચ કુક્કુટઝાયી દ્વે પઠમકા યો વા પન કોચિ હાનભાગિયો સમાધિ, અયં સંકિલેસો. તત્થ કતમં વોદાનં, નીવરણપારિસુદ્ધિ, પઠમસ્સ ઝાનસ્સ યે ચ કુક્કુટઝાયી દ્વે પચ્છિમકા યો વા પન કોચિ વિસેસભાગિયો સમાધિ, ઇદં વોદાનં. તત્થ કતમં વુટ્ઠાનં? યં સમાપત્તિવુટ્ઠાનકોસલ્લં, ઇદં વુટ્ઠાનં. યં એત્થ ઞાણં હેતુસો ઠાનસો અનોધિસો, ઇદં વુચ્ચતિ સબ્બેસં ઝાનવિમોક્ખસમાધિસમાપત્તીનં સંકિલેસવોદાનવુટ્ઠાનઞાણં છટ્ઠં તથાગતબલં.

૬૩. ઇતિ તસ્સેવ સમાધિસ્સ તયો ધમ્મા પરિવારા ઇન્દ્રિયાનિ બલાનિ વીરિયમિતિ, તાનિયેવ ઇન્દ્રિયાનિ વીરિયવસેન બલાનિ ભવન્તિ, આધિપતેય્યટ્ઠેન ઇન્દ્રિયાનિ, અકમ્પિયટ્ઠેન બલાનિ, ઇતિ તેસં મુદુમજ્ઝાધિમત્તતા અયં મુદિન્દ્રિયો અયં મજ્ઝિન્દ્રિયો અયં તિક્ખિન્દ્રિયોતિ. તત્થ ભગવા તિક્ખિન્દ્રિયં સંખિત્તેન ઓવાદેન ઓવદતિ, મજ્ઝિન્દ્રિયં ભગવા સંખિત્તવિત્થારેન ઓવદતિ, મુદિન્દ્રિયં ભગવા વિત્થારેન ઓવદતિ. તત્થ ભગવા તિક્ખિન્દ્રિયસ્સ મુદુકં ધમ્મદેસનં ઉપદિસતિ, મજ્ઝિન્દ્રિયસ્સ ભગવા મુદુતિક્ખધમ્મદેસનં ઉપદિસતિ, મુદિન્દ્રિયસ્સ ભગવા તિક્ખં ધમ્મદેસનં ઉપદિસતિ. તત્થ ભગવા તિક્ખિન્દ્રિયસ્સ સમથં ઉપદિસતિ, મજ્ઝિન્દ્રિયસ્સ ભગવા સમથવિપસ્સનં ઉપદિસતિ, મુદિન્દ્રિયસ્સ ભગવા વિપસ્સનં ઉપદિસતિ. તત્થ ભગવા તિક્ખિન્દ્રિયસ્સ નિસ્સરણં ઉપદિસતિ, મજ્ઝિન્દ્રિયસ્સ ભગવા આદીનવઞ્ચ નિસ્સરણઞ્ચ ઉપદિસતિ, મુદિન્દ્રિયસ્સ ભગવા અસ્સાદઞ્ચ આદીનવઞ્ચ નિસ્સરણઞ્ચ ઉપદિસતિ. તત્થ ભગવા તિક્ખિન્દ્રિયસ્સ અધિપઞ્ઞાસિક્ખાય પઞ્ઞાપયતિ, મજ્ઝિન્દ્રિયસ્સ ભગવા અધિચિત્તસિક્ખાય પઞ્ઞાપયતિ, મુદિન્દ્રિયસ્સ ભગવા અધિસીલસિક્ખાય પઞ્ઞાપયતિ.

યં એત્થ ઞાણં હેતુસો ઠાનસો અનોધિસો અયં ઇમં ભૂમિં ભાવનઞ્ચ ગતો, ઇમાય વેલાય ઇમાય અનુસાસનિયા એવં ધાતુકો ચાયં અયં ચસ્સ આસયો અયઞ્ચ અનુસયો ઇતિ, ઇદં વુચ્ચતિ પરસત્તાનં પરપુગ્ગલાનં ઇન્દ્રિયપરોપરિયત્તવેમત્તતા ઞાણં સત્તમં તથાગતબલં.

ઇતિ તત્થ યં અનેકવિહિતં પુબ્બેનિવાસં અનુસ્સરતિ. સેય્યથિદં, એકમ્પિ જાતિં દ્વેપિ જાતિયો તિસ્સોપિ જાતિયો ચતસ્સોપિ જાતિયો પઞ્ચપિ જાતિયો દસપિ જાતિયો વીસમ્પિ જાતિયો તિંસમ્પિ જાતિયો ચત્તારીસમ્પિ જાતિયો પઞ્ઞાસમ્પિ જાતિયો જાતિસતમ્પિ જાતિસહસ્સમ્પિ જાતિસતસહસ્સમ્પિ અનેકાનિપિ જાતિસતાનિ અનેકાનિપિ જાતિસહસ્સાનિ અનેકાનિપિ જાતિસતસહસ્સાનિ અનેકેપિ સંવટ્ટકપ્પે અનેકેપિ વિવટ્ટકપ્પે અનેકેપિ સંવટ્ટવિવટ્ટકપ્પે. અમુત્રાસિં એવંનામો એવંગોત્તો એવંવણ્ણો એવમાહારો એવંસુખદુક્ખપ્પટિસંવેદી એવમાયુપરિયન્તો, સો તતો ચુતો અમુત્ર ઉદપાદિં. તત્રાપાસિં એવંનામો એવંગોત્તો એવંવણ્ણો એવમાહારો એવંસુખદુક્ખપ્પટિસંવેદી એવમાયુપરિયન્તો, સો તતો ચુતો ઇધૂપપન્નોતિ, ઇતિ સાકારં સઉદ્દેસં અનેકવિહિતં પુબ્બેનિવાસં અનુસ્સરતિ.

૬૪. તત્થ સગ્ગૂપગેસુ ચ સત્તેસુ મનુસ્સૂપગેસુ ચ સત્તેસુ અપાયૂપગેસુ ચ સત્તેસુ ઇમસ્સ પુગ્ગલસ્સ લોભાદયો ઉસ્સન્ના અલોભાદયો મન્દા, ઇમસ્સ પુગ્ગલસ્સ અલોભાદયો ઉસ્સન્ના લોભાદયો મન્દા, યે વા પન ઉસ્સન્ના યે વા પન મન્દા ઇમસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઇમાનિ ઇન્દ્રિયાનિ ઉપચિતાનિ ઇમસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઇમાનિ ઇન્દ્રિયાનિ અનુપચિતાનિ અમુકાય વા કપ્પકોટિયં કપ્પસતસહસ્સે વા કપ્પસહસ્સે વા કપ્પસતે વા કપ્પે વા અન્તરકપ્પે વા ઉપડ્ઢકપ્પે વા સંવચ્છરે વા ઉપડ્ઢસંવચ્છરે વા માસે વા પક્ખે વા દિવસે વા મુહુત્તે વા ઇમિના પમાદેન વા પસાદેન વાતિ. તં તં ભવં ભગવા અનુસ્સરન્તો અસેસં જાનાતિ, તત્થ યં દિબ્બેન ચક્ખુના વિસુદ્ધેન અતિક્કન્તમાનુસકેન સત્તે પસ્સતિ ચવમાને ઉપપજ્જમાને હીને પણીતે સુવણ્ણે દુબ્બણ્ણે સુગતે દુગ્ગતે યથાકમ્મૂપગે સત્તે પજાનાતિ ઇમે વત ભોન્તો સત્તા કાયદુચ્ચરિતેન સમન્નાગતા વચીદુચ્ચરિતેન સમન્નાગતા મનોદુચ્ચરિતેન સમન્નાગતા અરિયાનં ઉપવાદકા મિચ્છાદિટ્ઠિકા મિચ્છાદિટ્ઠિકમ્મસમાદાના, તે કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા અપાયં દુગ્ગતિં વિનિપાતં નિરયં ઉપપન્ના.

ઇમે વા પન ભોન્તો સત્તા કાયસુચરિતેન સમન્નાગતા વચીસુચરિતેન સમન્નાગતા મનોસુચરિતેન સમન્નાગતા અરિયાનં અનુપવાદકા સમ્માદિટ્ઠિકા સમ્માદિટ્ઠિકમ્મસમાદાના, તે કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા સુગતિં સગ્ગં લોકં ઉપપન્ના, તત્થ સગ્ગૂપગેસુ ચ સત્તેસુ મનુસ્સૂપગેસુ ચ સત્તેસુ અપાયૂપગેસુ ચ સત્તેસુ ઇમિના પુગ્ગલેન એવરૂપં કમ્મં અમુકાય કપ્પકોટિયં ઉપચિતં કપ્પસતસહસ્સે વા કપ્પસહસ્સે વા કપ્પસતે વા કપ્પે વા અન્તરકપ્પે વા ઉપડ્ઢકપ્પે વા સંવચ્છરે વા ઉપડ્ઢસંવચ્છરે વા માસે વા પક્ખે વા દિવસે વા મુહુત્તે વા ઇમિના પમાદેન વા પસાદેન વાતિ. ઇમાનિ ભગવતો દ્વે ઞાણાનિ – પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિઞાણઞ્ચ દિબ્બચક્ખુ ચ અટ્ઠમં નવમં તથાગતબલં.

ઇતિ તત્થ યં સબ્બઞ્ઞુતા પત્તા વિદિતા સબ્બધમ્મા વિરજં વીતમલં ઉપ્પન્નં સબ્બઞ્ઞુતઞાણં નિહતો મારો બોધિમૂલે, ઇદં ભગવતો દસમં બલં સબ્બાસવપરિક્ખયં ઞાણં. દસબલસમન્નાગતા હિ બુદ્ધા ભગવન્તોતિ.

નિયુત્તો વિચયો હારસમ્પાતો.

૩. યુત્તિહારસમ્પાતો

૬૫. તત્થ કતમો યુત્તિહારસમ્પાતો?

‘‘તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સ, સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો;

સમ્માદિટ્ઠિપુરેક્ખારો, ઞત્વાન ઉદયબ્બયં;

થિનમિદ્ધાભિભૂ ભિક્ખુ, સબ્બા દુગ્ગતિયો જહે’’તિ.

‘‘તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સ, સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો’’તિ રક્ખિતચિત્તસ્સ સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો ભવિસ્સતીતિ યુજ્જતિ, સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો સમ્માદિટ્ઠિ ભવિસ્સતીતિ યુજ્જતિ, સમ્માદિટ્ઠિપુરેક્ખારો વિહરન્તો ઉદયબ્બયં પટિવિજ્ઝિસ્સતીતિ યુજ્જતિ, ઉદયબ્બયં પટિવિજ્ઝન્તો સબ્બા દુગ્ગતિયો જહિસ્સતીતિ યુજ્જતિ. સબ્બા દુગ્ગતિયો જહન્તો સબ્બાનિ દુગ્ગતિવિનિપાતભયાનિ સમતિક્કમિસ્સતીતિ યુજ્જતીતિ.

નિયુત્તો યુત્તિહારસમ્પાતો.

૪. પદટ્ઠાનહારસમ્પાતો

૬૬. તત્થ કતમો પદટ્ઠાનો હારસમ્પાતો?

‘‘તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સ, સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો’’તિ ગાથા. ‘‘તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સા’’તિ તિણ્ણં સુચરિતાનં પદટ્ઠાનં. ‘‘સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો’’તિ સમથસ્સ પદટ્ઠાનં. ‘‘સમ્માદિટ્ઠિપુરેક્ખારો’’તિ વિપસ્સનાય પદટ્ઠાનં. ‘‘ञત્વાન ઉદયબ્બય’’ન્તિ દસ્સનભૂમિયા પદટ્ઠાનં. ‘‘થિનમિદ્ધાભિભૂ ભિક્ખૂ’’તિ વીરિયસ્સ પદટ્ઠાનં. ‘‘સબ્બા દુગ્ગતિયો જહે’’તિ ભાવનાય પદટ્ઠાનં.

નિયુત્તો પદટ્ઠાનો હારસમ્પાતો.

૫. લક્ખણહારસમ્પાતો

૬૭. તત્થ કતમો લક્ખણો હારસમ્પાતો?

‘‘તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સ, સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો’’તિ ગાથા. ‘‘તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સ, સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો’’તિ ઇદં સતિન્દ્રિયં, સતિન્દ્રિયે ગહિતે ગહિતાનિ ભવન્તિ પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ. ‘‘સમ્માદિટ્ઠિપુરેક્ખારો’’તિ સમ્માદિટ્ઠિયા ગહિતાય ગહિતો ભવતિ અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો. તં કિસ્સ હેતુ? સમ્માદિટ્ઠિતો હિ સમ્માસઙ્કપ્પો પભવતિ, સમ્માસઙ્કપ્પતો સમ્માવાચા પભવતિ, સમ્માવાચાતો સમ્માકમ્મન્તો પભવતિ, સમ્માકમ્મન્તતો સમ્માઆજીવો પભવતિ, સમ્માઆજીવતો સમ્માવાયામો પભવતિ, સમ્માવાયામતો સમ્માસતિ પભવતિ, સમ્માસતિતો સમ્માસમાધિ પભવતિ, સમ્માસમાધિતો સમ્માવિમુત્તિ પભવતિ, સમ્માવિમુત્તિતો સમ્માવિમુત્તિઞાણદસ્સનં પભવતિ.

નિયુત્તો લક્ખણો હારસમ્પાતો.

૬. ચતુબ્યૂહહારસમ્પાતો

૬૮. તત્થ કતમો ચતુબ્યૂહો હારસમ્પાતો.

‘‘તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સ, સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો’’તિ ગાથા. ‘‘તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સા’’તિ રક્ખિતં પરિપાલીયતીતિ એસા નિરુત્તિ. ઇધ ભગવતો કો અધિપ્પાયો? યે દુગ્ગતીહિ પરિમુચ્ચિતુકામા ભવિસ્સન્તિ, તે ધમ્મચારિનો ભવિસ્સન્તીતિ અયં એત્થ ભગવતો અધિપ્પાયો. કોકાલિકો હિ સારિપુત્તમોગ્ગલ્લાનેસુ થેરેસુ ચિત્તં

પદોસયિત્વા મહાપદુમનિરયે ઉપપન્નો. ભગવા ચ સતિઆરક્ખેન ચેતસા સમન્નાગતો, સુત્તમ્હિ વુત્તં ‘‘સતિયા ચિત્તં રક્ખિતબ્બ’’ન્તિ.

નિયુત્તો ચતુબ્યૂહો હારસમ્પાતો.

૭. આવટ્ટહારસમ્પાતો

૬૯. તત્થ કતમો આવટ્ટો હારસમ્પાતો?

‘‘તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સ, સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો’’તિ ગાથા. ‘‘તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સ, સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો’’તિ સમથો [અયં સમથો (સી॰ ક॰)]. ‘‘સમ્માદિટ્ઠિપુરેક્ખારો’’તિ વિપસ્સના. ‘‘ઞત્વાન ઉદયબ્બય’’ન્તિ દુક્ખપરિઞ્ઞા. ‘‘થિનમિદ્ધાભિભૂ ભિક્ખૂ’’તિ સમુદયપહાનં. ‘‘સબ્બા દુગ્ગતિયો જહે’’તિ નિરોધો [અયં નિરોધો (સી॰ ક॰)]. ઇમાનિ ચત્તારિ સચ્ચાનિ.

નિયુત્તો આવટ્ટો હારસમ્પાતો.

૮. વિભત્તિહારસમ્પાતો

૭૦. તત્થ કતમો વિભત્તિહારસમ્પાતો?

‘‘તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સ, સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો’’તિ ગાથા. કુસલપક્ખો કુસલપક્ખેન નિદ્દિસિતબ્બો. અકુસલપક્ખો અકુસલપક્ખેન નિદ્દિસિતબ્બો.

નિયુત્તો વિભત્તિહારસમ્પાતો.

૯. પરિવત્તનહારસમ્પાતો

૭૧. તત્થ કતમો પરિવત્તનો હારસમ્પાતો?

‘‘તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સ, સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો’’તિ ગાથા. સમથવિપસ્સનાય ભાવિતાય નિરોધો ફલં, પરિઞ્ઞાતં દુક્ખં, સમુદયો પહીનો, મગ્ગો ભાવિતો પટિપક્ખેન.

નિયુત્તો પરિવત્તનો હારસમ્પાતો.

૧૦. વેવચનહારસમ્પાતો

૭૨. તત્થ કતમો વેવચનો હારસમ્પાતો?

‘‘તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સ, સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો’’તિ ગાથા. ‘‘તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સા’’તિ ચિત્તં મનો વિઞ્ઞાણં મનિન્દ્રિયં મનાયતનં વિજાનના વિજાનિતત્તં, ઇદં વેવચનં. ‘‘સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો’’તિ નેક્ખમ્મસઙ્કપ્પો

અબ્યાપાદસઙ્કપ્પો અવિહિંસાસઙ્કપ્પો, ઇદં વેવચનં. ‘‘સમ્માદિટ્ઠિપુરેક્ખારો’’તિ સમ્માદિટ્ઠિ નામ પઞ્ઞાસત્થં પઞ્ઞાખગ્ગો પઞ્ઞારતનં પઞ્ઞાપજ્જોતો પઞ્ઞાપતોદો પઞ્ઞાપાસાદો, ઇદં વેવચનં.

નિયુત્તો વેવચનો હારસમ્પાતો.

૧૧. પઞ્ઞત્તિહારસમ્પાતો

૭૩. તત્થ કતમો પઞ્ઞત્તિહારસમ્પાતો?

‘‘તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સ, સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો’’તિ ગાથા. ‘‘તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સા’’તિ પદટ્ઠાનપઞ્ઞત્તિ સતિયા. ‘‘સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો’’તિ ભાવનાપઞ્ઞત્તિ સમથસ્સ. ‘‘સમ્માદિટ્ઠિપુરેક્ખારો, ઞત્વાન ઉદયબ્બય’’ન્તિ દસ્સનભૂમિયા નિક્ખેપપઞ્ઞત્તિ. ‘‘થિનમિદ્ધાભિભૂ ભિક્ખૂ’’તિ સમુદયસ્સ અનવસેસપ્પહાનપઞ્ઞત્તિ, ‘‘સબ્બા દુગ્ગતિયો જહે’’તિ ભાવનાપઞ્ઞત્તિ મગ્ગસ્સ.

નિયુત્તો પઞ્ઞત્તિહારસમ્પાતો.

૧૨. ઓતરણહારસમ્પાતો

૭૪. તત્થ કતમો ઓતરણો હારસમ્પાતો?

‘‘તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સ, સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો’’તિ ગાથા. ‘‘તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સ, સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો’’ . ‘‘સમ્માદિટ્ઠિપુરેક્ખારો’’તિ સમ્માદિટ્ઠિયા ગહિતાય ગહિતાનિ ભવન્તિ પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ, અયં ઇન્દ્રિયેહિ ઓતરણા.

તાનિયેવ ઇન્દ્રિયાનિ વિજ્જા, વિજ્જુપ્પાદા અવિજ્જાનિરોધો, અવિજ્જાનિરોધા સઙ્ખારનિરોધો, સઙ્ખારનિરોધા વિઞ્ઞાણનિરોધો, એવં સબ્બં, અયં પટિચ્ચસમુપ્પાદેન ઓતરણા.

તાનિયેવ પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ તીહિ ખન્ધેહિ સઙ્ગહિતાનિ – સીલક્ખન્ધેન સમાધિક્ખન્ધેન પઞ્ઞાક્ખન્ધેન. અયં ખન્ધેહિ ઓતરણા.

તાનિ યેવ પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ સઙ્ખારપરિયાપન્નાનિ. યે સઙ્ખારા અનાસવા નો ચ ભવઙ્ગા, તે સઙ્ખારા ધમ્મધાતુસઙ્ગહિતા, અયં ધાતૂહિ ઓતરણા.

સા ધમ્મધાતુ ધમ્માયતનપરિયાપન્ના, યં આયતનં અનાસવં નો ચ ભવઙ્ગં, અયં આયતનેહિ ઓતરણા.

નિયુત્તો ઓતરણો હારસમ્પાતો.

૧૩. સોધનહારસમ્પાતો

૭૫. તત્થ કતમો સોધનો હારસમ્પાતો?

‘‘તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સ, સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો’’તિ ગાથા. યત્થ આરમ્ભો સુદ્ધો, સો પઞ્હો વિસજ્જિતો ભવતિ. યત્થ પન આરમ્ભો ન સુદ્ધો, ન તાવ સો પઞ્હો વિસજ્જિતો ભવતિ.

નિયુત્તો સોધનો હારસમ્પાતો.

૧૪. અધિટ્ઠાનહારસમ્પાતો

૭૬. તત્થ કતમો અધિટ્ઠાનો હારસમ્પાતો?

તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સ, સમ્માસઙ્કપ્પગોચરોતિ ગાથા. તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સાતિ એકત્તતા. ચિત્તં મનો વિઞ્ઞાણં, અયં વેમત્તતા. સમ્માસઙ્કપ્પગોચરોતિ એકત્તતા. નેક્ખમ્મસઙ્કપ્પો અબ્યાપાદસઙ્કપ્પો અવિહિંસાસઙ્કપ્પો અયં વેમત્તતા. સમ્માદિટ્ઠિપુરેક્ખારોતિ એકત્તતા. સમ્માદિટ્ઠિ નામ યં દુક્ખે ઞાણં દુક્ખસમુદયે ઞાણં દુક્ખનિરોધે ઞાણં દુક્ખનિરોધગામિનિયા પટિપદાય ઞાણં મગ્ગે ઞાણં હેતુમ્હિ ઞાણં હેતુસમુપ્પન્નેસુ ધમ્મેસુ ઞાણં પચ્ચયે ઞાણં પચ્ચયસમુપ્પન્નેસુ ધમ્મેસુ ઞાણં, યં તત્થ તત્થ યથાભૂતં ઞાણદસ્સનં અભિસમયો સમ્પટિવેધો સચ્ચાગમનં, અયં વેમત્તતા. ઞત્વાન ઉદયબ્બયન્તિ એકત્તતા, ઉદયેન અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારા, સઙ્ખારપચ્ચયા વિઞ્ઞાણં, એવં સબ્બં સમુદયો ભવતિ. વયેન અવિજ્જાનિરોધા સઙ્ખારનિરોધો, એવં સબ્બં નિરોધો હોતિ, અયં વેમત્તતા. થિનમિદ્ધાભિભૂ ભિક્ખૂતિ એકત્તતા, થિનં નામ યા ચિત્તસ્સ અકલ્લતા અકમ્મનિયતા, મિદ્ધં નામ યં કાયસ્સ લીનત્તં, અયં વેમત્તતા. સબ્બા દુગ્ગતિયો જહેતિ એકત્તતા, દેવમનુસ્સે વા ઉપનિધાય અપાયા દુગ્ગતિ, નિબ્બાનં વા ઉપનિધાય સબ્બા ઉપપત્તિયો દુગ્ગતિ, અયં વેમત્તતા.

નિયુત્તો અધિટ્ઠાનો હારસમ્પાતો.

૧૫. પરિક્ખારહારસમ્પાતો

૭૭. તત્થ કતમો પરિક્ખારો હારસમ્પાતો?

‘‘તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સ, સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો’’તિ ગાથા. અયં સમથવિપસ્સનાય પરિક્ખારો.

નિયુત્તો પરિક્ખારો હારસમ્પાતો.

૧૬. સમારોપનહારસમ્પાતો

૭૮. તત્થ કતમો સમારોપનો હારસમ્પાતો?

‘‘તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સ, સમ્માસઙ્કપ્પગોચરો;
સમ્માદિટ્ઠિપુરેક્ખારો, ઞત્વાન ઉદયબ્બયં;
થિનમિદ્ધાભિભૂ ભિક્ખુ, સબ્બા દુગ્ગતિયો જહે’’તિ.

તસ્મા રક્ખિતચિત્તસ્સાતિ તિણ્ણં સુચરિતાનં પદટ્ઠાનં, ચિત્તે રક્ખિતે તં રક્ખિતં ભવતિ કાયકમ્મં વચીકમ્મં મનોકમ્મં. સમ્માદિટ્ઠિપુરેક્ખારોતિ સમ્માદિટ્ઠિયા ભાવિતાય ભાવિતો ભવતિ અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો. કેન કારણેન?

સમ્માદિટ્ઠિતો હિ સમ્માસઙ્કપ્પો પભવતિ, સમ્માસઙ્કપ્પતો સમ્માવાચા પભવતિ, સમ્માવાચાતો સમ્માકમ્મન્તો પભવતિ, સમ્માકમ્મન્તતો સમ્માઆજીવો પભવતિ, સમ્માઆજીવતો સમ્માવાયામો પભવતિ, સમ્માવાયામતો સમ્માસતિ પભવતિ, સમ્માસતિતો સમ્માસમાધિ પભવતિ, સમ્માસમાધિતો સમ્માવિમુત્તિ પભવતિ, સમ્માવિમુત્તિતો સમ્માવિમુત્તિઞાણદસ્સનં પભવતિ. અયં અનુપાદિસેસો પુગ્ગલો અનુપાદિસેસા ચ નિબ્બાનધાતુ.

નિયુત્તો સમારોપનો હારસમ્પાતો.

તેનાહ આયસ્મા મહાકચ્ચાયનો –

‘‘સોળસ હારા પઠમં, દિસલોચનતો દિસા વિલોકેત્વા;
સઙ્ખિપિય અઙ્કુસેન હિ, નયેહિ તીહિ નિદ્દિસે સુત્ત’’ન્તિ.

નિયુત્તો હારસમ્પાતો.

નયસમુટ્ઠાનં

૭૯. તત્થ કતમં નયસમુટ્ઠાનં? પુબ્બા કોટિ ન પઞ્ઞાયતિ અવિજ્જાયચ ભવતણ્હાય ચ, તત્થ અવિજ્જાનીવરણં તણ્હાસંયોજનં. અવિજ્જાનીવરણા સત્તા અવિજ્જાસંયુત્તા [અવિજ્જાય સંયુત્તા (સી॰ ક॰)] અવિજ્જાપક્ખેન વિચરન્તિ, તે વુચ્ચન્તિ દિટ્ઠિચરિતાતિ. તણ્હાસંયોજના સત્તા તણ્હાસંયુત્તા તણ્હાપક્ખેન વિચરન્તિ, તે વુચ્ચન્તિ તણ્હાચરિતાતિ. દિટ્ઠિચરિતા ઇતો બહિદ્ધા પબ્બજિતા અત્તકિલમથાનુયોગમનુયુત્તા વિહરન્તિ. તણ્હાચરિતા ઇતો બહિદ્ધા પબ્બજિતા કામેસુ કામસુખલ્લિકાનુયોગમનુયુત્તા વિહરન્તિ.

તત્થ કિંકારણં યં દિટ્ઠિચરિતા ઇતો બહિદ્ધા પબ્બજિતા અત્તકિલમથાનુયોગમનુયુત્તા વિહરન્તિ, તણ્હાચરિતા ઇતો બહિદ્ધા પબ્બજિતા કામેસુ કામસુખલ્લિકાનુયોગમનુયુત્તા વિહરન્તિ? ઇતો બહિદ્ધા નત્થિ સચ્ચવવત્થાનં, કુતો ચતુસચ્ચપ્પકાસના વા સમથવિપસ્સનાકોસલ્લં વા ઉપસમસુખપ્પત્તિ વા! તે ઉપસમસુખસ્સ અનભિઞ્ઞા વિપરીતચેતા એવમાહંસુ ''નત્થિ સુખેન સુખં, દુક્ખેન નામ સુખં અધિગન્તબ્બ''ન્તિ. યો કામે પટિસેવતિ, સો લોકં વડ્ઢયતિ, યો લોકં વડ્ઢયતિ, સો બહું પુઞ્ઞં પસવતીતિ તે એવંસઞ્ઞી એવંદિટ્ઠી દુક્ખેન સુખં પત્થયમાના કામેસુ પુઞ્ઞસઞ્ઞી અત્તકિલમથાનુયોગમનુયુત્તા ચ વિહરન્તિ કામસુખલ્લિકાનુયોગમનુયુત્તા ચ, તે તદભિઞ્ઞા સન્તા રોગમેવ વડ્ઢયન્તિ, ગણ્ડમેવ વડ્ઢયન્તિ, સલ્લમેવ વડ્ઢયન્તિ, તે રોગાભિતુન્ના ગણ્ડપટિપીળિતા સલ્લાનુવિદ્ધા નિરયતિરચ્છાનયોનિપેતાસુરેસુ ઉમ્મુજ્જનિમુજ્જાનિ કરોન્તા ઉગ્ઘાતનિગ્ઘાતં પચ્ચનુભોન્તા રોગગણ્ડસલ્લભેસજ્જં ન વિન્દન્તિ. તત્થ અત્તકિલમથાનુયોગો કામસુખલ્લિકાનુયોગો ચ સંકિલેસો, સમથવિપસ્સના વોદાનં. અત્તકિલમથાનુયોગો કામસુખલ્લિકાનુયોગો ચ રોગો, સમથવિપસ્સના રોગનિગ્ઘાતકભેસજ્જં. અત્તકિલમથાનુયોગો કામસુખલ્લિકાનુયોગો ચ ગણ્ડો, સમથવિપસ્સના ગણ્ડનિગ્ઘાતકભેસજ્જં . અત્તકિલમથાનુયોગો કામસુખલ્લિકાનુયોગો ચ સલ્લો, સમથવિપસ્સના સલ્લુદ્ધરણભેસજ્જં.

તત્થ સંકિલેસો દુક્ખં, તદભિસઙ્ગો તણ્હા સમુદયો, તણ્હાનિરોધો દુક્ખનિરોધો, સમથવિપસ્સના દુક્ખનિરોધગામિની પટિપદા, ઇમાનિ ચત્તારિ સચ્ચાનિ. દુક્ખં પરિઞ્ઞેય્યં, સમુદયો પહાતબ્બો, મગ્ગો ભાવેતબ્બો, નિરોધો સચ્છિકાતબ્બો.

૮૦. તત્થ દિટ્ઠિચરિતા રૂપં અત્તતો ઉપગચ્છન્તિ. વેદનં...પે॰... સઞ્ઞં...પે॰... સઙ્ખારે...પે॰... વિઞ્ઞાણં અત્તતો ઉપગચ્છન્તિ. તણ્હાચરિતા રૂપવન્તં અત્તાનં ઉપગચ્છન્તિ. અત્તનિ વા રૂપં, રૂપસ્મિં વા અત્તાનં, વેદનાવન્તં... પે॰... સઞ્ઞાવન્તં...પે॰... સઙ્ખારવન્તં...પે॰... વિઞ્ઞાણવન્તં અત્તાનં ઉપગચ્છન્તિ, અત્તનિ વા વિઞ્ઞાણં, વિઞ્ઞાણસ્મિં વા અત્તાનં, અયં વુચ્ચતિ વીસતિવત્થુકા સક્કાયદિટ્ઠિ.

તસ્સા પટિપક્ખો લોકુત્તરા સમ્માદિટ્ઠિ, અન્વાયિકા સમ્માસઙ્કપ્પો સમ્માવાચા સમ્માકમ્મન્તો સમ્માઆજીવો સમ્માવાયામો સમ્માસતિ સમ્માસમાધિ, અયં અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો. તે તયો ખન્ધા સીલક્ખન્ધો સમાધિક્ખન્ધો પઞ્ઞાક્ખન્ધો. સીલક્ખન્ધો સમાધિક્ખન્ધો ચ સમથો, પઞ્ઞાક્ખન્ધો વિપસ્સના. તત્થ સક્કાયો દુક્ખં, સક્કાયસમુદયો દુક્ખસમુદયો, સક્કાયનિરોધો દુક્ખનિરોધો, અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો દુક્ખનિરોધગામિની પટિપદા, ઇમાનિ ચત્તારિ સચ્ચાનિ. દુક્ખં પરિઞ્ઞેય્યં, સમુદયો પહાતબ્બો, મગ્ગો ભાવેતબ્બો, નિરોધો સચ્છિકાતબ્બો.

તત્થ યે રૂપં અત્તતો ઉપગચ્છન્તિ. વેદનં…પે॰… સઞ્ઞં…પે॰… સઙ્ખારે…પે॰… વિઞ્ઞાણં અત્તતો ઉપગચ્છન્તિ. ઇમે વુચ્ચન્તિ ''ઉચ્છેદવાદિનો''તિ. યે રૂપવન્તં અત્તાનં ઉપગચ્છન્તિ. અત્તનિ વા રૂપં, રૂપસ્મિં વા અત્તાનં. યે વેદનાવન્તં…પે॰… યે સઞ્ઞાવન્તં…પે॰… યે સઙ્ખારવન્તં…પે॰… યે વિઞ્ઞાણવન્તં અત્તાનં ઉપગચ્છન્તિ, અત્તનિ વા વિઞ્ઞાણં, વિઞ્ઞાણસ્મિં વા અત્તાનં. ઇમે વુચ્ચન્તિ ''સસ્સતવાદિનો''તિ, તત્થ ઉચ્છેદસસ્સતવાદા ઉભો અન્તા, અયં સંસારપવત્તિ. તસ્સ પટિપક્ખો મજ્ઝિમા પટિપદા અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો, અયં સંસારનિવત્તિ. તત્થ પવત્તિ દુક્ખં, તદભિસઙ્ગી તણ્હા સમુદયો, તણ્હાનિરોધો દુક્ખનિરોધો, અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો દુક્ખનિરોધગામિની પટિપદા, ઇમાનિ ચત્તારિ સચ્ચાનિ. દુક્ખં પરિઞ્ઞેય્યં, સમુદયો પહાતબ્બો, મગ્ગો ભાવેતબ્બો, નિરોધો સચ્છિકાતબ્બો.

તત્થ ઉચ્છેદસસ્સતં સમાસતો વીસતિવત્થુકા સક્કાયદિટ્ઠિ, વિત્થારતો દ્વાસટ્ઠિ દિટ્ઠિગતાનિ, તેસં પટિપક્ખો તેચત્તાલીસં બોધિપક્ખિયા ધમ્મા અટ્ઠ વિમોક્ખા દસ કસિણાયતનાનિ. દ્વાસટ્ઠિ દિટ્ઠિગતાનિ મોહજાલં અનાદિઅનિધનપ્પવત્તં. તેચત્તાલીસં [તેતાલીસં (સી॰)] બોધિપક્ખિયા ધમ્મા ઞાણવજિરં મોહજાલપ્પદાલનં. તત્થ મોહો અવિજ્જા, જાલં ભવતણ્હા, તેન વુચ્ચતિ ''પુબ્બા કોટિ ન પઞ્ઞાયતિ અવિજ્જાય ચ ભવતણ્હાય ચા''તિ.

૮૧. તત્થ દિટ્ઠિચરિતો અસ્મિં સાસને પબ્બજિતો સલ્લેખાનુસન્તતવુત્તિ ભવતિ સલ્લેખે તિબ્બગારવો. તણ્હાચરિતો અસ્મિં સાસને પબ્બજિતો સિક્ખાનુસન્તતવુત્તિ ભવતિ સિક્ખાય તિબ્બગારવો. દિટ્ઠિચરિતો સમ્મત્તનિયામં ઓક્કમન્તો ધમ્માનુસારી ભવતિ. તણ્હાચરિતો સમ્મત્તનિયામં ઓક્કમન્તો સદ્ધાનુસારી ભવતિ, દિટ્ઠિચરિતો સુખાય પટિપદાય દન્ધાભિઞ્ઞાય ખિપ્પાભિઞ્ઞાય ચ નિય્યાતિ. તણ્હાચરિતો દુક્ખાય પટિપદાય દન્ધાભિઞ્ઞાય ખિપ્પાભિઞ્ઞાય ચ નિય્યાતિ.

તત્થ કિંકારણં, યં તણ્હાચરિતો દુક્ખાય પટિપદાય દન્ધાભિઞ્ઞાય ખિપ્પાભિઞ્ઞાય ચ નિય્યાતિ, તસ્સ હિ કામા અપરિચ્ચત્તા ભવન્તિ, સો કામેહિ વિવેચિયમાનો દુક્ખેન પટિનિસ્સરતિ દન્ધઞ્ચ ધમ્મં આજાનાતિ? યો પનાયં દિટ્ઠિચરિતો અયં આદિતોયેવ કામેહિ અનત્થિકો ભવતિ. સો તતો વિવેચિયમાનો ખિપ્પઞ્ચ પટિનિસ્સરતિ, ખિપ્પઞ્ચ ધમ્મં આજાનાતિ. દુક્ખાપિ પટિપદા દુવિધા દન્ધાભિઞ્ઞા ચ ખિપ્પાભિઞ્ઞા ચ. સુખાપિ પટિપદા દુવિધા દન્ધાભિઞ્ઞા ચ ખિપ્પાભિઞ્ઞા ચ. સત્તાપિ દુવિધા મુદિન્દ્રિયાપિ તિક્ખિન્દ્રિયાપિ. યે મુદિન્દ્રિયા, તે દન્ધઞ્ચ પટિનિસ્સરન્તિ દન્ધઞ્ચ ધમ્મં આજાનન્તિ. યે તિક્ખિન્દ્રિયા, તે ખિપ્પઞ્ચ પટિનિસ્સરન્તિ, ખિપ્પઞ્ચ ધમ્મં આજાનન્તિ, ઇમા ચતસ્સો પટિપદા. યે હિ કેચિ નિય્યિંસુ વા નિય્યન્તિ વા નિય્યિસ્સન્તિ વા, તે ઇમાહિ એવ ચતૂહિ પટિપદાહિ. એવં અરિયા ચતુક્કમગ્ગં પઞ્ઞાપેન્તિ અબુધજનસેવિતાય બાલકન્તાય રત્તવાસિનિયા નન્દિયા ભવતણ્હાય અવટ્ટનત્થં [આવટ્ટનત્થં (સી॰ ક॰)]. અયં વુચ્ચતિ નન્દિયાવટ્ટસ્સ નયસ્સ ભૂમીતિ, તેનાહ ''તણ્હઞ્ચ અવિજ્જમ્પિ ચ સમથેના''તિ.

૮૨. વેય્યાકરણેસુ હિ યે કુસલાકુસલાતિ તે દુવિધા ઉપપરિક્ખિતબ્બા – લોકવટ્ટાનુસારી ચ લોકવિવટ્ટાનુસારી ચ. વટ્ટં નામ સંસારો. વિવટ્ટં નિબ્બાનં. કમ્મકિલેસા હેતુ સંસારસ્સ. તત્થ કમ્મં ચેતના ચેતસિકઞ્ચ નિદ્દિસિતબ્બં. તં કથં દટ્ઠબ્બં? ઉપચયેન સબ્બેપિ કિલેસા ચતૂહિ વિપલ્લાસેહિ નિદ્દિસિતબ્બા. તે કત્થ દટ્ઠબ્બા? દસ વત્થુકે કિલેસપુઞ્જે. કતમાનિ દસ વત્થૂનિ? ચત્તારો આહારા, ચત્તારો વિપલ્લાસા, ચત્તારિ ઉપાદાનાનિ, ચત્તારો યોગા, ચત્તારો ગન્થા, ચત્તારો આસવા, ચત્તારો ઓઘા, ચત્તારો સલ્લા, ચતસ્સો

વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયો ચત્તારિ અગતિગમનાનિ. પઠમે આહારે પઠમો વિપલ્લાસો, દુતિયે આહારે દુતિયો વિપલ્લાસો, તતિયે આહારે તતિયો વિપલ્લાસો, ચતુત્થે આહારે ચતુત્થો વિપલ્લાસો. પઠમે વિપલ્લાસે પઠમં ઉપાદાનં. દુતિયે વિપલ્લાસે દુતિયં ઉપાદાનં, તતિયે વિપલ્લાસે તતિયં ઉપાદાનં, ચતુત્થે વિપલ્લાસે ચતુત્થં ઉપાદાનં. પઠમે ઉપાદાને પઠમો યોગો, દુતિયે ઉપાદાને દુતિયો યોગો, તતિયે ઉપાદાને તતિયો યોગો, ચતુત્થે ઉપાદાને ચતુત્થો યોગો. પઠમે યોગે પઠમો ગન્થો, દુતિયે યોગે દુતિયો ગન્થો, તતિયે યોગે તતિયો ગન્થો, ચતુત્થે યોગે ચતુત્થો ગન્થો, પઠમે ગન્થે પઠમો આસવો, દુતિયે ગન્થે દુતિયો આસવો, તતિયે ગન્થે તતિયો આસવો, ચતુત્થે ગન્થે ચતુત્થો આસવો. પઠમે આસવે પઠમો ઓઘો, દુતિયે આસવે દુતિયો ઓઘો, તતિયે આસવે તતિયો ઓઘો, ચતુત્થે આસવે ચતુત્થો ઓઘો. પઠમે ઓઘે પઠમો સલ્લો, દુતિયે ઓઘે દુતિયો સલ્લો, તતિયે ઓઘે તતિયો સલ્લો, ચતુત્થે ઓઘે ચતુત્થો સલ્લો. પઠમે સલ્લે પઠમા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ, દુતિયે સલ્લે દુતિયા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ, તતિયે સલ્લે તતિયા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ, ચતુત્થે સલ્લે ચતુત્થી [ચતુત્થા (સી॰)] વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ, પઠમાયં વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયં પઠમં અગતિગમનં. દુતિયાયં વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયં દુતિયં અગતિગમનં. તતિયાયં વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયં તતિયં અગતિગમનં, ચતુત્થિયં [ચતુત્થાયં (સી॰)] વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયં ચતુત્થં અગતિગમનં.

૮૩. તત્થ યો ચ કબળીકારો આહારો ફસ્સો આહારો, ઇમે તણ્હાચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉપક્કિલેસા. યો ચ મનોસઞ્ચેતનાહારો યો ચ વિઞ્ઞાણાહારો, ઇમે દિટ્ઠિચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉપક્કિલેસા. તત્થ યો ચ ''અસુભે સુભ''ન્તિ વિપલ્લાસો, યો ચ ''દુક્ખે સુખ''ન્તિ વિપલ્લાસો, ઇમે તણ્હાચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉપક્કિલેસા. યો ચ ''અનિચ્ચે નિચ્ચ''ન્તિ વિપલ્લાસો, યો ચ ''અનત્તનિ અત્તા''તિ વિપલ્લાસો, ઇમે દિટ્ઠિચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉપક્કિલેસા. તત્થ યઞ્ચ કામુપાદાનં યઞ્ચ ભવુપાદાનં, ઇમે તણ્હાચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉપક્કિલેસા. યઞ્ચ દિટ્ઠુપાદાનં યઞ્ચ અત્તવાદુપાદાનં, ઇમે દિટ્ઠિચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉપક્કિલેસા. તત્થ યો ચ કામયોગો, યો ચ ભવયોગો, ઇમે તણ્હાચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉપક્કિલેસા. યો ચ દિટ્ઠિયોગો, યો ચ અવિજ્જાયોગો, ઇમે દિટ્ઠિચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉપક્કિલેસા. તત્થ યો ચ અભિજ્ઝાકાયગન્થો, યો ચ બ્યાપાદો કાયગન્થો, ઇમે તણ્હાચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉપક્કિલેસા. યો ચ પરામાસકાયગન્થો, યો ચ ઇદંસચ્ચાભિનિવેસકાયગન્થો, ઇમે દિટ્ઠિચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉપક્કિલેસા. તત્થ યો ચ કામાસવો, યો ચ ભવાસવો, ઇમે તણ્હાચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉપક્કિલેસા. યો ચ દિટ્ઠાસવો, યો ચ અવિજ્જાસવો, ઇમે દિટ્ઠિચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉપક્કિલેસા. તત્થ યો ચ કામોઘો, યો ચ ભવોઘો, ઇમે તણ્હાચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉપક્કિલેસા. યો ચ દિટ્ઠોઘો, યો ચ અવિજ્જોઘો, ઇમે દિટ્ઠિચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉપક્કિલેસા. તત્થ યો ચ રાગસલ્લો, યો ચ દોસસલ્લો, ઇમે તણ્હાચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉપક્કિલેસા. યો ચ માનસલ્લો, યો ચ મોહસલ્લો, ઇમે દિટ્ઠિચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉપક્કિલેસા. તત્થ યા ચ રૂપૂપગા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ, યા ચ વેદનૂપગા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ, ઇમે તણ્હાચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉપક્કિલેસા. યા ચ સઞ્ઞૂપગા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ, યા ચ સઙ્ખારૂપગા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ, ઇમે દિટ્ઠિચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉપક્કિલેસા. તત્થ યઞ્ચ છન્દા અગતિગમનં યઞ્ચ દોસા અગતિગમનં, ઇમે તણ્હાચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉપક્કિલેસા. યઞ્ચ ભયા અગતિગમનં, યઞ્ચ મોહા અગતિગમનં, ઇમે દિટ્ઠિચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉપક્કિલેસા.

૮૪. તત્થ કબળીકારે આહારે ''અસુભે સુભ''ન્તિ વિપલ્લાસો, ફસ્સે આહારે ''દુક્ખે સુખ''ન્તિ વિપલ્લાસો, વિઞ્ઞાણે આહારે ''અનિચ્ચે નિચ્ચ''ન્તિ વિપલ્લાસો, મનોસઞ્ચેતનાય આહારે ''અનત્તનિ અત્તા''તિ વિપલ્લાસો. પઠમે વિપલ્લાસે ઠિતો કામે ઉપાદિયતિ , ઇદં વુચ્ચતિ કામુપાદાનં; દુતિયે વિપલ્લાસે ઠિતો અનાગતં ભવં

ઉપાદિયતિ , ઇદં વુચ્ચતિ ભવુપાદાનં; તતિયે વિપલ્લાસે ઠિતો સંસારાભિનન્દિનિં દિટ્ઠિં ઉપાદિયતિ, ઇદં વુચ્ચતિ દિટ્ઠુપાદાનં; ચતુત્થે વિપલ્લાસે ઠિતો અત્તાનં કપ્પિયં ઉપાદિયતિ, ઇદં વુચ્ચતિ અત્તવાદુપાદાનં.

કામુપાદાનેન કામેહિ સંયુજ્જતિ, અયં વુચ્ચતિ કામયોગો; ભવુપાદાનેન ભવેહિ સંયુજ્જતિ, અયં વુચ્ચતિ ભવયોગો; દિટ્ઠુપાદાનેન પાપિકાય દિટ્ઠિયા સંયુજ્જતિ, અયં વુચ્ચતિ દિટ્ઠિયોગો; અત્તવાદુપાદાનેન અવિજ્જાય સંયુજ્જતિ, અયં વુચ્ચતિ અવિજ્જાયોગો.

પઠમે યોગે ઠિતો અભિજ્ઝાય કાયં ગન્થતિ, અયં વુચ્ચતિ અભિજ્ઝાકાયગન્થો; દુતિયે યોગે ઠિતો બ્યાપાદેન કાયં ગન્થતિ, અયં વુચ્ચતિ બ્યાપાદકાયગન્થો; તતિયે યોગે ઠિતો પરામાસેન કાયં ગન્થતિ, અયં વુચ્ચતિ પરામાસકાયગન્થો; ચતુત્થે યોગે ઠિતો ઇદંસચ્ચાભિનિવેસેન કાયં ગન્થતિ, અયં વુચ્ચતિ ઇદંસચ્ચાભિનિવેસકાયગન્થો.

તસ્સ એવંગન્થિતા કિલેસા આસવન્તિ. કુતો ચ વુચ્ચતિ આસવન્તીતિ? અનુસયતો વા પરિયુટ્ઠાનતો વા. તત્થ અભિજ્ઝાકાયગન્થેન કામાસવો, બ્યાપાદકાયગન્થેન ભવાસવો, પરામાસકાયગન્થેન દિટ્ઠાસવો, ઇદંસચ્ચાભિનિવેસકાયગન્થેન અવિજ્જાસવો.

તસ્સ ઇમે ચત્તારો આસવા વેપુલ્લં ગતા ઓઘા ભવન્તિ. ઇતિ આસવવેપુલ્લા ઓઘવેપુલ્લં. તત્થ કામાસવેન કામોઘો, ભવાસવેન ભવોઘો, દિટ્ઠાસવેન દિટ્ઠોઘો, અવિજ્જાસવેન અવિજ્જોઘો.

તસ્સ ઇમે ચત્તારો ઓઘા અનુસયસહગતા અજ્ઝાસયં અનુપવિટ્ઠા હદયં આહચ્ચ તિટ્ઠન્તિ, તેન વુચ્ચન્તિ સલ્લાઇતિ. તત્થ કામોઘેન રાગસલ્લો, ભવોઘેન દોસસલ્લો, દિટ્ઠોઘેન માનસલ્લો, અવિજ્જોઘેન મોહસલ્લો.

તસ્સ ઇમેહિ ચતૂહિ સલ્લેહિ પરિયાદિન્નં [પરિયાદિણ્ણં (ક॰)] વિઞ્ઞાણં ચતૂસુ ધમ્મેસુ સણ્ઠહતિ રૂપે વેદનાય સઞ્ઞાય સઙ્ખારેસુ. તત્થ રાગસલ્લેન નન્દૂપસેચનેન વિઞ્ઞાણેન રૂપૂપગા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ, દોસસલ્લેન નન્દૂપસેચનેન વિઞ્ઞાણેન વેદનૂપગા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ, માનસલ્લેન નન્દૂપસેચનેન વિઞ્ઞાણેન સઞ્ઞૂપગા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ, મોહસલ્લેન નન્દૂપસેચનેન વિઞ્ઞાણેન સઙ્ખારૂપગા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ.

તસ્સ ઇમાહિ ચતૂહિ વિઞ્ઞાણટ્ઠિતીહિ ઉપત્થદ્ધં વિઞ્ઞાણં ચતૂહિ ધમ્મેહિ અગતિં ગચ્છતિ છન્દા દોસા ભયા મોહા. તત્થ રાગેન છન્દાગતિં ગચ્છતિ, દોસેન દોસાગતિં ગચ્છતિ, ભયેન ભયાગતિં ગચ્છતિ, મોહેન મોહાગતિં ગચ્છતિ. ઇતિ ખો તઞ્ચ કમ્મં ઇમે ચ કિલેસા, એસ હેતુ સંસારસ્સ, એવં સબ્બે કિલેસા ચતૂહિ વિપલ્લાસેહિ નિદ્દિસિતબ્બા.

૮૫. તત્થ ઇમા ચતસ્સો દિસા કબળીકારો આહારો ''અસુભે સુભ''ન્તિ વિપલ્લાસો, કામુપાદાનં, કામયોગો, અભિજ્ઝાકાયગન્થો, કામાસવો, કામોઘો, રાગસલ્લો, રૂપૂપગા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ, છન્દા અગતિગમનન્તિ પઠમા દિસા.

ફસ્સો આહારો, ''દુક્ખે સુખ''ન્તિ વિપલ્લાસો, ભવુપાદાનં, ભવયોગો, બ્યાપાદકાયગન્થો, ભવાસવો, ભવોઘો, દોસસલ્લો, વેદનૂપગા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ, દોસા અગતિગમનન્તિ દુતિયા દિસા.

વિઞ્ઞાણાહારો ‘‘અનિચ્ચે નિચ્ચ’’ન્તિ વિપલ્લાસો, દિટ્ઠુપાદાનં, દિટ્ઠિયોગો પરામાસકાયગન્થો, દિટ્ઠાસવો, દિટ્ઠોઘો, માનસલ્લો, સઞ્ઞૂપગા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ, ભયા અગતિગમનન્તિ તતિયા દિસા.

મનોસઞ્ચેતનાહારો ‘‘અનત્તનિ અત્તા’’તિ વિપલ્લાસો, અત્તવાદુપાદાનં, અવિજ્જાયોગો, ઇદંસચ્ચાભિનિવેસકાયગન્થો, અવિજ્જાસવો, અવિજ્જોઘો, મોહસલ્લો, સઙ્ખારૂપગા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ, મોહા અગતિગમનન્તિ ચતુત્થી દિસા.

તત્થ યો ચ કબળીકારો આહારો યો ચ ‘‘અસુભે સુભ’’ન્તિ વિપલ્લાસો, કામુપાદાનં, કામયોગો, અભિજ્ઝાકાયગન્થો, કામાસવો , કામોઘો, રાગસલ્લો, રૂપૂપગા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ છન્દા અગતિગમનન્તિ, ઇમેસં દસન્નં સુત્તાનં એકો અત્થો, બ્યઞ્જનમેવ નાનં. ઇમે રાગચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉપક્કિલેસા.

તત્થ યો ચ ફસ્સો આહારો યો ચ ‘‘દુક્ખે સુખ’’ન્તિ વિપલ્લાસો, ભવુપાદાનં, ભવયોગો , બ્યાપાદકાયગન્થો, ભવાસવો, ભવોઘો, દોસસલ્લો, વેદનૂપગા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ, દોસા અગતિગમનન્તિ ઇમેસં દસન્નં સુત્તાનં એકો અત્થો બ્યઞ્જનમેવ નાનં, ઇમે દોસચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ ઉપક્કિલેસા.

તત્થ યો ચ વિઞ્ઞાણાહારો યો ચ ‘‘અનિચ્ચે નિચ્ચ’’ન્તિ વિપલ્લાસો, દિટ્ઠુપાદાનં, દિટ્ઠિયોગો, પરામાસકાયગન્થો, દિટ્ઠાસવો, દિટ્ઠોઘો, માનસલ્લો, સઞ્ઞૂપગા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ, ભયા અગતિગમનન્તિ ઇમેસં દસન્નં સુત્તાનં એકો અત્થો, બ્યઞ્જનમેવ નાનં. ઇમે દિટ્ઠિચરિતસ્સ મન્દસ્સ ઉપક્કિલેસા.

તત્થ યો ચ મનોસઞ્ચેતનાહારો યો ચ ‘‘અનત્તનિ અત્તા’’તિ વિપલ્લાસો, અત્તવાદુપાદાનં, અવિજ્જાયોગો, ઇદંસચ્ચાભિનિવેસકાયગન્થો, અવિજ્જાસવો, અવિજ્જોઘો, મોહસલ્લો, સઙ્ખારૂપગા વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ, મોહા અગતિગમનન્તિ, ઇમેસં દસન્નં સુત્તાનં એકો અત્થો, બ્યઞ્જનમેવ નાનં. ઇમે દિટ્ઠિચરિતસ્સ ઉદત્તસ્સ [ઉદત્થસ્સ (સી॰ ક॰)] ઉપક્કિલેસા.

તત્થ યો ચ કબળીકારો આહારો યો ચ ફસ્સો આહારો, ઇમે અપ્પણિહિતેન વિમોક્ખમુખેન પરિઞ્ઞં ગચ્છન્તિ, વિઞ્ઞાણાહારો સુઞ્ઞતાય, મનોસઞ્ચેતનાહારો અનિમિત્તેન, તત્થ યો ચ ‘‘અસુભે સુભ’’ન્તિ વિપલ્લાસો, યો ચ ‘‘દુક્ખે સુખ’’ન્તિ વિપલ્લાસો, ઇમે અપ્પણિહિતેન વિમોક્ખમુખેન પહાનં અબ્ભત્થં ગચ્છન્તિ. ‘‘અનિચ્ચે નિચ્ચ’’ન્તિ વિપલ્લાસો સુઞ્ઞતાય, ‘‘અનત્તનિ અત્તા’’તિ વિપલ્લાસો અનિમિત્તેન. તત્થ કામુપાદાનઞ્ચ ભવુપાદાનઞ્ચ અપ્પણિહિતેન વિમોક્ખમુખેન પહાનં ગચ્છન્તિ. દિટ્ઠુપાદાનં સુઞ્ઞતાય, અત્તવાદુપાદાનં અનિમિત્તેન. તત્થ કામયોગો ચ ભવયોગો ચ અપ્પણિહિતેન વિમોક્ખમુખેન પહાનં ગચ્છન્તિ, દિટ્ઠિયોગો સુઞ્ઞતાય, અવિજ્જાયોગો અનિમિત્તેન. તત્થ અભિજ્ઝાકાયગન્થો ચ બ્યાપાદકાયગન્થો ચ અપ્પણિહિતેન વિમોક્ખમુખેન પહાનં ગચ્છન્તિ, પરામાસકાયગન્થો સુઞ્ઞતાય, ઇદંસચ્ચાભિનિવેસકાયગન્થો અનિમિત્તેન.

તત્થ કામાસવો ચ ભવાસવો ચ અપ્પણિહિતેન વિમોક્ખમુખેન પહાનં ગચ્છન્તિ, દિટ્ઠાસવો સુઞ્ઞતાય, અવિજ્જાસવો અનિમિત્તેન. તત્થ કામોઘો ચ ભવોઘો ચ અપ્પણિહિતેન વિમોક્ખમુખેન પહાનં ગચ્છન્તિ, દિટ્ઠોઘો સુઞ્ઞતાય, અવિજ્જોઘો અનિમિત્તેન. તત્થ રાગસલ્લો ચ દોસસલ્લો ચ અપ્પણિહિતેન વિમોક્ખમુખેન પહાનં ગચ્છન્તિ, માનસલ્લો સુઞ્ઞતાય, મોહસલ્લો અનિમિત્તેન. તત્થ રૂપૂપગા ચ વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ વેદનૂપગા ચ વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિ અપ્પણિહિતેન વિમોક્ખમુખેન પરિઞ્ઞં ગચ્છન્તિ, સઞ્ઞૂપગા સુઞ્ઞતાય, સઙ્ખારૂપગા અનિમિત્તેન.

તત્થ છન્દા ચ અગતિગમનં દોસા ચ અગતિગમનં અપ્પણિહિતેન વિમોક્ખમુખેન પહાનં ગચ્છન્તિ, ભયા અગતિગમનં સુઞ્ઞતાય, મોહા અગતિગમનં અનિમિત્તેન વિમોક્ખમુખેન પહાનં ગચ્છન્તિ. ઇતિ સબ્બે લોકવટ્ટાનુસારિનો ધમ્મા નિય્યન્તિ. તે લોકા તીહિ વિમોક્ખમુખેહિ.

૮૬. તત્રિદં નિય્યાનં –

ચતસ્સો પટિપદા, ચત્તારો સતિપટ્ઠાના, ચત્તારિ ઝાનાનિ, ચત્તારો વિહારા, ચત્તારો સમ્મપ્પધાના, ચત્તારો અચ્છરિયા અબ્ભુતા ધમ્મા, ચત્તારિ અધિટ્ઠાનાનિ, ચતસ્સો સમાધિભાવના, ચત્તારો સુખભાગિયા ધમ્મા, ચતસ્સો અપ્પમાણા.

પઠમા પટિપદા પઠમં સતિપટ્ઠાનં, દુતિયા પટિપદા દુતિયં સતિપટ્ઠાનં, તતિયા પટિપદા તતિયં સતિપટ્ઠાનં, ચતુત્થી પટિપદા ચતુત્થં સતિપટ્ઠાનં. પઠમં સતિપટ્ઠાનં પઠમં ઝાનં, દુતિયં સતિપટ્ઠાનં દુતિયં ઝાનં, તતિયં સતિપટ્ઠાનં તતિયં ઝાનં. ચતુત્થં સતિપટ્ઠાનં ચતુત્થં ઝાનં. પઠમં ઝાનં પઠમો વિહારો, દુતિયં ઝાનં દુતિયો વિહારો, તતિયં ઝાનં તતિયો વિહારો, ચતુત્થં ઝાનં ચતુત્થો વિહારો. પઠમો વિહારો પઠમં સમ્મપ્પધાનં, દુતિયો વિહારો દુતિયં સમ્મપ્પધાનં, તતિયો વિહારો તતિયં સમ્મપ્પધાનં, ચતુત્થો વિહારો ચતુત્થં સમ્મપ્પધાનં. પઠમં સમ્મપ્પધાનં પઠમો અચ્છરિયો અબ્ભુતો ધમ્મો, દુતિયં દુતિયો, તતિયં તતિયો, ચતુત્થં સમ્મપ્પધાનં ચતુત્થો અચ્છરિયો અબ્ભુતો ધમ્મો. પઠમો અચ્છરિયો અબ્ભુતો ધમ્મો પઠમં અધિટ્ઠાનં, દુતિયો અચ્છરિયો અબ્ભુતો ધમ્મો દુતિયં અધિટ્ઠાનં, તતિયો અચ્છરિયો અબ્ભુતો ધમ્મો તતિયં અધિટ્ઠાનં, ચતુત્થો અચ્છરિયો અબ્ભુતો ધમ્મો ચતુત્થં અધિટ્ઠાનં. પઠમં અધિટ્ઠાનં પઠમા સમાધિભાવના, દુતિયં અધિટ્ઠાનં દુતિયા સમાધિભાવના, તતિયં અધિટ્ઠાનં તતિયા સમાધિભાવના, ચતુત્થં અધિટ્ઠાનં ચતુત્થી સમાધિભાવના. પઠમા સમાધિભાવના પઠમો સુખભાગિયો ધમ્મો, દુતિયા સમાધિભાવના દુતિયો સુખભાગિયો ધમ્મો, તતિયા સમાધિભાવના તતિયો સુખભાગિયો ધમ્મો, ચતુત્થી સમાધિભાવના ચતુત્થો સુખભાગિયો ધમ્મો. પઠમો સુખભાગિયો ધમ્મો પઠમં અપ્પમાણં, દુતિયો સુખભાગિયો ધમ્મો દુતિયં અપ્પમાણં, તતિયો સુખભાગિયો ધમ્મો તતિયં અપ્પમાણં, ચતુત્થો સુખભાગિયો ધમ્મો ચતુત્થં અપ્પમાણં. પઠમા પટિપદા ભાવિતા બહુલીકતા [બહુલિકતા (ક॰)] પઠમં સતિપટ્ઠાનં પરિપૂરેતિ, દુતિયા પટિપદા ભાવિતા બહુલીકતા દુતિયં સતિપટ્ઠાનં પરિપૂરેતિ, તતિયા પટિપદા ભાવિતા બહુલીકતા તતિયં સતિપટ્ઠાનં પરિપૂરેતિ, ચતુત્થી પટિપદા ભાવિતા બહુલીકતા ચતુત્થં સતિપટ્ઠાનં પરિપૂરેતિ. પઠમો સતિપટ્ઠાનો ભાવિતો બહુલીકતો પઠમં ઝાનં પરિપૂરેતિ, દુતિયો સતિપટ્ઠાનો ભાવિતો બહુલીકતો દુતિયં ઝાનં પરિપૂરેતિ, તતિયો સતિપટ્ઠાનો ભાવિતો બહુલીકતો તતિયં ઝાનં પરિપૂરેતિ, ચતુત્થો સતિપટ્ઠાનો ભાવિતો બહુલીકતો ચતુત્થં ઝાનં પરિપૂરેતિ.

પઠમં ઝાનં ભાવિતં બહુલીકતં પઠમં વિહારં પરિપૂરેતિ, દુતિયં ઝાનં ભાવિતં બહુલીકતં દુતિયં વિહારં પરિપૂરેતિ, તતિયં ઝાનં ભાવિતં બહુલીકતં તતિયં વિહારં પરિપૂરેતિ, ચતુત્થં ઝાનં ભાવિતં બહુલીકતં ચતુત્થં વિહારં પરિપૂરેતિ. પઠમો વિહારો ભાવિતો બહુલીકતો અનુપ્પન્નાનં પાપકાનં અકુસલાનં ધમ્માનં અનુપ્પાદં પરિપૂરેતિ, દુતિયો વિહારો ભાવિતો બહુલીકતો ઉપ્પન્નાનં પાપકાનં અકુસલાનં ધમ્માનં પહાનં પરિપૂરેતિ, તતિયો વિહારો ભાવિતો બહુલીકતો અનુપ્પન્નાનં કુસલાનં ધમ્માનં ઉપ્પાદં પરિપૂરેતિ, ચતુત્થો વિહારો ભાવિતો બહુલીકતો ઉપ્પન્નાનં કુસલાનં ધમ્માનં ઠિતિં અસમ્મોસં ભિય્યોભાવં પરિપૂરેતિ. પઠમં સમ્મપ્પધાનં ભાવિતં બહુલીકતં માનપ્પહાનં પરિપૂરેતિ, દુતિયં સમ્મપ્પધાનં ભાવિતં બહુલીકતં આલયસમુગ્ઘાતં પરિપૂરેતિ, તતિયં

સમ્મપ્પધાનં ભાવિતં બહુલીકતં અવિજ્જાપહાનં પરિપૂરેતિ, ચતુત્થં સમ્મપ્પધાનં ભાવિતં બહુલીકતં ભવૂપસમં પરિપૂરેતિ. માનપ્પહાનં ભાવિતં બહુલીકતં સચ્ચાધિટ્ઠાનં પરિપૂરેતિ, આલયસમુગ્ઘાતો ભાવિતો બહુલીકતો ચાગાધિટ્ઠાનં પરિપૂરેતિ, અવિજ્જાપહાનં ભાવિતં બહુલીકતં પઞ્ઞાધિટ્ઠાનં પરિપૂરેતિ, ભવૂપસમો ભાવિતો બહુલીકતો ઉપસમાધિટ્ઠાનં પરિપૂરેતિ. સચ્ચાધિટ્ઠાનં ભાવિતં બહુલીકતં છન્દસમાધિં પરિપૂરેતિ, ચાગાધિટ્ઠાનં ભાવિતં બહુલીકતં વીરિયસમાધિં પરિપૂરેતિ, પઞ્ઞાધિટ્ઠાનં ભાવિતં બહુલીકતં ચિત્તસમાધિં પરિપૂરેતિ, ઉપસમાધિટ્ઠાનં ભાવિતં બહુલીકતં વીમંસાસમાધિં પરિપૂરેતિ. છન્દસમાધિ ભાવિતો બહુલીકતો ઇન્દ્રિયસંવરં પરિપૂરેતિ, વીરિયસમાધિ ભાવિતો બહુલીકતો તપં પરિપૂરેતિ, ચિત્તસમાધિ ભાવિતો બહુલીકતો બુદ્ધિં પરિપૂરેતિ, વીમંસાસમાધિ ભાવિતો બહુલીકતો સબ્બૂપધિપટિનિસ્સગ્ગં પરિપૂરેતિ. ઇન્દ્રિયસંવરો ભાવિતો બહુલીકતો મેત્તં પરિપૂરેતિ, તપો ભાવિતો બહુલીકતો કરુણં પરિપૂરેતિ, બુદ્ધિ ભાવિતા બહુલીકતા મુદિતં પરિપૂરેતિ, સબ્બૂપધિપટિનિસ્સગ્ગો ભાવિતો બહુલીકતો ઉપેક્ખં પરિપૂરેતિ.

૮૭. તત્થ ઇમા ચતસ્સો દિસા પઠમા પટિપદા પઠમો સતિપટ્ઠાનો પઠમં ઝાનં પઠમો વિહારો પઠમો સમ્મપ્પધાનો પઠમો અચ્છરિયો અબ્ભુતો ધમ્મો સચ્ચાધિટ્ઠાનં છન્દસમાધિ ઇન્દ્રિયસંવરો મેત્તા ઇતિ પઠમા દિસા.

દુતિયા પટિપદા દુતિયો સતિપટ્ઠાનો દુતિયો વિહારો દુતિયો સમ્મપ્પધાનો દુતિયો અચ્છરિયો અબ્ભુતો ધમ્મો ભવાધિટ્ઠાનં વીરિયસમાધિ તપો કરુણા ઇતિ દુતિયા દિસા.

તતિયા પટિપદા તતિયો સતિપટ્ઠાનો તતિયં ઝાનં તતિયો વિહારો તતિયો સમ્મપ્પધાનો તતિયો અચ્છરિયો અબ્ભુતો ધમ્મો પઞ્ઞાધિટ્ઠાનં ચિત્તસમાધિ બુદ્ધિ મુદિતા ઇતિ તતિયા દિસા.

ચતુત્થી પટિપદા ચતુત્થો સતિપટ્ઠાનો ચતુત્થં ઝાનં ચતુત્થો વિહારો ચતુત્થો સમ્મપ્પધાનો ચતુત્થો અચ્છરિયો અબ્ભુતો ધમ્મો ઉપસમાધિટ્ઠાનં વીમંસાસમાધિ સબ્બૂપધિપટિનિસ્સગ્ગો ઉપેક્ખા ઇતિ ચતુત્થી દિસા.

તત્થ પઠમા પટિપદા પઠમો સતિપટ્ઠાનો પઠમં ઝાનં પઠમો વિહારો પઠમો સમ્મપ્પધાનો પઠમો અચ્છરિયો અબ્ભુતો ધમ્મો સચ્ચાધિટ્ઠાનં છન્દસમાધિ ઇન્દ્રિયસંવરો, મેત્તા ઇતિ ઇમેસં દસન્નં સુત્તાનં એકો અત્થો, બ્યઞ્જનમેવ નાનં. ઇદં રાગચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ ભેસજ્જં.

દુતિયા પટિપદા દુતિયો સતિપટ્ઠાનો દુતિયં ઝાનં દુતિયો વિહારો દુતિયો સમ્મપ્પધાનો દુતિયો અચ્છરિયો અબ્ભુતો ધમ્મો ચાગાધિટ્ઠાનં વીરિયસમાધિ તપો કરુણા ઇતિ ઇમેસં દસન્નં સુત્તાનં એકો અત્થો, બ્યઞ્જનમેવ નાનં. ઇદં દોસચરિતસ્સ પુગ્ગલસ્સ ભેસજ્જં.

તતિયા પટિપદા તતિયો સતિપટ્ઠાનો તતિયં ઝાનં તતિયો વિહારો તતિયો સમ્મપ્પધાનો તતિયો અચ્છરિયો અબ્ભુતો ધમ્મો પઞ્ઞાધિટ્ઠાનં ચિત્તસમાધિ બુદ્ધિ મુદિતા ઇતિ ઇમેસં દસન્નં સુત્તાનં એકો અત્થો, બ્યઞ્જનમેવ નાનં. ઇદં દિટ્ઠિચરિતસ્સ મન્દસ્સ ભેસજ્જં.

ચતુત્થી પટિપદા ચતુત્થો સતિપટ્ઠાનો ચતુત્થં ઝાનં ચતુત્થો વિહારો ચતુત્થો સમ્મપ્પધાનો ચતુત્થો અચ્છરિયો અબ્ભુતો ધમ્મો ઉપસમાધિટ્ઠાનં વીમંસાસમાધિ સબ્બૂપધિપટિનિસ્સગ્ગો ઉપેક્ખા ઇતિ ઇમેસં દસન્નં સુત્તાનં એકો અત્થો, બ્યઞ્જનમેવ નાનં. ઇદં દિટ્ઠિચરિતસ્સ ઉદત્તસ્સ ભેસજ્જં.

તત્થ દુક્ખા ચ પટિપદા દન્ધાભિઞ્ઞા દુક્ખા ચ પટિપદા ખિપ્પાભિઞ્ઞા અપ્પણિહિતં વિમોક્ખમુખં, સુખા પટિપદા દન્ધાભિઞ્ઞા સુઞ્ઞતં વિમોક્ખમુખં, સુખા પટિપદા ખિપ્પાભિઞ્ઞા અનિમિત્તં વિમોક્ખમુખં.

તત્થ કાયે કાયાનુપસ્સિતા સતિપટ્ઠાનઞ્ચ વેદનાસુ વેદનાનુપસ્સિતા સતિપટ્ઠાનઞ્ચ અપ્પણિહિતં વિમોક્ખમુખં, ચિત્તે ચિત્તાનુપસ્સિતા સુઞ્ઞતં વિમોક્ખમુખં. ધમ્મેસુ ધમ્માનુપસ્સિતા અનિમિત્તં વિમોક્ખમુખં.

તત્થ પઠમઞ્ચ ઝાનં દુતિયઞ્ચ ઝાનં અપ્પણિહિતં વિમોક્ખમુખં, તતિયં ઝાનં સુઞ્ઞતં વિમોક્ખમુખં, ચતુત્થં ઝાનં અનિમિત્તં વિમોક્ખમુખં.

તત્થ પઠમો ચ વિહારો દુતિયો ચ વિહારો અપ્પણિહિતં વિમોક્ખમુખં, તતિયો વિહારો સુઞ્ઞતં વિમોક્ખમુખં, ચતુત્થો વિહારો અનિમિત્તં વિમોક્ખમુખં.

યત્થ પઠમઞ્ચ સમ્મપ્પધાનં દુતિયઞ્ચ સમ્મપ્પધાનં અપ્પણિહિતં વિમોક્ખમુખં, તતિયં સમ્મપ્પધાનં સુઞ્ઞતં વિમોક્ખમુખં, ચતુત્થં સમ્મપ્પધાનં અનિમિત્તં વિમોક્ખમુખં.

તત્થ માનપ્પહાનઞ્ચ આલયસમુગ્ઘાતો ચ અપ્પણિહિતં વિમોક્ખમુખં, અવિજ્જાપહાનં સુઞ્ઞતં વિમોક્ખમુખં, ભવૂપસમો અનિમિત્તં વિમોક્ખમુખં.

તત્થ સચ્ચાધિટ્ઠાનઞ્ચ ચાગાધિટ્ઠાનઞ્ચ અપ્પણિહિતં વિમોક્ખમુખં, પઞ્ઞાધિટ્ઠાનં સુઞ્ઞતં વિમોક્ખમુખં, ઉપસમાધિટ્ઠાનં અનિમિત્તં વિમોક્ખમુખં.

તત્થ છન્દસમાધિ ચ વીરિયસમાધિ ચ અપ્પણિહિતં વિમોક્ખમુખં, ચિત્તસમાધિ સુઞ્ઞતં વિમોક્ખમુખં, વીમંસાસમાધિ અનિમિત્તં વિમોક્ખમુખં.

તત્થ ઇન્દ્રિયસંવરો ચ તપો ચ અપ્પણિહિતં વિમોક્ખમુખં, બુદ્ધિ સુઞ્ઞતં વિમોક્ખમુખં સબ્બૂપધિપટિનિસ્સગ્ગો અનિમિત્તં વિમોક્ખમુખં.

તત્થ મેત્તા ચ કરુણા ચ અપ્પણિહિતં વિમોક્ખમુખં, મુદિતા સુઞ્ઞતં વિમોક્ખમુખં ઉપેક્ખા અનિમિત્તં વિમોક્ખમુખં.

તેસં વિક્કીળિતં. ચત્તારો આહારા તેસં પટિપક્ખો ચતસ્સો પટિપદા...પે॰... ચત્તારો વિપલ્લાસા તેસં પટિપક્ખો ચત્તારો સતિપટ્ઠાના. ચત્તારિ ઉપાદાનાનિ તેસં પટિપક્ખો ચત્તારિ ઝાનાનિ. ચત્તારો યોગા તેસં પટિપક્ખો ચત્તારો વિહારા. ચત્તારો ગન્થા તેસં પટિપક્ખો ચત્તારો સમ્મપ્પધાના. ચત્તારો આસવા તેસં પટિપક્ખો ચત્તારો અચ્છરિયા અબ્ભુતા ધમ્મા. ચત્તારો ઓઘા તેસં પટિપક્ખો ચત્તારિ અધિટ્ઠાનાનિ. ચત્તારો સલ્લા તેસં પટિપક્ખો ચતસ્સો સમાધિભાવના. ચતસ્સો વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયો તાસં પટિપક્ખો ચત્તારો સુખભાગિયા ધમ્મા. ચત્તારિ અગતિગમનાનિ તેસં પટિપક્ખો ચતસ્સો અપ્પમાણા.

સીહા બુદ્ધા પચ્ચેકબુદ્ધા સાવકા ચ હતરાગદોસમોહા, તેસં વિક્કીળિતં ભાવના સચ્છિકિરિયા બ્યન્તીકિરિયા ચ. વિક્કીળિતં ઇન્દ્રિયાધિટ્ઠાનં વિક્કીળિતં વિપરિયાસાનધિટ્ઠાનઞ્ચ. ઇન્દ્રિયાનિ સદ્ધમ્મગોચરો વિપરિયાસા

કિલેસગોચરો. અયં વુચ્ચતિ સીહવિક્કીળિતસ્સ ચ નયસ્સ દિસાલોચનસ્સ ચ નયસ્સ ભૂમીતિ. તેનાહ ''યો નેતિ વિપલ્લાસેહિ સંકિલેસે''તિ. વેય્યાકરણેસુ હિ યે ''કુસલાકુસલા''તિ ચ.

તત્થ યે દુક્ખાય પટિપદાય દન્ધાભિઞ્ઞાય ખિપ્પાભિઞ્ઞાય ચ નિય્યન્તિ, ઇમે દ્વે પુગ્ગલા; યે સુખાય પટિપદાય દન્ધાભિઞ્ઞાય ખિપ્પાભિઞ્ઞાય ચ નિય્યન્તિ, ઇમે દ્વે પુગ્ગલા. તેસં ચતુન્નં પુગ્ગલાનં અયં સંકિલેસો, ચત્તારો આહારા, ચત્તારો વિપલ્લાસા, ચત્તારિ ઉપાદાનાનિ, ચત્તારો યોગા, ચત્તારો ગન્થા, ચત્તારો આસવા, ચત્તારો ઓઘા, ચત્તારો સલ્લા, ચતસ્સો વિઞ્ઞાણટ્ઠિતિયો, ચત્તારિ અગતિગમનાનીતિ. તેસં ચતુન્નં પુગ્ગલાનં ઇદં વોદાનં, ચતસ્સો પટિપદા, ચત્તારો સતિપટ્ઠાના, ચત્તારિ ઝાનાનિ, ચત્તારો વિહારા, ચત્તારો સમ્મપ્પધાના, ચત્તારો અચ્છરિયા અબ્ભુતા ધમ્મા, ચત્તારિ અધિટ્ઠાનાનિ, ચતસ્સો સમાધિભાવના, ચત્તારો સુખભાગિયા ધમ્મા, ચતસ્સો અપ્પમાણા ઇતિ.

૮૮. તત્થ યે દુક્ખાય પટિપદાય દન્ધાભિઞ્ઞાય ખિપ્પાભિઞ્ઞાય ચ નિય્યન્તિ ઇમે દ્વે પુગ્ગલા. યે સુખાય પટિપદાય દન્ધાભિઞ્ઞાય ખિપ્પાભિઞ્ઞાય ચ નિય્યન્તિ, ઇમે દ્વે પુગ્ગલા. તત્થ યો સુખાય પટિપદાય ખિપ્પાભિઞ્ઞાય નિય્યાતિ, અયં ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ. યો સાધારણાય, અયં વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ. યો દુક્ખાય પટિપદાય દન્ધાભિઞ્ઞાય નિય્યાતિ, અયં નેય્યો.

તત્થ ભગવા ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુસ્સ પુગ્ગલસ્સ સમથં ઉપદિસતિ, નેય્યસ્સ વિપસ્સનં, સમથવિપસ્સનં વિપઞ્ચિતઞ્ઞુસ્સ. તત્થ ભગવા ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુસ્સ પુગ્ગલસ્સ મુદુકં ધમ્મદેસનં ઉપદિસતિ, તિક્ખં નેય્યસ્સ, મુદુતિક્ખં વિપઞ્ચિતઞ્ઞુસ્સ, તત્થ ભગવા ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુસ્સ પુગ્ગલસ્સ સંખિત્તેન ધમ્મં દેસયતિ, સંખિત્તવિત્થારેન વિપઞ્ચિતઞ્ઞુસ્સ, વિત્થારેન નેય્યસ્સ. તત્થ ભગવા ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુસ્સ પુગ્ગલસ્સ નિસ્સરણં ઉપદિસતિ, વિપઞ્ચિતઞ્ઞુસ્સ આદીનવઞ્ચ નિસ્સરણઞ્ચ ઉપદિસતિ, નેય્યસ્સ અસ્સાદઞ્ચ આદીનવઞ્ચ નિસ્સરણઞ્ચ ઉપદિસતિ. તત્થ ભગવા ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુસ્સ અધિપઞ્ઞાસિક્ખં પઞ્ઞાપયતિ, અધિચિત્તં વિપઞ્ચિતઞ્ઞુસ્સ, અધિસીલં નેય્યસ્સ.

તત્થ યે દુક્ખાય પટિપદાય દન્ધાભિઞ્ઞાય ખિપ્પાભિઞ્ઞાય ચ નિય્યન્તિ, ઇમે દ્વે પુગ્ગલા. યે સુખાય પટિપદાય દન્ધાભિઞ્ઞાય ખિપ્પાભિઞ્ઞાય ચ નિય્યન્તિ. ઇમે દ્વે પુગ્ગલા. ઇતિ ખો ચત્તારિ હુત્વા તીણિ ભવન્તિ ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ નેય્યોતિ.

તેસં તિણ્ણં પુગ્ગલાનં અયં સંકિલેસો, તીણિ અકુસલમૂલાનિ લોભો અકુસલમૂલં દોસો અકુસલમૂલં મોહો અકુસલમૂલં , તીણિ દુચ્ચરિતાનિ – કાયદુચ્ચરિતં વચીદુચ્ચરિતં મનોદુચ્ચરિતં; તયો અકુસલવિતક્કા – કામવિતક્કો બ્યાપાદવિતક્કો વિહિંસાવિતક્કો; તિસ્સો અકુસલસઞ્ઞા – કામસઞ્ઞા બ્યાપાદસઞ્ઞા વિહિંસાસઞ્ઞા; તિસ્સો વિપરીતસઞ્ઞા – નિચ્ચસઞ્ઞા સુખસઞ્ઞા અત્તસઞ્ઞા; તિસ્સો વેદના – સુખા વેદના દુક્ખા વેદના અદુક્ખમસુખા વેદના; તિસ્સો દુક્ખતા – દુક્ખદુક્ખતા સઙ્ખારદુક્ખતા વિપરિણામદુક્ખતા; તયો અગ્ગી – રાગગ્ગિ દોસગ્ગિ મોહગ્ગિ; તયો સલ્લા – રાગસલ્લો દોસસલ્લો મોહસલ્લો; તિસ્સો જટા – રાગજટા દોસજટા મોહજટા; તિસ્સો અકુસલૂપપરિક્ખા – અકુસલં કાયકમ્મં અકુસલં વચીકમ્મં અકુસલં મનોકમ્મં. તિસ્સો વિપત્તિયો – સીલવિપત્તિ દિટ્ઠિવિપત્તિ આચારવિપત્તીતિ. તેસં તિણ્ણં પુગ્ગલાનં ઇદં વોદાનં. તીણિ કુસલમૂલાનિ – અલોભો કુસલમૂલં અદોસો કુસલમૂલં અમોહો કુસલમૂલં. તીણિ સુચરિતાનિ – કાયસુચરિતં વચીસુચરિતં મનોસુચરિતં. તયો કુસલવિતક્કા – નેક્ખમ્મવિતક્કો અબ્યાપાદવિતક્કો અવિહિંસાવિતક્કો. તયો સમાધી – સવિતક્કો સવિચારો

સમાધિ અવિતક્કો વિચારમત્તો સમાધિ અવિતક્કો અવિચારો સમાધિ. તિસ્સો કુસલસઞ્ઞા – નેક્ખમ્મસઞ્ઞા અબ્યાપાદસઞ્ઞા અવિહિંસાસઞ્ઞા. તિસ્સો અવિપરીતસઞ્ઞા – અનિચ્ચસઞ્ઞા દુક્ખસઞ્ઞા અનત્તસઞ્ઞા. તિસ્સો કુસલૂપપરિક્ખા – કુસલં કાયકમ્મં કુસલં વચીકમ્મં કુસલં મનોકમ્મં. તીણિ સોચેય્યાનિ – કાયસોચેય્યં વચીસોચેય્યં મનોસોચેય્યં; તિસ્સો સમ્પત્તિયો – સીલસમ્પત્તિ સમાધિસમ્પત્તિ પઞ્ઞાસમ્પત્તિ. તિસ્સો સિક્ખા – અધિસીલસિક્ખા અધિચિત્તસિક્ખા અધિપઞ્ઞાસિક્ખા; તયો ખન્ધા – સીલક્ખન્ધો સમાધિક્ખન્ધો પઞ્ઞાક્ખન્ધો. તીણિ વિમોક્ખમુખાનિ – સુઞ્ઞતં અનિમિત્તં અપ્પણિહિતન્તિ.

ઇતિ ખો ચત્તારિ હુત્વા તીણિ ભવન્તિ, તીણિ હુત્વા દ્વે ભવન્તિ તણ્હાચરિતો ચ દિટ્ઠિચરિતો ચ.

તેસં દ્વિન્નં પુગ્ગલાનં અયં સંકિલેસો, તણ્હા ચ અવિજ્જા ચ અહિરિકઞ્ચ અનોત્તપ્પઞ્ચ અસ્સતિ ચ અસમ્પજઞ્ઞઞ્ચ અયોનિસો મનસિકારો ચ કોસજ્જઞ્ચ દોવચસ્સઞ્ચ અહંકારો ચ મમંકારો ચ અસ્સદ્ધા ચ પમાદો ચ અસદ્ધમ્મસ્સવનઞ્ચ અસંવરો ચ અભિજ્ઝા ચ બ્યાપાદો ચ નીવરણઞ્ચ સંયોજનઞ્ચ કોધો ચ ઉપનાહો ચ મક્ખો ચ પલાસો ચ ઇસ્સા ચ મચ્છેરઞ્ચ માયા ચ સાઠેય્યઞ્ચ સસ્સતદિટ્ઠિ ચ ઉચ્છેદદિટ્ઠિ ચાતિ.

તેસં દ્વિન્નં પુગ્ગલાનં ઇદં વોદાનં, સમથો ચ વિપસ્સના ચ હિરી ચ ઓત્તપ્પઞ્ચ સતિ ચ સમ્પજઞ્ઞઞ્ચ યોનિસો મનસિકારો ચ વીરિયારમ્ભો ચ સોવચસ્સઞ્ચ ધમ્મે ઞાણઞ્ચ અન્વયે ઞાણઞ્ચ ખયે ઞાણઞ્ચ અનુપ્પાદે ઞાણઞ્ચ સદ્ધા ચ અપ્પમાદો ચ સદ્ધમ્મસ્સવનઞ્ચ સંવરો ચ અનભિજ્ઝા ચ અબ્યાપાદો ચ રાગવિરાગા ચ ચેતોવિમુત્તિ અવિજ્જાવિરાગા ચ પઞ્ઞાવિમુત્તિ અભિસમયો ચ અપ્પિચ્છતા ચ સન્તુટ્ઠિ ચ અક્કોધો ચ અનુપનાહો ચ અમક્ખો ચ અપલાસો ચ ઇસ્સાપહાનઞ્ચ મચ્છરિયપ્પહાનઞ્ચ વિજ્જા ચ વિમુત્તિ ચ સઙ્ખતારમ્મણો ચ વિમોક્ખો અસઙ્ખતારમ્મણો ચ વિમોક્ખો સઉપાદિસેસા ચ નિબ્બાનધાતુ અનુપાદિસેસા ચ નિબ્બાનધાતૂતિ.

અયં વુચ્ચતિ તિપુક્ખલસ્સ ચ નયસ્સ અઙ્કુસસ્સ ચ નયસ્સ ભૂમીતિ. તેનાહ ‘‘યો અકુસલે સમૂલેહિ નેતી’’તિ ‘‘ઓલોકેત્વા દિસલોચનેના’’તિ ચ.

નિયુત્તં નયસમુટ્ઠાનં.

સાસનપટ્ઠાનં

૮૯. તત્થ અટ્ઠારસ મૂલપદા કુહિં દટ્ઠબ્બા? સાસનપટ્ઠાને. તત્થ કતમં સાસનપટ્ઠાનં? સંકિલેસભાગિયં સુત્તં, વાસનાભાગિયં સુત્તં, નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં, અસેક્ખભાગિયં સુત્તં, સંકિલેસભાગિયઞ્ચ વાસનાભાગિયઞ્ચ સુત્તં, સંકિલેસભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ સુત્તં, સંકિલેસભાગિયઞ્ચ અસેક્ખભાગિયઞ્ચ સુત્તં, સંકિલેસભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ અસેક્ખભાગિયઞ્ચ સુત્તં, સંકિલેસભાગિયઞ્ચ વાસનાભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ સુત્તં, વાસનાભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ સુત્તં, તણ્હાસંકિલેસભાગિયં સુત્તં, દિટ્ઠિસંકિલેસભાગિયં સુત્તં, દુચ્ચરિતસંકિલેસભાગિયં સુત્તં, તણ્હાવોદાનભાગિયં સુત્તં, દિટ્ઠિવોદાનભાગિયં સુત્તં, દુચ્ચરિતવોદાનભાગિયં સુત્તં.

તત્થ સંકિલેસો તિવિધો – તણ્હાસંકિલેસો દિટ્ઠિસંકિલેસો દુચ્ચરિતસંકિલેસો. તત્થ તણ્હાસંકિલેસો સમથેન વિસુજ્ઝતિ, સો સમથો સમાધિક્ખન્ધો. દિટ્ઠિસંકિલેસો વિપસ્સનાય વિસુજ્ઝતિ, સા વિપસ્સના પઞ્ઞાક્ખન્ધો. દુચ્ચરિતસંકિલેસો સુચરિતેન વિસુજ્ઝતિ, તં સુચરિતં સીલક્ખન્ધો. તસ્સ સીલે પતિટ્ઠિતસ્સ યદિ આસત્તિ ઉપ્પજ્જતિ ભવેસુ, એવં સાયં સમથવિપસ્સના ભાવનામયં પુઞ્ઞક્રિયવત્થુ ભવતિ તત્રૂપપત્તિયા સંવત્તતિ. ઇમાનિ ચત્તારિ સુત્તાનિ, સાધારણાનિ કતાનિ અટ્ઠ ભવન્તિ, તાનિયેવ અટ્ઠ સુત્તાનિ સાધારણાનિ કતાનિ સોળસ ભવન્તિ.

ઇમેહિ સોળસહિ સુત્તેહિ ભિન્નેહિ નવવિધં સુત્તં ભિન્નં ભવતિ. ગાથાય ગાથા અનુમિનિતબ્બા, વેય્યાકરણેન વેય્યાકરણં અનુમિનિતબ્બં. સુત્તેન સુત્તં અનુમિનિતબ્બં.

૯૦. તત્થ કતમં સંકિલેસભાગિયં સુત્તં?

''કામન્ધા જાલસઞ્છન્ના, તણ્હાછદનછાદિતા;
પમત્તબન્ધના [પમત્તબન્ધુના (ઉદા॰ ૭૪)] બદ્ધા, મચ્છાવ કુમિનામુખે;
જરામરણમન્વેન્તિ, વચ્છો ખીરપકોવ [ખીરૂપકોવ (ક॰) પસ્સ ઉદા॰ ૬૪] માતર''ન્તિ.

ઇદં સંકિલેસભાગિયં સુત્તં.

ચત્તારિમાનિ , ભિક્ખવે, અગતિગમનાનિ. કતમાનિ ચત્તારિ? છન્દાગતિં [છન્દા અગતિં (સી॰ ક॰) પસ્સ અ॰ નિ॰ ૪.૧૭] ગચ્છતિ, દોસાગતિં ગચ્છતિ, મોહાગતિં ગચ્છતિ, ભયાગતિં ગચ્છતિ. ઇમાનિ ખો, ભિક્ખવે, ચત્તારિ અગતિગમનાનિ. ઇદમવોચ ભગવા, ઇદં વત્વાન સુગતો, અથાપરં એતદવોચ સત્થા –

''છન્દા દોસા ભયા મોહા, યો ધમ્મં અતિવત્તતિ;
નિહીયતિ તસ્સ યસો, કાળપક્ખેવ ચન્દિમા''તિ.

ઇદં સંકિલેસભાગિયં સુત્તં.

''મનોપુબ્બઙ્ગમા ધમ્મા, મનોસેટ્ઠા મનોમયા;
મનસા ચે પદુટ્ઠેન, ભાસતિ વા કરોતિ વા;
તતો નં દુક્ખમન્વેતિ, ચક્કંવ વહતો પદ''ન્તિ.

ઇદં સંકિલેસભાગિયં સુત્તં.

‘‘મિદ્ધી [પસ્સ ધ॰ પ॰ ૩૨૫] યદા હોતિ મહગ્ઘસો ચ, નિદ્દાયિતા સમ્પરિવત્તસાયી;
મહાવરાહોવ નિવાપપુટ્ઠો, પુનપ્પુનં ગબ્ભમુપેતિ મન્દો’’તિ.

ઇદં સંકિલેસભાગિયં સુત્તં.

‘‘અયસાવ મલં સમુટ્ઠિતં, તતુટ્ઠાય [તદુટ્ઠાય (સી॰) પસ્સ ધ॰ પ॰ ૨૪૦] તમેવ ખાદતિ;
એવં અતિધોનચારિનં, સાનિ [તાનિ (સી॰) પસ્સ ધ॰ પ॰ ૨૪૦] કમ્માનિ નયન્તિ દુગ્ગતિ’’ન્તિ.

ઇદં સંકિલેસભાગિયં સુત્તં.

‘‘ચોરો યથા સન્ધિમુખે ગહીતો, સકમ્મુના હઞ્ઞતિ બજ્ઝતે ચ;
એવં અયં પેચ્ચ પજા પરત્થ, સકમ્મુના હઞ્ઞતિ બજ્ઝતે ચા’’તિ.

ઇદં સંકિલેસભાગિયં સુત્તં.

‘‘સુખકામાનિ ભૂતાનિ, યો દણ્ડેન વિહિંસતિ;
અત્તનો સુખમેસાનો, પેચ્ચ સો ન લભતે [લભે (ક॰) પસ્સ ધ॰ પ॰ ૧૩૧] સુખ’’ન્તિ.

ઇદં સંકિલેસભાગિયં સુત્તં.

‘‘ગુન્નં ચે તરમાનાનં, જિમ્હં ગચ્છતિ પુઙ્ગવો;
સબ્બા તા જિમ્હં ગચ્છન્તિ, નેત્તે જિમ્હં ગતે [જિમ્હગતે (સી॰ ક॰) પસ્સ અ॰ નિ॰ ૪.૭૦] સતિ.

‘‘એવમેવ મનુસ્સેસુ, યો હોતિ સેટ્ઠસમ્મતો;
સો ચે અધમ્મં ચરતિ, પગેવ ઇતરા પજા;
સબ્બં રટ્ઠં દુક્ખં સેતિ, રાજા ચે હોતિ અધમ્મિકો’’તિ.

ઇદં સંકિલેસભાગિયં સુત્તં.

‘‘સુકિચ્છરૂપાવતિમે મનુસ્સા, કરોન્તિ પાપં ઉપધીસુ રત્તા;
ગચ્છન્તિ તે બહુજનસન્નિવાસં, નિરયં અવીચિં કટુકં ભયાનક’’ન્તિ.

ઇદં સંકિલેસભાગિયં સુત્તં.

‘‘ફલં વે [પસ્સ અ॰ નિ॰ ૪.૬૮] કદલિં હન્તિ, ફલં વેળું ફલં નળં;
સક્કારો કાપુરિસં હન્તિ, ગબ્ભો અસ્સતરિં યથા’’તિ.

ઇદં સંકિલેસભાગિયં સુત્તં.

‘‘કોધમક્ખગરુ ભિક્ખુ, લાભસક્કારગારવો [લાભસક્કારકારણા (સી॰ ક॰) પસ્સ અ॰ નિ॰ ૪.૪૩];

સુખેત્તે પૂતિબીજંવ, સદ્ધમ્મે ન વિરૂહતી’’તિ.

ઇદં સંકિલેસભાગિયં સુત્તં.

૯૧. ‘‘ઇધાહં, ભિક્ખવે, એકચ્ચં પુગ્ગલં પદુટ્ઠચિત્તં એવં ચેતસા ચેતો પરિચ્ચ પજાનામિ, (યથા ખો અયં પુગ્ગલો ઇરિયતિ, યઞ્ચ પટિપદં પટિપન્નો, યઞ્ચ મગ્ગં સમારૂળ્હો) [( ) નત્થિ અ॰ નિ॰ ૧.૪૩-૪૪; ઇતિવુ॰ ૨૦]. ઇમમ્હિ ચાયં સમયે કાલં કરેય્ય, યથાભતં નિક્ખિત્તો, એવં નિરયે. તં કિસ્સ હેતુ? ચિત્તં હિસ્સ, ભિક્ખવે, પદુટ્ઠં [પદોસિતં (સી॰ ક॰) અ॰ નિ॰ ૧.૪૩; ઇતિવુ॰ ૨૦ પસ્સિતબ્બં], ચેતોપદોસહેતુ [ચિત્તપદોસહેતુ (સી॰ ક॰)] ખો પન, ભિક્ખવે, એવમિધેકચ્ચે સત્તા કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા અપાયં દુગ્ગતિં વિનિપાતં નિરયં ઉપપજ્જન્તી’’તિ. એતમત્થં ભગવા અવોચ, તત્થેતં ઇતિ વુચ્ચતિ –

‘‘પદુટ્ઠચિત્તં ઞત્વાન, એકચ્ચં ઇધ પુગ્ગલં;
એતમત્થઞ્ચ બ્યાકાસિ, બુદ્ધો [સત્થા (સી॰ ક॰)] ભિક્ખૂન સન્તિકે;

ઇમમ્હિ ચાયં સમયે, કાલં કયિરાથ પુગ્ગલો;
નિરયં ઉપપજ્જેય્ય, ચિત્તં હિસ્સ પદૂસિતં;
ચેતોપદોસહેતુ હિ, સત્તા ગચ્છન્તિ દુગ્ગતિં.

યથાભતં નિક્ખિપેય્ય, એવમેવ તથાવિધો;
કાયસ્સ ભેદા દુપ્પઞ્ઞો, નિરયં સોપપજ્જતી’’તિ.

અયમ્પિ અત્થો વુત્તો ભગવતા ઇતિ મે સુતન્તિ.

ઇદં સંકિલેસભાગિયં સુત્તં.

‘‘સચે ભાયથ દુક્ખસ્સ, સચે વો દુક્ખમપ્પિયં;
માકત્થ પાપકં કમ્મં, આવિ [આવી (સી॰) પસ્સ ઉદા॰ ૪૪] વા યદિ વા રહો.

‘‘સચે ચ પાપકં કમ્મં, કરિસ્સથ કરોથ વા;
ન વો દુક્ખા પમુત્યત્થિ, ઉપેચ્ચપિ પલાયત’’ન્તિ.

ઇદં સંકિલેસભાગિયં સુત્તં.

‘‘અધમ્મેન ધનં લદ્ધા, મુસાવાદેન ચૂભયં;
મમેતિ બાલા મઞ્ઞન્તિ, તં કથં નુ ભવિસ્સતિ.

‘‘અન્તરાયા સુ ભવિસ્સન્તિ, સમ્ભતસ્સ વિનસ્સતિ;
મતા સગ્ગં ન ગચ્છન્તિ, નનુ એત્તાવતા હતા’’તિ.

ઇદં સંકિલેસભાગિયં સુત્તં.

“કથં ખણતિ અત્તાનં, કથં મિત્તેહિ જીરતિ;
કથં વિવટ્ટતે ધમ્મા, કથં સગ્ગં ન ગચ્છતિ.

“લોભા ખણતિ અત્તાનં, લુદ્ધો મિત્તેહિ જીરતિ;
લોભા વિવટ્ટતે ધમ્મા, લોભા સગ્ગં ન ગચ્છતી”તિ.

ઇદં સંકિલેસભાગિયં સુત્તં.

“ચરન્તિ બાલા દુમ્મેધા, અમિત્તેનેવ અત્તના;
કરોન્તા પાપકં કમ્મં, યં હોતિ કટુકપ્ફલં [કટકં ફલં (ક॰) પસ્સ ધ॰ પ॰ ૬૬].

“ન તં કમ્મં કતં સાધુ, યં કત્વા અનુતપ્પતિ;
યસ્સ અસ્સુમુખો રોદં, વિપાકં પટિસેવતી”તિ.

ઇદં સંકિલેસભાગિયં સુત્તં.

“દુક્કરં દુત્તિતિક્ખઞ્ચ, અબ્યત્તેન ચ [અવિયત્તેન (સી॰ ક॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૧.૧૭] સામઞ્ઞં;
બહૂ હિ તત્થ સમ્બાધા, યત્થ બાલો વિસીદતિ.

“યો હિ અત્થઞ્ચ ધમ્મઞ્ચ, ભાસમાને તથાગતે;
મનં પદોસયે બાલો, મોઘં ખો તસ્સ જીવિતં.

“એતઞ્ચાહં અરહામિ, દુક્ખઞ્ચ ઇતો ચ પાપિયતરં ભન્તે;
યો અપ્પમેય્યેસુ તથાગતેસુ, ચિત્તં પદોસેમિ અવીતરાગો”તિ.

ઇદં સંકિલેસભાગિયં સુત્તં.

“અપ્પમેય્યં પમિનન્તો, કોધ વિદ્વા વિકપ્પયે;
અપ્પમેય્યં પમાયિનં [પમાયન્તં (સી॰ ક॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૧.૧૭૯], નિવુતં તં મઞ્ઞે અકિસ્સવ”ન્તિ.

ઇદં સંકિલેસભાગિયં સુત્તં.

“પુરિસસ્સ હિ જાતસ્સ, કુઠારી [કુધારી (ક॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૧.૧૮૦] જાયતે મુખે;
યાય છિન્દતિ અત્તાનં, બાલો દુબ્ભાસિતં ભણં.

“ન હિ સત્થં સુનિસિતં, વિસં હલાહલં ઇવ;
એવં વિરદ્ધં પાતેતિ, વાચા દુબ્ભાસિતા યથા”તિ.

ઇદં સંકિલેસભાગિયં સુત્તં.

૯૩. “યો નિન્દિયં પસંસતિ, તં વા નિન્દતિ યો પસંસિયો.

વિચિનાતિ મુખેન સો કલિં, કલિના તેન સુખં ન વિન્દતિ.

‘‘અપ્પમત્તો અયં કલિ, યો અક્ખેસુ ધનપરાજયો;
સબ્બસ્સાપિ સહાપિ અત્તના, અયમેવ મહન્તતરો [મહત્તરો (ક॰) પસ્સ અ॰ નિ॰ ૪.૩; સં॰ નિ॰ ૧.૧૮૦] કલિ;
યો સુગતેસુ મનં પદોસયે.

‘‘સતં સહસ્સાનં નિરબ્બુદાનં, છત્તિંસતી પઞ્ચ ચ અબ્બુદાનિ;
યમરિયગરહી નિરયં ઉપેતિ, વાચં મનઞ્ચ પણિધાય પાપક’’ન્તિ.

ઇદં સંકિલેસભાગિયં સુત્તં.

‘‘યો લોભગુણે અનુયુત્તો, સો વચસા [વચસા ચ (ક॰) પસ્સ સુ॰ નિ॰ ૬૬૮] પરિભાસતિ અઞ્ઞે;
અસ્સદ્ધો કદરિયો [અનરિયો (સી॰ ક॰)] અવદઞ્ઞૂ, મચ્છરિ પેસુણિયં અનુયુત્તો.

‘‘મુખદુગ્ગ વિભૂત અનરિય, ભૂનહુ પાપક દુક્કટકારિ;
પુરિસન્ત કલી અવજાતપુત્ત [અવજાતકપુત્ત (સી॰ ક॰) પસ્સ સુ॰ નિ॰ ૬૬૯], મા બહુભાણિધ નેરયિકોસિ.

‘‘રજમાકિરસી અહિતાય, સન્તે ગરહસિ કિબ્બિસકારી;
બહૂનિ દુચ્ચરિતાનિ ચરિત્વા, ગચ્છસિ ખો પપતં ચિરરત્ત’’ન્તિ.

ઇદં સંકિલેસભાગિયં સુત્તં.

તત્થ કતમં વાસનાભાગિયં સુત્તં?

‘‘મનોપુબ્બઙ્ગમા ધમ્મા, મનોસેટ્ઠા મનોમયા;
મનસા ચે પસન્નેન, ભાસતિ વા કરોતિ વા;
તતો નં સુખમન્વેતિ, છાયાવ અનપાયિની’’તિ [અનુપાયિનીતિ (ક॰) પસ્સ ધ॰ પ॰ ૨].

ઇદં વાસનાભાગિયં સુત્તં.

૯૩. મહાનામો સક્કો ભગવન્તં એતદવોચ – ‘‘ઇદં, ભન્તે, કપિલવત્થુ ઇદ્ધઞ્ચેવ ફીતઞ્ચ બાહુજઞ્ઞં [બહુજનં (સી॰ ક॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૫.૧૦૧૮] આકિણ્ણમનુસ્સં સમ્બાધબ્યૂહં, સો ખો અહં, ભન્તે, ભગવન્તં વા પયિરુપાસિત્વા મનોભાવનીયે વા ભિક્ખૂ સાયન્હસમયં કપિલવત્થું પવિસન્તો ભન્તેનપિ હત્થિના સમાગચ્છામિ, ભન્તેનપિ અસ્સેન સમાગચ્છામિ, ભન્તેનપિ રથેન સમાગચ્છામિ, ભન્તેનપિ સકટેન સમાગચ્છામિ, ભન્તેનપિ પુરિસેન સમાગચ્છામિ, તસ્સ મય્હં, ભન્તે, તસ્મિં સમયે મુસ્સતેવ ભગવન્તં આરબ્ભ સતિ, મુસ્સતિ ધમ્મં આરબ્ભ સતિ, મુસ્સતિ સઙ્ઘં આરબ્ભ સતિ. તસ્સ મય્હં, ભન્તે, એવં હોતિ ‘ઇમમ્હિ ચાહં સાયન્હસમયે કાલં કરેય્યં, કા મય્હં [મમસ્સ (સી॰ ક॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૫.૧૦૧૮] ગતિ, કો અભિસમ્પરાયો’’’તિ.

“મા ભાયિ, મહાનામ, મા ભાયિ, મહાનામ, અપાપકં તે મરણં ભવિસ્સતિ, અપાપિકા [અપાપિકા તે (સી॰)] કાલઙ્કિરિયા. ચતૂહિ ખો, મહાનામ, ધમ્મેહિ સમન્નાગતો અરિયસાવકો નિબ્બાનનિન્નો હોતિ નિબ્બાનપોણો નિબ્બાનપબ્ભારો. કતમેહિ ચતૂહિ? ઇધ, મહાનામ, અરિયસાવકો બુદ્ધે અવેચ્ચપ્પસાદેન સમન્નાગતો હોતિ, ઇતિપિ સો ભગવા અરહં…પે॰… બુદ્ધો ભગવાતિ. ધમ્મે…પે॰… સઙ્ઘે…પે॰… અરિયકન્તેહિ સીલેહિ સમન્નાગતો હોતિ અખણ્ડેહિ…પે॰… સમાધિસંવત્તનિકેહિ. સેય્યથાપિ, મહાનામ, રુક્ખો પાચીનનિન્નો પાચીનપોણો પાચીનપબ્ભારો, સો મૂલચ્છિન્નો [મૂલેહિ છિન્નો (સી॰ ક॰)] કતમેન પપતેય્યા”તિ? “યેન, ભન્તે, નિન્નો યેન પોણો યેન પબ્ભારો”તિ. “એવમેવ ખો, મહાનામ, ઇમેહિ ચતૂહિ ધમ્મેહિ સમન્નાગતો અરિયસાવકો નિબ્બાનનિન્નો હોતિ નિબ્બાનપોણો નિબ્બાનપબ્ભારો. મા ભાયિ, મહાનામ, મા ભાયિ, મહાનામ, અપાપકં તે મરણં ભવિસ્સતિ, અપાપિકા કાલઙ્કિરિયા”તિ.

ઇદં વાસનાભાગિયં સુત્તં.

“સુખકામાનિ ભૂતાનિ, યો દણ્ડેન ન હિંસતિ;
અત્તનો સુખમેસાનો, પેચ્ચ સો લભતે સુખ”ન્તિ.

ઇદં વાસનાભાગિયં સુત્તં.

“ગુન્નઞ્ચે તરમાનાનં, ઉજું ગચ્છતિ પુઙ્ગવો;
સબ્બા તા ઉજું ગચ્છન્તિ, નેત્તે ઉજું ગતે સતિ.

“એવમેવ મનુસ્સેસુ, યો હોતિ સેટ્ઠસમ્મતો;
સો સચે [સો ચેવ (સી॰) પસ્સ (સી॰) પસ્સ અ॰ નિ॰ ૪.૭૦] ધમ્મં ચરતિ, પગેવ ઇતરા પજા;
સબ્બં રટ્ઠં સુખં સેતિ, રાજા ચે હોતિ ધમ્મિકો”તિ.

ઇદં વાસનાભાગિયં સુત્તં.

૯૪. ભગવા સાવત્થિયં વિહરતિ જેતવને અનાથપિણ્ડિકસ્સ આરામે. તેન ખો પન સમયેન સમ્બહુલા ભિક્ખૂ ભગવતો ચીવરકમ્મં કરોન્તિ “નિટ્ઠિતચીવરો ભગવા તેમાસચ્ચયેન ચારિકં પક્કમિસ્સતી”તિ. તેન ખો પન સમયેન ઇસિદત્તપુરાણા થપતયો સાકેતે [સાધુકે (સં॰ નિ॰ ૫.૧૦૦૨)] પટિવસન્તિ કેનચિ દેવ કરણીયેન. અસ્સોસું ખો ઇસિદત્તપુરાણા થપતયો “સમ્બહુલા કિર ભિક્ખૂ ભગવતો ચીવરકમ્મં કરોન્તિ. નિટ્ઠિતચીવરો ભગવા તેમાસચ્ચયેન ચારિકં પક્કમિસ્સતી”તિ.

અથ ખો ઇસિદત્તપુરાણા થપતયો મગ્ગે પુરિસં ઠપેસું “યદા ત્વં અમ્ભો પુરિસ પસ્સેય્યાસિ ભગવન્તં આગચ્છન્તં અરહન્તં સમ્માસમ્બુદ્ધં, અથ અમ્હાકં આરોચેય્યાસી”તિ. દ્વીહતીહં ઠિતો ખો સો પુરિસો અદ્દસ ભગવન્તં દૂરતોવ આગચ્છન્તં, દિસ્વાન યેન ઇસિદત્તપુરાણા થપતયો તેનુપસઙ્કમિ, ઉપસઙ્કમિત્વા ઇસિદત્તપુરાણે થપતયો એતદવોચ “અયં સો ભન્તે [અયં ભન્તે (સી॰ ક॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૫.૧૦૦૨] ભગવા આગચ્છતિ અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો, યસ્સદાનિ કાલં મઞ્ઞથા”તિ.

અથ ખો ઇસિદત્તપુરાણા થપતયો યેન ભગવા તેનુપસઙ્કમિંસુ, ઉપસઙ્કમિત્વા ભગવન્તં અભિવાદેત્વા ભગવન્તં પિટ્ઠિતો પિટ્ઠિતો અનુબન્ધિંસુ. અથ ખો ભગવા મગ્ગા ઓક્કમ્મ યેન અઞ્ઞતરં રુક્ખમૂલં તેનુપસઙ્કમિ, ઉપસઙ્કમિત્વા પઞ્ઞત્તે આસને નિસીદિ. ઇસિદત્તપુરાણા થપતયો ભગવન્તં અભિવાદેત્વા એકમન્તં નિસીદિંસુ, એકમન્તં નિસિન્ના ખો ઇસિદત્તપુરાણા થપતયો ભગવન્તં એતદવોચું –

''યદા મયં ભન્તે ભગવન્તં સુણોમ 'સાવત્થિયા કોસલેસુ ચારિકં પક્કમિસ્સતી'તિ, હોતિ નો તસ્મિં સમયે અનત્તમનતા હોતિ દોમનસ્સં 'દૂરે નો ભગવા ભવિસ્સતી'તિ. યદા પન મયં ભન્તે ભગવન્તં સુણોમ 'સાવત્થિયા કોસલેસુ ચારિકં પક્કન્તો'તિ, હોતિ નો તસ્મિં સમયે અનત્તમનતા હોતિ દોમનસ્સં 'દૂરે નો ભગવા'તિ...પે॰....

''યદા પન મયં ભન્તે ભગવન્તં સુણોમ 'કાસીસુ મગધેસુ [કાસીહિ માગધે (સં॰ નિ॰ ૫.૧૦૦૨)] ચારિકં પક્કમિસ્સતી'તિ, હોતિ નો તસ્મિં સમયે અનત્તમનતા હોતિ દોમનસ્સં 'દૂરે નો ભગવા ભવિસ્સતી'તિ . યદા પન મયં ભન્તે ભગવન્તં સુણોમ 'કાસીસુ મગધેસુ ચારિકં પક્કન્તો'તિ, અનપ્પકા નો તસ્મિં સમયે અનત્તમનતા હોતિ અનપ્પકં દોમનસ્સં 'દૂરે નો ભગવા'તિ.

''યદા પન મયં ભન્તે ભગવન્તં સુણોમ 'મગધેસુ કાસીસુ ચારિકં પક્કમિસ્સતી'તિ, હોતિ નો તસ્મિં સમયે અત્તમનતા હોતિ સોમનસ્સં 'આસન્ને નો ભગવા ભવિસ્સતી'તિ. યદા પન મયં ભન્તે ભગવન્તં સુણોમ 'મગધેસુ કાસીસુ ચારિકં પક્કન્તો'તિ, હોતિ નો તસ્મિં સમયે અત્તમનતા હોતિ સોમનસ્સં 'આસન્ને નો ભગવા'તિ...પે॰....

''યદા પન મયં ભન્તે ભગવન્તં સુણોમ 'કોસલેસુ સાવત્થિં [સાવત્થિયં (સી॰ ક॰)] ચારિકં પક્કમિસ્સતી'તિ. હોતિ નો તસ્મિં સમયે અત્તમનતા હોતિ સોમનસ્સં 'આસન્ને નો ભગવા ભવિસ્સતી'તિ.

''યદા પન મયં ભન્તે ભગવન્તં સુણોમ 'સાવત્થિયં વિહરતિ જેતવને અનાથપિણ્ડિકસ્સ આરામે'તિ હોતિ અનપ્પકા નો તસ્મિં સમયે અત્તમનતા, હોતિ અનપ્પકં સોમનસ્સં 'આસન્ને નો ભગવા'''તિ.

''તસ્માતિહ, થપતયો, સમ્બાધો ઘરાવાસો રજાપથો, અબ્ભોકાસો પબ્બજ્જા, અલઞ્ચ પન વો, થપતયો, અપ્પમાદાયા''તિ. ''અત્થિ ખો નો, ભન્તે, એતમ્હા સમ્બાધા અઞ્ઞો સમ્બાધો સમ્બાધતરો ચેવ સમ્બાધસઙ્ખાતતરો ચા''તિ? ''કતમો પન વો, થપતયો, એતમ્હા સમ્બાધા અઞ્ઞો સમ્બાધો સમ્બાધતરો ચેવ સમ્બાધસઙ્ખાતતરો ચા''તિ?

''ઇધ મયં, ભન્તે, યદા રાજા પસેનદિ કોસલો ઉય્યાનભૂમિં નિય્યાતુકામો [ગન્તુકામો (સી॰ ક॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૫.૧૦૦૨] હોતિ, યે તે રઞ્ઞો પસેનદિસ્સ કોસલસ્સ નાગા ઓપવય્હા, તે કપ્પેત્વા યા તા રઞ્ઞો પસેનદિસ્સ કોસલસ્સ પજાપતિયો પિયા મનાપા, તા [તાસં (સી॰ ક॰)] એકં પુરતો એકં પચ્છતો નિસીદાપેમ, તાસં ખો પન, ભન્તે, ભગિનીનં એવરૂપો ગન્ધો હોતિ. સેય્યથાપિ નામ ગન્ધકરણ્ડકસ્સ તાવદેવ વિવરિયમાનસ્સ, યથા તં રાજકઞ્ઞાનં [રાજારહેન (સી॰ ક॰)] ગન્ધેન વિભૂસિતાનં. તાસં ખો પન, ભન્તે, ભગિનીનં એવરૂપો કાયસમ્ફસ્સો હોતિ, સેય્યથાપિ નામ તૂલપિચુનો વા કપ્પાહપિચુનો વા, યથા તં રાજકઞ્ઞાનં સુખેધિતાનં. તસ્મિં ખો પન, ભન્તે, સમયે નાગોપિ રક્ખિતબ્બો હોતિ. તાપિ ભગિનિયો રક્ખિતબ્બા હોતિ. અત્તાપિ રક્ખિતબ્બા હોતિ. ન ખો પન મયં, ભન્તે, અભિજાનામ તાસુ ભગીનિસુ પાપકં ચિત્તં ઉપ્પાદેન્તા, અયં ખો નો, ભન્તે, એતમ્હા સમ્બાધા અઞ્ઞો સમ્બાધો સમ્બાધતરો ચેવ સમ્બાધસઙ્ખાતતરો ચાતિ.

“તસ્માતિહ , થપતયો, સમ્બાધો ઘરાવાસો રજાપથો, અબ્ભોકાસો પબ્બજ્જા. અલઞ્ચ પન વો, થપતયો, અપ્પમાદાય. ચતૂહિ ખો થપતયો, ધમ્મેહિ સમન્નાગતો અરિયસાવકો સોતાપન્નો હોતિ અવિનિપાતધમ્મો નિયતો સમ્બોધિપરાયણો.

“કતમેહિ ચતૂહિ? ઇધ, થપતયો, સુતવા અરિયસાવકો બુદ્ધે અવેચ્ચપ્પસાદેન સમન્નાગતો હોતિ ઇતિપિ સો ભગવા અરહં…પે॰… બુદ્ધો ભગવાતિ, ધમ્મે…પે॰… સઙ્ઘે…પે॰… વિગતમલમચ્છેરેન ચેતસા અગારં અજ્ઝાવસતિ, મુત્તચાગો પયતપાણિ વોસ્સગ્ગરતો યાચયોગો દાનસંવિભાગરતો અપ્પટિવિભત્તં. ઇમેહિ ખો, થપતયો, ચતૂહિ ધમ્મેહિ સમન્નાગતો અરિયસાવકો સોતાપન્નો હોતિ અવિનિપાતધમ્મો નિયતો સમ્બોધિપરાયણો.

“તુમ્હે ખો, થપતયો, બુદ્ધે અવેચ્ચપ્પસાદેન સમન્નાગતા ઇતિપિ સો ભગવા અરહં…પે॰… બુદ્ધો ભગવાતિ, ધમ્મે…પે॰… સઙ્ઘે…પે॰… યં ખો પન કિઞ્ચિ કુલે દેય્યધમ્મં, સબ્બં તં અપ્પટિવિભત્તં સીલવન્તેહિ કલ્યાણધમ્મેહિ, તં કિં મઞ્ઞથ, થપતયો, કતિવિધા તે કોસલેસુ મનુસ્સા યે તુમ્હાકં સમસમા યદિદં દાનસંવિભાગેહી”તિ? “લાભા નો, ભન્તે, સુલદ્ધં નો, ભન્તે, યેસં નો ભગવા એવં પજાનાતી”તિ.

ઇદં વાસનાભાગિયં સુત્તં.

‘‘એકપુપ્ફં ચજિત્વાન [યજિત્વાન (ક॰) પસ્સ થેરગા॰ ૯૬], સહસ્સં કપ્પકોટિયો.

દેવે ચેવ મનુસ્સે ચ, સેસેન પરિનિબ્બુતો”તિ.

ઇદં વાસનાભાગિયં સુત્તં.

“અસ્સત્થે હરિતોભાસે, સંવિરૂળ્હમ્હિ પાદપે;
એકં બુદ્ધગતં [બુદ્ધકતં (ક॰) પસ્સ થેરગા॰ ૨૧૭] સઞ્ઞં, અલભિંત્થં [અલભિંહં (સી॰ ક॰)] પતિસ્સતો.

“અજ્જ તિંસં તતો કપ્પા, નાભિજાનામિ દુગ્ગતિં;
તિસ્સો વિજ્જા સચ્છિકતા, તસ્સા સઞ્ઞાય વાસના”તિ.

ઇદં વાસનાભાગિયં સુત્તં.

“પિણ્ડાય કોસલં પુરં, પાવિસિ અગ્ગપુગ્ગલો;
અનુકમ્પકો પુરેભત્તં, તણ્હાનિઘાતકો મુનિ.

“પુરિસસ્સ વટંસકો હત્થે, સબ્બપુપ્ફેહિલઙ્કતો;
સો અદ્દસાસિ સમ્બુદ્ધં, ભિક્ખુસઙ્ઘપુરક્ખતં.

“પવિસન્તં રાજમગ્ગેન, દેવમાનુસપૂજિતં;
હટ્ઠો ચિત્તં પસાદેત્વા, સમ્બુદ્ધમુપસઙ્કમિ.

“સો તં વટંસકં સુરભિં, વણ્ણવન્તં મનોરમં;

સમ્બુદ્ધસ્સુપનામેસિ, પસન્નો સેહિ પાણિભિ.

‘‘તતો અગ્ગિસિખા વણ્ણા, બુદ્ધસ્સ લપનન્તરા;
સહસ્સરંસિ વિજ્જુરિવ, ઓક્કા નિક્ખમિ આનના.

‘‘પદક્ખિણં કરિત્વાન, સીસે આદિચ્ચબન્ધુનો;
તિક્ખત્તું પરિવટ્ટેત્વા, મુદ્ધનન્તરધાયથ.

‘‘ઇદં દિસ્વા અચ્છરિયં, અબ્ભુતં લોમહંસનં;
એકંસં ચીવરં કત્વા, આનન્દો એતદબ્રવિ.

‘‘‘કો હેતુ સિતકમ્મસ્સ, બ્યાકરોહિ મહામુને;
ધમ્માલોકો ભવિસ્સતિ, કઙ્ખં વિતર નો મુને.

‘‘‘યસ્સ તં સબ્બધમ્મેસુ, સદા ઞાણં પવત્તતિ;
કઙ્ખિં વેમતિકં થેરં, આનન્દં એતદબ્રવિ.

‘‘‘યો સો આનન્દ પુરિસો, મયિ ચિત્તં પસાદયિ;
ચતુરાસીતિકપ્પાનિ, દુગ્ગતિં ન ગમિસ્સતિ.

‘‘‘દેવેસુ દેવસોભગ્ગં, દિબ્બં રજ્જં પસાસિય;
મનુજેસુ મનુજિન્દો, રાજા રટ્ઠે ભવિસ્સતિ.

‘‘‘સો ચરિમં પબ્બજિત્વા, સચ્છિકત્વાન [સચ્છિકત્વા ચ (ક॰)] ધમ્મતં;
પચ્ચેકબુદ્ધો ધુતરાગો, વટંસકો નામ ભવિસ્સતિ.

‘‘‘નત્થિ ચિત્તે [પસ્સ વિ॰ વ॰ ૮૦૪] પસન્નમ્હિ, અપ્પકા નામ દક્ખિણા;
તથાગતે વા સમ્બુદ્ધે, અથ વા તસ્સ સાવકે.

‘‘‘એવં અચિન્તિયા [પસ્સ અપ॰ થેર ૧.૧.૮૨] બુદ્ધા, બુદ્ધધમ્મા અચિન્તિયા;
અચિન્તિયે પસન્નાનં, વિપાકો હોતિ અચિન્તિયો’’’તિ.

ઇદં વાસનાભાગિયં સુત્તં.

૯૬. ‘‘ઇધાહં, ભિક્ખવે, એકચ્ચં પુગ્ગલં પસન્નચિત્તં એવં ચેતસા ચેતો પરિચ્ચ પજાનામિ ‘‘(યથા ખો અયં પુગ્ગલો ઇરિયતિ, યઞ્ચ પટિપદં પટિપન્નો, યઞ્ચ મગ્ગં સમારૂળ્હો) [( ) નત્થિ અ॰ નિ॰ ૧.૪૩-૪૪; ઇતિવુ॰ ૨૧]. ઇમમ્હિ ચાયં સમયે કાલં કરેય્ય, યથાભતં નિક્ખિત્તો એવં સગ્ગે. તં કિસ્સ હેતુ? ચિત્તં હિસ્સ, ભિક્ખવે, પસન્નં, ચેતોપસાદહેતુ [ચિત્તપ્પસાદહેતુ (સી॰ ક॰)] ખો પન એવમિધેકચ્ચે સત્તા કાયસ્સ ભેદા પરં મરણા સુગતિં સગ્ગં લોકં ઉપપજ્જન્તી’’તિ. એતમત્થં ભગવા અવોચ, તત્થેતં ઇતિ વુચ્ચતિ –

‘‘પસન્નચિત્તં ઞત્વાન, એકચ્ચં ઇધ પુગ્ગલં;

એતમત્થઞ્ચ બ્યાકાસિ, બુદ્ધો [સત્થા (સી॰ ક॰) પસ્સ ઇતિવુ॰ ૨૧] ભિક્ખૂન સન્તિકે.

‘‘ઇમમ્હિ ચાયં સમયે, કાલં કયિરાથ પુગ્ગલો;
સગ્ગમ્હિ ઉપપજ્જેય્ય, ચિત્તં હિસ્સ પસાદિતં.

‘‘ચેતોપસાદહેતુ હિ, સત્તા ગચ્છન્તિ સુગ્ગતિં;
યથાભતં નિક્ખિપેય્ય, એવમેવં તથાવિધો;
કાયસ્સ ભેદા સપ્પઞ્ઞો, સગ્ગં સો ઉપપજ્જતી’’તિ.

‘‘અયમ્પિ અત્થો વુત્તો ભગવતા ઇતિ મે સુત’’ન્તિ.

ઇદં વાસનાભાગિયં સુત્તં.

‘‘સુવણ્ણચ્છદનં નાવં, નારિ આરુય્હ તિટ્ઠસિ;
ઓગાહસિ [ઓગાહસે (સી॰ ક॰) પસ્સ વિ॰ વ॰ ૫૩] પોક્ખરણિં, પદ્મં છિન્દસિ પાણિના.

‘‘કેન તે તાદિસો વણ્ણો, આનુભાવો જુતિ ચ તે;
ઉપ્પજ્જન્તિ ચ તે ભોગા, યે કેચિ મનસિચ્છિતા.

‘‘પુચ્છિતા દેવતે સંસ, કિસ્સ કમ્મસ્સિદં ફલં;
સા દેવતા અત્તમના, દેવરાજેન પુચ્છિતા.

‘‘પઞ્હં પુટ્ઠા વિયાકાસિ, સક્કસ્સ ઇતિ મે સુતં;
અદ્ધાનં પટિપન્નાહં, દિસ્વા થૂપં મનોરમં.

‘‘તત્થ ચિત્તં પસાદેસિં, કસ્સપસ્સ યસસ્સિનો;
પદ્મપુપ્ફેહિ પૂજેસિં, પસન્ના સેહિ તસ્સેવ;
કમ્મસ્સ ફલં વિપાકો, એતાદિસં કતપુઞ્ઞા લભન્તી’’તિ.

ઇદં વાસનાભાગિયં સુત્તં.

‘‘દાનકથા સીલકથા સગ્ગકથા પુઞ્ઞકથા પુઞ્ઞવિપાકકથા’’તિ;
ઇદં વાસનાભાગિયં સુત્તં.

‘‘અપિચાપિ પંસુથૂપેસુ ઉદ્દિસ્સકતેસુ દસબલધરાનં તત્થપિ કારં કત્વા સગ્ગેસુ નરા પમોદન્તી’’તિ.

ઇદં વાસનાભાગિયં સુત્તં.

દેવપુત્તસરીરવણ્ણા, સબ્બે સુભગસણ્ઠિતી.

ઉદકેન પંસું તેમેત્વા, થૂપં વડ્ઢેથ કસ્સપં.

“અયં સુગત્તે સુગતસ્સ થૂપો, મહેસિનો દસબલધમ્મધારિનો;
તસ્મિં [યસ્મિં (સી॰)] ઇમે દેવમનુજા પસન્ના, કારં કરોન્તા જરામરણા પમુચ્ચરે”તિ.

ઇદં વાસનાભાગિયં સુત્તં.

“ઉળારં વત તં આસિ, યાહં થૂપં મહેસિનો;
ઉપ્પલાનિ ચ ચત્તારિ, માલઞ્ચ અભિરોપયિં.

“અજ્જ તિંસં તતો કપ્પા, નાભિજાનામિ દુગ્ગતિં;
વિનિપાતં ન ગચ્છામિ, થૂપં પૂજેત્વ [પૂજેત્વા (ક॰)] સત્થુનો”તિ.

ઇદં વાસનાભાગિયં સુત્તં.

“બાત્તિંસલક્ખણધરસ્સ, વિજિતવિજયસ્સ લોકનાથસ્સ;
સતસહસ્સં કપ્પે, મુદિતો થૂપં અપૂજેસિ.

“યં મયા પસુતં પુઞ્ઞં, તેન ચ પુઞ્ઞેન દેવ સોભગ્ગં;
રજ્જાનિ ચ કારિતાનિ, અનાગન્તુન વિનિપાતં.

“યં ચક્ખુ અદન્તદમકસ્સ, સાસને પણિહિતં તથા;
ચિત્તં તં મે સબ્બં, લદ્ધં વિમુત્તચિત્તમ્હિ વિધૂતલતો”તિ.

ઇદં વાસનાભાગિયં સુત્તં.

“સામાકપત્થોદનમત્તમેવ હિ, પચ્ચેકબુદ્ધમ્હિ અદાસિ દક્ખિણં.

વિમુત્તચિત્તે અખિલે અનાસવે, અરણવિહારિમ્હિ અસઙ્ગમાનસે.

“તસ્મિઞ્ચ ઓકપ્પયિ ધમ્મમુત્તમં, તસ્મિઞ્ચ ધમ્મે પણિધેસિં માનસં;
એવં વિહારીહિ મે સઙ્ગમો સિયા, ભવે કુદાસુપિ ચ મા અપેક્ખવા.

“તસ્સેવ કમ્મસ્સ વિપાકતો અહં, સહસ્સક્ખત્તું કુરુસૂપપજ્જથ [કુરૂસૂપપજ્જથ (સી॰)];
દીઘાયુકેસુ અમમેસુ પાણિસુ, વિસેસગામીસુ અહીનગામિસુ.

“તસ્સેવ કમ્મસ્સ વિપાકતો અહં, સહસ્સક્ખત્તું તિદસોપપજ્જથ;
વિચિત્રમાલાભરણાનુલેપિસુ, વિસિટ્ઠકાયૂપગતો યસસ્સિસુ.

“તસ્સેવ કમ્મસ્સ વિપાકતો અહં, વિમુત્તચિત્તો અખિલો અનાસવો;
ઇમેહિ મે અન્તિમદેહધારિભિ, સમાગમો આસિહિ તાહિ તાસિહિ.

“પચ્ચક્ખં ખ્વિમં અવચ તથાગતો જિનો, સમિજ્ઝતે સીલવતો યદિચ્છતિ;

યથા યથા મે મનસા વિચિન્તિતં, તથા સમિદ્ધં અયમન્તિમો ભવો’’તિ.

ઇદં વાસનાભાગિયં સુત્તં.

‘‘એકતિંસમ્હિ કપ્પમ્હિ જિનો અનેજો, અનન્તદસ્સી ભગવા સિખીતિ;
તસ્સાપિ રાજા ભાતા સિખિદ્ધે [સિખણ્ડિ (સી॰)], બુદ્ધે ચ ધમ્મે ચ અભિપ્પસન્નો.

‘‘પરિનિબ્બુતે લોકવિનાયકમ્હિ, થૂપં સકાસિ વિપુલં મહન્તં;
સમન્તતો ગાવુતિકં મહેસિનો, દેવાતિદેવસ્સ નરુત્તમસ્સ.

‘‘તસ્મિં મનુસ્સો બલિમાભિહારી, પગ્ગય્હ જાતિસુમનં પહટ્ઠો;
વાતેન પુપ્ફં પતિતસ્સ એકં, તાહં ગહેત્વાન તસ્સેવ દાસિ.

‘‘સો મં અવોચાભિપસન્નચિત્તો, તુય્હમેવ એતં પુપ્ફં દદામિ;
તાહં ગહેત્વા અભિરોપયેસિં, પુનપ્પુનં બુદ્ધમનુસ્સરન્તો.

‘‘અજ્જ તિંસં તતો કપ્પા, નાભિજાનામિ દુગ્ગતિં;
વિનિપાતઞ્ચ ન ગચ્છામિ, થૂપપૂજાયિદં ફલ’’ન્તિ.

ઇદં વાસનાભાગિયં સુત્તં.

‘‘કપિલં નામ નગરં, સુવિભત્તં મહાપથં;
આકિણ્ણમિદ્ધં ફીતઞ્ચ, બ્રહ્મદત્તસ્સ રાજિનો.

‘‘કુમ્માસં વિક્કિણિં તત્થ, પઞ્ચાલાનં પુરુત્તમે;
સોહં અદ્દસિં સમ્બુદ્ધં, ઉપરિટ્ઠં યસસ્સિનં.

‘‘હટ્ઠો ચિત્તં પસાદેત્વા, નિમન્તેસિં નરુત્તમં;
અરિટ્ઠં ધુવભત્તેન, યં મે ગેહમ્હિ વિજ્જથ.

‘‘તતો ચ કત્તિકો પુણ્ણો [કત્તિકા પુણ્ણા (ક॰)], પુણ્ણમાસી ઉપટ્ઠિતા;
નવં દુસ્સયુગં ગય્હ, અરિટ્ઠસ્સોપનામયિં.

‘‘પસન્નચિત્તં ઞત્વાન, પટિગ્ગણ્હિ નરુત્તમો;
અનુકમ્પકો કારુણિકો, તણ્હાનિઘાતકો મુનિ.

‘‘તાહં કમ્મં કરિત્વાન, કલ્યાણં બુદ્ધવણ્ણિતં;
દેવે ચેવ મનુસ્સે ચ, સન્ધાવિત્વા તતો ચુતો.

‘‘બારાણસિયં નગરે, સેટ્ઠિસ્સ એકપુત્તકો;

અટ્ઠે કુલસ્મિં ઉપ્પજ્જિં, પાણેહિ ચ પિયતરો.

‘‘તતો ચ વિઞ્ઞુતં પત્તો, દેવપુત્તેન ચોદિતો;
પાસાદા ઓરુહિત્વાન, સમ્બુદ્ધમુપસઙ્કમિં.

‘‘સો મે ધમ્મમદેસયિ, અનુકમ્પાય ગોતમો;
દુક્ખં દુક્ખસમુપ્પાદં, દુક્ખસ્સ ચ અતિક્કમં.

‘‘અરિયં અટ્ઠઙ્ગિકં મગ્ગં, દુક્ખૂપસમગામિનં;
ચત્તારિ અરિયસચ્ચાનિ, મુનિ ધમ્મમદેસયિ.

‘‘તસ્સાહં વચનં સુત્વા, વિહરિં સાસને રતો;
સમથં પટિવિજ્ઝાહં, રત્તિન્દિવમતન્દિતો.

‘‘અજ્ઝત્તઞ્ચ બહિદ્ધા ચ, યે મે વિજ્જિંસુ [વિજ્ઝિંસુ (સી॰)] આસવા;
સબ્બે આસું સમુચ્છિન્ના, ન ચ ઉપ્પજ્જરે પુન.

‘‘પરિયન્તકતં દુક્ખં, ચરિમોયં સમુસ્સયો;
જાતિમરણસંસારો, નત્થિદાનિ પુનબ્ભવો’’તિ.

ઇદં વાસનાભાગિયં સુત્તં.

૯૯. તત્થ કતમં નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં?

‘‘ઉદ્ધં અધો સબ્બધિ વિપ્પમુત્તો, અયં અહસ્મીતિ [અયમહમસ્મીતિ (સી॰) પસ્સ ઉદા॰ ૬૧]
અનાનુપસ્સી;
એવં વિમુત્તો ઉદતારિ ઓઘં, અતિણ્ણપુબ્બં અપુનબ્ભવાયા’’તિ.

ઇદં નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં.

‘‘સીલવતો , આનન્દ, ન ચેતના [ચેતનાય (અ॰ નિ॰ ૧૧.૨)] કરણીયા ‘કિન્તિ મે અવિપ્પટિસારો જાયેય્યા’તિ. ધમ્મતા એસા, આનન્દ, યં સીલવતો અવિપ્પટિસારો જાયેય્ય. અવિપ્પટિસારિના, આનન્દ, ન ચેતના કરણીયા ‘કિન્તિ મે પામોજ્જં જાયેય્યા’તિ. ધમ્મતા એસા, આનન્દ, યં અવિપ્પટિસારિનો પામોજ્જં જાયેય્ય. પમુદિતેન, આનન્દ, ન ચેતના કરણીયા ‘કિન્તિ મે પીતિ જાયેય્યા’તિ. ધમ્મતા એસા, આનન્દ, યં પમુદિતસ્સ પીતિ જાયેય્ય. પીતિમનસ્સ, આનન્દ, ન ચેતના કરણીયા ‘કિન્તિ મે કાયો પસ્સમ્ભેય્યા’તિ. ધમ્મતા એસા, આનન્દ, યં પીતિમનસ્સ કાયો પસ્સમ્ભેય્ય. પસ્સદ્ધકાયસ્સ આનન્દ, ન ચેતના કરણીયા ‘કિન્તાહં સુખં વેદિયેય્ય’ન્તિ. ધમ્મતા એસા, આનન્દ, યં પસ્સદ્ધકાયો સુખં વેદિયેય્ય. સુખિનો આનન્દ, ન ચેતના કરણીયા ‘કિન્તિ મે સમાધિ જાયેય્યા’તિ. ધમ્મતા એસા, આનન્દ, યં સુખિનો સમાધિ જાયેય્ય. સમાહિતસ્સ આનન્દ, ન ચેતના કરણીયા ‘કિન્તાહં યથાભૂતં પજાનેય્ય’ન્તિ. ધમ્મતા એસા, આનન્દ, યં સમાહિતો યથાભૂતં પજાનેય્ય.

યથાભૂતં પજાનતા , આનન્દ, ન ચેતના કરણીયા ‘કિન્તિ મે નિબ્બિદા જાયેય્યા’તિ. ધમ્મતા એસા, આનન્દ, યં યથાભૂતં પજાનન્તો નિબ્બિન્દેય્ય. નિબ્બિન્દન્તેન, આનન્દ, ન ચેતના કરણીયા ‘કિન્તિ મે વિરાગો જાયેય્યા’તિ. ધમ્મતા એસા, આનન્દ, યં નિબ્બિન્દન્તો વિરજ્જેય્ય. વિરજ્જન્તેન આનન્દ ન ચેતના કરણીયા ‘કિન્તિ મે વિમુત્તિ જાયેય્યા’તિ. ધમ્મતા એસા, આનન્દ, યં વિરજ્જન્તો વિમુચ્ચેય્ય. વિમુત્તેન, આનન્દ, ન ચેતના કરણીયા ‘કિન્તિ મે વિમુત્તિઞાણદસ્સનં ઉપ્પજ્જેય્યા’તિ. ધમ્મતા એસા, આનન્દ, યં વિમુત્તસ્સ વિમુત્તિઞાણદસ્સનં ઉપ્પજ્જેય્યા’’તિ.

ઇદં નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં.

૫૦ “યદા હવે પાતુભવન્તિ ધમ્મા, આતાપિનો ઝાયતો બ્રાહ્મણસ્સ.

અથસ્સ કઙ્ખા વપયન્તિ સબ્બા, યતો પજાનાતિ સહેતુધમ્મ’’ન્તિ.

ઇદં નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં.

“યદા હવે પાતુભવન્તિ ધમ્મા, આતાપિનો ઝાયતો બ્રાહ્મણસ્સ;
અથસ્સ કઙ્ખા વપયન્તિ સબ્બા, યતો ખયં પચ્ચયાનં અવેદી’’તિ.

ઇદં નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં.

“કિંનુ [પસ્સ સં॰ નિ॰ ૨.૨૪૩] કુજ્ઝસિ મા કુજ્ઝિ, અક્કોધો તિસ્સ તે વરં;
કોધમાનમક્ખવિનયત્થં હિ, તિસ્સ બ્રહ્મચરિયં વુસ્સતી’’તિ.

ઇદં નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં.

“કદાહં નન્દં પસ્સેય્યં, આરઞ્ઞં [અરઞ્ઞં (ક॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૨.૨૪૨] પંસુકૂલિકં;
અઞ્ઞાતુઞ્છેન યાપેન્તં, કામેસુ અનપેક્ખિન’’ન્તિ.

ઇદં નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં.

“કિંસુ છેત્વા સુખં સેતિ, કિંસુ છેત્વા ન સોચતિ;
કિસ્સસ્સુ [કિસ્સસ્સ (સી॰ ક॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૧.૧૮૭] એકધમ્મસ્સ, વધં રોચેસિ ગોતમાતિ.

“કોધં છેત્વા સુખં સેતિ, કોધં છેત્વા ન સોચતિ;
કોધસ્સ વિસમૂલસ્સ, મધુરગ્ગસ્સ બ્રાહ્મણ;
વધં અરિયા પસંસન્તિ, તં હિ છેત્વા ન સોચતી’’તિ.

ઇદં નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં.

“કિંસુ હને ઉપ્પતિતં, કિંસુ જાતં વિનોદયે;

કિઞ્ચસ્સુ પજહે ધીરો, કિસ્સાભિસમયો સુખો.

“કોધં હને ઉપ્પતિતં, રાગં જાતં વિનોદયે;
અવિજ્જં પજહે ધીરો, સચ્ચાભિસમયો સુખો”તિ.

ઇદં નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં.

૧૦ “સત્તિયા વિય ઓમટ્ઠો, ડય્હમાનોવ [દય્હમાનેવ (ક॰) સં॰ નિ॰ ૧.૨૧; થેરગા॰ ૩૯ પસ્સિતબ્બં] મત્થકે.

કામરાગપ્પહાનાય, સતો ભિક્ખુ પરિબ્બજે.

“સત્તિયા વિય ઓમટ્ઠો, ડય્હમાનોવ મત્થકે;
સક્કાયદિટ્ઠિપ્પહાનાય, સતો ભિક્ખુ પરિબ્બજે”તિ.

ઇદં નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં.

“સબ્બે ખયન્તા નિચયા, પતનન્તા સમુસ્સયા;
સબ્બેસં મરણમાગમ્મ, સબ્બેસં જીવિતમદ્ધુવં;
એતં ભયં મરણે [મરણં (ક॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૧.૧૦૦] પેક્ખમાનો, પુઞ્ઞાનિ કયિરાથ સુખાવહાનિ.

“સબ્બે ખયન્તા નિચયા, પતનન્તા સમુસ્સયા;
સબ્બેસં મરણમાગમ્મ, સબ્બેસં જીવિતમદ્ધુવં;
એતં ભયં મરણે પેક્ખમાનો, લોકામિસં પજહે સન્તિપેક્ખો”તિ.

ઇદં નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં.

“સુખં સયન્તિ મુનયો, ન તે સોચન્તિ માવિધ;
યેસં ઝાનરતં ચિત્તં, પઞ્ઞવા સુસમાહિતો;
આરદ્ધવીરિયો પહિતત્તો, ઓઘં તરતિ દુત્તરં.

“વિરતો કામસઞ્ઞાય, સબ્બસંયોજનાતીતો [સબ્બસંયોજનાતિગો (સી॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૧.૯૬];
નન્દિભવપરિક્ખીણો [નન્દીરાગપરિક્ખીણો (ક॰) સં॰ નિ॰ ૧.૯૬], સો ગમ્ભીરે ન સીદતી”તિ.

ઇદં નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં.

“સદ્દહાનો અરહતં, ધમ્મં નિબ્બાનપત્તિયા;
સુસ્સૂસં લભતે પઞ્ઞં, અપ્પમત્તો વિચક્ખણો.

પતિરૂપકારી ધુરવા, ઉટ્ઠાતા વિન્દતે ધનં;
સચ્ચેન કિત્તિં પપ્પોતિ, દદં મિત્તાનિ ગન્થતિ;

અસ્મા લોકા પરં લોકં, એવં [સવે (સી॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૧.૨૪૬] પેચ્ચ ન સોચતી’’તિ.

ઇદં નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં.

‘‘સબ્બગન્થપહીનસ્સ, વિપ્પમુત્તસ્સ તે સતો;
સમણસ્સ ન તં સાધુ, યદઞ્ઞમનુસાસસીતિ.

‘‘યેન કેનચિ વણ્ણેન, સંવાસો સક્ક જાયતિ;
ન તં અરહતિ સપ્પઞ્ઞો, મનસા અનુકમ્પિતું [અનનુકમ્પિતં (સી॰ ક॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૧.૨૩૬].

‘‘મનસા ચે પસન્નેન, યદઞ્ઞમનુસાસતિ;
ન તેન હોતિ સંયુત્તો, યાનુકમ્પા અનુદ્દયા’’તિ.

ઇદં નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં.

‘‘રાગો ચ દોસો ચ કુતોનિદાના, અરતી રતી [અરતિ રતિ (ક॰) સં॰ નિ॰ ૧.૨૩૭; સુ॰ નિ॰ ૨૭૩ પસ્સિતબ્બં] લોમહંસો કુતોજા.

કુતો સમુટ્ઠાય મનોવિતક્કા, કુમારકા ધઙ્કમિવોસ્સજન્તિ.

‘‘રાગો ચ દોસો ચ ઇતોનિદાના, અરતી રતી લોમહંસો ઇતોજા;
ઇતો સમુટ્ઠાય મનોવિતક્કા, કુમારકા ધઙ્કમિવોસ્સજન્તિ.

‘‘સ્નેહજા અત્તસમ્ભૂતા, નિગ્રોધસ્સેવ ખન્ધજા;
પુથુ વિસત્તા કામેસુ, માલુવાવ વિતતા વને.

‘‘યે નં પજાનન્તિ યતોનિદાનં, તે નં વિનોદેન્તિ સુણોહિ યક્ખ;
તે દુત્તરં ઓઘમિમં તરન્તિ, અતિણ્ણપુબ્બં અપુનબ્ભવાયા’’તિ.

ઇદં નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં.

‘‘દુક્કરં ભગવા સુદુક્કરં ભગવા’’તિ;

‘‘દુક્કરં વાપિ કરોન્તિ, [કામદાતિ ભગવા]
સેક્ખા સીલસમાહિતા;
ઠિતત્તા અનગારિયુપેતસ્સ, તુટ્ઠિ હોતિ સુખાવહા’’તિ.

‘‘દુલ્લભા [દુલ્લભં (સી॰ ક॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૧.૮૭] ભગવા યદિદં તુટ્ઠી’’તિ;
‘‘દુલ્લભં વાપિ લભન્તિ, [કામદાતિ ભગવા]
ચિત્તવૂપસમે રતા;

યેસં દિવા ચ રત્તો ચ, ભાવનાય રતો મનો’’તિ.

‘‘દુસ્સમાદહં ભગવા યદિદં ચિત્ત’’ન્તિ;
‘‘દુસ્સમાદહં વાપિ સમાદહન્તિ, [કામદાતિ ભગવા]
ઇન્દ્રિયૂપસમે રતા;
તે છેત્વા મચ્ચુનો જાલં, અરિયા ગચ્છન્તિ કામદા’’તિ.

‘‘દુગ્ગમો ભગવા વિસમો મગ્ગો’’તિ;
‘‘દુગ્ગમે વિસમે વાપિ, અરિયા ગચ્છન્તિ કામદ [કામદા (ક॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૧.૮૭];
અનરિયા વિસમે મગ્ગે, પપતન્તિ અવંસિરા;
અરિયાનં સમો મગ્ગો, અરિયા હિ વિસમે સમા’’તિ.

ઇદં નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં.

૫૭૪.હિ [પસ્સ સં॰ નિ॰ ૧.૧૦૧] તં જેતવનં, ઇસિસઙ્ઘનિસેવિતં.

આવુત્થં ધમ્મરાજેન, પીતિસઞ્જનનં મમ.

‘‘કમ્મં વિજ્જા ચ ધમ્મો ચ, સીલં જીવિતમુત્તમં;
એતેન મચ્ચા સુજ્ઝન્તિ, ન ગોત્તેન ધનેન વા.

‘‘તસ્મા હિ પણ્ડિતો પોસો, સમ્પસ્સં અત્થમત્તનો;
યોનિસો વિચિને ધમ્મં, એવં તત્થ વિસુજ્ઝતિ.

‘‘સારિપુત્તોવ પઞ્ઞાય, સીલેન ઉપસમેન ચ;
યોપિ પારઙ્ગતો ભિક્ખુ, એતાવપરમો સિયા’’તિ.

ઇદં નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં.

‘‘અતીતં નાન્વાગમેય્ય, નપ્પટિકઙ્ખે અનાગતં;
યદતીતં પહીનં [પહીણં (સી॰) પસ્સ મ॰ નિ॰ ૩.૨૭૨] તં, અપ્પત્તઞ્ચ અનાગતં.

‘‘પચ્ચુપ્પન્નઞ્ચ યો ધમ્મં, તત્થ તત્થ વિપસ્સતિ;
અસંહીરં અસંકુપ્પં, તં વિદ્વા મનુબ્રૂહયે.

‘‘અજ્જેવ કિચ્ચમાતપ્પં [કિચ્ચં આતપ્પં (સી॰)], કો જઞ્ઞા મરણં સુવે;
ન હિ નો સઙ્ગરં તેન, મહાસેનેન મચ્ચુના.

‘‘એવં વિહારિં આતાપિં, અહોરત્તમતન્દિતં;
તં વે ‘‘ભદ્દેકરત્તો’’તિ, સન્તો આચિક્ખતે મુની’’તિ.

ઇદં નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં.

‘‘ચત્તારિમાનિ , ભિક્ખવે, સચ્છિકાતબ્બાનિ. કતમાનિ ચત્તારિ? અત્થિ, ભિક્ખવે, ધમ્મા ચક્ખુના પઞ્ઞાય ચ સચ્છિકાતબ્બા, અત્થિ ધમ્મા સતિયા પઞ્ઞાય ચ સચ્છિકાતબ્બા, અત્થિ ધમ્મા કાયેન પઞ્ઞાય ચ સચ્છિકાતબ્બા, અત્થિ ધમ્મા પઞ્ઞાય વેદિતબ્બા, પઞ્ઞાય ચ સચ્છિકાતબ્બા.

‘‘કતમે ચ, ભિક્ખવે, ધમ્મા ચક્ખુના પઞ્ઞાય ચ સચ્છિકાતબ્બા? દિબ્બચક્ખુ સુવિસુદ્ધં અતિક્કન્તમાનુસકં ચક્ખુના પઞ્ઞાય ચ સચ્છિકાતબ્બં.

‘‘કતમે ચ, ભિક્ખવે, ધમ્મા સતિયા પઞ્ઞાય ચ સચ્છિકાતબ્બા? પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિ સતિયા પઞ્ઞાય ચ સચ્છિકાતબ્બા.

‘‘કતમે ચ, ભિક્ખવે, ધમ્મા કાયેન પઞ્ઞાય ચ સચ્છિકાતબ્બા? ઇદ્ધિવિધા નિરોધા કાયેન પઞ્ઞાય ચ સચ્છિકાતબ્બા.

‘‘કતમે ચ, ભિક્ખવે, ધમ્મા પઞ્ઞાય વેદિતબ્બા, પઞ્ઞાય સચ્છિકાતબ્બા? આસવાનં ખયે ઞાણં પઞ્ઞાય વેદિતબ્બં, પઞ્ઞાય ચ સચ્છિકાતબ્બ’’ન્તિ.

ઇદં નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં.

૧૦૪. તત્થ કતમં અસેક્ખભાગિયં સુત્તં?

‘‘યસ્સ સેલૂપમં ચિત્તં, ઠિતં નાનુપકમ્પતિ;
વિરત્તં રજનીયેસુ, કોપનેય્યે ન કુપ્પતિ;
યસ્સેવં ભાવિતં ચિત્તં, કુતો નં [તં (ઉદા॰ ૩૪)] દુક્ખમેસ્સતી’’તિ.

ઇદં અસેક્ખભાગિયં સુત્તં.

આયસ્મતો ચ સારિપુત્તસ્સ ચારિકાદસમં વેય્યાકરણં કાતબ્બન્તિ.

ઇદં અસેક્ખભાગિયં સુત્તં.

‘‘યો બ્રાહ્મણો બાહિતપાપધમ્મો, નિહુંહુઙ્કો [નિહુહુઙ્કો (સી॰) પસ્સ ઉદા॰ ૪] નિક્કસાવો યતત્તો;
વેદન્તગૂ વૂસિતબ્રહ્મચરિયો, ધમ્મેન સો બ્રહ્મવાદં વદેય્ય;
યસ્સુસ્સદા નત્થિ કુહિઞ્ચિ લોકે’’તિ.

ઇદં અસેક્ખભાગિયં સુત્તં.

‘‘બાહિત્વા પાપકે ધમ્મે, યે ચરન્તિ સદા સતા;
ખીણસંયોજના બુદ્ધા, તે વે લોકસ્મિ [લોકસ્મિં (સી॰ ક॰) પસ્સ ઉદા॰ ૫] બ્રાહ્મણા’’તિ.

ઇદં અસેક્ખભાગિયં સુત્તં.

‘‘યત્થ આપો ચ પથવી, તેજો વાયો ન ગાધતિ;
ન તત્થ સુક્કા જોતન્તિ, આદિચ્ચો નપ્પકાસતિ;
ન તત્થ ચન્દિમા ભાતિ, તમો તત્થ ન વિજ્જતિ.

‘‘યદા ચ અત્તનાવેદિ [વેદી (સી॰) પસ્સ ઉદા॰ ૧૦], મુનિ મોનેન બ્રાહ્મણો;
અથ રૂપા અરૂપા ચ, સુખદુક્ખા પમુચ્ચતી’’તિ.

ઇદં અસેક્ખભાગિયં સુત્તં.

‘‘યદા સકેસુ [પસ્સ ઉદા॰ ૭] ધમ્મેસુ, પારગૂ હોતિ બ્રાહ્મણો;
અથ એતં પિસાચઞ્ચ, પક્કુલઞ્ચાતિવત્તતી’’તિ.

ઇદં અસેક્ખભાગિયં સુત્તં.

‘‘નાભિનન્દતિ આયન્તિં [આયન્તિં નાભિનન્દતિ (ઉદા॰ ૮)], પક્કમન્તિં ન સોચતિ;
સઙ્ગા સઙ્ગામજિં મુત્તં, તમહં બ્રૂમિ બ્રાહ્મણ’’ન્તિ.

ઇદં અસેક્ખભાગિયં સુત્તં.

‘‘ન ઉદકેન સુચી [સુચિ (સી॰ ક॰) પસ્સ ઉદા॰ ૯] હોતિ, બહ્વેત્થ ન્હાયતી [નહાયતિ (સી॰)] જનો;
યમ્હિ સચ્ચઞ્ચ ધમ્મો ચ, સો સુચી સો ચ બ્રાહ્મણો’’તિ.

ઇદં અસેક્ખભાગિયં સુત્તં.

‘‘યદા હવે પાતુભવન્તિ ધમ્મા, આતાપિનો ઝાયતો બ્રાહ્મણસ્સ;
વિધૂપયં તિટ્ઠતિ મારસેનં, સૂરિયોવ ઓભાસયમન્તલિક્ખ’’ન્તિ.

ઇદં અસેક્ખભાગિયં સુત્તં.

‘‘સન્તિન્દ્રિયં પસ્સથ ઇરિયમાનં, તેવિજ્જપત્તં અપહાનધમ્મં;
સબ્બાનિ યોગાનિ ઉપાતિવત્તો, અકિઞ્ચનો ઇરિયતિ પંસુકૂલિકો.

‘‘તં દેવતા સમ્બહુલા ઉળારા, બ્રહ્મવિમાનં ઉપસઙ્કમિત્વા;
આજાનિયં જાતિબલં નિસેધં, નિધ નમસ્સન્તિ પસન્નચિત્તા.

‘‘નમો તે પુરિસાજઞ્ઞ, નમો તે પુરિસુત્તમ;
યસ્સ તે નાભિજાનામ, કિં ત્વં નિસ્સાય ઝાયસી’’તિ.

ઇદં અસેક્ખભાગિયં સુત્તં.

“સહાયા વતિમે ભિક્ખૂ, ચિરરત્તં સમેતિકા;
સમેતિ નેસં સદ્ધમ્મો, ધમ્મે બુદ્ધપ્પવેદિતે”.

“સુવિનીતા કપ્પિનેન, ધમ્મે અરિયપ્પવેદિતે;
ધારેન્તિ અન્તિમં દેહં, જેત્વા મારં સવાહિનિ”ન્તિ [સવાહન”ન્તિ (ક॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૨.૨૪૬].

ઇદં અસેક્ખભાગિયં સુત્તં.

“નયિદં સિથિલમારબ્ભ, નયિદં અપ્પેન થામસા;
નિબ્બાનં અધિગન્તબ્બં, સબ્બદુક્ખપ્પમોચનં [સબ્બગન્તપમોચનં (ક॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૨.૨૩૮].

“અયઞ્ચ દહરો ભિક્ખુ, અયમુત્તમપુરિસો;
ધારેતિ અન્તિમં દેહં, જેત્વા મારં સવાહિનિ”ન્તિ.

ઇદં અસેક્ખભાગિયં સુત્તં.

“દુબ્બણ્ણકો લૂખચીવરો, મોઘરાજા સદા સતો;
ખીણાસવો વિસંયુત્તો, કતકિચ્ચો અનાસવો.

“તેવિજ્જો ઇદ્ધિપ્પત્તો ચ, ચેતોપરિયકોવિદો [ચેતોપરિયાયકોવિદો (સી॰)];
ધારેતિ અન્તિમં દેહં, જેત્વા મારં સવાહિનિ”ન્તિ.

ઇદં અસેક્ખભાગિયં સુત્તં.

૧૦૫. “તથાગતો, ભિક્ખવે, અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો રૂપસ્સ નિબ્બિદા વિરાગા નિરોધા અનુપાદા વિમુત્તો સમ્માસમ્બુદ્ધોતિ વુચ્ચતિ. ભિક્ખુપિ, ભિક્ખવે, પઞ્ઞાવિમુત્તો રૂપસ્સ નિબ્બિદા વિરાગા નિરોધા અનુપાદા વિમુત્તો પઞ્ઞાવિમુત્તોતિ વુચ્ચતિ.

“તથાગતો, ભિક્ખવે, અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો વેદનાય…પે॰… સઞ્ઞાય…પે॰… સઙ્ખારાનં…પે॰… વિઞ્ઞાણસ્સ નિબ્બિદા વિરાગા નિરોધા અનુપાદા વિમુત્તો સમ્માસમ્બુદ્ધોતિ વુચ્ચતિ. ભિક્ખુપિ, ભિક્ખવે, પઞ્ઞાવિમુત્તો વિઞ્ઞાણસ્સ નિબ્બિદા વિરાગા નિરોધા અનુપાદા વિમુત્તો પઞ્ઞાવિમુત્તોતિ વુચ્ચતિ.

“તત્ર ખો, ભિક્ખવે, કો વિસેસો કો અધિપ્પયાસો [અધિપ્પાયો (ક॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૩.૫૮] કિં નાનાકરણં તથાગતસ્સ અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ પઞ્ઞાવિમુત્તેન ભિક્ખુનાતિ? ભગવંમૂલકા નો, ભન્તે, ધમ્મા…પે॰…

“તથાગતો, ભિક્ખવે, અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો અનુપ્પન્નસ્સ મગ્ગસ્સ ઉપ્પાદેતા, અસઞ્જાતસ્સ મગ્ગસ્સ સઞ્જનેતા, અનક્ખાતસ્સ મગ્ગસ્સ અક્ખાતા , મગ્ગઞ્ઞૂ મગ્ગવિદૂ મગ્ગકોવિદો, મગ્ગાનુગા ચ, ભિક્ખવે, એતરહિ સાવકા વિહરન્તિ પચ્છાસમન્નાગતા. અયં ખો, ભિક્ખવે, વિસેસો, અયં અધિપ્પયાસો, ઇદં નાનાકરણં તથાગતસ્સ અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ પઞ્ઞાવિમુત્તેન ભિક્ખુના”તિ.

ઇદં અસેક્ખભાગિયં સુત્તં.

૧૦૬. તત્થ કતમં સંકિલેસભાગિયઞ્ચ વાસનાભાગિયઞ્ચ સુત્તં?

“છન્નમતિવસ્સતિ [પસ્સ ઉદા॰ ૪૫], વિવટં નાતિવસ્સતિ;
તસ્મા છન્નં વિવરેથ, એવં તં નાતિવસ્સતી”તિ.

“છન્નમતિવસ્સતી”તિ સંકિલેસો, “વિવટં નાતિવસ્સતી”તિ વાસના, “તસ્મા છન્નં વિવરેથ, એવં તં નાતિવસ્સતી”તિ અયં સંકિલેસો ચ વાસના ચ. ઇદં સંકિલેસભાગિયઞ્ચ વાસનાભાગિયઞ્ચ સુત્તં.

“ચત્તારોમે, મહારાજ [ભિક્ખવે (અ॰ નિ॰ ૪.૮૫)], પુગ્ગલા સન્તો સંવિજ્જમાના લોકસ્મિં. કતમે ચત્તારો? તમો તમપરાયણો તમો જોતિપરાયણો જોતિ તમપરાયણો જોતિ જોતિપરાયણો”તિ. તત્થ યો ચ પુગ્ગલો જોતિ તમપરાયણો યો ચ પુગ્ગલો તમો તમપરાયણો, ઇમે દ્વે પુગ્ગલા સંકિલેસભાગિયા, યો ચ પુગ્ગલો તમો જોતિપરાયણો યો ચ પુગ્ગલો જોતિ જોતિપરાયણો, ઇમે દ્વે પુગ્ગલા વાસનાભાગિયા. ઇદં સંકિલેસભાગિયઞ્ચ વાસનાભાગિયઞ્ચ સુત્તં.

તત્થ કતમં સંકિલેસભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ સુત્તં?

“ન તં દળ્હં બન્ધનમાહુ ધીરા, યદાયસં દારુજપબ્બજઞ્ચ [દારુજં પબ્બજઞ્ચ (સં॰ નિ॰ ૧.૧૨૧)];
સારત્તરત્તા મણિકુણ્ડલેસુ, પુત્તેસુ દારેસુ ચ યા અપેક્ખા”તિ;
અયં સંકિલેસો.

“એતં દળ્હં બન્ધનમાહુ ધીરા, ઓહારિનં સિથિલં દુપ્પમુઞ્ચં;
એતમ્પિ છેત્વાન પરિબ્બજન્તિ, અનપેક્ખિનો કામસુખં પહાયા”તિ.

અયં નિબ્બેધો . ઇદં સંકિલેસભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ સુત્તં.

૧૦૭. “યઞ્ચ, ભિક્ખવે, ચેતેતિ, યઞ્ચ પકપ્પેતિ, યઞ્ચ અનુસેતિ. આરમ્મણમેતં હોતિ વિઞ્ઞાણસ્સ ઠિતિયા, આરમ્મણે સતિ પતિટ્ઠા વિઞ્ઞાણસ્સ હોતિ, તસ્મિં પતિટ્ઠિતે વિઞ્ઞાણે વિરૂળ્હે આયતિં [આયતિ (સી॰ ક॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૨.૩૮] પુનબ્ભવાભિનિબ્બત્તિ હોતિ, આયતિં પુનબ્ભવાભિનિબ્બત્તિયા સતિ આયતિં [આયતિ (સી॰ ક॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૨.૩૮] જાતિજરામરણં સોકપરિદેવદુક્ખદોમનસ્સુપાયાસા સમ્ભવન્તિ, એવમેતસ્સ કેવલસ્સ દુક્ખક્ખન્ધસ્સ સમુદયો હોતિ.

“નો ચે, ભિક્ખવે, ચેતેતિ, નો ચે પકપ્પેતિ, અથ ચે અનુસેતિ. આરમ્મણમેતં હોતિ વિઞ્ઞાણસ્સ ઠિતિયા, આરમ્મણે સતિ પતિટ્ઠા વિઞ્ઞાણસ્સ [તસ્સ વિઞ્ઞાણસ્સ (સી॰ ક॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૨.૩૮] હોતિ, તસ્મિં પતિટ્ઠિતે વિઞ્ઞાણે વિરૂળ્હે આયતિં પુનબ્ભવાભિનિબ્બત્તિ હોતિ, આયતિં પુનબ્ભવાભિનિબ્બત્તિયા સતિ આયતિં જાતિજરામરણં સોકપરિદેવદુક્ખદોમનસ્સુપાયાસા સમ્ભવન્તિ, એવમેતસ્સ કેવલસ્સ દુક્ખક્ખન્ધસ્સ સમુદયો હોતી”તિ. અયં સંકિલેસો.

''યતો ચ ખો, ભિક્ખવે, નો ચેવ [ચ (સી॰ ક॰)] ચેતેતિ, નો ચ પકપ્પેતિ, નો ચ અનુસેતિ. આરમ્મણમેતં ન હોતિ વિઞ્ઞાણસ્સ ઠિતિયા, આરમ્મણે અસતિ પતિટ્ઠા વિઞ્ઞાણસ્સ ન હોતિ, તસ્મિં અપ્પતિટ્ઠિતે વિઞ્ઞાણે અવિરૂળ્હે આયતિં પુનબ્ભવાભિનિબ્બત્તિ ન હોતિ, આયતિં પુનબ્ભવાભિનિબ્બત્તિયા અસતિ આયતિં જાતિજરામરણં સોકપરિદેવદુક્ખદોમનસ્સુપાયાસા નિરુજ્ઝન્તિ. એવમેતસ્સ કેવલસ્સ દુક્ખક્ખન્ધસ્સ નિરોધો હોતી''તિ, અયં નિબ્બેધો. ઇદં સંકિલેસભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ સુત્તં.

૧૦૮. તત્થ કતમં સંકિલેસભાગિયઞ્ચ અસેક્ખભાગિયઞ્ચ સુત્તં?

'''સમુદ્દો સમુદ્દો'તિ ખો, ભિક્ખવે, અસ્સુતવા પુથુજ્જનો ભાસતિ, નેસો, ભિક્ખવે, અરિયસ્સ વિનયે સમુદ્દો, મહા એસો ભિક્ખવે, ઉદકરાસિ મહાઉદકણ્ણવો. ચક્ખુ, ભિક્ખવે, પુરિસસ્સ સમુદ્દો, તસ્સ રૂપમયો વેગો. અયં સંકિલેસો.

''યો તં રૂપમયં વેગં સહતિ અયં વુચ્ચતિ, ભિક્ખવે, અતરિ [અતારિ (સી॰ ક॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૪.૨૨૮] ચક્ખુસમુદ્દં સઊમિં સાવટ્ટં સગહં [સગાહં (સં॰ નિ॰ ૪.૨૨૮)] સરક્ખસં તિણ્ણો પારઙ્ગતો થલે તિટ્ઠતિ બ્રાહ્મણો''તિ. અયં અસેક્ખો.

'''સોતં, ભિક્ખવે...પે॰... ઘાનં...પે॰... જિવ્હા...પે॰... કાયો...પે॰... મનો, ભિક્ખવે, પુરિસસ્સ સમુદ્દો તસ્સ ધમ્મમયો વેગોતિ. અયં સંકિલેસો.

''યો તં ધમ્મમયં વેગં સહતિ, અયં વુચ્ચતિ, ભિક્ખવે, અતરિ મનોસમુદ્દં સઊમિં સાવટ્ટં સગહં સરક્ખસં તિણ્ણો પારઙ્ગતો થલે તિટ્ઠતિ બ્રાહ્મણો''તિ. અયં અસેક્ખો. ઇદમવોચ ભગવા, ઇદં વત્વાન સુગતો, અથાપરં એતદવોચ સત્થા –

''યો ઇમં સમુદ્દં સગહં સરક્ખસં,
સઊમિં સાવટ્ટં સભયં દુત્તરં અચ્ચતરિ;
સ વેદન્તગૂ વુસિતબ્રહ્મચરિયો, લોકન્તગૂ પારગતોતિ વુચ્ચતી''તિ.

અયં અસેક્ખો. ઇદં સંકિલેસભાગિયઞ્ચ અસેક્ખભાગિયઞ્ચ સુત્તં.

''છયિમે, ભિક્ખવે, બળિસા લોકસ્મિં અનયાય સત્તાનં બ્યાબાધાય [વધાય (સં॰ નિ॰ ૪.૨૩૦)] પાણીનં. કતમે છ? સન્તિ, ભિક્ખવે, ચક્ખુવિઞ્ઞેય્યા રૂપા ઇટ્ઠા કન્તા મનાપા પિયરૂપા કામૂપસંહિતા રજનીયા, તઞ્ચે ભિક્ખુ અભિનન્દતિ અભિવદતિ અજ્ઝોસાય તિટ્ઠતિ, અયં વુચ્ચતિ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ ગિલિતબળિસો [ગિલબળિસો (સી॰ ક॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૪.૨૩૦] મારસ્સ અનયં આપન્નો, બ્યસનં આપન્નો, યથાકામં કરણીયો પાપિમતો.

''સન્તિ, ભિક્ખવે, સોતવિઞ્ઞેય્યા સદ્દા...પે॰... ઘાનવિઞ્ઞેય્યા ગન્ધા...પે॰... જિવ્હાવિઞ્ઞેય્યા રસા...પે॰... કાયવિઞ્ઞેય્યા ફોટ્ઠબ્બા...પે॰... મનોવિઞ્ઞેય્યા ધમ્મા ઇટ્ઠા કન્તા મનાપા પિયરૂપા કામૂપસંહિતા રજનીયા, તઞ્ચે ભિક્ખુ અભિનન્દતિ અભિવદતિ અજ્ઝોસાય તિટ્ઠતિ. અયં વુચ્ચતિ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ ગિલિતબળિસો મારસ્સ અનયં આપન્નો, બ્યસનં આપન્નો, યથાકામં કરણીયો [યથાકામકરણીયો (સી॰) સં॰ નિ॰ ૪.૨૩૦] પાપિમતો''તિ. અયં સંકિલેસો.

“સન્તિ ચ, ભિક્ખવે, ચક્ખુવિઞ્ઞેય્યા રૂપા ઇટ્ઠા કન્તા મનાપા પિયરૂપા કામૂપસંહિતા રજનીયા, તઞ્ચે ભિક્ખુ નાભિનન્દતિ નાભિવદતિ નાજ્ઝોસાય તિટ્ઠતિ, અયં વુચ્ચતિ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ ન ગિલિતબળિસો મારસ્સ, અભેદિ બળિસં, પરિભેદિ બળિસં, ન અનયં આપન્નો, ન બ્યસનં આપન્નો, ન યથાકામં કરણીયો પાપિમતો.

“સન્તિ ચ, ભિક્ખવે, સોતવિઞ્ઞેય્યા સદ્દા…પે॰… મનોવિઞ્ઞેય્યા ધમ્મા ઇટ્ઠા કન્તા મનાપા પિયરૂપા કામૂપસંહિતા રજનીયા, તઞ્ચે ભિક્ખુ નાભિનન્દતિ નાભિવદતિ, નાજ્ઝોસાય તિટ્ઠતિ. અયં વુચ્ચતિ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ ન ગિલિતબળિસો મારસ્સ, અભેદિ બળિસં, પરિભેદિ બળિસં, ન અનયં આપન્નો, ન બ્યસનં આપન્નો, ન યથાકામં કરણીયો પાપિમતો”તિ. અયં અસેક્ખો. ઇદં સંકિલેસભાગિયઞ્ચ અસેક્ખભાગિયઞ્ચ સુત્તં.

૧૦૯. તત્થ કતમં સંકિલેસભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ અસેક્ખભાગિયઞ્ચ સુત્તં?

“અયં લોકો સન્તાપજાતો, ફસ્સપરેતો રોગં વદતિ અત્તતો [અત્તનો (સી॰ ક॰) પસ્સ ઉદા॰ ૩૦];
યેન યેન હિ મઞ્ઞતિ [મઞ્ઞન્તિ (સી॰ ક॰)], તતો તં હોતિ અઞ્ઞથા.

“અઞ્ઞથાભાવી ભવસત્તો લોકો, ભવપરેતો ભવમેવાભિનન્દતિ;
યદભિનન્દતિ તં ભયં;
યસ્સ ભાયતિ તં દુક્ખ”ન્તિ; અયં સંકિલેસો.

“ભવવિપ્પહાનાય ખો પનિદં બ્રહ્મચરિયં વુસ્સતી”તિ; અયં નિબ્બેધો;

“યે હિ કેચિ સમણા વા બ્રાહ્મણા વા ભવેન ભવસ્સ વિપ્પમોક્ખમાહંસુ, સબ્બે તે ‘અવિપ્પમુત્તા ભવસ્મા’તિ વદામિ. યે વા પન કેચિ સમણા વા બ્રાહ્મણા વા વિભવેન ભવસ્સ નિસ્સરણમાહંસુ, સબ્બે તે ‘અનિસ્સટા ભવસ્મા’તિ વદામિ. ઉપધિં [ઉપધિ (સી॰ ક॰) પસ્સ ઉદા॰ ૩૦] હિ પટિચ્ચ દુક્ખમિદં સમ્ભોતી”તિ. અયં સંકિલેસો.

“સબ્બુપાદાનક્ખયા નત્થિ દુક્ખસ્સ સમ્ભવો”તિ. અયં નિબ્બેધો.

“લોકમિમં પસ્સ, પુથૂ અવિજ્જાય પરેતા ભૂતા ભૂતરતા, ભવા અપરિમુત્તા, યે હિ કેચિ ભવા સબ્બધિ સબ્બત્થતાય, સબ્બે તે ભવા અનિચ્ચા દુક્ખા વિપરિણામધમ્મા”તિ. અયં સંકિલેસો.

“એવમેતં યથાભૂતં, સમ્મપ્પઞ્ઞાય પસ્સતો;
ભવતણ્હા પહીયતિ, વિભવં નાભિનન્દતિ;
સબ્બસો તણ્હાનં ખયા, અસેસવિરાગનિરોધો નિબ્બાન”ન્તિ;
અયં નિબ્બેધો.

“તસ્સ નિબ્બુતસ્સ ભિક્ખુનો, અનુપાદા પુનબ્ભવો ન હોતિ;
અભિભૂતો મારો વિજિતસઙ્ગામો, ઉપચ્ચગા સબ્બભવાનિ તાદી”તિ.

અયં અસેક્ખો. ઇદં સંકિલેસભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ અસેક્ખભાગિયઞ્ચ સુત્તં.

‘‘ચત્તારોમે, ભિક્ખવે [પસ્સ અ॰ નિ॰ ૪.૫], પુગ્ગલા. કતમે ચત્તારો? અનુસોતગામી પટિસોતગામી ઠિતત્તો તિણ્ણો પારઙ્ગતો થલે તિટ્ઠતિ બ્રાહ્મણો’’તિ. તત્થ યોયં પુગ્ગલો અનુસોતગામી, અયં પુગ્ગલો સંકિલેસભાગિયો. તત્થ યોયં પુગ્ગલો પટિસોતગામી યો ચ ઠિતત્તો, ઇમે દ્વે પુગ્ગલા નિબ્બેધભાગિયા. તત્થ યોયં પુગ્ગલો તિણ્ણો પારઙ્ગતો થલે તિટ્ઠતિ બ્રાહ્મણો, અયં અસેક્ખો. ઇદં સંકિલેસભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ અસેક્ખભાગિયઞ્ચ સુત્તં.

૧૧૦. તત્થ કતમં સંકિલેસભાગિયઞ્ચ વાસનાભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ સુત્તં?

છળાભિજાતિકો અત્થિ પુગ્ગલો કણ્હો કણ્હાભિજાતિકો કણ્હં ધમ્મં અભિજાયતિ, અત્થિ પુગ્ગલો કણ્હો કણ્હાભિજાતિકો સુક્કં ધમ્મં અભિજાયતિ, અત્થિ પુગ્ગલો કણ્હો કણ્હાભિજાતિકો અકણ્હં અસુક્કં અકણ્હઅસુક્કવિપાકં અચ્ચન્તદિટ્ઠં [અન્તં નિટ્ઠં (સી॰)] નિબ્બાનં આરાધેતિ, અત્થિ પુગ્ગલો સુક્કો સુક્કાભિજાતિકો કણ્હં ધમ્મં અભિજાયતિ, અત્થિ પુગ્ગલો સુક્કો સુક્કાભિજાતિકો સુક્કં ધમ્મં અભિજાયતિ, અત્થિ પુગ્ગલો સુક્કો સુક્કાભિજાતિકો અકણ્હં અસુક્કં અકણ્હઅસુક્કવિપાકં અચ્ચન્તદિટ્ઠં નિબ્બાનં આરાધેતિ.

તત્થ યો ચ પુગ્ગલો કણ્હો કણ્હાભિજાતિકો કણ્હં ધમ્મં અભિજાયતિ, યો ચ પુગ્ગલો સુક્કો સુક્કાભિજાતિકો કણ્હં ધમ્મં અભિજાયતિ, ઇમે દ્વે પુગ્ગલા સંકિલેસભાગિયા.

તત્થ યો ચ પુગ્ગલો કણ્હો કણ્હાભિજાતિકો સુક્કં ધમ્મં અભિજાયતિ, યો ચ પુગ્ગલો સુક્કો સુક્કાભિજાતિકો સુક્કં ધમ્મં અભિજાયતિ, ઇમે દ્વે પુગ્ગલા વાસનાભાગિયા.

તત્થ યો ચ પુગ્ગલો કણ્હો કણ્હાભિજાતિકો અકણ્હં અસુક્કં અકણ્હઅસુક્કવિપાકં અચ્ચન્તદિટ્ઠં નિબ્બાનં આરાધેતિ, યો ચ પુગ્ગલો સુક્કો સુક્કાભિજાતિકો અકણ્હં અસુક્કં અકણ્હઅસુક્કવિપાકં અચ્ચન્તદિટ્ઠં નિબ્બાનં આરાધેતિ, ઇમે દ્વે પુગ્ગલા નિબ્બેધભાગિયા, ઇદં સંકિલેસભાગિયઞ્ચ વાસનાભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ સુત્તં.

‘‘ચત્તારિમાનિ, ભિક્ખવે [પસ્સ અ॰ નિ॰ ૪.૨૩૨-૨૩૩], કમ્માનિ. કતમાનિ ચત્તારિ? અત્થિ કમ્મં કણ્હં કણ્હવિપાકં, અત્થિ કમ્મં સુક્કં સુક્કવિપાકં, અત્થિ કમ્મં કણ્હસુક્કં કણ્હસુક્કવિપાકં, અત્થિ કમ્મં અકણ્હં અસુક્કં અકણ્હઅસુક્કવિપાકં કમ્મુત્તમં કમ્મસેટ્ઠં કમ્મક્ખયાય સંવત્તતિ’’.

તત્થ યઞ્ચ કમ્મં કણ્હં કણ્હવિપાકં, યઞ્ચ કમ્મં કણ્હસુક્કં કણ્હસુક્કવિપાકં, અયં સંકિલેસો. યઞ્ચ કમ્મં સુક્કં સુક્કવિપાકં, અયં વાસના. યઞ્ચ કમ્મં અકણ્હં અસુક્કં અકણ્હઅસુક્કવિપાકં કમ્મુત્તમં કમ્મસેટ્ઠં કમ્મક્ખયાય સંવત્તતિ, અયં નિબ્બેધો. ઇદં સંકિલેસભાગિયઞ્ચ વાસનાભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ સુત્તં.

૧૧૧. તત્થ કતમં વાસનાભાગિયઞ્ચ, નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ સુત્તં?

‘‘લદ્ધાન માનુસત્તં દ્વે, કિચ્ચં અકિચ્ચમેવ ચ;
સુકિચ્ચં ચેવ પુઞ્ઞાનિ, સંયોજનવિપ્પહાનં વા’’તિ.

‘‘સુકિચ્ચં ચેવ પુઞ્ઞાની’’તિ વાસના. ‘‘સંયોજનવિપ્પહાનં વા’’તિ નિબ્બેધો.

‘‘પુઞ્ઞાનિ કરિત્વાન, સગ્ગા સગ્ગં વજન્તિ કતપુઞ્ઞા;

સંયોજનપ્પહાના, જરામરણા વિપ્પમુચ્ચન્તી’’તિ.

‘‘પુઞ્ઞાનિ કરિત્વાન, સગ્ગા સગ્ગં વજન્તિ કતપુઞ્ઞા’’તિ વાસના. ‘‘સંયોજનપ્પહાના જરામરણા વિપ્પમુચ્ચન્તી’’તિ નિબ્બેધો. ઇદં વાસનાભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ સુત્તં.

‘‘દ્વેમાનિ, ભિક્ખવે, પધાનાનિ [પસ્સ અ॰ નિ॰ ૨.૨]. કતમાનિ દ્વે? યો ચ અગારસ્મા અનગારિયં પબ્બજિતેસુ ચીવરપિણ્ડપાતસેનાસનગિલાનપચ્ચયભેસજ્જપરિક્ખારં પરિચ્ચજતિ, યો ચ અગારસ્મા અનગારિયં પબ્બજિતેસુ સબ્બૂપધિપટિનિસ્સગ્ગો તણ્હક્ખયો વિરાગો નિરોધો નિબ્બાન’’ન્તિ. તત્થ યો અગારસ્મા અનગારિયં પબ્બજિતેસુ ચીવરપિણ્ડપાતસેનાસનગિલાનપચ્ચયભેસજ્જપરિક્ખારં પરિચ્ચજતિ, અયં વાસના.

યો અગારસ્મા અનગારિયં પબ્બજિતેસુ સબ્બૂપધિપટિનિસ્સગ્ગો તણ્હક્ખયો વિરાગો નિરોધો નિબ્બાનં, અયં નિબ્બેધો. ઇદં વાસનાભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ સુત્તં.

તત્થ તણ્હાસંકિલેસભાગિયં સુત્તં તણ્હાપક્ખેનેવ નિદ્દિસિતબ્બં તીહિ તણ્હાહિ – કામતણ્હાય ભવતણ્હાય વિભવતણ્હાય. યેન યેન વા પન વત્થુના અજ્ઝોસિતા, તેન તેનેવ નિદ્દિસિતબ્બં, તસ્સા વિત્થારો છત્તિંસતણ્હાજાલિનિયાવિચરિતાનિ.

તત્થ દિટ્ઠિસંકિલેસભાગિયં સુત્તં દિટ્ઠિપક્ખેનેવ નિદ્દિસિતબ્બં ઉચ્છેદસસ્સતેન, યેન યેન વા પન વત્થુના દિટ્ઠિવસેન અભિનિવિસતિ ‘‘ઇદમેવ સચ્ચં મોઘમઞ્ઞ’’ન્તિ, તેન તેનેવ નિદ્દિસિતબ્બં, તસ્સા વિત્થારો દ્વાસટ્ઠિદિટ્ઠિગતાનિ.

તત્થ દુચ્ચરિતસંકિલેસભાગિયં સુત્તં ચેતનાય ચેતસિકકમ્મેન નિદ્દિસિતબ્બં તીહિ દુચ્ચરિતેહિ – કાયદુચ્ચરિતેન વચીદુચ્ચરિતેન મનોદુચ્ચરિતેન, તસ્સ વિત્થારો દસઅકુસલકમ્મપથા.

તત્થ તણ્હાવોદાનભાગિયં સુત્તં સમથેન નિદ્દિસિતબ્બં, દિટ્ઠિવોદાનભાગિયં સુત્તં વિપસ્સના નિદ્દિસિતબ્બં, દુચ્ચરિતવોદાનભાગિયં સુત્તં સુચરિતેન નિદ્દિસિતબ્બં. તીણિ અકુસલમૂલાનિ. તં કિસ્સ હેતુ? સંસારસ્સ નિબ્બત્તિયા. તથા નિબ્બત્તે સંસારે કાયદુચ્ચરિતં કાયસુચરિતં વચીદુચ્ચરિતં વચીસુચરિતં મનોદુચ્ચરિતં મનોસુચરિતં ઇમિના અસુભેન કમ્મવિપાકેન ઇદં બાલલક્ખણં નિબ્બત્તતીતિ. ઇદં સંકિલેસભાગિયં સુત્તં.

ઇમિના સુભેન કમ્મવિપાકેન ઇદં મહાપુરિસલક્ખણં નિબ્બત્તતીતિ. ઇદં વાસનાભાગિયં સુત્તં.

તત્થ સંકિલેસભાગિયં સુત્તં ચતૂહિ કિલેસભૂમીહિ નિદ્દિસિતબ્બં – અનુસયભૂમિયા પરિયુટ્ઠાનભૂમિયા સંયોજનભૂમિયા ઉપાદાનભૂમિયા. સાનુસયસ્સ પરિયુટ્ઠાનં જાયતિ, પરિયુટ્ઠિતો સંયુજ્જતિ, સંયુજ્જન્તો ઉપાદિયતિ, ઉપાદાનપચ્ચયા ભવો, ભવપચ્ચયા જાતિ, જાતિપચ્ચયા જરામરણં સોકપરિદેવદુક્ખદોમનસ્સુપાયાસા સમ્ભવન્તિ, એવમેતસ્સ કેવલસ્સ દુક્ખક્ખન્ધસ્સ સમુદયો હોતિ. ઇમાહિ ચતૂહિ કિલેસભૂમીહિ સબ્બે કિલેસા સઙ્ગહં સમોસરણં ગચ્છન્તિ, ઇદં સંકિલેસભાગિયં સુત્તં.

વાસનાભાગિયં સુત્તં તીહિ સુચરિતેહિ નિદ્દિસિતબ્બં, નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં ચતૂહિ સચ્ચેહિ નિદ્દિસિતબ્બં, અસેક્ખભાગિયં સુત્તં તીહિ ધમ્મેહિ નિદ્દિસિતબ્બં – બુદ્ધધમ્મેહિ પચ્ચેકબુદ્ધધમ્મેહિ સાવકભૂમિયા. ઝાયિવિસયે

નિદ્દિસિતબ્બન્તિ.

૧૧૨. તત્થ કતમે અટ્ઠારસ મૂલપદા? લોકિયં લોકુત્તરં લોકિયઞ્ચ લોકુત્તરઞ્ચ, સત્તાધિટ્ઠાનં ધમ્માધિટ્ઠાનં સત્તાધિટ્ઠાનઞ્ચ ધમ્માધિટ્ઠાનઞ્ચ, ઞાણં ઞેય્યં ઞાણઞ્ચ ઞેય્યઞ્ચ, દસ્સનં ભાવના દસ્સનઞ્ચ ભાવના ચ, સકવચનં પરવચનં સકવચનઞ્ચ પરવચનઞ્ચ, વિસજ્જનીયં અવિસજ્જનીયં વિસજ્જનીયઞ્ચ અવિસજ્જનીયઞ્ચ, કમ્મં વિપાકો કમ્મઞ્ચ વિપાકો ચ, કુસલં અકુસલં કુસલઞ્ચ અકુસલઞ્ચ, અનુઞ્ઞાતં પટિક્ખિત્તં અનુઞ્ઞાતઞ્ચ પટિક્ખિત્તઞ્ચ, થવો ચાતિ.

તત્થ કતમં લોકિયં?

“ન હિ પાપં કતં કમ્મં, સજ્જુખીરંવ મુચ્ચતિ;
ડહન્તં [દહન્તં (સી॰ ક॰) પસ્સ ધ॰ પ॰ ૭૧] બાલમન્વેતિ, ભસ્મચ્છન્નોવ [ભસ્માછન્નોવ (ક॰)] પાવકોતિ.

ઇદં લોકિયં.

“ચત્તારિમાનિ, ભિક્ખવે, અગતિગમનાનિ સબ્બં…પે॰… નિહીયતે તસ્સ યસો કાળપક્ખેવ ચન્દિમા”તિ. ઇદં લોકિયં.

“અટ્ઠિમે, ભિક્ખવે, લોકધમ્મા [પસ્સ અ॰ નિ॰ ૮.૬]. કતમે અટ્ઠ? લાભો અલાભો, યસો અયસો, નિન્દા પસંસા, સુખં દુક્ખં. ઇમે ખો, ભિક્ખવે, અટ્ઠ લોકધમ્મા”તિ. ઇદં લોકિયં.

તત્થ કતમં લોકુત્તરં?

“યસ્સિન્દ્રિયાનિ સમથઙ્ગતાનિ [સમથં ગતાનિ (સી॰) પસ્સ ધ॰ પ॰ ૯૪]; અસ્સા યથા સારથિના સુદન્તા;
પહીનમાનસ્સ અનાસવસ્સ, દેવાપિ તસ્સ પિહયન્તિ તાદિનો”તિ.

ઇદં લોકુત્તરં.

“પઞ્ચિમાનિ, ભિક્ખવે, ઇન્દ્રિયાનિ લોકુત્તરાનિ. કતમાનિ પઞ્ચ? સદ્ધિન્દ્રિયં વીરિયિન્દ્રિયં સતિન્દ્રિયં સમાધિન્દ્રિયં પઞ્ઞિન્દ્રિયં. ઇમાનિ ખો, ભિક્ખવે, પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ લોકુત્તરાની”તિ. ઇદં લોકુત્તરં.

તત્થ કતમં લોકિયઞ્ચ લોકુત્તરઞ્ચ?

“લદ્ધાન માનુસત્તં દ્વે, કિચ્ચં અકિચ્ચમેવ ચા”તિ દ્વે ગાથા. યં ઇહ “સુકિચ્ચં ચેવ પુઞ્ઞાની”તિ ચ “પુઞ્ઞાનિ કરિત્વાન, સગ્ગા સગ્ગં વજન્તિ કતપુઞ્ઞા”તિ ચ. ઇદં લોકિયં.

યં ઇહ “સંયોજનવિપ્પહાનં વા”તિ ચ “સંયોજનપ્પહાના, જરામરણા વિપ્પમુચ્ચન્તી”તિ ચ, ઇદં લોકુત્તરં. ઇદં લોકિયઞ્ચ લોકુત્તરઞ્ચ.

‘‘વિઞ્ઞાણે ચે, ભિક્ખવે, આહારે સતિ નામરૂપસ્સ અવક્કન્તિ હોતિ, નામરૂપસ્સ અવક્કન્તિયા સતિ પુનબ્ભવો હોતિ, પુનબ્ભવે સતિ જાતિ હોતિ, જાતિયા સતિ જરામરણં સોકપરિદેવદુક્ખદોમનસ્સુપાયાસા સમ્ભવન્તિ. એવમેતસ્સ કેવલસ્સ દુક્ખક્ખન્ધસ્સ સમુદયો હોતિ. સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે [પસ્સ સં॰ નિ॰ ૨.૫૫], મહારુક્ખો, તસ્સ યાનિ ચેવ મૂલાનિ અધોગમાનિ યાનિ ચ તિરિયં ગમાનિ, સબ્બાનિ તાનિ ઉદ્ધં ઓજં અભિહરન્તિ. એવં હિ સો, ભિક્ખવે, મહારુક્ખો તદાહારો તદુપાદાનો ચિરં દીઘમદ્ધાનં તિટ્ઠેય્ય. એવમેવ ખો, ભિક્ખવે, વિઞ્ઞાણે આહારે સતિ નામરૂપસ્સ અવક્કન્તિ હોતિ સબ્બં…પે॰… એવમેતસ્સ કેવલસ્સ દુક્ખક્ખન્ધસ્સ સમુદયો હોતી’’તિ. ઇદં લોકિયં.

‘‘વિઞ્ઞાણે ચે, ભિક્ખવે, આહારે અસતિ નામરૂપસ્સ અવક્કન્તિ ન હોતિ, નામરૂપસ્સ અવક્કન્તિયા અસતિ પુનબ્ભવો ન હોતિ, પુનબ્ભવે અસતિ જાતિ ન હોતિ, જાતિયા અસતિ જરામરણં સોકપરિદેવદુક્ખદોમનસ્સુપાયાસા નિરુજ્ઝન્તિ. એવમેતસ્સ કેવલસ્સ દુક્ખક્ખન્ધસ્સ નિરોધો હોતિ. સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, મહારુક્ખો અથ પુરિસો આગચ્છેય્ય કુદ્દાલપિટકં [કુદાલપિટકં (ક॰)] આદાય, સો તં રુક્ખં મૂલે છિન્દેય્ય, મૂલે [મૂલં (સં॰ નિ॰ ૨.૫૫)] છેત્વા પલિખણેય્ય, પલિખણિત્વા મૂલાનિ ઉદ્ધરેય્ય અન્તમસો ઉસીરનાળિમત્તાનિપિ. સો તં રુક્ખં ખણ્ડાખણ્ડિકં છિન્દેય્ય, ખણ્ડાખણ્ડિકં છિન્દિત્વા [છિત્વા (સી॰ ક॰)] ફાલેય્ય, ફાલેત્વા સકલિકં સકલિકં કરેય્ય, સકલિકં સકલિકં કરિત્વા વાતાતપે વિસોસેય્ય, વાતાતપે વિસોસેત્વા અગ્ગિના ડહેય્ય, અગ્ગિના ડહેત્વા મસિં કરેય્ય, મસિં કરિત્વા મહાવાતે વા ઓફુનેય્ય, નદિયા વા સીઘસોતાય પવાહેય્ય, એવં હિ સો, ભિક્ખવે, મહારુક્ખો ઉચ્છિન્નમૂલો અસ્સ તાલાવત્થુકતો અનભાવંકતો [અનભાવંગતો (સી॰)] આયતિં અનુપ્પાદધમ્મો. એવમેવ ખો, ભિક્ખવે, વિઞ્ઞાણે આહારે અસતિ નામરૂપસ્સ અવક્કન્તિ ન હોતિ, નામરૂપસ્સ અવક્કન્તિયા અસતિ સબ્બં…પે॰… એવમેતસ્સ કેવલસ્સ દુક્ખક્ખન્ધસ્સ નિરોધો હોતી’’તિ. ઇદં લોકુત્તરં. ઇદં લોકિયઞ્ચ લોકુત્તરઞ્ચ.

૧૧૩. તત્થ કતમં સત્તાધિટ્ઠાનં?

‘‘સબ્બા દિસા અનુપરિગમ્મ ચેતસા, નેવજ્ઝગા પિયતરમત્તના ક્વચિ;
એવં પિયો પુથુ અત્તા પરેસં, તસ્મા ન હિંસે પરમત્તકામો’’તિ [પરં અત્તકામોતિ (સી॰) સં॰ નિ॰ ૧.૧૧૯; ઉદા॰ ૪૧ પસ્સિતબ્બં].

ઇદં સત્તાધિટ્ઠાનં.

‘‘યે કેચિ ભૂતા ભવિસ્સન્તિ યે વાપિ [ચ (સી॰ ક॰) પસ્સ ઉદા॰ ૪૨], સબ્બે ગમિસ્સન્તિ પહાય દેહં;
તં સબ્બજાનિં કુસલો વિદિત્વા, આતાપિયો [આતાપી સો (સી॰ ક॰) પસ્સ ઉદા॰ ૪૨] બ્રહ્મચરિયં ચરેય્યા’’તિ.

ઇદં સત્તાધિટ્ઠાનં.

‘‘સત્તહિ, ભિક્ખવે, અઙ્ગેહિ સમન્નાગતં કલ્યાણમિત્તં અપિ વિવેચિયમાનેન પણામિયમાનેન ગલે પિસનમજ્જમાનેન [ગલેપિ પમજ્જમાનેન (સી॰)] યાવજીવં ન વિજહિતબ્બં. કતમેહિ સત્તહિ? પિયો ચ હોતિ મનાપો ચ ગરુ ચ ભાવનીયો ચ વત્તા ચ વચનક્ખમો ચ ગમ્ભીરઞ્ચ કથં કત્તા હોતિ, નો ચ અટ્ઠાને [ન ચ અટ્ઠાને

(સી॰ ક॰) પસ્સ અ॰ નિ॰ ૭.૩૭] નિયોજેતિ. ઇમેહિ ખો, ભિક્ખવે, સત્તહિ...પે॰... ન વિજહિતબ્બં. ઇદમવોચ ભગવા, ઇદં વત્વાન સુગતો. અથાપરં એતદવોચ સત્થા –

“પિયો ગરુ ભાવનીયો, વત્તા ચ વચનક્ખમો;
ગમ્ભીરઞ્ચ કથં કત્તા, ન ચટ્ઠાને નિયોજકો;
તં મિત્તં મિત્તકામેન, યાવજીવમ્પિ સેવિય”ન્તિ.

ઇદં સત્તાધિટ્ઠાનં.

તત્થ કતમં ધમ્માધિટ્ઠાનં?

“યઞ્ચ કામસુખં લોકે, યઞ્ચિદં દિવિયં સુખં;
તણ્હક્ખયસુખસ્સેતે [તણ્હક્ખયા સુખસ્સેતે (સી॰) પસ્સ ઉદા॰ ૧૨], કલં નાગ્ઘન્તિ સોળસિ”ન્તિ.

ઇદં ધમ્માધિટ્ઠાનં.

“સુસુખં [પસ્સ થેરગા॰ ૨૨૭] વત નિબ્બાનં, સમ્માસમ્બુદ્ધદેસિતં;
અસોકં વિરજં ખેમં, યત્થ દુક્ખં નિરુજ્ઝતી”તિ.

ઇદં ધમ્માધિટ્ઠાનં.

તત્થ કતમં સત્તાધિટ્ઠાનઞ્ચ ધમ્માધિટ્ઠાનઞ્ચ

“માતરં પિતરં હન્ત્વા, રાજાનો દ્વે ચ ખત્તિયે;
રટ્ઠં સાનુચરં હન્ત્વા”તિ ઇદં ધમ્માધિટ્ઠાનં.

“અનીઘો યાતિ બ્રાહ્મણો”તિ; ઇદં સત્તાધિટ્ઠાનં;
ઇદં સત્તાધિટ્ઠાનઞ્ચ ધમ્માધિટ્ઠાનઞ્ચ.

“ચત્તારોમે, ભિક્ખવે, ઇદ્ધિપાદા [પસ્સ ઇદ્ધિપાદસંયુત્તે]. કતમે ચત્તારો? છન્દસમાધિપધાનસઙ્ખારસમન્નાગતો ઇદ્ધિપાદો, વીરિય...પે॰... ચિત્ત. વીમંસાસમાધિપધાનસઙ્ખારસમન્નાગતો ઇદ્ધિપાદો”તિ. ઇદં ધમ્માધિટ્ઠાનં.

સો કાયેપિ ચિત્તં સમોદહતિ, ચિત્તેપિ કાયં સમોદહતિ, કાયે સુખસઞ્ઞઞ્ચ લહુસઞ્ઞઞ્ચ ઓક્કમિત્વા ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ. ઇદં સત્તાધિટ્ઠાનં, ઇદં સત્તાધિટ્ઠાનઞ્ચ ધમ્માધિટ્ઠાનઞ્ચ.

૧૧૪. તત્થ કતમં ઞાણં?

“યં તં લોકુત્તરં ઞાણં, સબ્બઞ્ઞૂ યેન વુચ્ચતિ;
ન તસ્સ પરિહાનત્થિ, સબ્બકાલે પવત્તતી”તિ.

ઇદં ઞાણં.

“પઞ્ઞા હિ સેટ્ઠા લોકસ્મિં, યાયં નિબ્બાનગામિની [નિબ્બેધગામિની (ઇતિવુ॰ ૪૧)];
યાય સમ્મા પજાનાતિ, જાતિમરણસઙ્ખય”ન્તિ.

ઇદં ઞાણં.

તત્થ કતમં ઞેય્યં?

“કિત્તયિસ્સામિ તે [વો (સી॰ ક॰) પસ્સ સુ॰ નિ॰ ૧૦૭૨] સન્તિં, [ધોતકાતિ ભગવા,]
દિટ્ઠે ધમ્મે અનીતિહં;
યં વિદિત્વા સતો ચરં, તરે લોકે વિસત્તિકં.

“તઞ્ચાહં અભિનન્દામિ, મહેસિ સન્તિમુત્તમં;
યં વિદિત્વા સતો ચરં, તરે લોકે વિસત્તિકં.

“યં કિઞ્ચિ સમ્પજાનાસિ, [ધોતકાતિ ભગવા]
ઉદ્ધં અધો તિરિયઞ્ચાપિ મજ્ઝે;
એતં વિદિત્વા સઙ્ગોતિ લોકે,
ભવાભવાય માકાસિ તણ્હ”ન્તિ.

ઇદં ઞેય્યં.

“ચતુન્નં, ભિક્ખવે, અરિયસચ્ચાનં અનનુબોધા અપ્પટિવેધા એવમિદં દીઘમદ્ધાનં સન્ધાવિતં સંસરિતં મમઞ્ચેવ તુમ્હાકઞ્ચ...પે॰... તયિદં, ભિક્ખવે, દુક્ખં અરિયસચ્ચં અનુબુદ્ધં પટિવિદ્ધં, દુક્ખસમુદયં [દુક્ખસમુદયો (સી॰ ક॰) પસ્સ દી॰ નિ॰ ૨.૧૫૫] અરિયસચ્ચં અનુબુદ્ધં પટિવિદ્ધં, દુક્ખનિરોધં [દુક્ખનિરોધો (સી॰ ક॰)] અરિયસચ્ચં અનુબુદ્ધં પટિવિદ્ધં, દુક્ખનિરોધગામિની પટિપદા અરિયસચ્ચં અનુબુદ્ધં પટિવિદ્ધં. ઉચ્છિન્ના ભવતણ્હા, ખીણા ભવનેત્તિ, નત્થિ દાનિ પુનબ્ભવો”તિ. ઇદમવોચ ભગવા, ઇદં વત્વાન સુગતો, અથાપરં એતદવોચ સત્થા –

“ચતુન્નં અરિયસચ્ચાનં, યથાભૂતં અદસ્સના;
સંસિતં [સંસરિતં (સી॰)] દીઘમદ્ધાનં, તાસુ તાસ્વેવ જાતિસુ.

“તાનિ એતાનિ દિટ્ઠાનિ, ભવનેત્તિ સમૂહતા;
ઉચ્છિન્નં મૂલં દુક્ખસ્સ, નત્થિ દાનિ પુનબ્ભવો”તિ.

ઇદં ઞેય્યં.

તત્થ કતમં ઞાણઞ્ચ ઞેય્યઞ્ચ? રૂપં અનિચ્ચં, વેદના અનિચ્ચા, સઞ્ઞા અનિચ્ચા, સઙ્ખારા અનિચ્ચા, વિઞ્ઞાણં અનિચ્ચન્તિ. ઇદં ઞેય્યં.

એવં જાનં એવં પસ્સં અરિયસાવકો ‘‘રૂપં અનિચ્ચ’’ન્તિ પસ્સતિ, ‘‘વેદના અનિચ્ચા’’તિ પસ્સતિ, ‘‘સઞ્ઞં... પે॰... સઙ્ખારે...પે॰... વિઞ્ઞાણં અનિચ્ચ’’ન્તિ પસ્સતીતિ. ઇદં ઞાણં.

સો પરિમુચ્ચતિ રૂપેન, પરિમુચ્ચતિ વેદનાય, પરિમુચ્ચતિ સઞ્ઞાય, પરિમુચ્ચતિ સઙ્ખારેહિ, પરિમુચ્ચતિ વિઞ્ઞાણમ્હા, પરિમુચ્ચતિ દુક્ખસ્માતિ વદામીતિ. ઇદં ઞાણઞ્ચ ઞેય્યઞ્ચ.

‘‘સબ્બે સઙ્ખારા અનિચ્ચા’’તિ ઇદં ઞેય્યં. ‘‘યદા પઞ્ઞાય પસ્સતી’’તિ ઇદં ઞાણં. ‘‘અથ નિબ્બિન્દતિ દુક્ખે એસ મગ્ગો વિસુદ્ધિયા’’તિ ઇદં ઞાણઞ્ચ ઞેય્યઞ્ચ.

‘‘સબ્બે સઙ્ખારા દુક્ખા’’તિ ઇદં ઞેય્યં. ‘‘યદા પઞ્ઞાય પસ્સતી’’તિ ઇદં ઞાણં. ‘‘અથ નિબ્બિન્દતિ દુક્ખે એસ મગ્ગો વિસુદ્ધિયા’’તિ ઇદં ઞાણઞ્ચ ઞેય્યઞ્ચ.

‘‘સબ્બે ધમ્મા અનત્તા’’તિ ઇદં ઞેય્યં. ‘‘યદા પઞ્ઞાય પસ્સતી’’તિ ઇદં ઞાણં. ‘‘અથ નિબ્બિન્દતિ દુક્ખે એસ મગ્ગો વિસુદ્ધિયા’’તિ ઇદં ઞાણઞ્ચ ઞેય્યઞ્ચ.

‘‘યે હિ કેચિ, સોણ [પસ્સ સં॰ નિ॰ ૩.૪૯], સમણા વા બ્રાહ્મણા વા અનિચ્ચેન રૂપેન દુક્ખેન વિપરિણામધમ્મેન ‘સેય્યોહમસ્મી’તિ વા સમનુપસ્સન્તિ, ‘સદિસોહમસ્મી’તિ વા સમનુપસ્સન્તિ, ‘હીનોહમસ્મી’તિ વા સમનુપસ્સન્તિ. કિમઞ્ઞત્ર યથાભૂતસ્સ અદસ્સના. અનિચ્ચાય વેદનાય...પે॰... અનિચ્ચાય સઞ્ઞાય...પે॰... અનિચ્ચેહિ સઙ્ખારેહિ...પે॰... અનિચ્ચેન વિઞ્ઞાણેન દુક્ખેન વિપરિણામધમ્મેન ‘સેય્યોહમસ્મી’તિ વા સમનુપસ્સન્તિ, ‘સદિસોહમસ્મી’તિ વા સમનુપસ્સન્તિ, ‘હીનોહમસ્મી’તિ વા સમનુપસ્સન્તિ, કિમઞ્ઞત્ર યથાભૂતસ્સ અદસ્સના’’તિ. ઇદં ઞેય્યં.

‘‘યે ચ ખો કેચિ, સોણ, સમણા વા બ્રાહ્મણા વા અનિચ્ચેન રૂપેન દુક્ખેન વિપરિણામધમ્મેન ‘સેય્યોહમસ્મી’તિપિ ન સમનુપસ્સન્તિ, ‘સદિસોહમસ્મી’તિપિ ન સમનુપસ્સન્તિ, ‘હીનોહમસ્મી’તિપિ ન સમનુપસ્સન્તિ, કિમઞ્ઞત્ર યથાભૂતસ્સ દસ્સના. અનિચ્ચાય વેદનાય...પે॰... અનિચ્ચાય સઞ્ઞાય...પે॰... અનિચ્ચેહિ સઙ્ખારેહિ...પે॰... અનિચ્ચેન વિઞ્ઞાણેન દુક્ખેન વિપરિણામધમ્મેન ‘સેય્યોહમસ્મી’તિપિ ન સમનુપસ્સન્તિ, ‘સદિસોહમસ્મી’તિપિ ન સમનુપસ્સન્તિ, ‘હીનોહમસ્મી’તિપિ ન સમનુપસ્સન્તિ, કિમઞ્ઞત્ર યથાભૂતસ્સ દસ્સનાતિ. ઇદં ઞાણં.

ઇદં ઞાણઞ્ચ ઞેય્યઞ્ચ.

તત્થ કતમં દસ્સનં?

‘‘યે અરિયસચ્ચાનિ વિભાવયન્તિ, ગમ્ભીરપઞ્ઞેન સુદેસિતાનિ.

કિઞ્ચાપિ તે હોન્તિ ભુસં પમત્તા [ભુસપ્પમત્તા (સી॰) પસ્સ ખુ॰ પા॰ ૬.૯], ન તે ભવં અટ્ઠમમાદિયન્તી’’તિ.

ઇદં દસ્સનં.

“યથિન્દખીલો પથવિસ્સિતો સિયા, ચતુબ્ભિ વાતેહિ અસમ્પકમ્પિયો;
તથૂપમં સપ્પુરિસં વદામિ, યો અરિયસચ્ચાનિ અવેચ્ચ પસ્સતી”તિ.

ઇદં દસ્સનં.

“ચતૂહિ, ભિક્ખવે, સોતાપત્તિયઙ્ગેહિ સમન્નાગતો અરિયસાવકો આકઙ્ખમાનો અત્તનાવ અત્તાનં બ્યાકરેય્ય ‘ખીણનિરયોમ્હિ, ખીણતિરચ્છાનયોનિ, ખીણપેત્તિવિસયો, ખીણાપાયદુગ્ગતિવિનિપાતો, સોતાપન્નોહમસ્મિ અવિનિપાતધમ્મો નિયતો સમ્બોધિપરાયણો, સત્તક્ખત્તુપરમં [સત્તક્ખત્તુપરમો (સી॰)] દેવે ચ મનુસ્સે ચ સન્ધાવિત્વા સંસરિત્વા દુક્ખસ્સન્તં કરિસ્સામી’તિ. કતમેહિ ચતૂહિ? ઇધ, ભિક્ખવે, અરિયસાવકસ્સ તથાગતે સદ્ધા નિવિટ્ઠા પતિટ્ઠિતા વિરૂળ્હા મૂલજાતા અસંહારિયા સમણેન વા બ્રાહ્મણેન વા દેવેન વા મારેન વા બ્રહ્મુના વા કેનચિ વા લોકસ્મિં સહ ધમ્મેન, ધમ્મે ખો પન નિટ્ઠં ગતો હોતિ, સ્વાક્ખાતો ભગવતા ધમ્મો સન્દિટ્ઠિકો અકાલિકો એહિપસ્સિકો ઓપનેય્યિકો પચ્ચત્તં વેદિતબ્બો વિઞ્ઞૂહિ, યદિદં મદનિમ્મદનો...પે॰... નિરોધો નિબ્બાનં, સહ ધમ્મિયા ખો પનસ્સ હોન્તિ ઇટ્ઠા કન્તા પિયા મનાપા ગિહી ચેવ પબ્બજિતા ચ. અરિયકન્તેહિ ખો પન સીલેહિ સમન્નાગતો હોતિ અખણ્ડેહિ અચ્છિદ્દેહિ અસબલેહિ અકમ્માસેહિ ભુજિસ્સેહિ વિઞ્ઞુપ્પસટ્ઠેહિ અપરામટ્ઠેહિ સમાધિસંવત્તનિકેહિ. ઇમેહિ ખો, ભિક્ખવે, ચતૂહિ સોતાપત્તિયઙ્ગેહિ સમન્નાગતો અરિયસાવકો આકઙ્ખમાનો અત્તનાવ અત્તાનં બ્યાકરેય્ય ‘ખીણનિરયોમ્હિ, ખીણતિરચ્છાનયોનિ, ખીણપેત્તિવિસયો, ખીણાપાયદુગ્ગતિવિનિપાતો, સોતાપન્નોહમસ્મિ અવિનિપાતધમ્મો નિયતો સમ્બોધિપરાયણો, સત્તક્ખત્તુપરમં દેવે ચ મનુસ્સે ચ સન્ધાવિત્વા સંસરિત્વા દુક્ખસ્સન્તં કરિસ્સામી’”તિ.

ઇદં દસ્સનં.

તત્થ કતમા ભાવના?

“યસ્સિન્દ્રિયાનિ ભાવિતાનિ [સુભાવિતાનિ (સી॰ ક॰) પસ્સ સુ॰ નિ॰ ૫૧૨], અજ્ઝત્તં બહિદ્ધા ચ સબ્બલોકે;
નિબ્બિજ્ઝ ઇમં પરઞ્ચ લોકં, કાલં કઙ્ખતિ ભાવિતો સદન્તો”તિ.

અયં ભાવના.

“ચત્તારિમાનિ, ભિક્ખવે, ધમ્મપદાનિ [પસ્સ અ॰ નિ॰ ૪.૨૯]. કતમાનિ ચત્તારિ? અનભિજ્ઝા ધમ્મપદં, અબ્યાપાદો ધમ્મપદં, સમ્માસતિ ધમ્મપદં, સમ્માસમાધિ ધમ્મપદં, ઇમાનિ ખો, ભિક્ખવે, ચત્તારિ ધમ્મપદાની”તિ. અયં ભાવના.

તત્થ કતમં દસ્સનઞ્ચ ભાવના ચ? “પઞ્ચ છિન્દે પઞ્ચ જહે”તિ ઇદં દસ્સનં. “પઞ્ચ ચુત્તરિ ભાવયે. પઞ્ચ સઙ્ગાતિગો ભિક્ખુ, ઓઘતિણ્ણોતિ વુચ્ચતી”તિ અયં ભાવના. ઇદં દસ્સનઞ્ચ ભાવના ચ.

“તીણિમાનિ, ભિક્ખવે, ઇન્દ્રિયાનિ [પસ્સ સં॰ નિ॰ ૫.૪૯૩]. કતમાનિ તીણિ, અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયં અઞ્ઞિન્દ્રિયં અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં. કતમઞ્ચ, ભિક્ખવે, અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયં? ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ અનભિસમેતસ્સ દુક્ખસ્સ અરિયસચ્ચસ્સ અભિસમયાય છન્દં જનેતિ વાયમતિ વીરિયં આરભતિ ચિત્તં પગ્ગણ્હાતિ

પદહતિ, અનભિસમેતસ્સ દુક્ખસમુદયસ્સ અરિયસચ્ચસ્સ...પે॰... દુક્ખનિરોધસ્સ...પે॰... દુક્ખનિરોધગામિનિયા પટિપદાય અરિયસચ્ચસ્સ અભિસમયાય છન્દં જનેતિ વાયમતિ વીરિયં આરભતિ ચિત્તં પગ્ગણ્હાતિ પદહતિ. ઇદં, ભિક્ખવે, અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિય''ન્તિ. ઇદં દસ્સનં.

''કતમઞ્ચ, ભિક્ખવે, અઞ્ઞિન્દ્રિયં? ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ 'ઇદં દુક્ખ'ન્તિ યથાભૂતં પજાનાતિ, 'અયં દુક્ખસમુદયો'તિ યથાભૂતં પજાનાતિ, 'અયં દુક્ખનિરોધો'તિ...પે॰... 'અયં દુક્ખનિરોધગામિની પટિપદા'તિ યથાભૂતં પજાનાતિ. ઇદં, ભિક્ખવે, અઞ્ઞિન્દ્રિયં.

''કતમઞ્ચ , ભિક્ખવે, અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયં? ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ આસવાનં ખયા અનાસવં ચેતોવિમુત્તિં પઞ્ઞાવિમુત્તિં દિટ્ઠેવ ધમ્મે સયં અભિઞ્ઞા સચ્છિકત્વા ઉપસમ્પજ્જ વિહરતિ, ખીણા જાતિ, વુસિતં બ્રહ્મચરિયં, કતં કરણીયં નાપરં ઇત્થત્તાયાતિ પજાનાતિ. ઇદં, ભિક્ખવે, અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિય''ન્તિ. અયં ભાવના.

ઇદં દસ્સનઞ્ચ ભાવના ચ.

૧૧૬. તત્થ કતમં સકવચનં?

''સબ્બપાપસ્સ અકરણં, કુસલસ્સ ઉપસમ્પદા;
સચિત્તપરિયોદાપનં, એતં બુદ્ધાન સાસન''ન્તિ.

ઇદં સકવચનં.

''તીણિમાનિ, ભિક્ખવે, બાલસ્સ બાલલક્ખણાનિ બાલનિમિત્તાનિ બાલાપદાનાનિ, યેહિ બાલં બાલોતિ પરે સઞ્જાનન્તિ. કતમાનિ તીણિ? બાલો, ભિક્ખવે, દુચ્ચિન્તિતચિન્તી ચ હોતિ, દુબ્ભાસિતભાસી ચ હોતિ, દુક્કટકમ્મકારી [દુક્કતકમ્મકારી (સી॰) મ॰ નિ॰ ૩.૨૪૬; અ॰ નિ॰ ૩.૩ પસ્સિતબ્બં] ચ હોતિ. ઇમાનિ ખો, ભિક્ખવે, તીણિ બાલસ્સ બાલલક્ખણાનિ બાલનિમિત્તાનિ બાલાપદાનાનિ.

''તીણિમાનિ , ભિક્ખવે, પણ્ડિતસ્સ પણ્ડિતલક્ખણાનિ પણ્ડિતનિમિત્તાનિ પણ્ડિતાપદાનાનિ, યેહિ પણ્ડિતં પણ્ડિતોતિ પરે સઞ્જાનન્તિ. કતમાનિ તીણિ? પણ્ડિતો, ભિક્ખવે, સુચિન્તિતચિન્તી ચ હોતિ, સુભાસિતભાસી ચ હોતિ, સુકતકમ્મકારી ચ હોતિ. ઇમાનિ ખો, ભિક્ખવે, તીણિ પણ્ડિતસ્સ પણ્ડિતલક્ખણાનિ પણ્ડિતનિમિત્તાનિ પણ્ડિતાપદાનાની''તિ.

ઇદં સકવચનં.

તત્થ કતમં પરવચનં?

''પથવીસમો નત્થિ વિત્થતો, નિન્નો પાતાલસમો ન વિજ્જતિ;
મેરુસમો નત્થિ ઉન્નતો, ચક્કવત્તિસદિસો નત્થિ પોરિસો''તિ.

ઇદં પરવચનં.

‘‘‘હોતુ , દેવાનમિન્દ, સુભાસિતેન જયોતિ. હોતુ, વેપચિત્તિ સુભાસિતેન જયોતિ. ભણ, વેપચિત્તિ, ગાથ’ન્તિ. અથ ખો, ભિક્ખવે, વેપચિત્તિ અસુરિન્દો ઇમં ગાથં અભાસિ –

‘‘ભિય્યો બાલા પભિજ્જેય્યું [પકુજ્ઝેય્યું (સી॰ ક॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૧.૨૫૧], નો ચસ્સ પટિસેધકો;
તસ્મા ભુસેન દણ્ડેન, ધીરો બાલં નિસેધયે’’તિ.

‘‘ભાસિતાય ખો પન, ભિક્ખવે, વેપચિત્તિના અસુરિન્દેન ગાથાય અસુરા અનુમોદિંસુ, દેવા તુણ્હી અહેસું. અથ ખો, ભિક્ખવે, વેપચિત્તિ અસુરિન્દો સક્કં દેવાનમિન્દં એતદવોચ ‘ભણ, દેવાનમિન્દ, ગાથ’ન્તિ. એવં વુત્તે, ભિક્ખવે, સક્કો દેવાનમિન્દો ઇમં ગાથં અભાસિ –

‘‘એતદેવ અહં મઞ્ઞે, બાલસ્સ પટિસેધનં;
પરં સઙ્કુપિતં ઞત્વા, યો સતો ઉપસમ્મતી’’તિ.

‘‘ભાસિતાય ખો પન, ભિક્ખવે, સક્કેન દેવાનમિન્દેન ગાથાય દેવા અનુમોદિંસુ, અસુરા તુણ્હી અહેસું. અથ ખો, ભિક્ખવે, સક્કો દેવાનમિન્દો વેપચિત્તિં અસુરિન્દં એતદવોચ ‘ભણ, વેપચિત્તિ, ગાથ’ન્તિ. એવં વુત્તે, ભિક્ખવે, વેપચિત્તિ અસુરિન્દો ઇમં ગાથં અભાસિ –

‘‘એતદેવ તિતિક્ખાય, વજ્જં પસ્સામિ વાસવ;
યદા નં મઞ્ઞતિ [મઞ્ઞતી (સી॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૧.૨૫૧] બાલો, ભયા મ્યાયં તિતિક્ખતિ;
અજ્ઝારુહતિ દુમ્મેધો, ગોવ ભિય્યો પલાયિન’’ન્તિ.

‘‘ભાસિતાય ખો પન, ભિક્ખવે, વેપચિત્તિના અસુરિન્દેન ગાથાય અસુરા અનુમોદિંસુ, દેવા તુણ્હી અહેસું. અથ ખો વેપચિત્તિ અસુરિન્દો સક્કં દેવાનમિન્દં એતદવોચ ‘ભણ, દેવાનમિન્દ, ગાથ’ન્તિ. એવં વુત્તે, ભિક્ખવે, સક્કો દેવાનમિન્દો ઇમા ગાથાયો અભાસિ –

‘‘કામં મઞ્ઞતુ વા મા વા, ભયા મ્યાયં તિતિક્ખતિ;
સદત્થપરમા અત્થા, ખન્ત્યા ભિય્યો ન વિજ્જતિ.

‘‘યો હવે બલવા સન્તો, દુબ્બલસ્સ તિતિક્ખતિ;
તમાહુ પરમં ખન્તિં, નિચ્ચં ખમતિ દુબ્બલો.

‘‘અબલં તં બલં આહુ, યસ્સ બાલબલં બલં;
બલસ્સ ધમ્મગુત્તસ્સ, પટિવત્તા ન વિજ્જતિ.

‘‘તસ્સેવ તેન પાપિયો, યો કુદ્ધં પટિકુજ્ઝતિ;
કુદ્ધં અપ્પટિકુજ્ઝન્તો, સઙ્ગામં જેતિ દુજ્જયં.

‘‘ઉભિન્નમત્થં ચરતિ, અત્તનો ચ પરસ્સ ચ;
પરં સઙ્કુપિતં ઞત્વા, યો સતો ઉપસમ્મતિ.

> ‘‘ઉભિન્નં તિકિચ્છન્તાનં, અત્તનો ચ પરસ્સ ચ;
> જના મઞ્ઞન્તિ બાલોતિ, યે ધમ્મસ્સ અકોવિદા’’તિ.

‘‘ભાસિતાસુ ખો પન, ભિક્ખવે, સક્કેન દેવાનમિન્દેન ગાથાસુ દેવા અનુમોદિંસુ, અસુરા તુણ્હી અહેસુ’’ન્તિ. ઇદં પરવચનં.

૧૧૭. તત્થ કતમં સકવચનઞ્ચ પરવચનઞ્ચ?

યઞ્ચ પત્તં યઞ્ચ પત્તબ્બં ઉભયમેતં રજાનુકિણ્ણં આતુરસ્સાનુસિક્ખતો. યે ચ સિક્ખાસારા સીલં વતં જીવિતં બ્રહ્મચરિયં ઉપટ્ઠાનસારા, અયમેકો અન્તો. યે ચ એવંવાદિનો એવંદિટ્ઠિનો ‘‘નત્થિ કામેસુ દોસો’’તિ, અયં દુતિયો અન્તો. ઇચ્ચેતે ઉભો અન્તા કટસિવડ્ઢના કટસિયો દિટ્ઠિં વડ્ઢેન્તિ. એતે ઉભો અન્તે અનભિઞ્ઞાય ઓલીયન્તિ એકે અતિધાવન્તિ એકેતિ. ઇદં પરવચનં.

યે ચ ખો તે ઉભો અન્તે અભિઞ્ઞાય તત્ર ચ ન અહેસું, તેન ચ અમઞ્ઞિંસુ, વટ્ટં તેસં નત્થિ પઞ્ઞાપનાયાતિ. ઇદં સકવચનં. અયં ઉદાનો સકવચનઞ્ચ પરવચનઞ્ચ.

રાજા પસેનદિ [પસ્સેનદિ (ક॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૧.૧૧૩] કોસલો ભગવન્તં એતદવોચ – ઇધ મય્હં, ભન્તે, રહોગતસ્સ પટિસલ્લીનસ્સ એવં ચેતસો પરિવિતક્કો ઉદપાદિ ‘‘કેસં નુ ખો પિયો અત્તા, કેસં અપ્પિયો અત્તા’’તિ. તસ્સ મય્હં, ભન્તે, એતદહોસિ ‘‘યે ચ ખો કેચિ કાયેન દુચ્ચરિતં ચરન્તિ, વાચાય દુચ્ચરિતં ચરન્તિ, મનસા દુચ્ચરિતં ચરન્તિ, તેસં અપ્પિયો અત્તા. કિઞ્ચાપિ તે એવં વદેય્યું ‘પિયો નો અત્તા’તિ, અથ ખો તેસં અપ્પિયો અત્તા. તં કિસ્સ હેતુ? યં હિ અપ્પિયો અપ્પિયસ્સ કરેય્ય, તં તે અત્તનાવ અત્તનો કરોન્તિ, તસ્મા તેસં અપ્પિયો અત્તા. યે ચ ખો કેચિ કાયેન સુચરિતં ચરન્તિ, વાચાય સુચરિતં ચરન્તિ, મનસા સુચરિતં ચરન્તિ, તેસં પિયો અત્તા. કિઞ્ચાપિ તે એવં વદેય્યું ‘અપ્પિયો નો અત્તા’તિ, અથ ખો તેસં પિયો અત્તા. તં કિસ્સ હેતુ? યં હિ પિયો પિયસ્સ કરેય્ય . તં તે અત્તનાવ અત્તનો કરોન્તિ. તસ્મા તેસં પિયો અત્તા’’તિ.

‘‘એવમેતં, મહારાજ, એવમેતં, મહારાજ, યે હિ કેચિ, મહારાજ, કાયેન દુચ્ચરિતં ચરન્તિ, વાચાય દુચ્ચરિતં ચરન્તિ, મનસા દુચ્ચરિતં ચરન્તિ તસ્મા તેસં અપ્પિયો અત્તા. કિઞ્ચાપિ તે એવં વદેય્યું ‘પિયો નો અત્તા’તિ, અથ ખો તેસં અપ્પિયો અત્તા. તં કિસ્સ હેતુ? યં હિ, મહારાજ, અપ્પિયો અપ્પિયસ્સ કરેય્ય, તં તે અત્તનાવ અત્તનો કરોન્તિ, તસ્મા તેસં અપ્પિયો અત્તા. યે ચ ખો કેચિ મહારાજ કાયેન સુચરિતં ચરન્તિ, વાચાય સુચરિતં ચરન્તિ, મનસા સુચરિતં ચરન્તિ, તેસં પિયો અત્તા. કિઞ્ચાપિ તે એવં વદેય્યું ‘અપ્પિયો નો અત્તા’તિ, અથ ખો તેસં પિયો અત્તા. તં કિસ્સ હેતુ? યં હિ, મહારાજ, પિયો પિયસ્સ કરેય્ય, તં તે અત્તનાવ અત્તનો કરોન્તિ, તસ્મા તેસં પિયો અત્તાતિ. ઇદમવોચ ભગવા...પે॰... સત્થા –

> ‘‘અત્તાનઞ્ચે પિયં જઞ્ઞા, ન નં પાપેન સંયુજે;
> ન હિ તં સુલભં હોતિ, સુખં દુક્કટકારિના.
>
> ‘‘અન્તકેનાધિપન્નસ્સ [મરણેનાભિભૂતસ્સ (ક॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૧.૧૧૫], જહતો માનુસં ભવં;
> કિં હિ તસ્સ સકં હોતિ, કિઞ્ચ આદાય ગચ્છતિ;

કિઞ્ચસ્સ અનુગં હોતિ, છાયાવ અનપાયિની.

‘‘ઉભો પુઞ્ઞઞ્ચ પાપઞ્ચ, યં મચ્ચો કુરુતે ઇધ;
તઞ્હિ તસ્સ સકં હોતિ, તંવ આદાય ગચ્છતિ;
તંવસ્સ અનુગં હોતિ, છાયાવ અનપાયિની.

‘‘તસ્મા કરેય્ય કલ્યાણં, નિચયં સમ્પરાયિકં;
પુઞ્ઞાનિ પરલોકસ્મિં, પતિટ્ઠા હોન્તિ પાણિન’’ન્તિ.

ઇદં સુત્તં પરવચનં. અનુગીતિ સકવચનં. ઇદં સકવચનઞ્ચ પરવચનઞ્ચ.

૧૧૮. તત્થ કતમં વિસજ્જનીયં?

પઞ્હે પુચ્છિતે ઇદં અભિઞ્ઞેય્યં, ઇદં પરિઞ્ઞેય્યં, ઇદં પહાતબ્બં, ઇદં ભાવેતબ્બં, ઇદં સચ્છિકાતબ્બં, ઇમે ધમ્મા એવંગહિતા ઇદં ફલં નિબ્બત્તયન્તિ. તેસં એવંગહિતાનં અયમત્થો ઇતિ ઇદં વિસજ્જનીયં. ‘‘ઉળારો બુદ્ધો ભગવા’’તિ બુદ્ધઉળારતં ધમ્મસ્વાક્ખાતતં સઙ્ઘસુપ્પટિપત્તિઞ્ચ એકંસેનેવ નિદ્દિસે. ‘‘સબ્બે સઙ્ખારા અનિચ્ચા’’તિ ‘‘સબ્બે સઙ્ખારા દુક્ખા’’તિ ‘‘સબ્બે ધમ્મા અનત્તા’’તિ એકંસેનેવ નિદ્દિસે. યં વા પનઞ્ઞમ્પિ એવં જાતિયં. ઇદં વિસજ્જનીયં.

તત્થ કતમં અવિસજ્જનીયં?

‘‘આકઙ્ખતો તે નરદમ્મસારથિ [નરદમ્મસારથી (સી॰)], દેવા મનુસ્સા મનસા વિચિન્તિતં;
સબ્બે ન જઞ્ઞા કસિણાપિ પાણિનો, સન્તં સમાધિં અરણં નિસેવતો;
કિન્તં ભગવા આકઙ્ખતી’’તિ.

ઇદં અવિસજ્જનીયં.

એત્તકો ભગવા સીલક્ખન્ધે સમાધિક્ખન્ધે પઞ્ઞાક્ખન્ધે વિમુત્તિક્ખન્ધે વિમુત્તિઞાણદસ્સનક્ખન્ધે ઇરિયાયં પભાવે હિતેસિતાયં કરુણાયં ઇદ્ધિયન્તિ. ઇદં અવિસજ્જનીયં.

‘‘તથાગતસ્સ, ભિક્ખવે, અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ લોકે ઉપ્પાદા તિણ્ણં રતનાનં ઉપ્પાદો બુદ્ધરતનસ્સ ધમ્મરતનસ્સ સઙ્ઘરતનસ્સ’’. કિં પમાણાનિ તીણિ રતનાનીતિ? ઇદં અવિસજ્જનીયં.

બુદ્ધવિસયો અવિસજ્જનીયો. પુગ્ગલપરોપરઞ્ઞુતા અવિસજ્જનીયા. ‘‘પુબ્બા, ભિક્ખવે, કોટિ ન પઞ્ઞાયતિ અવિજ્જાનીવરણાનં સત્તાનં તણ્હાસંયોજનાનં સકિં નિરયં સકિં તિરચ્છાનયોનિં સકિં પેત્તિવિસયં સકિં અસુરયોનિં સકિં દેવે સકિં મનુસ્સે સન્ધાવિતં સંસરિતં’’. કતમા પુબ્બા કોટીતિ અવિસજ્જનીયં. ન પઞ્ઞાયતીતિ સાવકાનં ઞાણવેકલ્લેન. દુવિધા બુદ્ધાનં ભગવન્તાનં દેસના અત્તૂપનાયિકા ચ પરૂપનાયિકા ચ. ન પઞ્ઞાયતીતિ પરૂપનાયિકા. નત્થિ બુદ્ધાનં ભગવન્તાનં અવિજાનનાતિ [અપ્પજાનનાતિ (સી॰)] અત્તૂપનાયિકા. યથા ભગવા કોકાલિકં ભિક્ખું આરબ્ભ અઞ્ઞતરં ભિક્ખું એવમાહ –

‘‘સેય્યથાપિ , ભિક્ખુ, વીસતિખારિકો કોસલકો તિલવાહો…પે॰… ન ત્વેવ એકો અબ્બુદો નિરયો. સેય્યથાપિ ભિક્ખુ, વીસતિ અબ્બુદા નિરયા, એવમેકો નિરબ્બુદો નિરયો [નિરબ્બુદનિરયો (સં॰ નિ॰ ૧.૧૮૧)]. સેય્યથાપિ, ભિક્ખુ, વીસતિ નિરબ્બુદા નિરયા, એવમેકો અબબો નિરયો. સેય્યથાપિ, ભિક્ખુ, વીસતિ અબબા નિરયા, એવમેકો અટટો નિરયો. સેય્યથાપિ, ભિક્ખુ, વીસતિ અટટા નિરયા, એવમેકો અહહો નિરયો. સેય્યથાપિ, ભિક્ખુ, વીસતિ અહહા નિરયા, એવમેકો કુમુદો નિરયો. સેય્યથાપિ, ભિક્ખુ, વીસતિ કુમુદા નિરયા, એવમેકો સોગન્ધિકો નિરયો. સેય્યથાપિ, ભિક્ખુ, વીસતિ સોગન્ધિકા નિરયા, એવમેકો ઉપ્પલકો નિરયો [ઉપ્પલનિરયો (સં॰ નિ॰ ૧.૧૮૧)]. સેય્યથાપિ, ભિક્ખુ, વીસતિ ઉપ્પલકા નિરયા, એવમેકો પુણ્ડરીકો નિરયો. સેય્યથાપિ, ભિક્ખુ, વીસતિ પુણ્ડરીકા નિરયા, એવમેકો પદુમો નિરયો. પદુમે પન, ભિક્ખુ, નિરયે કોકાલિકો ભિક્ખુ ઉપપન્નો સારિપુત્તમોગ્ગલ્લાનેસુ ચિત્તં આઘાતેત્વા’’તિ. યં વા પન કિઞ્ચિ ભગવા આહ ‘‘અયં અપ્પમેય્યો અસઙ્ખ્યેય્યો’’તિ. સબ્બં તં અવિસજ્જનીયં. ઇદં અવિસજ્જનીયં.

૧૧૯. તત્થ કતમં વિસજ્જનીયઞ્ચ અવિસજ્જનીયઞ્ચ, યદા સો ઉપકો આજીવકો ભગવન્તં આહ ‘‘કુહિં, આવુસો ગોતમ, ગમિસ્સસી’’તિ. ભગવા આહ –

‘‘બારાણસિં ગમિસ્સામિ, અહં તં અમતદુન્દુભિં;
ધમ્મચક્કં પવત્તેતું, લોકે અપ્પટિવત્તિય’’ન્તિ.

ઉપકો આજીવકો આહ ‘‘‘જિનો’તિ ખો આવુસો, ભો ગોતમ, પટિજાનાસી’’તિ. ભગવા આહ –

‘‘માદિસા વે જિના [જિના વે માદિસા (સી॰ ક॰) પસ્સ મ॰ નિ॰ ૨.૩૪૧] હોન્તિ, યે પત્તા આસવક્ખયં;
જિતા મે પાપકા ધમ્મા, તસ્માહં ઉપકા જિનો’’તિ.

કથં જિનો કેન જિનોતિ વિસજ્જનીયં. કતમો જિનોતિ અવિસજ્જનીયં. કતમો આસવક્ખયો, રાગક્ખયો દોસક્ખયો મોહક્ખયોતિ વિસજ્જનીયં. કિત્તકો આસવક્ખયોતિ અવિસજ્જનીયં. ઇદં વિસજ્જનીયઞ્ચ અવિસજ્જનીયઞ્ચ.

અત્થિ તથાગતોતિ વિસજ્જનીયં. અત્થિ રૂપન્તિ વિસજ્જનીયં. રૂપં તથાગતોતિ અવિસજ્જનીયં. રૂપવા તથાગતોતિ અવિસજ્જનીયં. રૂપે તથાગતોતિ અવિસજ્જનીયં. તથાગતે રૂપન્તિ અવિસજ્જનીયં. એવં અત્થિ વેદના…પે॰… સઞ્ઞા…પે॰… સઙ્ખારા…પે॰… અત્થિ વિઞ્ઞાણન્તિ વિસજ્જનીયં. વિઞ્ઞાણં તથાગતોતિ અવિસજ્જનીયં. વિઞ્ઞાણવા તથાગતોતિ અવિસજ્જનીયં. વિઞ્ઞાણે તથાગતોતિ અવિસજ્જનીયં. તથાગતે વિઞ્ઞાણન્તિ અવિસજ્જનીયં. અઞ્ઞત્ર રૂપેન તથાગતોતિ અવિસજ્જનીયં. અઞ્ઞત્ર વેદનાય…પે॰… સઞ્ઞાય… પે॰… સઙ્ખારેહિ…પે॰… વિઞ્ઞાણેન તથાગતોતિ અવિસજ્જનીયં. અયં સો તથાગતો અરૂપકો…પે॰… અવેદનકો… પે॰… અસઞ્ઞકો…પે॰… અસઙ્ખારકો…પે॰… અવિઞ્ઞાણકોતિ અવિસજ્જનીયં. ઇદં વિસજ્જનીયઞ્ચ અવિસજ્જનીયઞ્ચ.

પસ્સતિ ભગવા દિબ્બેન ચક્ખુના વિસુદ્ધેન અતિક્કન્તમાનુસકેન સત્તે ચવમાને ઉપપજ્જમાને એવં સબ્બં… પે॰… યથાકમ્મૂપગે સત્તે પજાનાતીતિ વિસજ્જનીયં. કતમે સત્તા, કતમો તથાગતોતિ અવિસજ્જનીયં. ઇદં વિસજ્જનીયઞ્ચ અવિસજ્જનીયઞ્ચ.

અત્થિ તથાગતોતિ વિસજ્જનીયં. અત્થિ તથાગતો પરં મરણાતિ અવિસજ્જનીયં. ઇદં વિસજ્જનીયઞ્ચ અવિસજ્જનીયઞ્ચ.

૧૨૦. તત્થ કતમં કમ્મં?

‘‘અન્તકેનાધિપન્નસ્સ , જહતો માનુસં ભવં;
કિં હિ તસ્સ સકં હોતિ, કિઞ્ચ આદાય ગચ્છતિ;
કિઞ્ચસ્સ અનુગં હોતિ, છાયાવ અનપાયિની.

‘‘ઉભો પુઞ્ઞઞ્ચ પાપઞ્ચ, યં મચ્ચો કુરુતે ઇધ;
તઞ્હિ તસ્સ સકં હોતિ, તંવ [તઞ્ચ (સી॰ ક॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૧.૧૧૫] આદાય ગચ્છતિ;
તંવસ્સ અનુગં હોતિ, છાયાવ અનપાયિની’’તિ.

ઇદં કમ્મં.

‘‘પુન ચપરં, ભિક્ખવે, બાલં પીઠસમારૂળ્હં વા મઞ્ચસમારૂળ્હં વા છમાયં [છમાય (સી॰ ક॰) પસ્સ મ॰ નિ॰ ૩.૨૪૮] વા સેમાનં યાનિસ્સ પુબ્બે પાપકાનિ કમ્માનિ કતાનિ કાયેન દુચ્ચરિતાનિ વાચાય દુચ્ચરિતાનિ મનસા દુચ્ચરિતાનિ, તાનિસ્સ તમ્હિ સમયે ઓલમ્બન્તિ અજ્ઝોલમ્બન્તિ અભિપ્પલમ્બન્તિ. સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, મહતં પબ્બતકૂટાનં છાયા સાયન્હસમયં પથવિયં ઓલમ્બન્તિ અજ્ઝોલમ્બન્તિ અભિપ્પલમ્બન્તિ. એવમેવ ખો, ભિક્ખવે, બાલં પીઠસમારૂળ્હં વા મઞ્ચસમારૂળ્હં વા છમાયં વા સેમાનં યાનિસ્સ પુબ્બે પાપકાનિ કમ્માનિ કતાનિ કાયેન દુચ્ચરિતાનિ વાચાય દુચ્ચરિતાનિ મનસા દુચ્ચરિતાનિ, તાનિસ્સ તમ્હિ સમયે ઓલમ્બન્તિ અજ્ઝોલમ્બન્તિ અભિપ્પલમ્બન્તિ. તત્ર, ભિક્ખવે, બાલસ્સ એવં હોતિ ‘અકતં વત મે કલ્યાણં, અકતં કુસલં, અકતં ભીરુત્તાણં. કતં પાપં, કતં લુદ્દં, કતં કિબ્બિસં, યાવતા ભો અકતકલ્યાણાનં અકતકુસલાનં અકતભીરુત્તાણાનં કતપાપાનં કતલુદ્દાનં કતકિબ્બિસાનં ગતિ, તં ગતિં પેચ્ચ ગચ્છામી’તિ, સો સોચતિ કિલમતિ પરિદેવતિ ઉરત્તાળિં કન્દતિ સમ્મોહં આપજ્જતી’’તિ.

‘‘પુન ચપરં, ભિક્ખવે, પણ્ડિતં પીઠસમારૂળ્હં વા મઞ્ચસમારૂળ્હં વા છમાયં વા સેમાનં યાનિસ્સ પુબ્બે કલ્યાણાનિ કમ્માનિ કતાનિ કાયેન સુચરિતાનિ વાચાય સુચરિતાનિ મનસા સુચરિતાનિ, તાનિસ્સ તમ્હિ સમયે ઓલમ્બન્તિ અજ્ઝોલમ્બન્તિ અભિપ્પલમ્બન્તિ. સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, મહતં પબ્બતકૂટાનં છાયા સાયન્હસમયં પથવિયં ઓલમ્બન્તિ અજ્ઝોલમ્બન્તિ અભિપ્પલમ્બન્તિ. એવમેવ ખો, ભિક્ખવે, પણ્ડિતં પીઠસમારૂળ્હં વા મઞ્ચસમારૂળ્હં વા છમાયં વા સેમાનં યાનિસ્સ પુબ્બે કલ્યાણાનિ કમ્માનિ કતાનિ કાયેન સુચરિતાનિ વાચાય સુચરિતાનિ મનસા સુચરિતાનિ, તાનિસ્સ તમ્હિ સમયે ઓલમ્બન્તિ અજ્ઝોલમ્બન્તિ અભિપ્પલમ્બન્તિ. તત્ર, ભિક્ખવે, પણ્ડિતસ્સ ‘એવં હોતિ અકતં વત મે પાપં , અકતં લુદ્દં, અકતં કિબ્બિસં. કતં કલ્યાણં, કતં કુસલં, કતં ભીરુત્તાણં, યાવતા ભો અકતપાપાનં અકતલુદ્દાનં અકતકિબ્બિસાનં કતકલ્યાણાનં કતકુસલાનં કતભીરુત્તાણાનં ગતિ, તં ગતિં પેચ્ચ ગચ્છામી’તિ, સો ન સોચતિ ન કિલમતિ ન પરિદેવતિ ન ઉરત્તાળિં કન્દતિ ન સમ્મોહં આપજ્જતિ, ‘કતં મે પુઞ્ઞં, અકતં પાપં, યા ભવિસ્સતિ ગતિ અકતપાપસ્સ અકતલુદ્દસ્સ અકતકિબ્બિસસ્સ કતપુઞ્ઞસ્સ કતકુસલસ્સ કતભીરુત્તાણસ્સ, તં પેચ્ચ ભવે ગતિં પચ્ચનુભવિસ્સામી’તિ વિપ્પટિસારો ન જાયતિ.

અવિપ્પટિસારિનો ખો, ભિક્ખવે, ઇત્થિયા વા પુરિસસ્સ વા ગિહિનો વા પબ્બજિતસ્સ વા ભદ્દકં મરણં ભદ્દિકા કાલઙ્કિરિયાતિ વદામી''તિ. ઇદં કમ્મં.

''તીણિમાનિ , ભિક્ખવે, દુચ્ચરિતાનિ. કતમાનિ તીણિ, કાયદુચ્ચરિતં વચીદુચ્ચરિતં મનોદુચ્ચરિતં. ઇમાનિ ખો, ભિક્ખવે, તીણિ દુચ્ચરિતાનિ. તીણિમાનિ, ભિક્ખવે, સુચરિતાનિ. કતમાનિ તીણિ? કાયસુચરિતં વચીસુચરિતં મનોસુચરિતં. ઇમાનિ ખો, ભિક્ખવે, તીણિ સુચરિતાનિ. ઇદં કમ્મં.

તત્થ કતમો વિપાકો?

''લાભા વો, ભિક્ખવે, સુલદ્ધં વો, ભિક્ખવે, ખણો વો, ભિક્ખવે, પટિલદ્ધો બ્રહ્મચરિયવાસાય. દિટ્ઠા મયા, ભિક્ખવે, છ ફસ્સાયતનિકા નામ નિરયા. તત્થ યં કિઞ્ચિ ચક્ખુના રૂપં પસ્સતિ અનિટ્ઠરૂપંયેવ પસ્સતિ, નો ઇટ્ઠરૂપં. અકન્તરૂપંયેવ પસ્સતિ, નો કન્તરૂપં. અમનાપરૂપંયેવ પસ્સતિ, નો મનાપરૂપં.

યં કિઞ્ચિ સોતેન સદ્દં સુણાતિ…પે॰… ઘાનેન…પે॰… જિવ્હાય…પે॰… કાયેન…પે॰… યં કિઞ્ચિ મનસા ધમ્મં વિજાનાતિ અનિટ્ઠધમ્મંયેવ વિજાનાતિ, નો ઇટ્ઠધમ્મં. અકન્તધમ્મંયેવ વિજાનાતિ, નો કન્તધમ્મં. અમનાપધમ્મંયેવ વિજાનાતિ, નો મનાપધમ્મં. લાભા વો, ભિક્ખવે, સુલદ્ધં વો, ભિક્ખવે, ખણો વો, ભિક્ખવે, પટિલદ્ધો બ્રહ્મચરિયવાસાય.

''દિટ્ઠા મયા, ભિક્ખવે, છ ફસ્સાયતનિકા નામ સગ્ગા. તત્થ યં કિઞ્ચિ ચક્ખુના રૂપં પસ્સતિ ઇટ્ઠરૂપંયેવ પસ્સતિ, નો અનિટ્ઠરૂપં. કન્તરૂપંયેવ પસ્સતિ, નો અકન્તરૂપં. મનાપરૂપંયેવ પસ્સતિ, નો અમનાપરૂપં. યં કિઞ્ચિ સોતેન સદ્દં સુણાતિ…પે॰… ઘાનેન …પે॰… જિવ્હાય…પે॰… કાયેન…પે॰… મનસા ધમ્મં વિજાનાતિ ઇટ્ઠધમ્મંયેવ વિજાનાતિ, નો અનિટ્ઠધમ્મં. કન્તધમ્મંયેવ વિજાનાતિ, નો અકન્તધમ્મં. મનાપધમ્મંયેવ વિજાનાતિ, નો અમનાપધમ્મં. લાભા વો, ભિક્ખવે, સુલદ્ધં વો, ભિક્ખવે, ખણો વો, ભિક્ખવે, પટિલદ્ધો બ્રહ્મચરિયવાસાયા''તિ. અયં વિપાકો.

''સટ્ઠિવસ્સસહસ્સાનિ, પરિપુણ્ણાનિ સબ્બસો;
નિરયે પચ્ચમાનાનં [પચ્ચમાનસ્સ (ક॰) પસ્સ પે॰ વ॰ ૮૦૨], કદા અન્તો ભવિસ્સતિ.

''નત્થિ અન્તો કુતો અન્તો, ન અન્તો પટિદિસ્સતિ [પતિદિસ્સતિ (સી॰) જા॰ ૧.૪.૫૫];
તદા હિ પકતં પાપં, તુય્હં મય્હઞ્ચ મારિસા''તિ.

અયં વિપાકો.

૧૨૧. તત્થ કતમં કમ્મઞ્ચ વિપાકો ચ?

''અધમ્મચારી હિ નરો પમત્તો, યહિં યહિં ગચ્છતિ દુગ્ગતિં યો;
સો નં અધમ્મો ચરિતો હનાતિ, સયં ગહીતો યથા કણ્હસપ્પો.

''ન હિ [પસ્સ થેરગા॰ ૩૦૪] ધમ્મો અધમ્મો ચ, ઉભો સમવિપાકિનો;

અધમ્મો નિરયં નેતિ, ધમ્મો પાપેતિ સુગ્ગતિ’’ન્તિ.

ઇદં કમ્મઞ્ચ વિપાકો ચ.

‘‘મા, ભિક્ખવે, પુઞ્ઞાનં ભાયિત્થ, સુખસ્સેતં, ભિક્ખવે, અધિવચનં ઇટ્ઠસ્સ કન્તસ્સ પિયસ્સ મનાપસ્સ યદિદં પુઞ્ઞાનિ. અભિજાનામિ ખો પનાહં, ભિક્ખવે, દીઘરત્તં કતાનં પુઞ્ઞાનં ઇટ્ઠં [દીઘરત્તં ઇટ્ઠં (સી॰ ક॰) પસ્સ ઇતિવુ॰ ૨૨] કન્તં પિયં મનાપં વિપાકં પચ્ચનુભૂતં, સત્ત વસ્સાનિ મેત્તચિત્તં ભાવેત્વા સત્ત સંવટ્ટવિવટ્ટકપ્પે ન ઇમં [ન યિમં (ઇતિવુ॰ ૨૨)] લોકં પુનરાગમાસિં. સંવટ્ટમાને સુદાહં, ભિક્ખવે, કપ્પે આભસ્સરૂપગો હોમિ. વિવટ્ટમાને કપ્પે સુઞ્ઞં બ્રહ્મવિમાનં ઉપપજ્જામિ. તત્ર સુદાહં [સુદં (ઇતિવુ॰ ૨૨)], ભિક્ખવે, બ્રહ્મા હોમિ મહાબ્રહ્મા અભિભૂ અનભિભૂતો અઞ્ઞદત્થુદસો વસવત્તી. છત્તિંસક્ખત્તું ખો પનાહં, ભિક્ખવે, સક્કો અહોસિં દેવાનમિન્દો, અનેકસતક્ખત્તું રાજા અહોસિં ચક્કવત્તી [ચક્કવત્તિ (ક॰)] ધમ્મિકો ધમ્મરાજા ચાતુરન્તો વિજિતાવી જનપદત્થાવરિયપ્પત્તો સત્તરતનસમન્નાગતો, કો પન વાદો પદેસરજ્જસ્સ? તસ્સ મય્હં, ભિક્ખવે, એતદહોસિ ‘કિસ્સ નુ ખો મે ઇદં કમ્મસ્સ ફલં, કિસ્સ કમ્મસ્સ વિપાકો, યેનાહં એતરહિ એવંમહિદ્ધિકો એવંમહાનુભાવો’તિ. તસ્સ મય્હં, ભિક્ખવે, એતદહોસિ ‘તિણ્ણં ખો મે ઇદં કમ્માનં ફલં, તિણ્ણં કમ્માનં વિપાકો. યેનાહં એતરહિ એવંમહિદ્ધિકો એવંમહાનુભાવો’તિ. સેય્યથિદં, દાનસ્સ દમસ્સ સંયમસ્સા’’તિ. તત્થ યઞ્ચ દાનં યો ચ દમો યો ચ સંયમો, ઇદં કમ્મં. યો તપ્પચ્ચયા વિપાકો પચ્ચનુભૂતો, અયં વિપાકો. તથા ચૂળકમ્મવિભઙ્ગો વત્તબ્બો.

યં સુભસ્સ માણવસ્સ તોદેય્યપુત્તસ્સ દેસિતં. તત્થ યે ધમ્મા અપ્પાયુકદીઘાયુકતાય સંવત્તન્તિ બહ્વાબાધઅપ્પાબાધતાય અપ્પેસક્ખમહેસક્ખતાય દુબ્બણ્ણસુવણ્ણતાય નીચકુલિકઉચ્ચકુલિકતાય અપ્પભોગમહાભોગતાય દુપ્પઞ્ઞપઞ્ઞવન્તતાય ચ સંવત્તન્તિ, ઇદં કમ્મં. યા તત્થ અપ્પાયુકદીઘાયુકતા…પે॰… દુપ્પઞ્ઞપઞ્ઞવન્તતા, અયં વિપાકો. ઇદં કમ્મઞ્ચ વિપાકો ચ.

૧૨૨. તત્થ કતમં કુસલં?

‘‘વાચાનુરક્ખી મનસા સુસંવુતો, કાયેન ચ નાકુસલં કયિરા [અકુસલં ન કયિરા (સી॰) પસ્સ ધ॰ પ॰ ૨૮૧];
એતે તયો કમ્મપથે વિસોધયે, આરાધયે મગ્ગમિસિપ્પવેદિત’’ન્તિ.

ઇદં કુસલં.

‘‘યસ્સ કાયેન વાચાય, મનસા નત્થિ દુક્કટં;
સંવુતં તીહિ ઠાનેહિ, તમહં બ્રૂમિ બ્રાહ્મણ’’ન્તિ.

ઇદં કુસલં.

‘‘તીણિમાનિ, ભિક્ખવે, કુસલમૂલાનિ. કતમાનિ તીણિ? અલોભો કુસલમૂલં, અદોસો કુસલમૂલં, અમોહો કુસલમૂલં. ઇમાનિ ખો, ભિક્ખવે, તીણિ કુસલમૂલાનિ. ઇદં કુસલં. ‘‘વિજ્જા, ભિક્ખવે [વિજ્જા ચ ખો ભિક્ખવે (સંયુત્તનિકાયે)], પુબ્બઙ્ગમા કુસલાનં ધમ્માનં સમાપત્તિયા અનુદેવ [અન્વદેવ (સી॰ ક॰), સ્યાદિકણ્ડે (મોગ્ગલ્લાને) ૧૧ સુત્તં પસ્સિતબ્બં] હિરી ઓત્તપ્પઞ્ચા’’તિ. ઇદં કુસલં.

તત્થ કતમં અકુસલં?

“યસ્સ અચ્ચન્ત દુસ્સીલ્યં, માલુવા સાલમિવોત્થતં;
કરોતિ સો તથત્તાનં, યથા નં ઇચ્છતી દિસો”તિ.

ઇદં અકુસલં.

“અત્તના હિ કતં પાપં, અત્તજં અત્તસમ્ભવં;
અભિમત્થતિ [અભિમન્થતિ (સી॰) પસ્સ ધ॰ પ॰ ૧૬૧] દુમ્મેધં, વજિરંવસ્મમયં મણિ”ન્તિ.

ઇદં અકુસલં.

“દસ કમ્મપથે નિસેવિય, અકુસલાકુસલેહિ વિવજ્જિતા;
ગરહા ચ ભવન્તિ દેવતે, બાલમતી નિરયેસુ પચ્ચરે”તિ.

ઇદં અકુસલં.

“તીણિમાનિ, ભિક્ખવે, અકુસલમૂલાનિ [પસ્સ અ॰ નિ॰ ૩.૭૦], કતમાનિ તીણિ? લોભો અકુસલમૂલં, દોસો અકુસલમૂલં, મોહો અકુસલમૂલં. ઇમાનિ ખો, ભિક્ખવે, તીણિ અકુસલમૂલાનિ”. ઇદં અકુસલં.

તત્થ કતમં કુસલઞ્ચ અકુસલઞ્ચ?

“યાદિસં [સં॰ નિ॰ ૧.૨૫૬] વપતે બીજં, તાદિસં હરતે ફલં;
કલ્યાણકારી કલ્યાણં, પાપકારી ચ પાપક”ન્તિ.

તત્થ યં આહ “કલ્યાણકારી કલ્યાણ”ન્તિ, ઇદં કુસલં. યં આહ “પાપકારી ચ પાપક”ન્તિ, ઇદં અકુસલં. ઇદં કુસલઞ્ચ અકુસલઞ્ચ.

“સુભેન કમ્મેન વજન્તિ સુગ્ગતિં, અપાયભૂમિં અસુભેન કમ્મુના;
ખયા ચ કમ્મસ્સ વિમુત્તચેતસો, નિબ્બન્તિ તે જોતિરિવિન્ધનક્ખયા”.

તત્થ યં આહ “સુભેન કમ્મેન વજન્તિ સુગ્ગતિ”ન્તિ, ઇદં કુસલં. યં આહ “અપાયભૂમિં અસુભેન કમ્મુના”તિ, ઇદં અકુસલં. ઇદં કુસલઞ્ચ અકુસલઞ્ચ.

૧૨૩. તત્થ કતમં અનુઞ્ઞાતં?

“યથાપિ ભમરો પુપ્ફં, વણ્ણગન્ધમહેઠયં [વણ્ણગન્ધં અહેઠયં (સી॰) પસ્સ ધ॰ પ॰ ૪૯];
પલેતિ [પળેતિ (ક॰)] રસમાદાય, એવં ગામે મુની ચરે”તિ.

ઇદં અનુઞ્ઞાતં.

‘‘તીણિમાનિ , ભિક્ખવે, ભિક્ખૂનં કરણીયાનિ. કતમાનિ તીણિ, ઇધ, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ પાતિમોક્ખસંવરસંવુતો વિહરતિ આચારગોચરસમ્પન્નો અણુમત્તેસુ વજ્જેસુ ભયદસ્સાવી, સમાદાય સિક્ખતિ સિક્ખાપદેસુ, કાયકમ્મવચીકમ્મેન સમન્નાગતો કુસલેન પરિસુદ્ધાજીવો. આરદ્ધવીરિયો ખો પન હોતિ થામવા દળ્હપરક્કમો અનિક્ખિત્તધુરો અકુસલાનં ધમ્માનં પહાનાય કુસલાનં ધમ્માનં ભાવનાય સચ્છિકિરિયાય. પઞ્ઞવા ખો પન હોતિ ઉદયત્થગામિનિયા પઞ્ઞાય સમન્નાગતો અરિયાય નિબ્બેધિકાય સમ્મા દુક્ખક્ખયગામિનિયા. ઇમાનિ ખો, ભિક્ખવે, ભિક્ખૂનં તીણિ કરણીયાની’’તિ. ઇદં અનુઞ્ઞાતં.

‘‘દસયિમે [દસ ઇમે (સી॰ ક॰) પસ્સ અ॰ નિ॰ ૧૦.૪૮], ભિક્ખવે, ધમ્મા પબ્બજિતેન અભિણ્હં પચ્ચવેક્ખિતબ્બા. કતમે દસ? ‘વેવણ્ણિયમ્હિ અજ્ઝુપગતો’તિ પબ્બજિતેન અભિણ્હં પચ્ચવેક્ખિતબ્બં...પે॰... ઇમે ખો ભિક્ખવે દસ ધમ્મા પબ્બજિતેન અભિણ્હં પચ્ચવેક્ખિતબ્બા’’તિ. ઇદં અનુઞ્ઞાતં.

‘‘તીણિમાનિ, ભિક્ખવે, કરણીયાનિ. કતમાનિ તીણિ? કાયસુચરિતં વચીસુચરિતં મનોસુચરિતન્તિ. ઇમાનિ ખો, ભિક્ખવે, તીણિ કરણીયાની’’તિ. ઇદં અનુઞ્ઞાતં.

તત્થ કતમં પટિક્ખિત્તં?

‘‘નત્થિ પુત્તસમં પેમં, નત્થિ ગોસમિતં [ગોણસમં (ક॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૧.૧૩] ધનં;
નત્થિ સૂરિયસમા [સુરિયસમા (સી॰)] આભા, સમુદ્દપરમા સરા’’તિ.

ભગવા આહ –

‘‘નત્થિ અત્તસમં પેમં, નત્થિ ધઞ્ઞસમં ધનં;
નત્થિ પઞ્ઞાસમા આભા, વુટ્ઠિવેપરમા સરા’’તિ.

એત્થ યં પુરિમકં, ઇદં પટિક્ખિત્તં.

‘‘તીણિમાનિ , ભિક્ખવેઞ્ઞ અકરણીયાનિ. કતમાનિ તીણિ? કાયદુચ્ચરિતં વચીદુચ્ચરિતં મનોદુચ્ચરિતન્તિ. ઇમાનિ ખો, ભિક્ખવે, તીણિ અકરણીયાની’’તિ. ઇદં પટિક્ખિત્તં.

૧૨૪. તત્થ કતમં અનુઞ્ઞાતઞ્ચ પટિક્ખિત્તઞ્ચ?

‘‘કિંસૂધ ભીતા જનતા અનેકા, મગ્ગો ચનેકાયતનો પવુત્તો [ચનેકાયતનપ્પવુત્તા (સં॰ નિ॰ ૧.૭૫)];
પુચ્છામિ તં ગોતમ ભૂરિપઞ્ઞ, કિસ્મિં ઠિતો પરલોકં ન ભાયેતિ.

‘‘વાચં મનઞ્ચ પણિધાય સમ્મા, કાયેન પાપાનિ અકુબ્બમાનો;
બહ્વન્નપાનં ઘરમાવસન્તો, સદ્ધો મુદૂ સંવિભાગી વદઞ્ઞૂ;
એતેસુ ધમ્મેસુ ઠિતો ચતૂસુ, ધમ્મે ઠિતો પરલોકં ન ભાયે’’તિ.

તત્થ યં આહ ‘‘વાચં મનઞ્ચ પણિધાય સમ્મા’’તિ, ઇદં અનુઞ્ઞાતં. ‘‘કાયેન પાપાનિ અકુબ્બમાનો’’તિ, ઇદં પટિક્ખિત્તં. ‘‘બહ્વન્નપાનં ઘરમાવસન્તો, સદ્ધો મુદૂ સંવિભાગી વદઞ્ઞૂ. એતેસુ ધમ્મેસુ ઠિતો ચતૂસુ, ધમ્મે ઠિતો

પરલોકં ન ભાયે''તિ, ઇદં અનુઞ્ઞાતં. ઇદં અનુઞ્ઞાતઞ્ચ પટિક્ખિત્તઞ્ચ.

> ''સબ્બપાપસ્સ અકરણં, કુસલસ્સ ઉપસમ્પદા;
> સચિત્તપરિયોદાપનં, એતં બુદ્ધાનસાસનં''.

તત્થ યં આહ ''સબ્બપાપસ્સ અકરણ''ન્તિ, ઇદં પટિક્ખિત્તં, યં આહ ''કુસલસ્સ ઉપસમ્પદા''તિ, ઇદં અનુઞ્ઞાતં. ઇદં અનુઞ્ઞાતઞ્ચ પટિક્ખિત્તઞ્ચ.

''કાયસમાચારમ્પાહં, દેવાનમિન્દ, દુવિધેન વદામિ સેવિતબ્બમ્પિ અસેવિતબ્બમ્પિ. વચીસમાચારમ્પાહં , દેવાનમિન્દ , દુવિધેન વદામિ સેવિતબ્બમ્પિ અસેવિતબ્બમ્પિ. મનોસમાચારમ્પાહં દેવાનમિન્દ, દુવિધેન વદામિ...પે॰... પરિયેસનમ્પાહં, દેવાનમિન્દ, દુવિધેન વદામિ સેવિતબ્બમ્પિ અસેવિતબ્બમ્પિ''.

''કાયસમાચારમ્પાહં, દેવાનમિન્દ, દુવિધેન વદામિ સેવિતબ્બમ્પિ અસેવિતબ્બમ્પી''તિ ઇતિ ખો પનેતં વુત્તં, કિઞ્ચેતં પટિચ્ચ વુત્તં. યથારૂપઞ્ચ ખો કાયસમાચારં સેવતો અકુસલા ધમ્મા અભિવડ્ઢન્તિ, કુસલા ધમ્મા પરિહાયન્તિ, એવરૂપો કાયસમાચારો ન સેવિતબ્બો. તત્થ યં જઞ્ઞા કાયસમાચારં ''ઇમં [ઇદં (ક॰) પસ્સ દી॰ નિ॰ ૨.૩૬૪] ખો મે કાયસમાચારં સેવતો અકુસલા ધમ્મા પરિહાયન્તિ, કુસલા ધમ્મા અભિવડ્ઢન્તી''તિ, એવરૂપો કાયસમાચારો સેવિતબ્બો. ''કાયસમાચારમ્પાહં દેવાનમિન્દ, દુવિધેન વદામિ સેવિતબ્બમ્પિ અસેવિતબ્બમ્પી''તિ ઇતિ યં તં વુત્તં, ઇદમેતં પટિચ્ચ વુત્તં. ''વચીસમાચારં...પે॰... ''પરિયેસનમ્પાહં, દેવાનમિન્દ, દુવિધેન વદામિ સેવિતબ્બમ્પિ અસેવિતબ્બમ્પી''તિ ઇતિ ખો પનેતં વુત્તં, કિઞ્ચેતં પટિચ્ચ વુત્તં. યથારૂપઞ્ચ ખો પરિયેસનં સેવતો અકુસલા ધમ્મા અભિવડ્ઢન્તિ, કુસલા ધમ્મા પરિહાયન્તિ, એવરૂપા પરિયેસના ન સેવિતબ્બા. તત્થ યં જઞ્ઞા પરિયેસનં ''ઇમં ખો મે પરિયેસનં સેવતો અકુસલા ધમ્મા પરિહાયન્તિ, કુસલા ધમ્મા અભિવડ્ઢન્તી''તિ, એવરૂપા પરિયેસના સેવિતબ્બા. ''પરિયેસનમ્પાહં, દેવાનમિન્દ, દુવિધેન વદામિ સેવિતબ્બમ્પિ અસેવિતબ્બમ્પી''તિ ઇતિ યં તં વુત્તં, ઇદમેતં પટિચ્ચ વુત્તં.

તત્થ યં આહ ''સેવિતબ્બમ્પી''તિ, ઇદં અનુઞ્ઞાતં. યં આહ ''ન સેવિતબ્બમ્પી''તિ, ઇદં પટિક્ખિત્તં. ઇદં અનુઞ્ઞાતઞ્ચ પટિક્ખિત્તઞ્ચ.

૧૭૦. તત્થ કતમો થવો?

> ''મગ્ગાનટ્ઠઙ્ગિકો [પસ્સ ધ॰ પ॰ ૨૭૩] સેટ્ઠો, સચ્ચાનં ચતુરો પદા;
> વિરાગો સેટ્ઠો ધમ્માનં, દ્વિપદાનઞ્ચ ચક્ખુમા''તિ.

અયં થવો.

''તીણિમાનિ, ભિક્ખવે, અગ્ગાનિ. કતમાનિ તીણિ? યાવતા, ભિક્ખવે, સત્તા અપદા વા દ્વિપદા વા ચતુપ્પદા વા બહુપ્પદા વા રૂપિનો વા અરૂપિનો વા સઞ્ઞિનો વા અસઞ્ઞિનો વા નેવસઞ્ઞીનાસઞ્ઞિનો વા, તથાગતો તેસં અગ્ગમક્ખાયતિ સેટ્ઠમક્ખાયતિ પવરમક્ખાયતિ , યદિદં અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો. યાવતા, ભિક્ખવે, ધમ્માનં [અ॰ નિ॰ ૪.૩૪; ઇતિવુ॰ ૮૧ પસ્સિતબ્બં] પણ્ણત્તિસઙ્ખતાનં વા અસઙ્ખતાનં વા, વિરાગો તેસં ધમ્માનં અગ્ગમક્ખાયતિ સેટ્ઠમક્ખાયતિ પવરમક્ખાયતિ, યદિદં મદનિમ્મદનો...પે॰... નિરોધો નિબ્બાનં. યાવતા, ભિક્ખવે, સઙ્ઘાનં પણ્ણત્તિ

ગણાનં પણ્ણત્તિ મહાજનસન્નિપાતાનં પણ્ણત્તિ, તથાગતસાવકસઙ્ઘો તેસં અગ્ગમક્ખાયતિ સેટ્ઠમક્ખાયતિ પવરમક્ખાયતિ, યદિદં ચત્તારિ પુરિસયુગાનિ અટ્ઠ પુરિસપુગ્ગલા...પે॰... પુઞ્ઞક્ખેત્તં લોકસ્સાતિ.

‘‘સબ્બલોકુત્તરો સત્થા, ધમ્મો ચ કુસલક્ખતો [કુસલમક્ખતો (ક॰)];
ગણો ચ નરસીહસ્સ, તાનિ તીણિ વિસિસ્સરે.

‘‘સમણપદુમસઞ્ચયો ગણો, ધમ્મવરો ચ વિદૂનં સક્કતો;
નરવરદમકો ચ ચક્ખુમા, તાનિ તીણિ લોકસ્સ ઉત્તરિ.

‘‘સત્થા ચ અપ્પટિસમો, ધમ્મો ચ સબ્બો નિરુપદાહો;
અરિયો ચ ગણવરો, તાનિ ખલુ વિસિસ્સરે તીણિ.

‘‘સચ્ચનામો જિનો ખેમો સબ્બાભિભૂ, સચ્ચધમ્મો નત્થઞ્ઞો તસ્સ ઉત્તરિ;
અરિયસઙ્ઘો નિચ્ચં વિઞ્ઞૂનં પૂજિતો, તાનિ તીણિ લોકસ્સ ઉત્તરિ.

‘‘એકાયનં જાતિખયન્તદસ્સી, મગ્ગં પજાનાતિ હિતાનુકમ્પી;
એતેન મગ્ગેન તરિંસુ પુબ્બે, તરિસ્સન્તિ યે ચ [યે ચાપિ (સી॰ ક॰) પસ્સ સં॰ નિ॰ ૫.૩૮૪] તરન્તિ ઓઘં.

‘‘તં તાદિસં દેવમનુસ્સસેટ્ઠં;
સત્તા નમસ્સન્તિ વિસુદ્ધિપેક્ખા’’તિ.

અયં થવોતિ.

તત્થ લોકિયં સુત્તં દ્વીહિ સુત્તેહિ નિદ્દિસિતબ્બં સંકિલેસભાગિયેન ચ વાસનાભાગિયેન ચ. લોકુત્તરંપિ સુત્તં તીહિ સુત્તેહિ નિદ્દિસિતબ્બં દસ્સનભાગિયેન ચ ભાવનાભાગિયેન ચ અસેક્ખભાગિયેન ચ. લોકિયઞ્ચ લોકુત્તરઞ્ચ. યસ્મિં સુત્તે યં યં પદં દિસ્સતિ સંકિલેસભાગિયં વા વાસનાભાગિયં વા, તેન તેન લોકિયન્તિ નિદ્દિસિતબ્બં, દસ્સનભાગિયં વા ભાવનાભાગિયં વા અસેક્ખભાગિયં વા યં યં પદં દિસ્સતિ તેન તેન લોકુત્તરન્તિ નિદ્દિસિતબ્બં.

વાસનાભાગિયં સુત્તં સંકિલેસભાગિયસ્સ સુત્તસ્સ નિગ્ઘાતાય, દસ્સનભાગિયં સુત્તં વાસનાભાગિયસ્સ સુત્તસ્સ નિગ્ઘાતાય, ભાવનાભાગિયં સુત્તં દસ્સનભાગિયસ્સ સુત્તસ્સ પટિનિસ્સગ્ગાય, અસેક્ખભાગિયં સુત્તં ભાવનાભાગિયસ્સ સુત્તસ્સ પટિનિસ્સગ્ગાય, અસેક્ખભાગિયં સુત્તં દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારત્થં.

લોકુત્તરં સુત્તં સત્તાધિટ્ઠાનં છબ્બીસતિયા પુગ્ગલેહિ નિદ્દિસિતબ્બં, તે તીહિ સુત્તેહિ સમન્વેસિતબ્બા દસ્સનભાગિયેન ભાવનાભાગિયેન અસેક્ખભાગિયેન ચાતિ.

તત્થ દસ્સનભાગિયં સુત્તં પઞ્ચહિ પુગ્ગલેહિ નિદ્દિસિતબ્બં એકબીજિના કોલંકોલેન સત્તક્ખત્તુપરમેન સદ્ધાનુસારિના ધમ્માનુસારિના ચાતિ, દસ્સનભાગિયં સુત્તં ઇમેહિ પઞ્ચહિ પુગ્ગલેહિ નિદ્દિસિતબ્બં. ભાવનાભાગિયં સુત્તં દ્વાદસહિ પુગ્ગલેહિ નિદ્દિસિતબ્બં સકદાગામિફલસચ્છિકિરિયાય પટિપન્નેન, સકદાગામિના,

અનાગામિફલસચ્છિકિરિયાય પટિપન્નેન, અનાગામિના , અન્તરા પરિનિબ્બાયિના, ઉપહચ્ચ પરિનિબ્બાયિના, અસઙ્ખારપરિનિબ્બાયિના, સસઙ્ખારપરિનિબ્બાયિના, ઉદ્ધંસોતેન અકનિટ્ઠગામિના, સદ્ધાવિમુત્તેન, દિટ્ઠિપ્પત્તેન, કાયસક્ખિના ચાતિ, ભાવનાભાગિયં સુત્તં ઇમેહિ દ્વાદસહિ પુગ્ગલેહિ નિદ્દિસિતબ્બં. અસેક્ખભાગિયં સુત્તં નવહિ પુગ્ગલેહિ નિદ્દિસિતબ્બં સદ્ધાવિમુત્તેન, પઞ્ઞાવિમુત્તેન, સુઞ્ઞતવિમુત્તેન, અનિમિત્તવિમુત્તેન, અપ્પણિહિતવિમુત્તેન, ઉભતોભાગવિમુત્તેન સમસીસિના પચ્ચેકબુદ્ધસમ્માસમ્બુદ્ધેહિ ચાતિ, અસેક્ખભાગિયં સુત્તં ઇમેહિ નવહિ પુગ્ગલેહિ નિદ્દિસિતબ્બં. એવં લોકુત્તરં સુત્તં સત્તાધિટ્ઠાનં ઇમેહિ છબ્બીસતિયા પુગ્ગલેહિ નિદ્દિસિતબ્બં.

લોકિયં સુત્તં સત્તાધિટ્ઠાનં એકૂનવીસતિયા પુગ્ગલેહિ નિદ્દિસિતબ્બં. તે ચરિતેહિ નિદ્દિટ્ઠા સમન્વેસિતબ્બા કેચિ રાગચરિતા, કેચિ દોસચરિતા, કેચિ મોહચરિતા, કેચિ રાગચરિતા ચ દોસચરિતા ચ, કેચિ રાગચરિતા ચ મોહચરિતા ચ, કેચિ દોસચરિતા ચ મોહચરિતા ચ, કેચિ રાગચરિતા ચ દોસચરિતા ચ મોહચરિતા ચ, રાગમુખે ઠિતો રાગચરિતો, રાગમુખે ઠિતો દોસચરિતો, રાગમુખે ઠિતો મોહચરિતો, રાગમુખે ઠિતો રાગચરિતો ચ દોસચરિતો ચ મોહચરિતો ચ, દોસમુખે ઠિતો દોસચરિતો, દોસમુખે ઠિતો મોહચરિતો, દોસમુખે ઠિતો રાગચરિતો, દોસમુખે ઠિતો રાગચરિતો ચ દોસચરિતો ચ મોહચરિતો ચ, મોહમુખે ઠિતો મોહચરિતો, મોહમુખે ઠિતો રાગચરિતો મોહમુખે ઠિતો દોસચરિતો, મોહમુખે ઠિતો રાગચરિતો ચ દોસચરિતો ચ મોહચરિતો ચાતિ, લોકિયં સુત્તં સત્તાધિટ્ઠાનં ઇમેહિ એકૂનવીસતિયા પુગ્ગલેહિ નિદ્દિસિતબ્બં.

વાસનાભાગિયં સુત્તં સીલવન્તેહિ નિદ્દિસિતબ્બં, તે સીલવન્તો પઞ્ચ પુગ્ગલા પકતિસીલં સમાદાનસીલં ચિત્તપ્પસાદો સમથો વિપસ્સના ચાતિ, વાસનાભાગિયં સુત્તં ઇમેહિ પઞ્ચહિ પુગ્ગલેહિ નિદ્દિસિતબ્બં.

લોકુત્તરં સુત્તં ધમ્માધિટ્ઠાનં તીહિ સુત્તેહિ નિદ્દિસિતબ્બં દસ્સનભાગિયેન ભાવનાભાગિયેન અસેક્ખભાગિયેન ચ.

લોકિયઞ્ચ લોકુત્તરઞ્ચ સત્તાધિટ્ઠાનઞ્ચ ધમ્માધિટ્ઠાનઞ્ચ ઉભયેન નિદ્દિસિતબ્બં, ઞાણં પઞ્ઞાય નિદ્દિસિતબ્બં પઞ્ઞિન્દ્રિયેન પઞ્ઞાબલેન અધિપઞ્ઞાસિક્ખાય ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગેન સમ્માદિટ્ઠિયા તીરણાય સન્તીરણાય ધમ્મે ઞાણેન અન્વયે ઞાણેન ખયે ઞાણેન અનુપ્પાદે ઞાણેન અનઞ્ઞાતઞ્ઞસ્સામીતિન્દ્રિયેન અઞ્ઞિન્દ્રિયેન અઞ્ઞાતાવિન્દ્રિયેન ચક્ખુના વિજ્જાય બુદ્ધિયા ભૂરિયા મેધાય, યં યં વા પન લબ્ભતિ, તેન તેન પઞ્ઞાધિવચનેન નિદ્દિસિતબ્બં.

ઞેય્યં અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નેહિ અજ્ઝત્તિકબાહિરેહિ હીનપ્પણીતેહિ દૂરસન્તિકેહિ સઙ્ખતાસઙ્ખતેહિ કુસલાકુસલાબ્યાકતેહિ સઙ્ખેપતો વા છહિ આરમ્મણેહિ નિદ્દિસિતબ્બં. ઞાણઞ્ચ ઞેય્યઞ્ચ તદુભયેન નિદ્દિસિતબ્બં, પઞ્ઞાપિ આરમ્મણભૂતા ઞેય્યં, યં કિઞ્ચિ આરમ્મણભૂતં અજ્ઝત્તિકં વા બાહિરં વા, સબ્બં તં સઙ્ખતેન અસઙ્ખતેન ચ નિદ્દિસિતબ્બં.

દસ્સનં ભાવના [દસ્સના ભાવના (સી॰)] સકવચનં પરવચનં વિસજ્જનીયં અવિસજ્જનીયં કમ્મં વિપાકોતિ સબ્બત્થ તદુભયં સુત્તે યથા નિદ્દિટ્ઠં, તથા ઉપધારયિત્વા લબ્ભમાનતો નિદ્દિસિતબ્બં, યં વા પન કિઞ્ચિ ભગવા અઞ્ઞતરવચનં ભાસતિ, સબ્બં તં યથાનિદ્દિટ્ઠં ધારયિતબ્બં.

દુવિધો હેતુ યઞ્ચ કમ્મં યે ચ કિલેસા, સમુદયો કિલેસા. તત્થ કિલેસા સંકિલેસભાગિયેન સુત્તેન નિદ્દિસિતબ્બા. સમુદયો સંકિલેસભાગિયેન ચ વાસનાભાગિયેન ચ સુત્તેન નિદ્દિસિતબ્બો. તત્થ કુસલં ચતૂહિ સુત્તેહિ નિદ્દિસિતબ્બં વાસનાભાગિયેન દસ્સનભાગિયેન ભાવનાભાગિયેન અસેક્ખભાગિયેન ચ. અકુસલં સંકિલેસભાગિયેન સુત્તેન નિદ્દિસિતબ્બં . કુસલઞ્ચ અકુસલઞ્ચ તદુભયેન [તદુભયેહિ (સી॰)] નિદ્દિસિતબ્બં. અનુઞ્ઞાતં ભગવતો અનુઞ્ઞાતાય નિદ્દિસિતબ્બં, તં પઞ્ચવિધં સંવરો પહાનં ભાવના સચ્છિકિરિયા કપ્પિયાનુલોમોતિ, યં દિસ્સતિ તાસુ તાસુ ભૂમીસુ, તં કપ્પિયાનુલોમેન નિદ્દિસિતબ્બં. પટિક્ખિત્તં ભગવતા પટિક્ખિત્તકારણેન નિદ્દિસિતબ્બં. અનુઞ્ઞાતઞ્ચ પટિક્ખિત્તઞ્ચ તદુભયેન નિદ્દિસિતબ્બં. થવો પસંસાય નિદ્દિસિતબ્બો. સો પઞ્ચવિધેન વેદિતબ્બો ભગવતો ધમ્મસ્સ અરિયસઙ્ઘસ્સ અરિયધમ્માનં સિક્ખાય લોકિયગુણસમ્પત્તિયાતિ. એવં થવો પઞ્ચવિધેન નિદ્દિસિતબ્બો.

ઇન્દ્રિયભૂમિ નવહિ પદેહિ નિદ્દિસિતબ્બા, કિલેસભૂમિ નવહિ પદેહિ નિદ્દિસિતબ્બા, એવમેતાનિ અટ્ઠારસ પદાનિ હોન્તિ નવ પદાનિ કુસલાનિ નવ પદાનિ અકુસલાનીતિ, તથાહિ વુત્તં ''અટ્ઠારસ મૂલપદા કુહિં દટ્ઠબ્બા, સાસનપ્પટ્ઠાને''તિ. તેનાહ આયસ્મા મહાકચ્ચાયનો –

''નવહિ ચ પદેહિ કુસલા, નવહિ ચ યુજ્જન્તિ અકુસલપ્પક્ખા;
એતે ખલુ મૂલપદા, ભવન્તિ અટ્ઠારસ પદાની''તિ.

નિયુત્તં સાસનપ્પટ્ઠાનં.

એત્તાવતા સમત્તા નેત્તિ યા આયસ્મતા મહાકચ્ચાયનેન ભાસિતા ભગવતા અનુમોદિતા મૂલસઙ્ગીતિયં સઙ્ગીતાતિ.

નેત્તિપ્પકરણં નિટ્ઠિતં.